Žemaičių Vyskupas

Motiejus Valančius

Parašė

Kun. Antanas Alekna

Šv. Kazimiero Draugijos leidinys Nr. 341

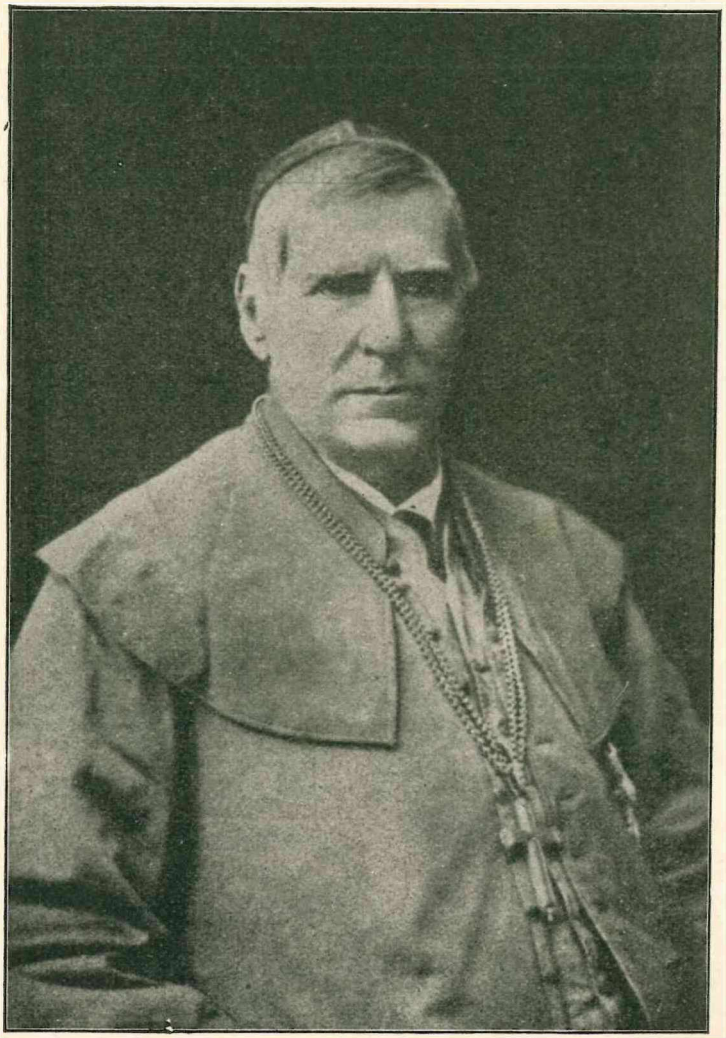

Episcopus Mathias m. p.

Žemaičių Vyskupas

Motiejus Valančius

Parašė

Kun. Antanas Alekna

Šv. Kazimiero Draugijos leidinys Nr. 341

Spauda „Lituanijos" Klaipėda, Did. Smėlių G-vė 13

9t

No. 1737.

Imprimatur. Caunae, die 15 Maii 1922a.
Franciscus Epps Samogitiensis.

7688

Kauno Tarpdiecezijos
Kunigų Seminarijos
BIBLIOTEK

K

Prakalba.

Tarp 40 Zemaičių vyskupų Motiejus Valančius užima labai žymią vietą. Kaipo gabus vyskupijos valdytojas, parapinių mokyklų steigėjas, blaivybės platintojas, populerus rašytojas, jisai labai naudingai yra pasidarbavęs lietuvių tautai. Teko jam valdyti vyskupiją ilgai, 25 metus, ir tai sunkiais laikais. Buvo tai laikai didelio Bažnyčios suvaržymo, prasidėjusio po 1830 metų, dar labiau padidėjusio po 1863 metų, kada Rusijos vyriausybė skaudžiausiais įstatymais buvo surakinusi visą Bažnyčios veikimą. Valančiui bevaldant vyskupiją įvyko tokia didelė permaina, kaip baudžiavos panaikinimas. Valstiečiai stojo į gyvenimą pilnateisiais piliečiais greta kitų luomų. Valančius patsai buvo pirmas valstietis Žemaičių vyskupų soste, geriausiai numanė valstiečių reikalus ir stengėsi tinkamai juos aprūpinti. Taigi ir patsai Valančiaus asmuo yra labai žymus, ir jo vyskupavimo laikas svarbus. Tai ir paragino mane užsiimti pagaminimu to mūsų veikėjo biografijos ir drauge praskleisti užmiršimo uždangą prieš vieną mūsų praeitą laikotarpį, garbingą vargais ir kovomis, ligšiol dar mažai teištirtą.

Trumpą Valančiaus gyvenimo paminėjimą pirmas yra parašęs Žemaičių seminarijos rektorius kun. Hieronimas Račkauskas, spausdintą lenkų laikraštyje „Przegląd Katolicki" 1875 m. 35—36 Nr. Juo daugiausiai naudojosi Jonas Šliupas, rašydamas Valančiaus biografiją savo knygoje „Lietuwiszkiejie Rasztai ir Rasztininkai", Tilžėje 1890. „Auszros" gadynėje kažikoks „senis Lietuvis" pasiskelbė tame laikraštyje norįs aprašyti Valančiaus gyvenimą ir prašė siųsti jam, į Karočą Kursko gub., Valančiaus gromatas ir pažįstamų pranešimus. Žinoma, tokiose aplinkybėse rengiamas Valančiaus gyvenimo aprašymas negalėjo pavykti ir, regis, paliko tikt sumanymu. Bent kiek vėliau, pakilus lietuvių tautinei sąmonei, artinantis šimtametėms vyskupo Valančiaus gimimo sukaktuvėms, lietuvių visuomenė vėl labiau ėmė interesuotis Valančiaus asmenimi. Prūsiškis „Tėvynės Sargas" iškėlė sumanymą išleisti visus Valančiaus raštus, paskelbė daug medžiagos jo biografijai, atspausdindamas lietuviškai išverstus Valančiaus atsiminimus. 1901 metais suseinant šimtui metų nuo Valančiaus gimimo, vyskupas Paliulionas cirkuleru į Žemaičių vyskupijos dvasiškiją paragino pagerbti tas sukaktuves, atlaikant 16 vasario visose bažnyčiose gedulingas pamaldas už Valančių, nes jis „bažnyčiai ir tautai garbingai nusipelniįęs", jo vardo ir darbų dar gyvas tebėsąs atminimas ir dvasiškijoje ir liaudyje.

Vis tai rodo, kaip Valančiaus asmuo yra brangus lietuvių tautai. Ji nori turėti daugiau žinių apie jo gyvenimą ir darbus. Kadangi niekas ligšiol nėra parašęs platesnės jo biografijos, tai ir pasiryžau tai padaryti.

Daugiausia medžiagos šiai biografijai davė Žemaičių vyskupo archivas. Svarbios medžiagos, kad ir ne tiek daug, radau buvusioje Kauno gubernatoriaus raštinėje, kame guli Rusijos administracijos korespondencija, ligšiol buvusi neprieinama platesnei visuomenei. Lietuvių Mokslo Draugijoje radau rankrastį Valančiaus dienyno vardu „Wiadomoście o czynnościach pasterskich". Deja, nepavyko surasti originalo Valančiaus raštų „Kronika" ir „Pamiętnik domowy", todėl turėjau pasitenkinti jų vertimu, kurs buvo spausdintas „Tėvynės Sarge".

Naudotis tais šaltiniais radosi nemaža sunkenybių, nėsant paminėtuose archivuose tinkamo dokumentų sutvarkymo. Žemaičių vyskupijos archivas iš Valančiaus laikų buvo laikomas keliose vietose, dokumentai sudėti ne chronologijos eilėje, nors ir suskirstyti daugumoje pagal turinį į tam tikrus tomelius, kuriuos ir buvau nurodęs išnašose. Baigdamas rašyti šią biografiją sužinojau, kad Valančiaus laikų dokumentai Žemaičių vyskupo archive tapo kitaip sutvarkyti, todėl mano nurodymai išnašose nebebūtų atitikę, ir juos apleidžiau, bepalikdamas nurodytą cituojamo dokumento adresatą, numerį ir datą, visur pagal senąjį kalendorių, kaip jį stovi dokumentuose. Dar mažiau tvarkos radau Kauno gubernatoriaus archive. Įvairių guberninių įstaigų dokumentai buvo sumaišyti, vokiečių okupacijos laiku dalinai išnešioti. Lietuvos vyriausybės užvaizdai išskyrus iš raštų šusnies gubernatoriaus raštinės dokumentus, galėjau juos peržiūrėti. Bet kadangi jie nebuvo sudėti nei turinio, nei chronologijos eilėje, tai labai buvo sunku rasti reikalingoji medžiaga, ir todėl galėjo palikti kartais nepamatytas koks ir svarbesnis dokumentas. Kauno gubernatoriaus raštinės dokumentus nurodau išnašose tokiu pat būdu, kaip ir Žemaičių vyskupijos archivo, tikt su prierašu Kga (Kauno gubernatoriaus archivas). Karo laikas, apsunkindamas susisiekimą, neleido aplankyti didesnių bibliotekų, kame, gal, būčiau radęs daugiau literatūros apie Valančių ir vieną kitą svarbesnį nežinomą dokumentą.

Beveik visi šaltiniai, kuriais naudojausi, rašyti svetimomis kalbomis: rusiškai arba lenkiškai, kartais lotyniškai. Nenorėdamas perdaug išmarginti knygos ir apsunkinti jos skaitymą, visur paduodu juos lietuviškai išverstus, apleisdamas vartojamus oficialėje korespondencijoje pilnuosius titulus, kuriuos pakeičiau trumpu lietuvišku Tamsta.

Motiejus Valančius

(1801—1850).

Kilmė. Inteligentija yra tautos žiedas. Jo gausumas ir privalumai pareina nuo tautos kultūros. Žemaičių liaudies kultura pradžioje XIX amžiaus buvo gražiai besiplėtojant. Anų laikų rašytojai pabriežia aukštą ūkio padėtį Žemaičiuose, valstiečių turtingumą. Lygiai gražiai atrodė dvasios kultura. Gimusis 1807 metais šviesus kunigas ir kritingas gyvenimo observatorius kunigas Andrius Dabševičius gerus išsinešė atsiminimus iš savo jaunystės laikų apie Žemaičių liaudį, pripažįsta jai kilnų atjautimą privatinių ir viešų reikalų, norą nešti jiems aukas iš savo turto ir net gyvybės. Ta paveldėjimo keliu įgyjama praktikos kultūra plaukusi iš gyvo tikėjimo, kurs davė aukštą priedermių atjautimą, sveiką šeimyninio gyvenimo supratimą, nesuteptą dorą. Netrūkę Žemaičių valstiečiams ir mokslo branginimo. Daugiau negu pusė valstiečių mokėję skaityti. Aukštesnės mokyklos (gimnazijos ir progimnazijos) turėję po 500 mokinių. Apie pusė to jaunimo buvę iš valstiečių. Jie pripildydavo vienuolynų noviciatus ir seminarijas net tolimesnių vyskupijų, nes kelias į kitus užsiėmimus beveik visiškai buvo užkirstas politiniu ir socialiu gyvenimo sutvarkymu[1]).

Žemaičiuose valstiečiai turtingiau ir laisviau gyveno negu kituose Lietuvos kraštuose. Ypatingai gera buvo jų padėtis pakraštyje, kurs ties jūra įsikiša tarp Kuršo ir Prūsų. Tos apylinkės turtingesnieji ūkininkai pirmiau negu kitur Lietuvoje ėmė leisti savo sūnus į aukštesniuosius mokslus. Šis Žemaičių kraštas davė ir būsimąjį Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių, arba, kaip paskui iš lenkiško jį vadino, Volončevskį.

Motiejus Valančius gimė Salantų parapijoje 1801 metais vasario mėnesio 16 dieną. Teko jam gyventi lenkystės ir bajorystės viešpatavimo laikais. Kas norėjo mokslus eiti, iš valstiečių luomo aukščiau pakilti, turėdavo prie bajorų prisirašyti arba bent pavardę

1) WSPOMNIENIA z czasów, które przeżyłem. Przez X. Tomasza Dobszewisza Kraków 1883. p. 42, 47, 73.

savo subajorinti, vadinasi, sulenkinti. To reikalavo laiko paprotys. Todel ir Motiejaus Valančiaus pavardė pertaisyta į lenkiškai skambančią Wołończewski. Kaip ta permaina įvyko, geriausiai parodys dviejų Valančiaus gimimo metrikų sugretinimas: vienos, užrašytos Kalnelio bažnyčios knygose, antrosios, laikomos Žemaičių vyskupijos konsistorijoje.

Kalnelio bažnyčios knygose:

Anno 1801. Die 17 Februarij Ego Josephus Skalski Altar. Kalnel. Baptizavi infantem Nomine Mathiam Casimirum heri natum ex Legitimis Conjugibus Patre G. D. Michaele Wołonczewski Matre G. D. Anna Stankiewiczówna de Villa Nastrany Parochiae Salanten. Patrini fuere Rochus Budrys et Johanna Źwinklewiczowna ambo de Nastrany Parochiae Salantensis[1]).

Konsistorijos knygose:

Anno 1801 Die 17 Februarij Ego Josephus Skalski Altarista Kalnelensis Baptisavi infantem Nomine Mathiam heri natum ex Legitimis Conjugibus Patre Michaele Wałącius Matre Anna Stankowna de Villa Nastrany Parochiae Sałantensis. Patrini fuere Rochus Budrys et Johanna Źwinklewiczowa ambo de eadem Villa Nastrany Parochiae Sałantensis[2]).

Kalnelio bažnyčios metrikoje prie Valančiaus vardo Motiejus atsiranda antras vardas Kazimieras, matyti, paskui pridėtas delto, kad pas bajorus buvo paprotys krikštyti vaikus dviem vardais. Prieš Valančiaus tėvo pavardę atsiranda raidės G. D., generosus dominus, vadinasi, bajoras. Pati pavardė užrašyta nebe Valančius, bet Wołonczewski. Prisižiūrėjus į Kalnelio knygą, rašo toliau „Tėvynės Sargas", kur pirmasis paskelbė tas metrikas[3]), lengva pamatyti gadinimą: Wołonczewski parašyta dviejopai: WOLONC praretintomis raidėmis, zewski tankesnėmis, kitokia ranka ir kitokiu rašalu. Kitokiu rašalu pridėtos ir raidės G. D. Prie metrikos, laikomos konsistorijoje, priėjimas buvo daug sunkesnis, jos pertaisyti negalėjo.

Kaip gi reikia ištarti pavardė, Žemaičių Konsistorijos metrikoje lotyniškai užrašyta Valącius. Lietuvoje yra ir Valančių ir Valancių. „Tėvynės Sargas"[4]) nustatė ištarimą Valančius, remdamasis tuo, jog Salantų parapijoje esą ir dabar Valančių, ir tas ištarimas lietuvių raštijoje tapo galūtinai priimtas ir dabar visų vartojamas.

Motiejaus Valančiaus tėvai, matyti, buvo pasiturintys ūkininkai, kad visus tris savo sūnus galėjo išleisti į mokslus. Vienas Motiejaus brolis Mykolas tapo bernardinu, kaipo vienuolis vadinosi

1) „Tėvynės Sargas" 1900 m. Nr. 1 p. 25.
2) Žemaičių Konsistorijos archivas, metrikų knyga, Skuodo dekanato.
3) 1900 m. Nr. 1 p. 25.
4) „Tėvynės Sargas" 1900 m. Nr. 2-3 B p. 3.

Julionas, gyveno Vilniaus vienuolyne, mirė Kretingoje 1859 m. Antrasis brolis Peliksas Justinas išėjęs medicinos mokslus Dorpate ten pat mirė. Buvo dar jų dvi seserys: Marcijona ir Petronėlė. Šios sūnus Antanas Beresnevičius buvo kunigas, seminarijos inspektorius ir prelatas. Motiejaus tėvas Mykolas mirė 1828 metais, palaidotas Garždeliuose, motina Ona, po tėvais Stonkalė, mirė Varniuose vyskupo namuose 1859 m.

Valančius mokinys. 1816 metais Motiejus Valančius buvo atiduotas mokytis į dominikonų mokyklą Kalvarijoje. Apie savo buvimą toje mokykloje sako patsai savo užrašuose[1]) buvęs tada gana išlepintas ir liguistas, mažas ir liesas. Mokykloje priėmę jį stačiai į antrąją klesą. Dėvėjęs milinį juodai nudažytą surdutėlį, ištrintus kailinėlius, kepurę konfederatką, dar nuo lenkų gadynės, židrą, su tamsiai rusva liemavone. Mokinių tuomet buvo 318. Visi buvę paklusni, papiktinimų nebuvę jokių, mokinęsi kiek tikt išgalėdami. Kasdien eidavo į bažnyčią klausyti primarijos, šventomis dienomis-primarijos, sumos, pamokslo ir mišparų. Išpažinties eidavo kas mėnesį. Visi profesoriai, nors turėjo didelę valdžią, žmoniškai elgdavęsi su mokiniais, išskyrus vieną. 1818 m. Kalvarijos mokykla buvo sulyginta su gimnazijomis šešių klesų. 1821 metais Valančius pabaigė mokslą Kalvarijos mokykloje, išėjęs visas šešias klesas.

1822 metais įstojo į kunigų seminariją Varniuose. Kunigas Andrius Dabševičius, buvusis toje pačioje seminarijoje dviejais metais vėliau, savo atsiminimuose paliko apie ją tokių žinių: mokinta joje Šventojo Rašto, teologijos dogmatinės, moralės ir pastoralės, Bažnyčios istorijos, kanonų, giedojimo ir apeigų, lotynų kalbos, kartais rusų ir vokiečių kalbos. Vienuoliai misionoriai, vedusieji seminariją, labiau negu tikėjimo tiesų išmokinti, rupinęsi įkvėpti klierikams tikybos dvasią, atsidavimą savo priedermėms, Dievo ir artimo meilę. Ypatingai pabriežia Dabševičius profesoriškus gabumus ir kilnų būdą kun. Mykalojaus Kaminskio. Lygindamas Varnių seminariją su aukštesniąja Vilniaus seminarija atranda tų dviejų mokyklų dvasioje didelį skirtą. Žemaičių seminarijon įstojus pačioje pradžioje nykusi pasaulinė dvasia ir žemiškieji tikslai, gimęs aukštesnis gyvenimo supratimas, augęs noras atsiduoti Dievo ir artimo tarnybai ir taip prisirengti į savo aukštą pašaukimą, įgyjant krikščioniškas nusižeminimo, maldingumo, paklusnumo doras. Aukštesnėje Vilniaus seminarijoje laikytasi labiau paviršutinės tvarkos. Kalbos buvę daugiau pasaulinės ir laisvos, didesnis atsidavimas pasauliniems negu dvasiškiems mokslams. Žymus buvęs atšalimas dvasios gyvenime, maldingesnieji klierikai turėję slėpti tą savo palinkimą.[2]) Motiejus

1) „Tėvynės Sargas" 1899 m. Nr. 11 p. 7—13.
2) Wspomnienia p. 80—81, 105—106.

Valančius, kaipo vyskupas pasižymėjusis bažnytine dvasia, turėjo jos įgyti Varnių seminarijoje.

Kun. Dabševičius, pirmą kartą pažinusis Motiejų Valančių aukštesnėje Vilniaus seminarijoje, taip apibudina savo jauną draugą: „buvo vidutinio ūgio, tvirto sudėjimo, tamsaus veido, paviršutinėje išvaizdoje apsileidęs, plaukų pasišiaušusių. Visame paviršutiniame pasielgime ir kalbėjimo būde ženklu buvo kažikokio stebėtinai patraukiančio paprastumo. Pasižymėjo dideliais proto gabumais ir darbštumu: visados veiklus, visados užimtas". [1])

Išėjęs ketverių metų kursą, Valančius gavo teologijos kandidato laipsnį, ir 1828 metais rugsėjo 1 dieną Vilniaus katedroje vyskupas sufraganas Tadas Kundzičas pašventė jį kunigu.

Jau tuo laiku jaunutis Valančius tiek užsipelnijo Žemaičių seminarijai, kad jo vardu buvo pavadinta stipendija 700 muštinių, nežinomo asmens sudėta per Valančiaus tarpininkavimą klierikams išlaikyti. Valančius žymiai turėjo prisidėti prie tos stipendijos įsteigimo. [2])

Valančius mokytojas. Pabaigęs mokslus Valančius gavo tikybos mokytojo vietą Mozyriaus paviet inėje mokykloje [3]). 1834 m. buvo perkeltas į Kražių gimnaziją. Čionai pasižymėjo sąžiningu savo priedermių atlikimu, įgijo mokinių prisirišimą, rūpinosi tarp jų palaikyti nesuteptą dorą. Vaikus mylėjo kaip tikra motina. Tuos Valančiaus pedagogiškus gabumus pripažįsta kun. Hieronimas Račkauskas, pats buvusis Valančiaus mokiniu. Ta vaikų ir aplamai jaunimo meilė matyti visame Valančiaus gyvenime.

Vakacijų laiku lankydavo Žemaičių įvairias apylinkes, norėdamas geriau pažinti kraštą ir liaudį. Kapelionaudamas nenustojo toliau mokytis ir 1846 m. gavo teologijos magistro laipsnį.

1840 m. buvo pakviestas profesoriu adjunktu į Vilniaus dvasiškąją akademiją, kame aiškino pastoralę teologiją ir Biblijos archeologiją. 1842 m. gavo teologijos daktaro laipsnį. Tais pačiais metais drauge su akademija persikėlė į Petersburgą. 1845 m. sunkiai susirgo ir delei nesveikatos sugrįžo į Žemaičius ir buvo paskirtas seminarijos rektoriu.

Varnių seminarijos padėtį prieš tampant jos rektoriu Valančiui taip aprašo paskesnysis jos rektorius kun. Račkauskas [4]):

1) Wspomnienia, p. 168.

2) Žemaičių Konsistorijos archivas, knyga vizitacijų 1828 metų, „summa Wołonczewska" seminarijoje.

3) Kun. Račkauskas, Życiorys ś. p. Biskupa Žmujdzkiego Macieja Wołonczewskiego, „Przegląd Katolicki" 1875 m. p. 546. Dapševičius rašo, kad iš universiteto išėjęs Valančius buvęs tikybos mokytoju bajoriškoje mokykloje Chłopienicuose. Tikresnė bus kaip geriau informuoto Račkausko žinia, kad Mozyriuje.

4) „Przegląd Katolicki" 1875 m. p. 546—547.

„seminarija buvo vedama kunigų misionorių. Kartais atsiųsdavo jie į Varnius iš Vilniaus ne taip gabius mokytojus, mokslas ėmė kristi, drausmė irti. Į seminarijos jaunimą įsimetė šaukiančių nusidėjimų. Vyskupai griebėsi radikalių priemonių: palikdami vyriausią viršininką ir jo pagalbininką iš misionorių, kitus profesorius paskyrė iš pasaulinių kunigų. Rektoriu buvo šviesus ir maldingas kun. Mierzvinskis, jo pagalbininku gabus ir praktiškas kun. Kocas. Bet ar tai nepatenkinimas del atstatymo nuo profesoriavimo jų draugų, ar tai gilus amžius, matyti, atšaldė juos nuo seminarijos ir jaunimo taip, jog beveik jokios įtekmės nebeturėjo, šalinosi nuo dvasiškijos ir, galima sakyti, trukde švietimą. Seminarijos knygynas buvo klierikams nežinomas.“ Neskaitant dviejų viršui paminėtų kunigų misionorių, profesoriaus buvo dar pasauliniai kunigai Otonas Praniauskas, Ignotas Kulvietis ir Tadas Juzumavičius. Visi jie kun. Račkausko nuomone geriausiai ėję savo pareigas. Klierikų seminarijoje buvo 50.

Valstybės vyriausybei išleidus naujus įstatus apie seminarijas (19, XI. 1843) vyskupas Simonas Giedraitis pristatė vidaus reikalų ministerijai patvirtinti tuos pačius profesorius. Mirus Giedraičiui, vyskupijos valdytojas kun. Gintila atnaujino Giedraičio pristatymą, [1]) pripažindamas paduotus kandidatus labai naudingais ir vertais pasitikėjimo, bet, nesulaukdamas atsakymo, pristatė dar ir daugiau kandidatų, butent: neseniai baigusius akademiją kunigus Leoną Norbutą ir Aloizą Šukevičių, o laiške į svetimųjų tikybų departamento direkrorių Skripiciną [2]) prašė, kad leista būtų pasaulinių dalykų dėstymas pasidalyti kunigams profesoriams. Pagalios vidaus reikalų ministeris davė atsakymą [3]). Priminęs, kad visose vyskupijose, išskiriant Žemaičių, jau sudaryta nauja mokytojų ir seminarijų valdybos sąstata, kaip to reikalauja naujai patvirtinti seminarijoms įstatai, kad profesoriais tegali būti baigusieji Peterburgo dvasiškąją akademiją, kad del rusų literaturos ir istorijos mokytojų paskyrimo būsią paskui duota įsakymų, pave[illegible] Gintilai tuojau vykdinti naujus įstatus, sudaryti seminarijos valdybą, kurioje pirmininkauja rektorius, dalyvauja inspektorius, ekonomas ir pasaulinių dalykų mokytojai. Kandidatus į seminarijos profesorius vidaus reikalų ministeris buvo pavedęs parinkti akademijos rektoriui Holovinskiui, kurs nuo savęs tam dalykui atlikti įgaliojo Valančių. Profesorius misionorius vidaus reikalų ministeris atmetė, iš senosios profesorių sąstatos Valančiui tepavyko apginti Tadą Juzumavičių. Pagalios 3. IX 1845 vidaus reikalų ministeris paskyrė tokią Varnių seminarijos sąstatą: rektorius ir Bažnyčios istorijos profesorius kun. Valančius; inspektorius ir moralės teologijos prof.

1) Gintilos raštas į vidaus reikalų ministerį 15. I. 1845 Nr. 12.
2) 4. V. 1845.
3) Kolegijos raštas Gintilai. 14. IX. 1845 Nr 3342.

kun. Tadas Juzumavičius T. M.; Šv. Rašto ir homiletikos prof. kun. Aloizas Šukevičius, T. M.; dogmatinės teologijos ir lotynų kalbos kun. Aleks. Beresnevičius T. M.; giedojimo, apeigų prof. ir ekonomas kun. Ferdinandas Stulginskas, T. M.

„Kaip tiktai vyriausybės įsakymas atsidūrė Alsėdžiuose, rašo Valančius savo memuaruose, Gintila pasikvietė naująjį rektorių pasitarti apie seminarijos atidarymą, o konsistorijai įsakė, kad tas įsakymas būtų tuojau įvykintas. Netrukus buvo laukiama atvažiuojant į Varnius svetimų tikybų departamento direktoriaus Skripicino. Gintila pasiskubino prieš jam atvyksiant atidaryti seminariją, ir po pamaldų bažnyčioje naujieji profesoriai padarė priesaiką, kaip reikalaujama Tridentiškio susirinkimo, ir seminarija liko atidaryta 29 rugsėjo. Tokiu būdu įstatai, nesutinkantys su Bažnyčios teisėmis, kurie tiktai per didelę prievartą buvo priimti vyskupų Civinskio ir Pivnickio, Gintilos skubinai tapo įvesti. Jisai patsai atvirai atidavė valdžią seminarijos rektoriui, įtekmės ant jos išsižadėdamas. Tačiau labai buvo nepatenkintas Valančium, kad inspektorium paliko ne jo pristatytas kandidatas, kun. Kulvinskis, bet Valančiaus palaikytas kun. Juzumavičius."[1])

Tie priekaištai, daromieji Gintilai, išrodo ne visai teisingi. Kaip jau viršuj buvo paminėta, Gintila mėgino palaikyti vyskupo Giedraičio paduotuosius kandidatus, paskutinis iš vyskupų tepriėmė vyriausybės primestus naujus įstatus seminarijoms. Profesorius rinko akademijos rektorius Holovinskis, dalyvaujant tame darbe ir pačiam Valančiui, kurs sakosi bevelijęs turėti inspektorium ramų Juzumavičių, negu surūgusį ir išdidusį Kulvinską[2]), o galūtinai visa sprendė vidaus reikalų ministeris. Todel Gintila, regis, nedaug ką ir tegalėjo padaryti Bažnyčios teisėms apginti tokiose apystovose.

Gintilai išvažiavus iš Varnių, atvyko direktorius Skripicinas, apžiūrėjo seminariją, sutvarkytą maž daug pagal naująjį vyriausybės įsakymą; tai labai jam patiko. Išvažiuodamas, buvo maloningas Valančiui, kurs jį palydėjo iki Luokės.[3])

Valančiaus rektoriavimui Račkauskas pripažįsta[4]) neginčyjamų nuopelnų. „Padedant jauniems, gabiems profesoriams, išlavintiems mokykloje garsaus Holovinskio ir šviesaus Borovskio, pradėjo seminarijos atgaivinimo darbą; stipria ranka prašalino įsiskerbusius blogus papročius, įvedė reikalingą tokiuose atsitikimuose griežtą drausmę ir tvarką, permainė net pačią įstaigos išvaizdą; rūpestingai žiūrėjo, kad reguleriai būtų dėstomos pamokos, pats davė tvarkos ir stropumo pavyzdį, mylėdamas darbą visus ragino gerai eiti par-

1) „Tėvynės Sargas" 1901. N 1 B p. 30—35.
2) „Tėvynės Sargas" 1901 m. N 1 B p. 33.
3) Ibid.
4) „Przegląd Katolicki" 1875 m. p. 547.

eigas. Taip prirengė sau tinkamų pagalbininkų. Pats užsiimdamas literatūra ir kartais viešai seminarijos sode rašydamas savo „Žemaitių Wiskupiste" ragino jaunimą į mokslą, darbą, tėvynės dalykų mylėjimą."

Rektorium esant Valančiui, buvo iškeltas lietuvių kalbos vartojimo klausimas Varnių seminarijoje. Akademijos rektorius Holovinskis išsiuntinėjo platų programą seminarijose dėstytinų dalykų, kurį Valančius pristatė vyskupijos valdytojui Gintilai. Jį peržiūrinėdamas, Gintila atrado, jog klierikai turi rašyti ir sakyti pamokslus savo koplyčioje ir valgykloje lenkiškai. Pripažindamas tokią tvarką Varnių seminarijai netinkamą, nes Žemaičių vyskupijoje gyventojai daugiau vartoją žemaitišką, negu lenkišką kalbą, Gintila įsakė rektoriui padaryti tame dalyke programe permainą, prisitaikinant prie vietos gyventojų, būtent, kad klierikai sakytų pamokslus žemaitiškai, kad mokytojai davinėtų pamokslams pavyzdžių ne tiktai lenkiškų bet ir iš gerųjų senųjų žemaitiškų pamokslininkų. Del tų permainų pavedė Valančiui įteikti oficialį pareiškimą akademijos rektoriui [1]). Holovinskis paaiškino, jog buvęs išsiuntinėtas visoms seminarijoms bendras programas, todel jame kalbama apie lenkiškus pamokslus, kaipo daugumos, bet savaime esą suprantama, jog žemaitiška kalba neišskiriama, kur ji žmonių vartojama. Delto prižadėjo pasiųsti Žemaičių seminarijos rektoriui oficialį atitaisymą [2]).

Prekanonizacija. 1847 metais Rusijos vyriausybei padarius konkordatą su papa, reikėjo paskirti vyskupus į tas vyskupijas, kame jų nebuvo, taigi ir į Žemaičių. Holovinskis, kuriam buvo pavesta kandidatų nurodymas, kandidatu į Žemaičių vyskupus padavė Valančių, vaduodamasis ne tiek asmeniniu palankumu, kiek pažinimu tikros to kunigo vertybės [3]). Tokia yra nuomonė kun. Dabševičiaus, kritingai žiūrėjusio į aukštuosius Bažnyčios atstovus, randusio prikišti jiems daug žmogiškų silpnybių. 1859 metais Valančių pakvietė į Peterburgą padaryti apie jį tyrinėjimo, kaipo apie kandidatą į Žemaičių vyskupą. Tyrinėtojais papa Pius IX paskyrė metropolitą Dmochovskį, šis gi pasikvietė tyrinėjimo notarą akademijos profesorių kun. Antaną Jakubelskį, liūdytojais gi akademijos profesorius Ivaškevičių (kunigą lietuvį iš Minsko vyskupijos), kun. Baginskį ir Kolegijos asesorių, Zitomieriaus kanoniką, Litvinavičių. Jie visi prisiekę davė savo nuomonę apie Valančių. Rugsėjo 28 d. (naujojo kalendoriaus) Neapolio priemiestyje Portici Valančius buvo prekanonizuotas Žemaičių vyskupu [4]). Taip nepereidamas per kapitulos stales Valančius stačiai užėmė Žemaičių vyskupų sostą.

1) Gintilos raštas Valančiui 30. XI. 1845 N 1583.
2) Holovinskio raštas Gintilai 12 XII. N 845.
3) Dapševičiaus Wspomnienia p. 169.
4) Valančiaus užrašai „Tėvynės Sarge" 1901 m. Nr. 1 B p. 35.

Motiejus Valančius kaipo vyskupas.

Vyskupijos stovis. Prieš Valančiaus paskyrimą Žemaičių vyskupu įvyko dvi svarbios vyskupijai permainos: 1847 metais Rusijos vyriausybės buvo padaryta sutartis su papa, ir 1849 metais naujas vyskupijų padalinimas.

Padarytoji 1847 metais nauja sutartis su papa nustatė santykius tarp valstybės ir Bažnyčios. Rusijos vyriausybė pripažino svarbiausias vyskupų valdžios teises, sau įgydama teisėtai iš papos balsą kai-kuriuose Bažnyčios gyvenimo dalykuose. Rusijos vyriausybė, pasirašiusi sutartį, labiau turėjo gerbti Bažnyčios teises, kurias pati pripažino. Tiesa, ir tos sutarties, kaip daugelio kitų įstatų, Rusijos vyriausybė nesilaikė, bet gi vyskupai turėjo kuo remtis, gindami Bažnyčios teises kolizijoje su valstybės vyriausybe [1]).

Naujų vyskupijų padalinimų, įvykusių 1849 m. [2]), žymiai tapo padidinta Žemaičių vyskupija. Nuo Vilniaus vyskupijos buvo atimta ir prijungta prie Žemaičių vyskupijos 8 dekanatai (Kauno, Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Obelių, Ežerėnų, Kuršo, Žemgalių su 93 parapijomis) ir viena Rumšiškio parapija Jezno dekanato. Taip Žemaičių vyskupija beveik dvigubai padidėjo. Apie 1830 metus joje buvo vienuolikoje dekanatų su viršum 400 svietiškių kunigų, 13 vyriškų vienuolynų su 143 vienuoliais ir du moteriškų vienuolynu su 29 vienuolėmis. O 1850 m., po prijungimo Vilniaus vyskupijos dalies, buvo 11 vyriškų vienuolynų 181 vienuolis ir 4 moteriškuose vienuolynuose 62 vienuolės, be to gailestingųjų seserų vienoje kongregacijoje 5. Apie 1860 metus vyskupijoje parapinių bažnyčių buvo 205, filijinių 101, koplyčių 135. Kunigų parapijose ir vienuolynuose 708 [3]). Katalikų viso labo buvo skaitoma arti milijono. Naujo vyskupijų padalinimo įvykdinimas buvo pavestas Mogilevo pavyskupiui Holovinskiui. Žemaičių vyskupijoje atliko tą darbą vyskupijos valdytojas kunigas Gintila.

1) Žemaičių vyskupo archive yra raštas 31. 1. 1856 m., kur 19-oje punktų išdėstyta, kuriuose daiktuose Rusijos vyriausybė nesilaiko konkordato: uždarinėjama vienuolynai, nėra paskirto sufraganų skaičiaus, įvesta cenzura pamokslams, varžoma vyskupų valdžia, bažnyčių taisymas, užginta be klebono rašto priiminėti einančius išpažinties ir tt.

2) Papos bulė išleista 14. 9. 1848. Rusijos įgaliotinis pasirašęs po sutartimi 22. 7., 3. 8. 1849 m., padalinimo darbas pabaigtas 1850 m.

3) Vienuolių buvo: Kaune augustionų 23, bernardinų Dotnavoje 16, Troškunuose 10, Tytavėnuose 13, Kretingoje 22, dominikonų Palėvėnyje 20, Raseiniuose 15, Kalvarijoje 12, karmelitų Kolainiuose 20, gailestingųjų seserų Kaune 4.

Konsekracija. Naujai sutvarkius vyskupijos, reikėjo į jas paskirti ir vyskupus. Ir Žemaičių vyskupija, per 12 metų išbuvusi be tikrojo vyskupo, pagalios jo susilaukė Motiejaus Valančiaus ypatoje. Vasario 25 d. (šv. Motiejaus apaštalo dieną) jisai Peterburge tapo pašvęstas vyskupu. Šventimus suteikė arkivyskupas Dmochovskis, asistuojant jo pagelbininkui vyskupui Holovinskiui ir Vilniaus vyskupui Vaclovui Žilinskiui.

Prieš išvažiuojant iš Peterburgo kovo 5 d. Valančius turėjo audienciją pas ciecorių Mykalojų I, kurią patsai paliko aprašęs savo užrašuose[1]). Mykalojus I priėmė Valančių patsai vienas savo kabinete. Per audienciją ciecorius pasakė:

— Kraštas, kuriame gyveni, pritiria daug blogybių del svetimos valstybės artumo. Gyventojai, slaptai vaikščiodami į užsienį, kartais esti baudžiami, netenka gyvybės.

— Tiesa, atsakė Valančius, ir doros žvilgsniu daug del to darosi bloga, delto kad sugautieji, norėdami išsisukti nuo užsipelnytos bausmės, griebiasi visokių priemonių — melagystės ir kreivos priesaikos.

— Tai doros žvilgsniu, atsakė ciecorius, bet man labiau rūpi, kad į mano valstybę nesiskverbtų svetimų kraštų dvasia, ir todel pavedu Tamstai, kad savo įtekme sulaikytumei mūsų pavaldinius nuo vaikščiojimo į Prūsus.

— Rūpinsiuos, Šviesiausias Pone, tarė Valančius.

— Kokia dvasia dabar Žemaičiuose, paklausė toliau ciesorius. 1831 metais tas kraštas pasirodė mums neištikimas.

— Tiesa, Šviesiausias Pone, atsakė vyskupas, bet žemaičiai niekuomet nebūtų to padarę, kad ne sumaišėiai Lenkijoje. Tai prie manęs nepridera, tačiau galiu užtikrinti ir užtikrinu, kad daugiau to nepadarys. Jei bent įsiveržtų svetima galybė ir įsakytų gyventojams griebtis ginklų.

Ciecorius sudavė ranka į staliuką ir tarė: aš jokios galybės nebijau, bet blogesnis naminis karas. Paskui su veidu labai maloniu linkterėjo ir tarė: Sudiev, vyskupe! Norėjo pabučiuoti vyskupui ranką, bet jisai, drovėdamasis, nedavė.

Po audiencijos Valančius tuojau nuvažiavo pas vidaus dalykų ministerį Perovskį ir direktorių Skrypiciną, palei priimtą paprotį papasakoti apie visą pasikalbėjimą su ciesoriu.

Ingresas. Iš Petersburgo savo vyskupijon Valančius išvažiavo kovo 26 d. vasarinėje karietoje, ant pavažų pastatytoje. Buvo sustojęs Jamburge, kur suteikė tikėjimo patvirtinimo sakramentą 357 žmonėms. Buvo tai pirmas vyskupo apsilankymas

1) „Tėvynės Sargas" 1900 m. Nr. 2—3 p. 5

toje vietoje [1]). Nuo Narvės važiavo karietoje ant ratų pritaisytoje, bet tarp Narvės ir Dorpato rado labai pripustyta. Trylika arklių negalėjo ištraukti vežimo iš sniego. Apsistojęs Dorpate patvirtino 18 asmenų. Mintaujoje patvirtino 247 asmenis. Joniškyje vyskupą sutiko daugybė žmonių, Valančius 4 ir 5 balandžio suteikė patvirtinimo sakramentą 5003 žmonėms. 6 ir 7 balandžio Šiauliuose patvirtino 4002 asmeniu. Nežiūrėdamas potvynių ir kelio blogumo, balandžio 9 dieną parvyko į Varnius.

Tą pačią dieną atliko ingresą į katedrą. Atvažiavęs į Varnius, 9 valandą ryto sustojo prie parapijos bažnyčios. Prie jos durių sutikęs vyskupą pasveikino labai gražia lotyniška kalba vyskupijos valdytojas kunigas Gintila. Valančius atsakė irgi lotyniškai. Pasijudino procesija. Vyskupas, apsuptas aukštosios dvasiškijos ir žymiausiųjų dvarininkų, ėjo po baldachimu, kurį nešė didesnieji apskričio valdininkai. Praeinant pro seminariją vyskupą sutiko jos rektorius Beresnevičius su klierikais ir pasveikino lenkiška prakalba, į kurią vyskupas atsakė taippat lenkiškai. Prie katedros durių sutiko vyskupą vyriausis kapitulos prelatas Smigielskis ir pasakė sveikinamąją prakalbą lenkiškai. Ta prakalba sužadino klausytojų domę priminimais iš praeities ir reiškiu trumpumu. Nemažiau įdomus buvo ir vyskupo atsakymas. Katedroje perskaityta bulės, pasakyta pamokslas žemaitiškai [2]).

Vyskupijos lankymas. Vyskupijos valdymą Valančius pradėjo nuo pasitarimo su savo artimiausiais padėjėjais-dekanais. Pirmąjį pasitarimą atliko su tais dekanais, kurie buvo atvažiavę į ingresą. Tuos gi dekanus, kurie nebuvo ingrese, pakvietė pas save atvykti gegužio 7 dieną [3]).

Vyskupijos stovį pažinti geriausiai galima pačiam lankant parapijas, suseinant su kunigais ir su žmonėmis, pavestais savo globai, vietoje pamatant visus reikalus. Todel Valančius nuo pat pradžios stengėsi kuogreičiausiai aplankyti vyskupiją. Pirmiausiai aplankė Kuršo parapijas (1850 metais). Didelė buvo vizita 1851 metais, aplankė 75 bažnyčias. Vizita 1852 metais irgi buvo ilga: prasidėjo 14 gegužio, turėjo pasibaigti 14 rugpiūčio, taigi truko tris mėnesius. Į tas vizitas Valančius stengėsi įvesti, kiek galima, geriausią tvarką. Duodamas dvasiškijai instrukciją apie priėmimą, sako nereikalaująs brangaus vaišinimo savo ypatai ir savo palydovams, norįs, kad jo ypatos sutikime nebūtų jokios iškilmės, griežtai tiktai būtų laikomasi pontifikalo įsakymų.

---

1) Valančiaus Wiadomości o czynnościach pasterskich. Rankraštis Lietuvių Mokslo Draugijoje Vilniuje.

2) „Tėv. Sarg." 1900 Nr. 2—3 p. 6—8. Smigelskio prakalbą Valančius vadina savo užrašuose „nevisai pritinkančia".

3) Pakvietimas 15. 4. 1850 Nr. 317—324.

Liepė, kad per vyskupo buvimą žmonėms pamokinti ir prirengti prie Patvirtinimo sakramento būtų sakoma kasdien po du pamokslu. Tiems, kurie eina Patvirtinimo sakramento, įsakė turėti tam tikras korteles, jų vardus įrašyti į tam tikras knygas[1]). Atradęs parapijų valdyme pataisytinų dalykų, duodavo savo nurodymų ir griežtai reikalaudavo, kad tie nurodymai griežtai būtų pildomi, ir dekanams pavedė to prižiūrėti[2]). Apskritai, dekanų apsileidimą prižiūrėjime tvarkos bažnyčiose Valančius laikė priparodymu, jog tokie dekanai netinkantys dekano priedermėms eiti. Darant vizitas, tvarkingai būdavo sustatoma bažnyčios aprašymai su inventoriaus sąrašu. Tuose aprašymuose randasi netiktai inventoriaus aprašymas, bet ir trumpa bažnyčios istorija, parapijos stovis, statistikos žinios, pamaldų tvarka, in extenso įrašytos bulės, kuriomis parapijai suteikti buvo atlaidai, mokyklos aprašymas, bibliotekų aprašymas, o jų, matyti, būta bent prie kaikurių didesniųjų bažnyčių.

Vyskupui lankant parapijas, žmonės labai iškilmingai sutikdavo jį, lydėdavo raiti iki kitos parapijos ribų, kur sutikdavo raiti kitos parapijos palydovai. Toksai iškilmingas vyskupo sutikimas nepatiko vietinei administracijai, ir Vilniaus general-gubernatorius padarė del jo paklausimą Valančiui[3]): „Lankydamas šį mėnesį parapijas, Tamsta teikeis leisti, kad Tamstą lydėtų nuo vienos parapijos iki kitos netiktai pristovas, bet ir iki 20 kunigų ir nuo 50 iki 100 ar daugiau raitų valstiečių. Kadangi prie parapijų lankymo Vilniaus ir Minsko vyskupijose tokio papročio nėra, aš laikau savo priederme prašyti Tamstos paaiškinimo, kodel Tamsta teikeis priimti tokią tvarką". Valančius, teisindamasis, paaiškino general-gubernatoriui[4]). „Aš nereikalavau ir nereikalauju lydėjimo nei pristovų, nei raitų valstiečių. Pirmieji teikėsi atvykti įsakymu Kauno gubernijos viršininko, o valstiečiai sutinka mane prie savo parapijos sienų vaduodamiesi tikybos jausmais. Prisipažįstu, jog tai man jokio malonumo nedaro, sukelia tiktai dulkes ir trukdo kelyje, ir, nors aš jiems nekartą išreiškiau, jog tokie patikimai nereikalingi, jie neatsisakė nuo senoviško Žemaičių vyskupijoje papročio, todel pagalios, įsitikinęs, jog to papročio atmainymą jie būtų palaikę sau dideliu užgavimu, aš palikau jiems laikytis jo, tuo labiau, jog tarp palydovų visados yra policijos valdininkas. Kunigai prie bažnyčių aplankymo reikalingi patarnavimui prie pamaldų". Skunda ant Valančiaus del leidimo iškilmingo lydėjimo buvo pasiekusi Peterburgą. Arkivyskupas Holovinskis perspėjo Valančių[5]): „Mano mielas prieteliau! Važi-

[1]) 1851.
[2]) Šeduvos dekanui 26. V. 1851.
[3]) 27. VI. 1851 Nr. 1405.
[4]) 27. VII. 1851 Nr. 1465.
[5]) 13 X 1851.

nėdamas po parapijas, neleisk jokių iškilmingų lydėjimų. Buvo čia skundų. Stengiausi išteisinti, ir tuo tarpu būk ramus. Bet toliau būk atsargus, delto kad čia labai niaukiasi".

Lankant vyskupiją 1856 m. atsitiko Valančiui nelaimė. Važiuojant iš Vadaktų į Baisogolą (15. 8.) įlūžo tiltas per Kiršiną. Vyskupas su savo kelionės draugu prelatu Bytautu nugriuvo ir gerokai susižeidė. Atvykęs į Baisogolą negalėjo eiti į bažnyčią ir dvi dieni gulėjo klebonijoje. Bažnyčios aplankymą atliko 17 rugpiūčio.

Tais pačiais 1856 m. važiavo per Žemaičių vyskupiją papos legatos kunigaikštis Chiggi, grįždamas iš ciesoriaus karunacijos. Valančius išleido įsakymą klebonams, kad papos pasiuntinį pravažiuojant sutiktų Ežerėnuose, Lelinuose, Jonavoje, Kaune, patsai pasitikti buvo atvykęs į Ukmergę.

Bažnytinė tvarka. Valančius, patsai mėgdamas tvarką, stengėsi ją įvesti ir palaikyti bažnyčiose, numanydamas, koks svarbus yra žmonių gyvenime pripratimas prie doros tvarkos. Valančiaus cirkuleras 1850 metų paduoda tokias tvarkos taisykles bažnyčioje: šiokiomis dienomis pirmosios Mišios 5 valandoje vasarą, 7 v. žiemą. Nelaikyti drauge dvejų arba daugiau Mišių. Bažnyčioje paskiriama vyrams laikytis dešinėsės pusės, moterims kairėsės. Įsakoma klebonams per kalėdojimą, darant parapijiečių sąrašą, tam tikroje rubrikoje pažymėti, kas moka skaityti, ir taip surinktas žinias siųsti vyskupui. Patariama įvesti bažnyčios kasą, kokią turi brolijos. Ta kasa turi būti laikoma, kaip įsakyta vyskupijos sinodo, po dviem raktais, kurių vienas turi būti pas maršalką.

Kai-kurie bažnyčios papročiai Žemaičių vyskupijoje skyrėsi nuo Vilniaus vyskupijos papročių. Norėdamas juos suvienodinti, Valančius įsakė ir toje Žemaičių vyskupijos dalyje, kuri prijungta nuo Vilniaus vyskupijos, bažnyčios pamaldose laikytis tokios pat tvarkos, koki buvo nuo senovės Žemaičių vyskupijoje. Todel įsakė kas šventą dieną ir nedėldieniais visose bažnyčiose laikyti ankstybąją ir mišparus, prieš šventes vakare laikyti mišparus, kad ir nedaug žmonių teateitų bažnyčion. Mėnesinėmis brolijų dienomis įsakė pamaldas laikyti su išstatymu Švenčiausiojo Sakramento.[1]) Visur įvesti paprotį, kad prieš sumą būtų giedama giesmė „Pulkim ant kelių", po pakylėjimo giedojimu atiduoti garbę Švenčiausiajam Sakramentui,[2]) visoje vyskupijoje švęsti vyskupijos patrono šv. Jono dieną, įvestą, papai patvirtinant, prie vyskupo Lopacinskio.[3]) Prašant Valančiui, Vilniaus general-gubernatorius

[1]) Južintų klebonui 28. VIII. 1850.
[2]) Žeimelių filialistai 8. V. 1851.
[3]) Cirkuleras 6. V. 1850 Nr. 450.

įsakė tą šventę švęsti ir mokyklose.[1]) Ne visur vienoda buvo tvarka kalėdojime. Žemaičiuose skyrium buvo duodama kalėda klebonui ir kamendoriui. Valančius užgynė tokį paprotį, kad nebūtų tarp kunigų nepritinkančių varžytinių ieškojime parapijos dosnumo.[2]) Parapijose, prigulėjusiose Vilniaus vyskupijai, nebuvo vedamos knygos parodymų, duodamų jaunavedžių prieš jungtuves. Valančius įsakė visur jas užvesti. Įsakyta taipogi, kad tėvai, labiausiai bajorai, siųsdami savo vaikus į krikštą, pridėtų raštą su aiškiai užrašytomis savo pavardėmis, kad tuo išvengus klaidų metrikos surašyme.[3]) Cirkuleru, išleistu 1865 metais, įsakoma kunigams:

1. per Gavėnę atlikti trijų dienų rekolekeijas;

2. raginama kunigai visados, ypatingai gi per Gavėnę, mokinti katekizmo, skaityti katekizmo knygas. Rekomenduoja pilną katekizmą V. Juzumavičiaus vardu „Aplankymas Klebono", kurs netrukus išeisiąs iš spaudos;

3. raginama palaikyti blaivybę;

4. jai sutvirtinti įsakoma atnaujinti prižadėjimas negerti antrąją po šio rašto gavimo nedėlią, prie tos progos atlaikyti iškilmingas pamaldas su išstatymu Švenčiausiojo Sakramento.

Kaip toli siekė rupinimasis bažnyčios tvarka, rodo Valančiaus laiškai į Rietavo ir Andriejavo klebonus su įsakymu pamokinti žmones, kad nesispaustų, eidami išpažinties.[4])

Mokslo branginimas. Valančius gerai numanė, kaip svarbu, kad kunigai pamiltų mokslą, išėję iš seminarijos jo neužleistų, skaitydami knygas toliau jame lavintųsi. Vienoje instrukcijoje[5]), duotoje dekanams, įsako jiems pranešti sau apie tuos kunigus, kurie yra pamilę mokslą, pridėdamas: „Tokiuos kunigus laikau brangiausiu turtu". Todel nuo pat savo vyskupavimo pradžios Valančius nuolat ragino kunigus prie knygų ir laikraščių skaitymo. Cirkulere, delei to dalyko išleistame į dvasiškiją rašo taip[6]): „Seniau iš girdėjimo spėjau, dabar gi, aplankęs didesniąją, vyskupijos dalį, patsai įsitikinau, jog parapinės dvasiškijos tarpe labai maža tėra mylėjimo literaturos. Per vizitą vos keletą teradau klebonų, kurie laiko laikraščių. Ar negalėtų dekanatuose susidaryti kuopų iš pačių kunigų, kurie, tarpininkaujant dekanui arba klebonui, gyvenančiam arčiau pašto stoties, sudėję pinigus, gabentųsi naudingų laikraščių ir knygų. Tuo tarpu sumaniau

[1]) 8. VII. 1850 Nr. 945.
[2]) Cirkuleras 1851 m.
[3]) Įsakymas Konsistorijai 20. I. 1851 Nr. 130.
[4]) 14. I. 1861.
[5]) 1850.
[6]) 13. XII. 1851.

pradžiai užsakyti į kiekvieną dekanatą po vieną ekzempliorių laikraščio „Pamiętnik Religijno-Moralny“. Ekzempliorius kaštuoja po 5 r. 16 k. Dabar siunčiu to mėnesinio laikraščio 10 sąsiuvinių. Dekanai su tuo laikraščiu taip tepadaro: perskaitę patys, tesiunčia artimiausiam klebonui, tas paeiliui tolimesniam, neaplenkdamas nei filialistų, bent kiek mėgstančių literatūrą, ir nuo kiekvieno skaitančio teišieško šiokį-tokį atlyginimą. Jei tas mėginimas pavyks, dvasiškijoje bus sužadintas noras skaityti knygas. Dekanai tepraneša man, kaip klebonai priims tą mano sumanymą“.

Kaip matyti iš dekanų pranešimų, kunigai pritarė tam vyskupo sumanymui. Panevėžio dekanate 7 kunigai patys užsisakė rekomenduojamąjį laikraštį. Panašiai buvo ir kituose dekanatuose.

Iš to pirmojo mėginimo platinti literaturą kilo sumanymas steigti dekanatuose kunigams knygynus. To sumanymo pradžią ir įvykdymą Valančius taip išdėstė kitame cirkulere[1]): Pirmą mintį apie dekanalių knygynų steigimą išreiškiau cirkulere 15. XI 1851. Paskui tą mintį toliau išplėtojau cirkulere 13. IX 1852 ir laukiau dekanų pranešimų, kad iš balsų skaičiaus pro ir contra galėčiau su juo didesniu tikrumu numanyti, kiek tinka tas sumanymas. Laukiamieji pranešimai iš visų dekanatų jau atėjo, iš jų su pasigėrėjimu sužinojau, jog visi kunigai, su mažomis išimtimis, pritaria tam sumanymui. Taigi, galutinai patvirtindamas tą sumanymą, tokias paduodu taisykles:

1) visi svietiškiai kunigai, išskyrus paliegėlius ir tuos, kurie ilgesnį laiką palieka pataisos namuose arba vienuolynuose, turi kasmet sudėti po 1 rublį ir už tai turi teisę naudotis knygynu;

2) dekano priedermė yra vesti sąskaitos ir knygų sąrašai, surasti vieta knygynui. Už tai jie liuosi nuo mokesčio“.

Kaip vyko toliau plėtotis dekanaliams knygynams, kiek jais kunigai naudojosi, apie tai neteko rasti daugiau žinių. Žinoma tik tiek, jog jie išsilaikė iki 1863 metų. Visuotiniame tų metų sumišime jie dingo. Vyriausybė drauge su vienuolynų knygynais atėmė ir iš dekanalių knygynų (bent kai-kurių, kaip antai Joniškio) knygas ir atidavė jas valdžios įstaigoms (Šiaulių gimnazijai). Veltui Valančius protestavo, aiškindamas, jog dekanalių knygynų knygos tai — privatinė savastis, ir reikalavo atimtas knygas grąžinti; vyriausybė jų nesugrąžino[2]).

Vyriausybei naikinant vienuolynus, Valančius mėgino išgelbėti bent dalį jų bibliotekų ir buvo paskyręs savo įgaliotinius, kad jie išskirtų iš atimamų vienuolynų bibliotekų dvasiškuoju turiniu kny-

[1]) 28. III. 1853 Nr. 692.

[2]) Kauno gubernatoriaus raštas 7. VII. 1865 Nr. 11492.

gas ir jas pristatytų vyskupui [1]). Bet vyriausybo neleidė atsiimti nė dvaisiškuoju turiniu knygų.

Valančius nepasitenkino tuo, kad buvo įsteigti dekanaliai knygynai, ir toliau dažnai ragindavo kunigus įgyti kokią-nors naujai išeinančią, naudingą knygą. Jo raštinė apsiimdavo tarpininkauti knygų pargabenime. Anais laikais, kada dar maža buvo paštų, o knygynų beveik visai nebuvo, toksai iš vyskupo pusės rekomendavimas kunigams knygų ir tarpininkavimas jų parsigabenime galėjo buti ir reikalingas. Vyskupo patarimai turėdavo savo pasekmių. Štai keletas tokių rekomendacijų pavyzdžių. Patarė kunigams įgyti į dekanalius knygynus kunigo Šmidto katekizmą [2]), rekomendavo kunigams Vilniaus vyskupo Krasinskio knygą „Prawo Kanoniczne" [3]). Užsisakė ją vyskupo raštinėje Ukmergės dekanato 17 kunigų, Telšių — 10, Joniškio — 33, Veliuonos — 19, Krakių — 12 ir tt. Prašant Peterburgo knygininkui Volfui, Valančius sutiko rekomenduoti ir platinti antrąjį leidimą Hołovinskio knygos „Pielgrzymka do ziemi Świętej" ir Jakubavičiaus „Chrzesciańska filozofia życia". Valančiaus raštinė išsiuntė Volfui tų knygų prenumeratos 2084 r. [4]). Taippat cirkuleru [5]) rekomendavo Mogilevo provincijos bažnytinį žemlapį, apie kurį Mogilevo arkivyskupas taip rašė [6]) Valančiui: „Romoje buvo sumanyta išleisti viso pasaulio katalikiškųjų bažnyčių žemlapis. Gavome peržiūrėti ir pataisyti Mogilevo provincijos žemlapį. Su atida jį peržiūrėję, įsitikinome, jog jame septyniose mūsų vyskupijose, vietoj 1100 parapinių bažnyčių, tėra parodyta kelios dešimtys, nebekalbant jau apie filijines bažnyčias ir koplyčias. Taigi reikėjo jau nebe pataisyti, bet išnaujo pagaminti tą žemlapį. Tuo tikslu pasinaudojome Girštauto žemlapiu. Ant keturių lakštų parodyta 7 vyskupijos su visomis parapinėmis baźnyčiomis, filijomis, koplyčiomis ir vienuolynais. Tą žemlapį pristatėme ministerijai nusiųsti į Romą, Išleidėjas apsiima kunigams pardavinėti ne brangiau, kaip po 3 rublius". Valančius, prašant arkivyskupui, paskelbė to žemlapio prenumeratą savo vyskupijoje.

Ne tiktai tarp kunigų, bet ir tarp svietiškių stengėsi Valančius praplatinti naudingų tikybinių knygų skaitymą. Tuo tikslu rašė į pavietų maršalkus [7]): „Norėdamas iš savo pusės prisidėti prie praplatinimo labai naudingos tikybiniu žvilgsniu knygos (Gaumo

[1]) Valančiaus įsakymas Ukmergės klebonui Balvočiui del Troškunų vienuolyne 13. XII. 1864 Nr. 1947 ir Tverų klebonui Ladužui del Kolainių vienuolyno 20. XII. 1864 Nr. 2044.
[2]) Cirkuleras 1. III. 1855.
[3]) Cirkuleras 27. I. 1862 Nr. 204.
[4]) 17. III. 1853 Nr. 578.
[5]) Cirkuleras 24. IV. 1857 Nr. 765.
[6]) 23. III. 1857 Nr. 726.
[7]) 31. 1. 1852 Nr. 194.

katekizmo), žymų skaičių jos ekzempliorių išdalinau tarp mano vyskupijos kunigų. Malonu man būtų, kad ji atsirastų ir familiniuose aukštesniųjų luomų namuose, kaipo vadovas garbioms motinoms, kurioms rūpi tikybinis savo vaikų išauklėjimas. Tuo tikslu siųsdamas tos knygos prenumeratai rinkti sąsiuvinių po 12 bilietų, paveliju sau mandagiai prašyti, kad Tamsta išdalytumei juos tarp savo pavieto dvarininkų. Jei knygas atsiims per maršalko raštinę, atseis jos pigiau". Telšių pavieto maršalkas išdalino juos visus. Buvusis Kauno pavieto maršalkas Jasienskis irgi pažadėjo atsiųstuosius bilietus išdalyti. Reikia spėti, kad ir kiti maršalkai juos išdalino.

Garsas apie Valančiaus uolumą knygų platinime turėjo pasiekti knygų leidėjus, ir jie mėgino pasinaudoti Valančium ir jo vyskupijos kunigais, kaipo agentas savo leidžiamų knygų platinime. Varšaviškis kunigų misionorių knygynas atsiuntė Valančiui po 100 ekzempliorių knygų: Skargos „Zywoty Świętych" ir Nikolaso „Wywód prawdy chrześciańskiej", „O skarbach słowiańskich" ir „200 Przestróg dla mówiących i piszących po polsku", prašydamas vyskupo pavesti tiems kunigams, kuriems bus dovanai išdalytos tos knygos, kad jie sutiktų priiminėti prenumeratą toms knygoms. Valančius atrašė misionorių knygynui, kad visi klebonai atsisakę nuo priėmimo jiems atsiųstų tokiomis sąlygomis knygų ir nuo rinkimo joms prenumeratos, ir prašė toliau panašių komisų vyskupo raštinei nedavinėti. Vyskupijoje esą keletas knygynų, kurie, jei norėsią, galėsią patys nusipirkti sau reikalingų knygų.

Taippat nepavyko ir redakcijai laikraščio „Pamiętnik Religijno-Moralny" įtraukti Žemaičių vyskupijos įstaigas į priverstinus savo sandarbininkus. Redakcija prašė[1]) vyskupo Valančiaus įsakyti konsistorijai arba kuriam nors jos sąnarių, kad reguleriai praneštų redakcijai apie visus svarbesniuosius bažnytinius atsitikimus vyskupijoje. Panašius pranešimus redakcija jau gaunanti iš Gniezno-Poznaniaus vyskupijos. Į tai Valančius atsake[2]), kad „Pamiętnik Religijno-Moralny", kaipo laikraštis, skiriamas tikėjimo ir Bažnyčios reikalams, visados labai jam rūpėjęs ir teberūpis, todel visados patariąs jį skaityti kunigams. Bet sandarbininkavimas, kokio prašoma, išrodytų iš vyskupo pusės kaipo noras skelbti savo veikimą. Taigi pataria redakcijai pačiai susižinoti su kokiu nors kunigu ir pakviesti jį į sandarbininkus. Iš savo pusės rekomenduoja darbo ir mokslo vyrą kunigą Ambraziejų Kosarzevskį, gyvenantį Varniuose.

Nuo 1863 metų Varšavoje, vietoj „Pamiętnik Religijno-Moralny" pradėjo eiti „Przegląd Katolicki". Valančius ragino kunigus jį

[1]) 17. 1. 1862.
[2]) 20. 1. 1862 Nr. 114.

patiems užsirašyti ir platinti tarp svietiškių inteligentų, kurie tuomet lenkiškai kalbėjo.

Valančius palaikė netiktai knygų ir laikraščių platinimą, bet ir kiekvieną sumanymą, naudingą mokslui arba bažnytinei dalei. Todel, kada Kątskis įsteigė Varšavoje muzikos institutą ir išreiškė norą surinkti jam bent vieną stipendiją ir Žemaičių vyskupijoje, Valančius pranešė apie tai cirkuleru savo vyskupijos kunigams, primindamas, kad tas, kas naudosis ta stipendija, turės šešerius metus atitarnauti prie Žemaičių katedros, kaipo vargonininkas ir bažnytinio giedojimo mokytojas. Ir Žemaičių vyskupijos kunigai sudėjo tai stipendijai 300 rublių, kuriuos Valančius nusiuntė į Varšavą Kątskiui.

Tikybos ir doros gynėjas. Valančius labai brangino katalikų tikėjimą ir, kur buvo tam tikėjimui pavojaus, savo priederme laikė kaipo tikras ganytojas jį ginti, nors kartais ir nedaug ką tegalėdavo padaryti. Išgirdęs, buk Braslavo parapijoje kažikoks Vincentas Mitelis perėjęs į stačiatikių tikėjimą, Valančius tuojau įsakė[1]) Ežerėnų dekanui kun. Daugelavičiui pranešti to perėjimo priežastį. Daugelavičius savo atsakyme pranešė[2]), jog Mitelis nepriėmęs stačiatikių tikėjimo, tiktai apsivedęs su stačiatike, pridėdamas, jog sunku esą kunigams atkalbinėti nuo moterysčių su stačiatikiais. Šventikai seką, ar katalikų kunigai per išpažintį neatkalbinėją, ir jei sužiną, kad atkalbinėją, tai skundžią vyriausybei. Visi kunigai matą, jog katalikų skaičius ne didėjąs, bet to sustabdyti prie dabartinių sąlygų negalį.

Kažikoks Kazimieras Vencka šaukėsi Valančiaus pagalbos tokiame reikale: „Kai-kuriems Vaškų parapijoje, rašo jisai[3]), priėmus stačiatikių tikėjimą, norima mus priversti jį išpažinti, bet mes nesutikome atsitraukti nuo mūsų bočių tikėjimo. Iš visos mūsų giminės nuo seniausių laikų nebuvo nei vieno stačiatikių tikėjimo, tiktai mano motina gimusi iš stačiatikės, kuri, būdama dar 13 metų, atlikdavo jau katalikų tikėjimo priedermes ir paskui šliubą ėmė katalikų bažnyčioje Vaškuose. Su mano tėvu prieš šliubą padarė sutartį žodžiais prie liūdytojų, jog vaikai bus katalikai. Tuomet įstatai leidė daryti tokias sutartis. Todel aš, mano broliai ir mano seserys privalome turėti liuosybę palikti visados katalikų tikėjime, kuriame esame išauginti; tačiau daroma mums neteisybė. Stačiatikių dvasiškiai nori mus priversti, kad atliktumėme stačiatikių tikėjimo priedermes. Dvaro vyresnybė neleidžia mums suseiti į moterystę pagal katalikų tikėjimo apeigas, verčia

[1]) 5. XII. 1859 Nr. 2595.
[2]) 22. III. 1853.
[3]) 31. III. 1853.
[4]) 12. XII. 1850.

imti šliubą stačiatikių cerkvėje. Kame gi turime jieškoti teisybės, jei ne su Tamstos pagalba, prie kurio avijos, kaip dabar prigulime, taip norime ir amžių pabaigti". Vyskupas tegalėjo tiek tiktai patarti į tą raštą, kad interesuotieji turi skųstis aukštesniajai stačiatikių vyresnybei. Jeigu gi esą išpažintojai katalikų tikėjimo, nori, kad jų byla peržiūrinėjama būtų katalikų konsistorijoje, tai tepaduoda formalį prašymą į konsistoriją rusiškai ant gerbinio popierio.

Panašiai keli valstiečiai Bajanų sodžiaus Panevėžio pavieto skundėsi, jog stačiatikių šventikas verčiąs juos pildyti stačiatikių tikėjimo priedermes, nors jie esą katalikai.

Nemažiau, kaip tikėjimas, Valančiui rūpėjo žmonių dora. Laikė jisai svarbia savo priederme prižiūrėti, kad dora aukštai stovėtų jo vyskupijoje, stengdavosi sulaikyti iškrypimą, stabdyti palaido gyvenimo pasireiškimus, papiktinimus; žiūrėjo, kad moterystė būtų užlaikoma visame savo šventume. Klebonai turėjo žiūrėti, kad nebūtų papiktinimų jų parapijoje. Jei duodavo papiktinimus žymesnės žmogystės, didesnieji dvarininkai, kurių perspėti su pasisekimu klebonai negalėdavo, tokiuose atsitikimuose rašydavo perspėjimus patsai Valančius arba prašydavo, kad piktintoją perspėtų koks įtekmingas jo kaimynas dvarininkas. Jei perspėjimai nieko nepadėdavo, tuomet Valančius naudodavosi valdžia, kurią valstybė įstatai pripažino Bažnyčiai, kaipo doros sergėtojai, įsakydavo konsistorijai viešai pradėti procesą prieš piktintojus, kad juos nubaustų ir sustabdytų papiktinimą. Jei kartais ir valdžios įstaigos pataikaudavo piktintojams, tai Valančius šaukdavosi aukštesnės valdžios. Taip šitai skundėsi Kauno gubernatoriui ant Šiaulių pavieto žemės teismo, kad jisai nieko nedaraąs sustabdymui palaido gyvenimo dviejų dvarininkų, prašė priversti tą teismą, pataikaujantį piktintojams, padėti dvasiškijai paleistuvystę sustabdyti. Panašiai šaukėsi gubernatoriaus pagalbos[1]), sužinojęs, kad Ukmergėje pirtyse vartojama moterys vyrams patarnauti, ir gubernatorius tuojau įsakė Ukmergės gorodničiui užginti tokį paprotį[2]). Delei Valančiaus skundos gubernatoriui Kauno guberninė valdyba smarkiausiai įsakė isprauninkui tuojau pasirūpinti, kad griežtai būtų išpildytas konsistorijos nutarimas, kad dvarininkas Ako ir jo gulovė atvyktų pas Karmėlavos kleboną atlikti atgailos ir išpažinties[3]). Ta įvairi Valančiaus korespondencijos su klebonais, dvarininkais ir valdžios įstaigomis, kurios daug guli jo archive, rodo, kaip Valančiui rūpėjo žmonių dora ir kaip jisai stengėsi ją ginti, stabdydamas ypatingai

[1]) 20. II. 1860 Nr. 388.
[2]) 29. II. Nr. 2107.
[3]) Kauno gubernatoriaus raštas vyskupui Valančiui 18. II. 1859 Nr. 2015

papiktinimus, duodamus žymesniųjų žmogysčių. Apie gynimą valstiečių doros prieš ponų išnaudojimus paminėta toliau.

Valančius rūpestingai žiūrėjo, kad į katalikų gyvenimą neįsiskverbtų koksai nors paprotis, nesutinkantis su Bažnyčios mokslu, žmonėms kenksmingas, ir, sužinojęs apie panašius papročius, stengėsi tuojau juos išnaikinti. Rietavo klebonui rašė[1]: „Su pasibaisėjimu sužinojau, kad Tamstos valdymui pavestoje bažnyčioje praktikuojama vieša atgaila: nusidėjusius, aptaisytus tam tikrais rūbais, stato bažnyčios viduryje pasižiūrėti susirinkusiems žmonėms". Valančius uždraudė tokį paprotį kaipo nesutinkantį su Bažnyčios įstatymais. Apskritai, viešų bausmių arba atgailų klebonai neturį teisės skirti be leidimo aukštesnės dvasiškosios vyresnybės[2]).

Kaltinėnų parapijoje miške, vadinamame Rutenu, buvo bent kiek apsenęs ąžuolas ir jame V. Jėzaus stovyla, kuriai žmonės pripažindavo kažikokį stebuklingą privalumą ir buriais prie jos rinkdavosi, apleisdami dažnai pamaldas parapijos bažnyčioje. Valančius, matydamas tame žmonių paproty tikėjimo išnaudojimą, pavedė[3]) Kaltinėnų klebonui patogiu laiku, neskelbiant apie tai pirma, nuvažiuoti į mišką drauge su kamendoriu ir vienu iš bažnyčios tarnų, paimti iš tenai Jezaus stovylą, ąžuole įstatytąją, ir, parvežus, pastatyti bažnyčioje jai tinkamoje vietoje ir, tai išpildžius, pranešti sau.

Išgirdęs, jog Kaltinėnų parapijoje dvarininkai kunigą pas ligonį kviečią, kada nebegalima susikalbėti, viešai papeikė tą paprotį, įsakydamas savo papeikimą perskaityti bažnyčioje iš sakyklos du kartu, lenkiškai ir lietuviškai. Susirašę Kaltinėnų parapijos dvarininkai teisinasi, aiškindami, jog neteisingai juos apskųsta ir bereikalingai viešai nubausta[4]).

Vilniaus bernardinui Vizgirdui nedavė savo aprobatos spausdinti Karaviko kryžiui[5]).

Ypatingai Valančius griežtas buvo burtų naikinime. Aiškiai tai rodo šis žemiau dedamas Valančiaus raštas į Alsėdžių dekaną[6]): „Uršulė Voinicka apskųsta kaimyno Mykolo Juozapavičiaus. Jisai paskleidęs apie ją kalbas, būk ji užsiimanti žavėjimu, delto ji kenčianti nuo kaimynų. Valsčius jos skundos neišklausęs. Panašųs niektikėjimai daro gėdą musų amžiui ir visai Žemaitijai, kuri visados tikybiniu žvilgsniu buvo laikoma kaipo šviesus kraštas.

---

[1]) 8. I. 1855 Nr. 34.
[2]) Gruzdžių klebonui 17. III. 1869 Nr. 509.
[3]) 4. X. 1852 Nr. 1859.
[4]) 7. VIII. 1853.
[5]) 30. IV. 1860 Nr. 924.
[6]) 21. XII. 1854 Nr. 1847.

Todel pavedu Tamstai ištirti, ar tikrai Juozapavičius yra paskleidęs tokias paskalas, o jei tai pasirodys tikra, pasirūpinti, kad valsčiaus būtų pavyzdingai nubaustas ir priverstas viešai savo šmeižimą atšaukti. O kad pačioje pradžioje užslopinus tikėjimą burtų, uždedu priedermę, kad nedėlioje mano vardu Tryškių bažnyčioje prabiltumei į žmones ir išaiškintumei visą niekingumą tikėjimo žavėjimų".

Aplinkraščiu, kurs buvo skaitytas visose bažnyčiose iš sakyklų, Valančius 1856 metais smarkiai papeikė paprotį kviesti namams šventinti su visokiais burtais meškininkus, „svetimus žmones, labai tamsius". Buvo paskelbta, kad nuo to laiko, jei kas leistų savo namus šventinti meškininkams, išrišimą iš to nusidėjimo vyskupas pasiliko sau. Matyti, tas paprotis ilgai dar laikėsi, kad 1867 metais Valančius prašė Kauno gubernatoriaus, kad iš savo pusės uždraustų meškininkams daryti po valstiečių namus burtus. Valančiui taip smarkiai draudžiant tą paprotį, jisai pagalios Lietuvoje visai pragaišo.

Kad valstiečiai liuosiau galėtų švęsti šventas dienas, Valančius rupinosi pas aukštesniąją vyresnybę, kad jomarkai būtų iškelti iš šventų dienų į šiokias. Tą klausimą pirmą kartą pajudino 1851 metais. Bet Vilniaus general-gubernatorius pripažino, būk nėsą jokio reikalo kelti jomarkų: joks įstatymas nedraudžiąs turgų šventomis dienomis, būtų tai, esą, net su skriauda valstiečiams. 1859 m. Valančius vėl rašė Vilniaus general-gubernatoriui, kad, jam lankant parapijas Ukmergės ir Ežerėnų apskričiuose, valstiečiai prašę iškelti turgus į šiokias dienas. Prašė iškelti Ukmergėje, Salake, Rokiškyje, Dusetuose, Vidžiuose, Ežerėnuose. Vyskupui reikalaujant, kaikuriose vietose jomarkai buvo iškelti į šiokias dienas, bet neilgam. Vilniaus general-gubernatoriaus atrašo,[1]) jog turgų iškėlimas į šiokias dienas visai neturėjo laukiamų pasekmių tose vietose, kur ta priemonė liko įvykdinta. Valstiečiai, užimti ponų darbais, negali gaišti po dvi dieni ar daugiau savaitėje lankyti bažnyčiai, todel jie arba rečiau tevažinėja šventomis dienomis į bažnyčią, važinėdami tiktai šiokiomis dienomis į turgų, arba visai nustojo važinėti į bažnyčią ir turgus, iš ko pasidaro didelių nepatogumų miesto gyventojams. Todel general-gubernatorius įsakė palikti turgus šventomis dienomis, policija tiktai turinti prižiūrėti, kad jie po pamaldų tebūtų atidaromi. Maž-daug tokio pat turinio atsakymą davė vyskupui ir vidaus dalykų ministerija.[2]) Tuo nepatenkintas, Valančius vėl kreipėsi į vidaus dalykų ministeriją,[3]) rašydamas, jog, jam rūpinantis, turgai iš šventų dienų

[1]) Jo raštas Kauno gubernatoriui 31. X. 1861 Nr. 8944.
[2]) 7. VII. 1861 Nr. 780.
[3]) 19. XII. 1861 Nr. 2664.

buvę iškelti Kaune, Ukmergėje, Kėdainiuose, Vidžiuose, Salake, Dusetuose, Rokiškyje, Žeimelyje, Joniškyje, Šilelyje ir kitur. Visiems geriau buvę; vieni tiktai žydai ir nedaugelis krikščionių pakėlę šauksmą. Jiems nepatikę tai, kad žmonės, atvažiavę į turgų šiokiomis dienomis, skubinai pardavinėja savo daiktus ir, brangindami laiką, tuojau skubinasi namo, nei nepažvelgdami į karčemas ir nesiduodami po senovei savęs apgaudinėti. Vilniaus general-gubernatorius pasidavęs tiems reikalavimams ir, patsai gerai nenumanydamas to reikalo, įsakęs paminėtuose miestuose vėl daryti turgus šventomis dienomis. Valančius prašė, kad būtų uždrausta šventomis dienomis turgus daryti. Tais pačiais metais Salako ir Tiltiškio valsčiai siuntė Vilniaus general-gubernatoriui prašymą, kad turgai būtų iš šventų dienų iškelti. Ar buvo šį kartą tas vyskupo ir valstiečių reikalavimas išklausyti, neteko surasti. Gal užėjusieji sumaiščiai sutrukdė tą reikalą. Bet gi paskiau ir civilė vyriausybė pripažino to reikalavimo teisingumą, ir turgai šventomis dienomis visai pranyko arba bent žymiai sumažėjo.

Kunigų skyrimas ir kilnojimas. Valančiaus vyskupavimo pradžioje ponams prigulėjo beveik visa žemė, jie reiškė visuomenės gyvenime labai daug, jų visiškoj valdžioj buvo valstiečiai. Ponai statydavo bažnyčias, duodavo joms išlaikymą. Suprantamas daiktas, kad tokiose sąlygose vyskupas kunigų paskyrime turėjo dažnai išklausyti balso dvarininko, duodančio bažnyčiai išlaikymą. Valančius rūpinosi, kad tarp klebonijos ir dvaro būtų krikščioniški, geri santikiai. Laukžemės klebonui rašė: [1]) „Patariu Tamstai vengti blogų su baronu santikių, delto kad kiekvienas klebono nesugyvenimas su dvaru bažnyčiai naudos neatneša". Skirdamas į parapiją kleboną, Valančius dažnai klausdavosi dvarininko koletoriaus, ar jisai nebus priešingas to kunigo paskyrimui, kartais duodavo teisę dvarininkui pačiam pasirinkti kandidatą, ypatingai tokiuose atsitikimuose, kada dvarininkas turėjo įgijęs kokių didesnių nuopelnų bažnyčios akyvaizdoj. Taip, grapui Jonui Tiškevičiui (Biržiškiui) rašė:[2]) „Biržų klebonas atstatytas nuo vietos, skiriamas kitas. Bet, jei Tamsta, tikrasis bažnyčios geradaris, norėtumei jo vieton turėti klebonu kitą kunigą, man iš gerosios pusės žinomą, sutiksiu jį paskirti". Raudondvariškiui grapui Benediktui Tiškevičiui irgi pripažino teisę pasirinkti kleboną. Kitam ponui tuo pačiu laiku rašė, kad, nors prezentacijos teisės ir nebėsą, tačiau išklausysiąs jo linkėjimo del klebono paskyrimo. Grapui Šuazeliui rašė:[3]) „Kaip tiktai

[1]) 6. VI. 1853 Nr. 1132.
[2]) 3. X. 1856 Nr. 1856.
[3]) 8. X. 1859.

gavau žinoti, jog kunigas Petkevičius priešingą Tamstai užėmė poziciją, tuojau iškėliau jį iš Platelių į kitą vietą; paskui, duos Dievas, vėl visa sugrįš prie senoviškos harmonijos". Pirma negu skirti kleboną į Čedasus, Valančius klausė Teofilio Komaro (Onuškiečio), ar kandidatas patiks jam, palikdamas Komarui teisę pristatyti kandidatu į Čedasus kitą vyskupui žinomą kunigą, kurį vyskupas galėtų priimti. „Nuo gerų santikių dvarininko su klebonu, rašė tame laiške Valančius Komarui, labiausiai pareina bažnyčios gerovė, turi tai nemaža įtekmės tikėjimo naudai ir parapijai".[1]) Perkeldamas del visuomenės naudos Pajūrio filijalistą kunigą Ambroziejų Kosarzewskį kapelionu į Telšių pavietinę mokyklą, Valančius praneša apie tai [2]) grapui Kaz. Pliateriui, kad jisai nepalaikytų to iškėlimo blogu daiktu, prašo, kad Pliateris, pasirinkęs kitą kandidatą, paduotu vyskupui patvirtinti, išanksto praneša sutiksiąs, žinodamas grapą Pliaterį tinkamą kunigą pasirinksiant.

Pripažindamas turintiems bažnyčioje nuopelnų dvarininkams teisę pasirinkti kunigus, Valančius tačiau neleido, kad dvarininkai kištųsi į bažnyčios valdymą arba be teisingos priežasties, vien del fanaberijos, reikalautų kunigų iškėlimo ar trukdytų jų perkėlimą. Tokiuose atsitikimuose Valančius mandagiai, bet griežtai nurodydavo, jog kunigų skyrimas pridera vien vyskupui. Marašalkui Šilai (Radiškiui) rašė [3]): „Prašau tikėti, jog kunigų skyrime, kas daroma, daroma po subrendusio apsvarstymo. Iš šalies žiūrinčiam atskiri faktai gal rodytis klaidingi, bet, kas ant savo pečių neša visos vyskupijos valdymą, žino, ką daręs ir kaip valdąs. Į Kryklėnus paskyriau kunigą Misingą ir tikiuos, jog Tamsta taippat teiksies jam būti prielankus, kaip ir pirma". Dvarininkui Hopenui (Bukoniškiui rašė [4]): „Ukmergės dekanas-kanauninkas Čapavičius davė labai gerą atestaciją apie kunigą Aklinską: rūpinąsis Dievo garbe, prižiūrįs bažnyčią. Parapijiečiai ir liaudis juo patenkinti. Jei del stokos svietiško dailumo neįtiko keliems dvarininkams, tai nematau dar svarbios priežasties atimti jam kleboniją; priešingai, prašau Tamstą, kad, kaipo koletorius ir vadovaujantis tarp tenykščių dvarininkų, pasirūpintumei grąžinimu santaikos. Pagalios prisipažinsiu Tamstai, jog vieton kunigo Aklinskio, kurs pasitenkina tokia menka klebonija, kaip Bukonys, sunku būtų atrasti kitą kunigą".

Kilnodamas kunigus, Valančius reikalavo iš jų pilno, griežto paklusnumo. Į Panedėlio klebonus buvo paskirtas kunigas Kazimieras Prielgauskas, bet jam naujoji vieta nepatiko, ir jisai sugrįžo atgal. Valančius pranešė jam laikyti save suspenduotu, kol nenu-

[1]) 8. X. 1857 Nr. 1856.
[2]) 10. VI. 1850 Nr. 777.
[3]) 1857.
[4]) 21. IV. 1856 Nr. 664.

važiuos į paskyrimo vietą. Ir kunigas Prielgauskas turėjo sutikti, teisinosi sirgęs, važiuojąs, bet būti administratoriu Panedėlyje esanti didžiausia bausmė. Kunigui Šuščevičiui Valančius rašė[1]): „Įsakau neiti prie altoriaus ir nepildyti kitų parapinių pareigų, kol neišvažiuosi į paskirtą vietą".

Nemažą kunigų nepatenkinimą iššaukdavo didelis kunigų blaškymas iš vieno vyskupijos krašto į kitą. Labiausiai kamendoriai ilgai nešildydavo vietos, kartais per vienus metus pervažiuodavo kelias parapijas. Kunigų nepatenkinimas del tankaus kilnojimo, matyti, virsdavo į pasipriešinimą, kad reikalingas buvo šitoks vyskupo cirkuleras į dekanatus, prijungtus nuo Vilniaus vyskupijo[2]): „Patyrimas įtikino mane, jog tarp kunigų, patekusių po mano valdžia su parapijomis, naujai prijungtomis prie Žemaičių vyskupijos, viešpatauja kažkoki prieštaravimo dvasia. Nebuvo beveik įsakymo, kurs nebūtų iššaukęs iš tų kunigų pusės prieštaravimo. Tokie prieštaravimai negali turėti reikšmės, delto kad mano įsakymai paremti pribrendusiu apsvarstymu, daromi vien del būtino reikalo. Vyskupijos valdyme bažnyčios reikalai turi stovėti pirmoje vietoje prieš ypatiškus kunigų reikalus. Tačiau tie prieštaravimai visados neduoda man ramumo ir, sutikdami dažnai su mano palinkimu įtikti, kiek galima, kiekvienam, esti priežastimi atmainymo visos eilės nutarimų, kuriems prieštaraujama, ir kartais delto vyskupijos reikaluose pasidaro didelis sumišimas. Kad to ateityje išvengus, pavedu dekanams naujai prijungtos mano vyspupijos dalies pranešti kunigams, kad prieš mano įsakymus delei paskyrimo į vietas arba perkėlimo jokių nesiuntinėtų prieštaravimų; jų nuo šio laiko visai nebus žiūrima. O jei pasitaikys svarbių priežasčių atmainyti paskyrimui, apie jas tuomet man pranešti, kada nuvyks į paskutinio paskyrimo vietą".

Savitarpiame kunigų sugyvenime Valančius griežtai reikalavo santarmės. „Prašau pranešti Šiaulėnų altaristai, rašė Šeduvos dekanui[3]), jog nemėgiu nesutikimų tarp kunigu, kunigus neramius, kurie kelia ginčus, paprastai atstatau nuo vietos".

Draudė kunigams užsiimti ne savo darbu — žmonių gydymu; nesiliaujančius daktarauti ketindavo smarkiai bausti[4])

Bažnyčių taisymas. Valančiui, kaipo vyskupui, nemažai rūpėjo bažnyčių geras stovis, jų gražumas. Kad bažnyčios tuomet ne visados turėdavo tokią išvaizdą, koki pritinka Dievo namams, matyti iš dažnai pasitaikančių Valančiaus paraginimų per vizitą, kad bažnyčia viduje būtų pabaltinta, iš nuolat po dekanų vizitos

[1]) II. 1864.
[2]) 5. IV. 1852 Nr. 930—937.
[3]) 26. I. 1857 Nr. 166.
[4]) Skuodo dekanui 13. III. 1854. Aldžių dekanui 21. I. 1860 Nr. 164.

rašomų į dvarininkus laiškų su paraginimais pataisyti bažnyčias. Ir, jei tuo laiku pastatyta nemaža naujų gražių bažnyčių, nemaža senųjų pataisyta, tai čia yra žymi Valančiaus nuopelno dalis.

Bažnyčių taisymą Valančius pradėjo nuo katedros. 1851 metais išleido cirkulera į dekanus[1]) kviesdamas rinkti aukų katedrai pataisyti. Aukoms rinkti buvo dekanams išdalyta šniuruotų knygų. Rinkdami aukas, dekanai teturėjo kreiptis tiktai į turtinguosius vyskupijos gyventojus. Viso labo 15 dekanatų surinkta 2790 r. 22 k., daugiausia iš dvarininkų. 1853 m. kapitulai susirinkus į vasaros posėdį, Valančius padavė jai apsvarstyti sumanymą apie katedros pataisymą. Darbas atlikta 1855 m.

Bažnyčių taisymas buvo tuomet laikoma dvarininkų priederme. Jie naudojosi baudžiauninkų darbu, todel turėjo ir jų dvasios reikalus aprūpinti. Dauguma dvarininkų neužmiršdavo tos savo priedermės. Valančius išreikšdavo savo padėką tiems dvarininkams už bažnyčių taisymą, didesnių aukų joms suteikimą, o iš kitos pusės savo priederme laikė priminti jiems apie reikalą bažnyčią pataisyti, jei ji būdavo apleista, menkame stovyje. Tokių paraginimų daug randasi archive. Žemiau privedu įdomesniuosius.

Dilevo Kapliauskienei rašė[2]): „Tamstos globoje esanti Dilevo bažnyčia griūva. Tai verčia mane mandagiausiai prašyti greitesnio pataisymo. Kitaip reikės užginti laikyti pamaldas bažnyčioje, kuri yra pavojuje. Pasitikiu tačiau Tamstos maldingumu, jog prie to neprileisi ir man nuliūdimo del to nepadarysi".

Maršalkui Siesickiui rašė[3]): „Per savo apsilankymą Kovarske mačiau, jog bažnyčia griūnanti. Atmenu pažadėjimą, kurį Tamsta esi davęs, bet lig šiol nematau jokios pasekmės. Nors akmenys suvežti, niekas tačiau nemano apie bažnyčios statymą. Tamstai, kaipo didikui tarp dvarininkų, lengva tai išpildyti, kai norėsi". Siesickis atrašė, jog del karo prie šašiejaus pabrangę darbininkai, todel priverstas esąs palaukti geresnių laikų.

Adomas Pliateris (Švėkšniškis) norėjo Kartenos šventoriuje išmūryti savo giminei kapus. Valančius į tai atsakė[4]) malonu jam esą pritarti tam maldingam norui. „Visai nevaržydamas tame dalyke Tamstos ir Tamstos giminės noro, drįstu pridėti pastabą, kurios priėmimas arba nepriėmimas priderės nuo tos pačios Tamstos valios. Ar ne garbingiau būtų ir tvirčiau išlaikytų Tamstos garbios giminės atmintį, jei kaštas, kurs būtų išleistas koplyčiai mūryti, bus paskirtas bažnyčiai išmūryti Kartenoje. Iš patyrimo galiu pasakyti, padedant Dievo Apvaizdai ir

[1]) 28. IV 1851 Nr. 258.
[2]) 17. I. 1853 Nr. 85.
[3]) 7. I. 1856 Nr. 19.
[4]) 14. III. 1860 Nr. 114.

parapijai, lengvai galima būtų tai įvykdinti. Bažnyčios šone galima būtų išmūryti katakumbą numirusiems laidoti, ir taip įvyktų Tamstos maldingas noras ir drauge tai amžinai palaikytų fundatorių atminimą".

Papilio savininkui Janušui rašė[1]): „Gavau žinią, jog Papilio bažnyčia gali sugriūti, jei nebus greitai pataisyta. Kadangi klebonas neturtingas ir parapija negali pati pataisyti griūnančių Dievo namų, prašo todel mano užtarimo pas Tamstą. Turiu viltį, jog Tamsta neatsakysi savo pagalbos bažnyčios taisyme, o Tamstos pavaldiniai, dėkingi parapijiečiai, melsis už Tamstą".

Zavierijos savininkui Mirškiui Varšavon rašė[2]): „Gavau nuo dekano žinoti, jog Zavierijos bažnyčia visai griūna ir vos prie didžiojo altoriaus dar galima Mišias laikyti, prie kitų gi altorių su dideliu pavoju. Policija, bijodama atsakomybės, jei atsitiktų nelaimė, ketina uždaryti bažnyčią. Klebonas po pasitarimo su dvaro administracija prašo mano užtarimo pas Tamstą. Gal Tamsta pripažinsi naudingu daiktu prašyti gubernatoriaus, kad pasiųstų architektą apžiūrėti bažnyčios ir sustatyti pataisymo ir kaštų išdėstymo ant parapijiečių sąmatos".

Grapui Kosakauskiui Varšavon rašė[3]): „Ukmergės dekanas pranešė man apie Vaitkuškio bažnyčią, jog gzimsai trupa, stogas kiauras. Labai man skaudu, jog taip graži bažnyčia, apylinkės papuošimas, apleista. Dovanok Tamsta, jog, rūpindamasis Dievo namais vyskupijos, kreipiuos į Tamstą, prašydamas duoti įsakymą Vaitkuškio administracijai, kad tuojau užsiimtų bažnyčios taisymu, delto kad kiekvienas atidėliojimas dar labiau pagadina ją". Kosakauskis atsakė galįs suraminti vyskupo rūpestingumą užtikrinimu, jog Vaitkuškio bažnyčios stovis nėsąs taip blogas, kaip vyskupui pranešta. Neseniai ji buvusi visai pataisyta. Tačiau tuojau davęs įsakymą, kad kuogreičiausiai prirengtų kiek reikia gontų stogui pataisyti, kad administratorius su vietiniu architektu rūpestingai apžiūrėtų visas bažnyčios dalis ir pataisydintų, kas pataisytina.

Liudvikui Petkevičiui Obeliškiui rašė[4]): „Atsimenu, jog, kada Tamstos namuose viešėjau, maloningai teikeisi prižadėti, jog pastatysi Obeliuose bažnyčią, jei laimėsi bylą del dvaro su vyriausybe. Žinau dabar iš šalies, jog byla tikrai pabaigta Tamstos naudai, skubinuos pasveikinti Tamstą ir drauge priminti prižadėjimą link bažnyčios.

---

[1]) 2. VII 1860 Nr. 1321.
[2]) 2. VII 1860 Nr. 1308.
[3]) 7. XII. 1857 Nr. 2028.
[4]) 9. III. 1857 Nr. 513.

Neabejoju, jog Tamsta išlaikysi savo žodį, ir jog Dievo namai Tamstos dosnumu bus pastatyti. Man belieka paduoti sumanymą statyti ne medinę bažnyčią, bet mūrinę. Mūras ilgiau ir geriau išlaikys pamaldaus fundatorio atminimą."

Bet ne visados įsikūnydavo mandagus linkėjimas ir gražios viltys, kurias Valančius išreikšdavo savo laiškuose dvarininkams, prašydamas jų bažnyčias pataisyti. Todel Valančius pas vyriausybės atstovus pajudino principialį klausimą, kas turi priedermę palaikyti bažnyčias? Tą priedermę, vyskupo nuomone, pirmiausiai turėjo prisiimti dvarininkai. Tai matyti ir iš žemiau dedamo Kauno gubernatoriaus rašto į Šiaulių apskričio bajorvedį [1]): „General-gubernatorius pavedė uždėti bajorvedžiams būtiną priedermę prižiūrėti, kad tokie bažnyčių statymo darbai, kurie reikalingi projektų ir sąmatų, būtų atliekami iš vietinių išteklių parapijiečių ir jų ponų. Pasisekimas tame dalyke parodys general gubernatoriui bajorvedžių stropumą pildyme vyriausybės reikalavimų". Tame rašte minima, jog daug bažnyčių apleista, net stogų niekas nepasirūpina pataisyti.

Tą vyriausybės įsakymą Valančius pagarsino cirkuleru dvasiškijai. Juo pasiryžo pasinaudoti, kad pagreitinus statymą Obelių bažnyčios. Siųsdamas Kauno gubernatoriui (tuomet juo buvo katalikas Chominskis) general-gubernatoriaus įsakymo kopijas, raše [2]): „Obelių klebonas Paškevičius pasiuntė man dvarininko Petkevičiaus jo paties ranka rašytą laišką. Petkevičius priešingai aukštesnės vyriausybės nutarimams ne tiktai patsai atsisako prisidėti prie pradėto Obelių bažnyčios statymo, bet dar laiške, kurį čionai siunčiu, sakosi pavartosiąs nemalonių priemonių sustabdyti rinkimui aukų, kurias geruoju duoda valstiečiai, ir jiems užgynė aukų dėjimą. Prieš keletą metų, lankydamas parapijas, aš patsai įsitikinau, jog būtinai reikia statyti Obeliuose bažnyčią, kuri gali sugriūti, jei dar ją keletą metų palikti tame stovyje. Iš kitos gi pusės nėra jokio ištekliaus be parapijiečių pagalbos pataisyti paminėtąją bažnyčią. Todel ir prašau Tamstos savo viršininkiškąja valdžia padaryti įtekmę Petkevičiui, kad nesipriešintų savo klebono geriems norams statyti bažnyčią ir nedraustų savo valstiečiams, kiek jie gali, padėti ir patsai padėtų, kiek reikalauja krikščioniška meilė ir vyriausybės įsakymas". Kauno gubernatorius atsakė [3]) pavedęs pavieto bajorvedžiui įtikinti Petkevičių, kad iš savo pusės padėtų, kiek reikalinga, pataisyti Obelių bažnyčią, vėliau gi pranešė [4]), kad Petkevičius paaiškinęs, jog jisai ne būtų draudęs klebonui rinkti geruoju duodamų aukų iš savo

[1]) 25. X. 1857 Nr. 14332.
[2]) 21. II. 1859 Nr. 509.
[3]) 21. III. 1859 Nr. 4058.
[4]) 25. V. 1859 Nr. 8649.

valstiečių, jei tos aukos nebūtų buvę uždedamos savo valia ir tai ne kaipo aukos, bet lyg kokie mokesčiai. Petkevičius tai užgynęs, kol nebus pristatyta dvasiškosios vyresnybės įsakymas, tuomet jisai, kaipo dvaro savininkas, žinantis savo valstiečių išteklių, geriau galėsiąs išdėstyti, kiek pinigų kuris valstietis turi sudėti ir kiek vežimų duoti materiolui statyti. Taip nesusipratimas buvo išaiškintas. Petkevičius, kaipo pirmininkas komiteto Obelių bažnyčiai statyti, davė 1000 rublių ir daugiau žadėjo. Vyskupas padėkojo už tai ir išsiuntinėjo raštus į kitus Obelių parapijos dvarininkus, kad jie prisidėtų prie bažnyčios statymo.

Bažnyčioms taisyti ir naujoms statyti nuolat reikėjo architekto pagalbos. Valančius mėgino gauti iš vyriausybės algą vyskupijos architektui ir delei to dalyko rašė tikybų departamento direktoriui Skrypicinui [1]): „Bažnyčių ir kitų triobesių statymui ir taisymui, planams ir sąmatoms sustatyti reikia patentuoto architekto. Jų nėra šiame krašte ir sunku parsikviesti iš guberninės statymo komisijos. Taigi ar negalima būtų paskirti tam tikro etatinio vyskupijos architekto kaip tai yra stačiatikių cerkvės žinyboje, ir ar galiu aš su prašymu del to dalyko kreiptis į vidaus dalykų ministeriją, pristatydamas savo kandidatą. Maloningu savo patarimu išrišk Tamsta šį klausimą". Kaip ir galima buvo numanyti, Skrypicinas atsakė [2]): „Mano nuomone, ne visai patogu prašyti Tamstai paskyrimo tam tikro architekto, kada nėra tokio architekto kitose net vyresnėse vyskupijose. Aš pripažįstu sunkiu daiktu daryti kokias-nors išimtis iš bendro įstato taisyklių".

Architektu Valančiaus nužiūrėtas buvo Palčevskis iš Vilniaus. Nepavykus iš vyriausybės gauti algos jam apmokėti, vyskupo raštinė rašė jam [3]): „Į vyskupo propoziciją paskirti Tamstą vyskupijos architektu iš vidaus dalykų ministerijos atėjo neprielankus atsakymas. Beliktų Tamstai pačiam kreiptis į vidaus dalykų ministerijos departamentą, prašant, kad būtumei priskaitytas prie etato be algos, jei Tamsta norėtumei taip tarnauti, pasitikėdamas, jog dvasiškija pati apmokės Tamstos patarnavimą". Bet Palčevskis, matyti, prašymo nebepadavė, taip visas dalykas ir pasibaigė neįvykęs.

Valančiaus laikais Žemaičių vyskupijoje buvo pastatyta 29 naujos mūrinės bažnyčios: Skuode, Viekšniuose, Laukuvoje, Rietave, Jakobštadte, Vidiškyje, Žygaičiuose, Ežerėnuose, Kovarske, Barklainiuose, Raudondvaryje, Nemunėlio Radviliškyje, Biržuose, Kurėnuose, (Ukmergės par.), Pašvitinyje, Taujėnuose, Obeliuose, Kurkliuose, Šiaulėnuose, Pliusuose, Vainute, Šlapoberžėje, Nerim-

[1]) 30. IX. 1860 Nr. 1330.
[2]) 14. X. 1860 Nr. 2626.
[3]) 25. II. Nr. 1707.

daičiuose, Dvetoje, Opsoje, Truikinuose, Šateikiuose, Neiborne, Suveiniškyje. Be to buvo pastatyta 20 medinių bažnyčių[1])

Taippat kaip bažnyčios palaikymu gerame stovyje, rūpinosi Valančius ir tuo, kad kunigai prie bažnyčių turėtų iš dvarų sau pragyvenimą. Steigiant naujas bažnyčias reikalavo, kad joms būtų paskirta užtektinai žemės, iš kurios kunigas galėtų pragyventi. Grapui Tizenhauzui rašė[2]): „Kunigas Gimbutavičius, negalėdamas pragyventi iš mokesčio, duodamo vieton ordinarijos, išvažiavo iš Aknistos, ir turėjau jam duoti kitą vietą. Jei ir dabar paskirtasis kunigas Šimkevičius teturės tokį šykštų išlaikymą ir del to man pasiskųs, liepsiu uždaryti Aknistos bažnyčią, o kuomet Tamstos pavaldiniai paliks be tikybinio suraminimo, tai Tamsta pažvelgsi, kaip administracija sumažino kunigui skiriamą duoną". Tam pačiam Tizenhauzui del Salų bažnyčios rašė[3]) Valančius: „Naujai įgytame Tamstos dvare Salose, kaip man žinoma, koplyčia gali sugriūti. Dabar, kada įstatai leidžia neprašant vyriausybės leidimo, bažnyčias taisyti, nuolankiausiai prašau, kad Tamsta teiktumeis įsakyti administracijai neatidėliojant užsiimti Dievo namų pataisymu, o vietinį kunigą taippat aprūpinti, kaip aprūpintas Aknistos ir Ragelių". Tizenhauzas atsakė Salų kunigas turįs tokį aprūpinimą, kaip Aknistos ir Ragelių. Salų koplyčia, tiesa, esant sena, reikalinga pataisymo arba visai naujo pastatymo, bet būsiant išmūryta.

Nariškinui Valančius dėkoja[4]) už suteikimą žemės Meškuičių bažnyčiai, prašo išduoti formalų dokumentą ir tuo palikti amžiną atminimą savo didžios dvasios.

Įdomi Valanciaus pažiūra į atidavimą žydams arendon bažnytinės žemės, išreikšta atsakyme Seredžiaus klebonui[5]): „Statyti ant bažnyčios žemės žydų grįteles neduodu sutikimo, žinodamas iš prityrimo, jog del to randasi visokių painių su nenauda bažnyčios turto, jei leidžiama žydijai susinešti lizdą ant klebonijų plecių".

Valančiui rūpėjo ne tiktai pačių bažnyčių gražumas, bet ir geros tvarkos palaikymas visose jos apeigose. Taip mėgino geriau aprūpinti visas bažnyčias geru vynu Mišioms laikyti. Šidlavo dekanui rašė[6]): „Nekartą gaudavau žinoti, jog daugelyje vietų vartojama blogiausios rūšies vynas. Kadangi labai sunku gauti tikrojo vyno iš vynuogių, pasirūpinau, kad nuolat ir akuratniai būtų pristatoma tokio vyno iš užsienio. Tas vynas atsiunčiama

[1]) Valančiaus Wiadomości o czynnościach pasterskich.
[2]) 7. I. 1856 Nr. 18.
[3]) 20. IV. 1857 Nr. 707.
[4]) 14. V. 1860 Nr. 1666.
[5]) 7. III. 1859 Nr. 665.
[6]) 130, XI. 1872 Nr. 2359.

su tam tikrais priparodymais Kaunan ir pardavinėjama dvasiškijai, kiek jisai kaštuoja (po 43 kap. butelis). Pavedu Tamstai uždėti ant savo dekanato klebonų ir filijalistų priedermę, kad jie ateityje gabentųsi vyną iš Kauno ir kad nevartotų blogo arba abejotino vyno. Naudinga būtų, kad Tamsta arba kuris iš klebonų, turinčių lengvesnį susisiekimą su Kaunu, gabentu vyną visam dekanatui". Delei bažnytinio vyno pristatymo Valančius buvo padaręs 1860 m. sutartį su Rygos firma Šveinfurto ir Zeeko.

Valančiaus rūpestis apie dvasios reikalus nesibaigė savo vyskupijos ribomis; stengdavosi jisai padėti, kiek galėdamas, katalikams, į svetimus, tolimus kraštus patekusiems ir tenai neturintiems savo dvasios reikalų aprūpinimo. Del reikalų katalikų, gyvenančių be bažnyčios Turkestano krašte, rašė Mogilevo arkivyskupui [1]): „Turkestano krašte tarp tarnaujančių kariuomenėje ir valdininkų yra katalikų. Aš gaudavau iš tenai laiškų su išreiškimu didžiausio gailesčio, kad jie neturi savo bažnyčios ir kunigo ir negauna jokios tikybinės pagalbos. Savo priederme laikau pranešti apie tai Tamstai, manydamas, kad, įvesdama tvarką tame krašte, vyriausybė, rūpinantis Tamstai, suras būdų palengvinti to krašto katalikams atlikti jų tikybines priedermes. Jų apgailėtinas padėjimas paragino mane kreiptis į Tamstą". Vaduodamasis tuo pačiu pasigailėjimu, Valančius padėdavo svetur iškeliaviusiems katalikams statytis Rusijos miestuose bažnyčias, leisdamas rinkti savo vyskupijoje aukas joms statyti. Taip išsiuntinėjo Vladikavkazo bažnyčios statymo komiteto atsišaukimą, kviečiantį dėti aukas tai bažnyčiai, ir apsiėmė tarpininkauti aukų persiuntime, ir nusiuntė surinktų vyskupijoje pinigų 677 r. 50 k.

Vienuolynai. Daug vargo turėjo Valančius su vienuolynais, kuriuose drausmė anuomet gerokai buvo apirusi. Dažnai turėdavo daryti tyrinėjimus, drausti, bausti nenorinčius pagal savo įstatymus gyventi vienuolius. 1854 metais iš vieno Dotnavos vienuolyno 4 vienuoliai buvo uždaryti pataisos namuose. Seniems vienuoliams mirštant, sunku buvo papildyti vienuolių skaičius, vyriausybės nustatytas.

Valančius, kiek galėdamas, stengėsi pataisyti irstantį vienuolynų gyvenimą, bet sunku buvo tai padaryti, nėsant liuosybės vienuoliams patiems rinktis savo vyresnybę. Priežastis vienuolių gyvenimo suirimo Valančius išreiškė rašte į Mogilevo arkivyskupą Žilinskį [2]): „Ganytojavimo naštą, kurią Dievas teikėsi man uždėti, sunkiausią padaro vienuolynų valdymas. Vienuoliai pasenėjo, su jų amžiu padidėjo ir jų ydos, drausmė vienuolynuose iširo.

[1]) 22. I. 1875 Nr. 163.

[2]) 1. III. 1857 Nr. 482.

Naujų brolių, kurie atnaujintų tų įstaigų dvasią, nepribūna, o kas blogiausia, trūksta jiems savos vyresnybės, kuri ne valdininkiškai prižiūrėtų tvarkos vienuolynuose, bet, turėdama dvasišką valdžią, pažvelgtų į savo brolių sąžinę ir pakreiptų ją Dievo garbei, visuomenės naudai ir savo ordeno garbei. Aš tvirtai esu įsitikinęs ir atvirai Tamstai prisipažįstu, jog vienuolynai nepakils iš to sumenkėjimo doroje be sugrąžinimo provincialų. Siųsdamas Tamstai šią mano pastabą, drįstu prašyti, kad būtų pakartotas ir tvirtai palaikytas mėginimas pagrąžinti tą vienuolių valdžią, kurs, kaip man žinoma, yra Tamstos šventuose sumanymuose". Tas mėginimas ir buvo padarytas, kaip matyti iš šio arkivyskupo Žilinskio atsakymo[1]): „Kalbėjau apie tą dalyką vidaus dalykų ministerijoje, bet neduota vilties, kad prašymas del to dalyko galėtų būti išklausytas". Taigi vienuolynai turėjo po senovei skursti, kol pagalios visai nepragaišo.

Pranešimas papai apie vyskupijos padėtį. 1862 metais Valančius drauge su kitais vyskupais rengėsi atlikti kelionę į Romą, pranešti papai apie savo vyskupijos padėtį ir vienkart dalyvauti Japonijos kankinių kanonizacijoje. Bet vidaus dalykų ministeris teleido išvažiuoti po vieną vyskupą iš kiekvienos bažnytinės provincijos. Iš Mogilevo provincijos buvo išrinktas Žitomieriaus vyskupas Kasperas Borovskis, kaip visuseniausias vyskupas. Valančiaus nesutiko išleisti ir Vilniaus generalgubernatorius, pripažindamas, jog jo buvimas vyskupijoje tuo laiku, kada prasidėjo krašte manifestacijos ir sumaiščiai, būtinai reikalingas. Valančius, nebegalėdamas patsai nuvykti į Romą, įteikė per vyskupą Borovskį pranešimą apie savo vyskupijos padėtį. Iš to pranešimo paduodu įdomesnias vietas.

§ 1.

Vyskupija savo ribose turi 12 miestų, turinčių savo valdybas, 300 miestelių, 2000 su viršum sodžių ir kitokių gyvenamų vietų.

Katedros bažnyčia mūrinė, statyta 1691 metais, viduje gražiausiai išpuošta 1855 metais.

Parapinių bažnyčių 213, filijų 133, koplyčių 183. Joms taisyti iš vyriausybės gaunama 1343 rubl.

Vienuolynų: Minorum de Observantia (bernardinų) 4, Dominikonų 3, Karmelitų 1. Moteriškų: Šv. Benedikto 2, šv. Kliaros 1, šv. Kotrynos 1, gailestingųjų seserų 1.

Špitolės ir brolijos prie kiekvienos bažnyčios, be įplaukų. Draugijų pavargėliams šelpti nėra.

[1]) 21. III. 1857 Nr. 611.

§ 2.

Būdamas vyskupu, pašvenčiau 333 kunigus. Patvirtinimo sakramentą suteikiau 580687 žmogystėms.

Dievo žodį visur, lankydamas bažnyčias, patsai skelbiau.

§ 3.

Kasmet, dekanams lankant parapijas, atliekamos konferencijos iš moralės teologijos, apeigų ir kitų teologijos dalykų, visi kunigai laiko ekzamenus prieš savo dekanus, nežinantys reikalingiausiųjų dalykų negauna teisės išpažinties klausyti.

Svietiškiai kunigai gyvena pritinkamai, nusidėjėliai baudžiami, bet jų labai mažas skaičius. Tiktai vienas kunigas taip nusidėjo, jog reikėjo jam kunigystę atimti.

§ 4.

Vienuoliai, kurie valdo parapijas, taippat savo pareigas ištikimai atlieka, kaip ir svietiškieji kunigai.

Du padariusiuoju apžadus vienuoliu, keturi mažųjų šventimų broliukai ir vienas padiakonis šv. Augustino ordeno palaido gyvenimo ir nepataisomi išvaryti iš vienuolyno.

§ 5.

Seminarijoje klierikų 120.

§ 6.

Žmonių papročiai dori ir nepagadinti, retai didesnės nedorybės teatsitinka. Tačiau Prūsų pasienyje, vadovaujant žydams, dažnai atsitinka gabenimas uždraustų prekių, sukimas muito ir tyrinėjimuose neteisių priesaikų, kartais net žmogžūdysčių ir plėšimų. Gėrimas, seniau prasiplatinusis, nuo 1858 metų visai išnyko. Visa Žemaičių tauta atsisakė nuo gėrimo. Kurše ir miestuose neretai esti maišytų moterysčių, kurios gamina katalikų tikėjimui didelių nuostolių. Apskritai gi visa liaudis pamaldumu, vaišingumu, žmoniškumu jokiai tautai pirmenybės neužleidžia.

Nėra įsiskverbusio jokio blogo papročio, su kuriuo kovoti būtų reikalinga papos patarimas arba pagalba.

§ 7.

Žmonės reikalauja atnaujinimo visiškų atlaidų tose bažnyčiose, kur del šventimo švenčiama iškilmės ir tikima, jog papų buvo suteikti atlaidai, bet papų bulės kažikur dingo. Žmonės nori, kad panašios malonės būtų suteiktos ir ten, kur dar jų nėra.

Duota Varniuose 1862 metais.

Prie to pranešimo pridėta ant 24 puslapių surašytos notos apie tuos konkordato punktus, kurių Rusijos vyriausybė nesilaiko.

1. Naikinama vienolynai;

2. Tiraspolio vyskupijoje nėra lig šiol nei kapitulos, nei konsistorijos, nei seminarijos;

3. Nėra pavyskupių, kurių konkordatu paskirta po kelis vyskupijoje;

4. Suvaržyta liuosybė pamokslus sakyti;

5. Varžoma liuosybė skirti konsistorijos sąnarius ir seminarijos profesiorius;

6. Pagal konkordatą ir svietiškųjų dalykų mokytojais seminarijoje turi būti katalikai, tuo gi tarpu nuo 1851 metų vyriausybė skiria rusus. Be to nuo 1853 metų skiriami komisoriai prižiūrėti, kaip seminarijoje mokinama svietiškųjų dalykų ir kiek jų klierikai išmoksta.

7. Nuo 1853 metų užginta bažnyčių taisymas be vyriausybės leidimo. Tiesa, rūpinantis arkivyskupui Holovinskiui, leista vėl taisyti, bet vidaus dalykų ministerija labai suvaržė ciecoriaus duotąjį palengvinimą, užgynė filijų taisymą, naujų bažnyčių statymą be sutikimo stačiatikių šventikų, jie gi paprastai neduoda tokio sutikimo.

Išdėstoma, kaip tie suvaržymai galima būtų atitaisyti.

Vyskupas Borovskis, grįždamas iš Romos, buvo sustojęs pas arkivyskupą Žilinskį, kurs tuomet viešėjo Kemmerne. Valančius norėdamas sužinoti, kas buvo tartasi Ryme, susivažiavo su Žilinskiu Joniškyje[1]). Valančiui, kaip ir kitiems vyskupams, Borovskis parvežė papos portretą su jo paties parašu.

Baigdamas šį skirsnį, kad geriau paaiškėtų vyskupijos stovis tuo laiku, pridedu dar šių žinių:

1853 m. Valančius prašė Holovinskio išsirūpinti Žemaičių vyskupijai pavyskupį[2]). Pagal sutartį su papa, jų turėtų būti Žemaičių vyskupijoje trys. Valančius kandidatu padavė Tomą Dabševičių, buvusį tuomet teologijos profesoriu Kijevo universitete. Holovinskis Valančiaus prašymą įteikė vidaus dalykų ministeriui.

1859 metais buvusis seminarijos rektorius Aleksandras Beresnevičius tapo pavyskupiu[3]) ir drauge Petrapilio dvasiškosios akademijos rektorium. Valančius prašė arkivyskupo Žilinskio[4]), kad Beresnevičius būtų pripažintas Valančiaus įpėdiniu.

1862 metais iš vyriausybės pusės palengvinta bent kiek vyskupams susižinojimas su papa. Nuo šio laiko raštai, ateinantys nuo papos, turėjo būti vyskupams įteikiami ne išrašais, bet orginalais, ištisi. Jei vyriausybė kokių-nors papos raštų punktų

[1]) Valančiaus Wiadomości o czynnościach pasterskich, 1862 m.
[2]) 26. IX. 1853.
[3]) Bulė Romoje duota 27. IX. 1858.
[4]) 23. I. 1862 Nr. 149.

nenorėjo leisti pildyti, tai apie tai praneša skyrium nuo savęs vyskupui, kuriam siunčiamas papos raštas. Tas palengvinimas buvo pasekmė vyskupų apsilankymo Peterburge baigiantis 1861 metams[1]). Tuomet ir Valančius viešėjo sostinėje.

Valančius prašė vidaus dalykų ministerio, kad leista būtų priiminėti į vienuolynus naujus vienuolius, o nekelti jų iš kitų vyskupysčių, delto, kad tokie vienuoliai arba persenę, arba nemoka lietuviškos kalbos, būtinai reikalingos. Prašė taipogi paskaityti tarp etatinių vienuolynų Kauniškę seserų gailestingųjų draugija, labai naudingą kenčiančiai žmonijai, prašė, kad leistų priiminėti taipogi į Kauno vienuolyną naujas gailestingas seseris ir į Kalvarijos vienuolyną dominikonus. Prašė leidimo atidaryti prieglaudą pamišėliams Varniuose ir Kęstaičiuose, kurias rokitai iš aukų palaiko; tos įstaigos taip naudingos per apsirikimą, turbūt, nepatekę į vienuolynų skaičių[2]).

Tikybos stovį Žemaičių vyskupijoje parodo didelis skaičius kunigų, išeinančių iš to krašto. Visi Žemaičių vyskupijos kunigai buvo iš savo krašto. Be to, Žemaičių vyskupiją suteikdavo daug kunigų kitoms vyskupijoms: Vilniaus, Mogilevo, Tiraspolio, Minsko. Matyti tai iš paliūdyjimų, vadinamų paleidimo raštais (dimissoriales), kuriuos turėdavo gauti iš savo gimtinės vyskupo tie klierikai, kurie norėdavo tapti kunigais svetimose vyskupijose. Vilniaus vyskupas prašė Valančiaus tokių paliūdyjimų savo vyskupijos klierikams: 1852 m. — 9, 1853 m. — 12, 1855 m. — 12, 1856 m. — 21, 1857 m. — 7, 1859 m. — 10, 1862 m. — 17, 1875 m. — 32. Mogilevo arkivyskupas 1853 m. prašė 22 savo klierikams paleidimo paliūdyjimų. Minsko vyskupas 1854 m. — 5, 1856 m. — 4. Tie skaitmenys rodo, kiek daug jaunimo iš Žemaičių buvo leidžiama į mokslus, taigi ir žmonės turėjo būti šviesūs ir turtingi. Turėjo jie būti ir gyvu, tvirtu tikėjimu, jei atsirasdavo tiek daug pašaukimų. Tikėjimo gyvumą Žemaičiuose greta vokiečių kolonijų Rusijos pietuose pripažįsta ir arkivyskupas Holovinskis rašte į papą. Šiaip jau visur imperijoje viešpataująs indiferentizmas tikėjimo dalykuose[3]).

Tą patį tikėjimo gyvumą rodo daug raštų, kuriais vyskupas Valančius duoda leidimus įvesti įvairiose bažnyčiose atlaidus, kryžiaus kelius. Dvarininkas Benediktas Tiškevičius (Raudondvariškis) prašė leidimo įvesti kryžiaus kelius savo rūmuose[4]).

---

[1]) Vilniaus vyskupo Krasinskio raštas Valančiui 15. V. 1862.

[2]) Valančiaus raštas vidaus dalykų ministeriui 21. I. 1856 Nr. 114.

[3]) Holovinskio raštas į papa 10. V. 1851. Acta S. Sedis, editio tertia 1895, priedas 44 p.

[4]) 1858 m.

Iš paminėtų šiame skyriuje faktų pažįstame Valančių kaipo gyvu tikėjimu kataliką ir rūpestingą vyskupą-administratorių, numanantį, jog gyvenime niekas savaime nesidaro, jog kiekvieną naudingą permainą reikia sunkiu darbu įgyti, iškovoti. Ir Valančius, tvirta ranka paėmęs vyskupijos vairą, stengėsi gyvenimą pasukti į geidžiamąją pusę, rūpindamasis palaikyti savo vyskupijoje drausmę, gerus papročius, saugoti dorą, puošti bažnyčias, visomis doromis priemonėmis ginti tikėjimo reikalus. Kaipo tvirtos valios žmogus, nepasitenkino vien gerais norais arba gražiomis kalbomis, bet stengėsi tuojau vykdinti darbu tai, ką laikė reikalingu ir naudingu.

Kuršo katalikai.

Įvedus šešioliktame amžiuje liuteranizmą Kurše, katalikų tame krašte beliko nedidelės salelės apie Ilukštą, Šenbergą, Alšvangą, daugiausiai tose apylinkėse, kame buvo jėzuitų vienuolynų. Senoviškoji Kuršo vyskupija buvo pavesta XVII amžiuje valdyti Žemaičių vyskupui. Padalinus Lietuvos valstybę, Kuršas buvo sujungtas su Vilniaus vyskupija ir tiktai 1849 m. vėl atgal teprijungtas prie Žemaičių vyskupijos.

Tautystės žvilgsniu Kuršo katalikai buvo nevienodi. Palangos, Subačiaus parapijos grynai lietuviškos. Palanga neseniai tebuvo prijungta prie Kuršo gubernijos. Dalinai lietuviškos, nors gerokai aplenkėjusios, parapijos Ilukštos, Smelynės, Laukesos. Kitur Kurše latviai katalikai gyveno mišriai su liuteranais. Kalba juos skyrė nuo lietuvių katalikų ir jungė su latviais liuteranais. Del tos priežasties Kuršo katalikų latvių tikėjimui radosi nemažas pavojus, ir jie reikalingi buvo didesnės Bažnyčios globos. „Liūdnos lig manęs ateina žinios, rašė Valančius Kuršo dekanui,[1]) jog mano avija žymiai mažėja del perėjimo didelio skaičiaus katalikų į liuteranus. Pripažįstu tai mažam dvasiškijos rūpestingumui". Vyskupas Valančius, kaipo tikras katalikų vyskupas, ypatingai rūpinosi latvių katalikų reikalais, nežiūrėdamas, kokios jie yra tautos.

Maišytos moterystės. Latvių katalikų tikėjimui gresė didelis pavojus pirmiausiai del maišytų moterysčių. Jos Valančiaus vyskupavimo pradžioje labai buvo prasiplatinusios. Viešpataujantis turtais ir valdžia luomas Kurše buvo liuteranai, ir katalikiškoji pusė maišytose moterystėse labai lengvai pasiduodavo liuteranų įtekmei, vaikai iš maišytų moterysčių dažniausiai buvo auginami liuteranų tikėjime. Bažnytinė vyriausybė, regis, tuomet nevisai kaip reikiant veikdavo prieš maišytas moterystes, ir jos daug padarydavo nuostolių katalikų tikėjimui. Valančius, paėmęs vyskupijos valdymą, tuojau įsakė maišytų moterysčių klausime griežtai laikytis Bažnyčios įstatų.

Kaip stovėjo tuomet maišytų moterysčių dalykas Kurše, parodo žemiau paduodamoji kunigų korespondencija su vyskupu Valančium. Šenbergo klebonas kun. Kurmavičius, laikydamasis Valan-

[1]) 22. XI. 1851 Nr. 2489.

čiaus įsakymo, kad maišytų moterysčių negal laiminti be vyskupo dispensos net tuomet, kada liuteraniškoji pusė apsiima visus vaikus auginti katalikų tikėjime, prašė dekano kun. Liandsbergo, Goldingos klebono, išsirūpinti reikalingą vyskupo dispensą[1]). Del to prašymo kun. Liandsbergas rašė Valančiui[2]): „gautą kun. Kurmavičiaus raportą siunčiu Tamstai priparodymui, jog kun. Kurmavičiaus Tamstos linkėjimą, kad, kiek galima, mažiau būtų katalikų moterysčių su liuteranais, palaikė nuolatine taisykle tokių moterysčių visai neprileisti. Matydamas tame kun. Kurmavičiaus nesupratimą, nuo savęs jam daviau instrukciją, kad paminėtąsias raporte ypatas tuojau sujungtų. Maišytų moterysčių čionai, Kurše, daugiau negu grynai katalikiškų, ir mano nuomone, nei vienas klebonas negali griežtai reikalauti, kad visi vaikai iš maišytų moterysčių būtų krikštijami ir auklėjami katalikų tikėjime. Iš tokio elgimosi netiktai nebūtų jokios naudos katalikams, bet visiškai pragaištų silpnai lankantysis katalikų tikėjimas. Liuteranų pastoriai vis viena laimintų tokias moterystes. Beto tokiam klebonų elgimuisi prieštarauja krašto įstatai." (Kun. Liandsbergis cituoja įstatų straipsnius, jų liepęs laikytis buvusis Vilniaus vyskupas Kłągevičius[3]). Dvasiškija už tų įstatų laužymą būtų esą baudžiama ir netektų viešos reputacijos ir populeriškumo katalikų ir nekatalikų visuomenės akyse. Išreikšdamas tą savo nuomonę, įgytą iš prityrimo per 17 metų gyvenimo Kurše, kun. Liandsbergas prašo vyskupo raštu pranešti savo nuomonę, kad ta instrukcija galėtų būti taisyklė šiame opiame ir drauge svarbiame klausime. Tas kun. Liandsbergo raportas rodo, kaip giliai buvo įsikerėjusi Kurše priešinga katalikų Bažnyčios įstatams praktika maišytų moterysčių dalyke. Kun. Liandsbergas, tvirtai laikydamasis viršui išdėstytos savo nuomonės, siuntė Valančiui kitą panašų raportą rašydamas[4]): „kun. Thiel atsisako sujungti kataliką, kurs nori vesti liuteranę, žadančią priimti katalikų tikėjimą. Aš išekzaminavau jauniki, jisai pasižada vaikus auklėti katalikų tikėjime, jaunoji pasižadėjo tapti katalikė, kada išmokės, ko gi daugiau galime iš jų reikalauti. Savo valdžia įsakiau Thieliui, kad juos tuojau tris kartus užsakytų ir duotų paliūdijimą, nes pastorius ketina sujungti ir be kunigo užsakų. Kam gi kelti ginčus su kitatikiais? Dovanok Tamsta, jog varginu savo laiškais, bet bijau, kad vėl nepasidarytų kokios intrigos ir manęs neapšauktų heretiku". Į tą laišką vyskupo raštinė davė atsakymą[5]), kad jis nepataikė pasielgti. Kun. Thiel turėjo kreip-

[1]) 5. VIII. 1850.
[2]) 28. VIII. 1850.
[3]) Cirkuleras 28. XI. 1830 Nr. 3817 ir paskesni įsakymai.
[4]) 7. XI. 1850.
[5]) 14. XI. 1850 Nr. 1628.

tis į vyskupą. Taigi net toks šviesus, turėjusis vėliau pilną Valančiaus pasitikėjimą kunigas, kaip Liandsbergas, pradžioje negalėjo suprasti, kad leidžiant maišytas moterystes negal pasitikėti vienais prižadėjimais, kad raštu turi būti duotos gvarancijos, jog visi vaikai bus auklėjami katalikų tikėjime, tokiame tiktai atsitikime kunigas, gavęs vyskupo dispensą, gali laiminti maišytą moterystę. Valančiaus didelis nuopelnas, kad jisai griežtai stojo prieš priešingą praktiką, įsakė mišriose Kuršo parapijose griežtai laikytis katalikų Bažnyčios įstatų maišytų moterysčių dalyke ir tuo saugojo katalikų mažumą nuo paskendimo liuteranų daugumoje.

Maišytos moterystės buvo įėjusios į paprotį ir Lietuvos Pakuršyje. Pašvitinio klebonas kun. Venckevičius rašė vyskupui[1]): „nors sinodų įstatai draudžia moterystes su kitatikiais be vyskupo leidimo, tačiau esant Žemaičių konsistorijos įsakymui[2]), išleistam liepiant vidaus reikalų ministerijai per Kolegiją, ligšiol Pašvitinio parapijoje maišytos moterystės jungta. Kuomet Apveizda Tamstos ypatoje suteikė tikrąjį vyskupą, klausiau kas daryti. Atsakyta: jei nekatalikiškoji pusė sutinka duoti raštu prie liūdytojų užtikrinimą, jog vaikai bus auklėjami katalikų tikėjime, reikia prašyti vyskupo dispensos". Ir Lietuvos parapijų klebonams vyskupas per dekanus buvo davęs tam tikrų nurodymų, kad maišytų moterysčių klausime griežtai laikytųsi Bažnyčios įstatų[3]). Seniau būta liuosesnės praktikos. Vilniaus vyskupas Kłągevičius buvo liepęs duoti išrišimą ypatoms, einančioms moterystėn su stačiatikiais, tai gi tokiuose atsitikimuose, kuomet nei vilties negalėjo būti, kad vaikai būtų auklėjami katalikų tikėjime. Priežastis tokio nuolaidumo noras išvengti nesutikimų ir didesnio blogumo.

Maišytas moterystes palaikydavo protestantų pastoriai. Kunigams nesutinkant jungti maišytų moterysčių, pastoriai apsiimdavo jas sujungti. Altenburgo klebonas neužsakė maišytos moterystės, kadangi čia pat buvo adventas[4]). Pastorius Katerfeldas sujungė ir prie tos progos paskelbė turįs teisę sujungti panašias moterystes be jokių užsakų ir vaikus iš jų krikštyti ir auklėti liuteranų tikėjime, remdamasis Grobino hauptmano paliepimu, paskelbtu Altenburgo valsčiuje[5]).

---

[1]) 28. VI. 1850.
[2]) 13. VI. 1847 Nr. 2373.
[3]) Brunavos kleb. kun. Šileikos paklausimas 31. X. 1850.
[4]) Altenburgo klebono raštas vyskupui 13. XII. 1851.
[5]) Paliepimas 5. V. 1851 Nr. 4258. Jo kopiją Altenburgo klebonas pasiuntė vyskupui.

Tas pats Durbeno pastorius Katerfeldas paskelbė viešai savo bažnyčioje, kad visi norintieji pereiti „iš tamsios katalikų tikybos į šviesią liuteranų", ateitų pas jį ir busią ištraukti iš tamsos. Važinėjo po valstiečių katalikų kiemus prikalbinėdamas katalikus, kad savo vaikus siuntinėtų į liuteranų mokyklas (Valančiaus raštas Konsistorijai 20. II. 1853 Nr. 380).

Tos valdybos raštininkas privertė katalikę valstietę Ilzą, moterį Jokubo Bušero, pasirašyti paliūdyjimą, jog nėsą kliuvinių mainyti tikėjimui jos dukteries Libos. Pranešdamas Rygos generalgubernatoriui apie neteisėtus pasielgimus pastoriaus Katerfeldo ir Altenburgo valsčiaus valdybos, Valančius sako, kad jam esant iš bendrų įstatų nežinoma Katerfeldo skelbiama taisyklė, būk protestantų dvasiškijai leista esą vaikus iš maišytų moterysčių be jokių išimčių krikštyti liuteranų tikėjimo apeigomis, protestuoja prieš Altenburgo valsčiaus valdybos kišimąsi į perėjimą katalikų į liuteranus ir prašo, kad liuteranų pastoriai neišeitų iš ribų, nustatytų jų valdžiai dalykuose maišytų moterysčių ir perėjimo iš vieno tikėjimo į kitą[1]). Taip Valančius savo priederme laikė ginti katalikų tikėjimą remdamasis įstatais, normuojančiais santykius tarp įvairių tikybų.

Liuteranų pastoriai ir kitokiais budais stengdavosi savo pusėn patraukti katalikus. Valančius, norėdamas sustabdyti pastorių kurstymus prieš katalikų tikėjimą, įsakė[3]) Kuršo dekanui surankioti žinias:

1. Kuomet, kur ir koks pastorius viešai iš sakyklos arba prie kokios progos yra niekinęs ir peikęs katalikų Bažnyčią ir jos apeigas;
2. Kokios latviškos knygos, priešingos katalikų tikėjimui, skleidžiamos tarp žmonių;
3. Kokiuose laikraščiuose pastoriai kala latviams klaidingas nuomones apie katalikų tikėjimą;
4. Kur koksai dvarininkas arba valsčiaus teismas varo latvių katalikų vaikus į protestantų mokyklas, verčia katalikus latvius mokėti mokesčius protestantų mokykloms palaikyti, nežiūrėdami to, kad jų vaikai į tas mokyklas nevaikščioja;
5. Kurie dvarininkai baudė katalikus latvius ir kokiu būdu už tai, kad jie nėjo šventomis dienomis į lažą.

Žinios patariama rinkti be garsinimo.

Surinkus protestantų netolerancijią priparodančius faktus, Valančius tuo geriau galėjo užtarti Kuršo katalikų reikalus ir žemiau paduodamuose klausimuose.

Parapinės mokyklos. Kurše protestantai nuo senovės buvo įsisteigę savo mokyklas. Katalikai, mažumoje gyvendami mišriai su protestantais, priderėdami prie žemesniojo luomo, savo atskiras mokyklas ne visur teturėjo. Liūdną tuo žvilgsniu katalikų padėtį gerai nušviečia Mintaujos klebono kun. Šidlausko

[1]) Valančiaus raštas Rigos general-gubernatoriui 25. IV. 1853.
[2]) 20. I. 1852 Nr. 221.

raportas vyskupui Valančiui[1]). Kun. Šidlauskas rašė: „žinia, būk labai daug katalikų mano parapijoje pereiną į protestantų tikėjimą, yra klaidinga. Man per ketverius metus valdant parapiją, tiktai 4 katalikai perėjo į protestantų tikėjimą. Tą nuostolį atlygino septynios ypatos, priėmusios katalikų tikėjimą. Turiu didelį vargą su jaunimu, lankančiu mokyklas. Mintaujoje visos mokyklos protestantiškos. Katalikų vaikai, turėdami mokintis protestantų mokyklose, įgyja dvasios, priešingos mūsų tikėjimui. Iki 14 metų tėvai ir globėjai neleidžia išpažinties eiti, vaikai atvėsta tikėjime ir pereina į protestantų tikėjimą. Į neturtingųjų mokyklą, vadinamą „Altona," kasmet priimama po keletą vaikų, o tačiau nuo 12 metų tiktai du vaiku tepaliko katalikais, kiti gi pervesti į liuteranų tikėjimą. Taippat esti su neturtingais vaikais ir kitose mokyklose. Kreipiaus į mokyklų direktorių, jis prižadėjo katalikus vaikus siuntinėti iš „Altonos" mokyklos kas šventę į katalikų bažnyčią ir mokintis katekizmo į katalikų mokyklą. Tačiau vaikai nereguleriai teateina, paskirtos pamokos niekuomet nemoka teisindamiesi, jog verčiami esą mokykloje mokintis liuteranų katekizmo. Mokyklos vedėjas Vurm visai nesiuntinėja vaikų į bažnyčią ir katalikų mokyklą prirodinėdamas, jog jie nenorį būti katalikais."

Valančius aplankęs 1850 metais Kuršo bažnyčias, pamatęs liūdną kataliko tikėjimo padėtį pripažino, kad pirmiausiai reikia steigti po parapijas katalikiškos mokyklos. Nelengvas tai buvo darbas. Dvarai, valsčių valdybos buvo protestantų rankose, katalikams sunku buvo surasti pinigų savoms mokykloms pastatyti ir palaikyti. Bet Valančius, nežiūrėdamas tų sunkenybių, griežtai reikalavo iš klebonų, kad be jokių atsikalbinėjimų steigtų parapines mokyklas. Alšvangos klebonui Barancevičiui, išsikalbinėjančiam, kad vyriausybė ligšiol nieko nedavusi parapinei mokyklai, Valančius rašė[2]): „prie gerų parapijos norų galima surasti pinigų, labiausiai jei butą mokyklai klebonas duos bažnyčios triobesiuose ir patsai prisiims mokytojo priedermes arba po jo priežiūra kuris nors iš kamendorių arba iš bažnytinių tarnų."

Valsčiaus valdybos versdavo katalikų vaikus mokytis protestantų mokyklose. Altenbergo valsčiaus teismas buvo uždėjęs ant dvaro savininko priedermę žiūrėti, kad katalikų vaikai vaikščiotų į liuteranų mokyklą, nors katalikų vaikams klebono buvo suteikiamas mokslas klebonijoje. Liuteranų mokykloj, kaip rašė vyskupui klebonas, temokinama liuteranizmo.[3]) Valančius gaudamas žinių apie tokį neteisingą elgimąsi su Kuršo katalikais kreipės į Rygos general-gubernatorių, kuriuo tuomet buvo žmoniškas kunigaikštis

[1]) 15. I. 1852.
[2]) Valančiaus raštas Kuršo dekanui 13. I. 1851.
[3]) Kuršo dekano raportas vyskupui 15. I. 1851 su Altenburgo klebono kun. Sandavičiaus raportu.

Suvorovas, prašydamas jo ginti katalikų teises, kuriems valstybės įstatai užtikrina tokią pat toleranciją kaip ir liuteranams.[1]) Vyskupo balsas nepraskambėjo veltui. Rygos general-gubernatorius pavedė Kuršo gubernatoriui: 1) susitarus su vyskupu Valančiu apsvarstyti, kokiuo būdu galima būtų įsteigti ir išlaikyti katalikams parapines mokyklas, 2) pasirūpinti, kad dvarininkai arba jų dvarų valdybos nekliudytų katalikams vaikams mokytis, kaip reikalaujama jų tikėjimo taisyklėmis. Beto Rygos general-gubernatorius prižadėjo Valančiui išsirūpinti reikalingą pinigų sumą palaikyti neturtingoms Kuršo bažnyčioms.[2])

Taip vyskupui Valančiui pavyko į gerą kelią pastumti parapinių mokyklų steigimą prie katalikų bažnyčių Kurše. Kaip jos buvo reikalingos, paaiškina žemiau paduodamieji faktai. Livenberzeno klebonijoje buvo įsteigta mokykla katalikų vaikams. Tuo tarpu dvaras išrinko iš katalikų mokestį laikyti liuteranų mokyklai ir įsakė visiems vaikams be tikėjimo skirtumo į ją vaikščioti.[3]) Suprantama, su kokiuo džiaugsmu tokiose sąlygose katalikai laukė savų mokyklų įsteigimo. Šenbergo klebonas rašė Valančiui,[4]) kad jo parapijiečiai laukią savos mokyklos kaip išganymo. Kuršo įstatymai liepią kiekviename valsčiuje, kame yra 1000 dūšių, skaitant vyrus ir moteris, įsteigti bent vieną mokyklą. Tuo gi tarpu dviejuose valsčiuose, Šenbergo ir Brukneno, kame pačių vyrų du kartu tiek, nėsą nei vienos mokyklos. Taigi net valstybės įstatymais remiantis, galima buvo reikalauti, kad katalikų gyvenamose vietose būtų steigiamos katalikiškos mokyklos valsčiaus pinigais. Valančiui antrą kartą pajudinus parapinių mokyklų klausimą pas Rygos general-gubernatorių,[5]) pagalios Kuršo gubernatorius buvo priverstas juo užsiimti ir davė general-gubernatoriui tokį pranešimą apie parapines mokyklas Kurše:[6]) parapijinių mokyklų yra Kurše prie šių bažnyčių: 1) Mintaujos, 2) Ilukštos, 3) Dvetos, 4) Bebros, 5) Elernos ir prie neparapinių: 6) Šliosbergo, 7) Šederno, 8) Šteinenso, 9) Padunojaus, 10) Rubino, 11) Neiborno, 12) Šventeno ir 14) Kurmeno. Beveik visur jos palaikomos dvarininkų.[7]) Goldingene pirma buvo katalikų mokykla, ji turėjo 3533 rubl. kapitalo, bet neteko jo, kada katalikų bažnyčios kapitalai buvo atimti iždan, ir nuo to laiko nebėra nei mokyklos. Livenberzene ir Lenene nėra jokių išteklių mokyklai. Livenhofo dvare valsčius taip neturtingas, jog negali padėti mokyklos išlaikyti, dvarininkas atsisakė padėti, teisindamasis tuo,

[1]) Valančiaus raštas į Rygos general-gubernatoriu 20. I. 1851 N. 125.
[2]) Rygos general-gubernatoriaus raštas Valančiui 30. IV. 1851 N. 667.
[3]) Livenberzeno klebeno raportas vyskupui 3. XII. 1851.
[4]) 28. I. 1852.
[5]) Vyskupo raštas į Rygos general-gubernatorių 22. XII. 1851.
[6]) 31. XII. 1851 N. 1558.
[7]) Tose vietose dvarininkai buvo beveik visur katalikai.

jog tenai jau esant įsteigta mokykla viso valsčiaus vaikams, ir liuteranams, ir katalikams, tikėjimo gi dalykų katalikai galį mokintis pas savo kleboną. Livenberzene dėl tų pačių priežasčių nėsą jokios vilties įsteigti mokyklą. Apie Lauceną ir Subačių nėsą gauta žinių. Iš dviejų tiktai vietų gubernatorius gavęs linksmų žinių, butent iš Šenbergo ir Altenburgo dvarų. Šenbergo klebonas esąs pasiryžęs duoti mokyklai butą, dvarininkas apsiėmęs mokėti kas met po 40 rubl. sid., tiek pat apsiėmęs mokėti ir valsčius. Altenburgo valsčius žadėjęs duoti darbininkų mokyklai statyti ir mokėti algą mokytojui, iš iždo prašo miško. Valstybės turtų valdyba sutikusi duoti. Alšvangene busianti įsteigta mokykla. Liepojuje pinigai, 2055 rubl., esą atimti į iždą, nebėsą ir mokyklos. Gubernatoriaus nuomone katalikų vaikai galėtų mokinties bendrose mokyklose tenai, kame nėra ištekliaus įsteigti jiems atskiros mokyklos, su ta sąlyga, kad katalikų kunigas mokytų juos tikybos pas save arba mokykloje. Gubernatorius sakosi nežinąs jokių išteklių katalikų mokykloms. Iš ateinančių pranešimų nėsą matyti jokių atsitikimų draudimo katalikų vaikams mokytis tikybos. Jisai įsakęs policijai žiūrėti, kad panašaus varžymo ir ateityje nebūtų.

Tą savo atsakymą Rygos general-gubernatoriui Kuršo gubernatorius nusiuntė ir vyskupui Valančiui. Valančius juo nepasitenkino[1]) ir reikalavo katalikams visur atskirų mokyklų. Kame tokių atskirų mokyklų nėra, katalikų dvasiškija stengsiantis pati dovanai mokyti. Šenberge, Alšvange, Altenburge reikią kuogreičiausiai pastatyti mokyklas. Valančius prašė Kuršo gubernatoriaus pasirūpinti, kad palengva prie kiekvienos katalikų bažnyčios būtų įsteigta katalikams mokykla, kaip to reikalauja Kuršo krašto įstatai. Prašė taipogi įsakyti, kad iš katalikų nebūtų renkami mokesčiai liuteranų mokykloms. Gubernatorius įsakė[2]) policijai žiūrėti, kad katalikų vaikai nebūtų varžomi tikybos moksle mokykloje. Įsakymas padėjo. Livenberzeno valsčius nebevertė katalikų vaikų vaikščioti į protestantų mokyklą, nebeieškojo iš katalikų mokesčio liuteranų mokyklai.[3]) Už tai Valančius išreiškė padėką Kuršo gubernatoriui. Bet mokyklų statymo darbas nėjo lengvai. Altenburgo dvaro savininkas pasirodė esąs priešingas parapinei mokyklai, nedavė jai nei pleciaus, nei akmenų, nei kitokios medžiagos, tegu statosi mokyklą patys katalikai. Bet kaip jie statysis, būdami pajungti kaip jaučiai, daro pastabą klebonas savo pranešime vyskupui.[4]) Jisai trečius metus laikąs mokyklą savo namuose. Ir ilgai dar taip vargo Altenburgo katalikai. 1860 metais Valančius vėl dėl tos mokyklos kreipėsi į

[1]) Valančiaus raštas Kuršo gubernatoriui 2. II. 1852.
[2]) Kuršo gubernatoriaus pranešimas Valančiui 5. IV. 1852.
[3]) Kuršo gubernatoriaus raštas Valančiui 5. IV. 1852.
[4]) 27. I. 1853.

Kuršo gubernatorių rašydamas,[1]) kad priežastis menko apsišvietimo tikėjimo dalykuose Altenburgo parapijoje ta, jog katalikai siuntinėja savo vaikus į liuteranų mokyklas. Klebonas turįs įsteigtą prie bažnyčios katalikišką mokyklą. Valančius prašė gubernatoriaus įsakymo, kad valsčiaus valdyba lieptų tėvams katalikams siuntinėti savo vaikus ne į liuteranų mokyklą, bet į klebono. Gubernatorius atsakė,[2]) kad tiktai nedidelis katalikų skaičius tegyvenąs arti Altenburgo, kiti gi gyvena toli, todel ir siuntinėją savo vaikus į artimasis liuteranų mokyklas, kurios tačiau neturinčios tikybinės žymės. Verste lankyti liuteranų mokyklas niekas neverčiąs. Del Alšvangeno parapinės mokyklos Valančius rašė Kuršo gubernatoriui:[3]) „aplankęs pernai Alšvango parapiją nustebau, jog tokioje plačioje parapijoje ir tai krašte, kurs žymus žmonių apsišvietimu, nėra parapinės mokyklos. Mano nustebimas pakilo iki aukščiausiam laipsniui, kada sužinojau, jog kitose gretimais esančiose parapijose, kame gyena valstiečiai liuteranai, parapinės mokyklos seniai įsteigtos ir jog gyvenantieji tenai katalikai verčiami siuntinėti savo vaikus į grynai liuteraniškas mokyklas. Aš negaliu tokio dalykų stovio sutaikinti su tikybine tolerancija Augščiausiai suteikta, ypatingai kada man pranešta, jog tose vietose, kame įsteigtos liuteranų mokyklos, iš katalikų be jokio pasigailėjimo išieškoma pinigai palaikyti toms mokykloms, į kurias jie savo vaikų visai nesiuntinėja. Buvo sumanymas įsteigti Alšvange katalikišką mokyklą, betrūko tam tikros vyresnybės pritarimo ir suteikimo miško iš iždo, bet tas sumanymas nuo 1845 metų tebestovi vietoje." Tai išdėstęs vyskupas prašė gubernatoriaus, kad teiktųsi įsakyti kam reikia paskubinti įsteigimą Alšvange parapinės mokyklos. Gubernatorius prašė vyskupo nurodymo, prie kokių bažnyčių, kokiuo būdu ir iš kokių išteklių turi būti steigiamos ir palaikomos parapijinės mokyklos, delto kad guberninė vyresnybė neturint savo žinioje sumų panašioms išlaidoms.[4]) Valančius paaiškino nesuprantančiam gubernatoriui,[5]) kad parapinės mokyklos reikėtų steigti prie visų bažnyčių, išteklių suradimas priderįs vien nuo vyriausybės, kuri rūpinasi žmonių gerove. Didesnės parapijos padėtų tame darbe. Svarbiausias dalykas, kad gubernijos valdyba nurodytų valsčių valdyboms reikalą steigti parapines mokyklas, įsakytų, kad be užmokesčio būtų duota mokykloms statyti medžiaga ir žemės, mokytojams.

Taip rūpinantis vyskupui Valančiui, nevienoje vietoje Kuršo katalikai susilaukė tokios svarbios įstaigos, kaip sava katalikiška mokykla.

[1]) 23. I. 1860 N. 259.
[2]) 20. IV. 1860 N. 3630-7.
[3]) 10. III. 1860 N. 636.
[4]) Kuršo gub. raštas į Valančių 16. III. 1860 N. 2620.
[5]) 24. III. 1860 N. 711.

Švenčių šventimas. Kuršo dvarininkai liuteranai kartais neleisdavo savo valstiečiams katalikams švęsti jų švenčių. Šenbergo dvaras liepė nubausti rykštėmis 12 bernų katalikų už tai, kad jie nenorėjo dirbti šventą dieną[1]) Bauskės teismas nubaudė du valstiečiu kataliku Šenbergo dvaro po 15 rykščių ir po $1^1/_2$ rubliu už tai, kad savo šventėje nėjo į darbą. Valančius del tos priežasties skundėsi Rygos general-gubernatoriui[2]), kurs įsakė griežtai prižiūrėti, kad Kuršo liuteranai dvarininkai neverstų savo valstiečių dirbti darbą šventomis dienomis.[3])

Kaip žiauriai kartais buvo elgiamasi ponų su valstiečiais katalikais, parodo žemiau paduodamas faktas. Jono Pinės kataliko žmoną ponas Lindė nubaudė, ji išsisirgo ir mirė. Vyras apskundė poną teismui. Supykęs ponas barbariškai keršydamas liepė Pinę surišti ir įmesti į šaltą sklepą, paskui surištą nuvesti į jaują, tenai pririšti prie stulpo ir padavinėti javus jaują džiaunant, sakydamas niekam to nedarau, tiktai katalikams. Paskui liepė mergai liuterei atvesti surištą Pinę į kiemą, paėmęs iš jos pavadį sėdo į vežimą, vilko paskui vežimą kelis šimtus žingsnių, kol Pinė nepavirto, tuomet liepė surištą nuvesti į jaują. Buvo surištas kelias dienas.[4]) Vyskupas Valančius laikė savo priederme apie tą faktą pranešti Rygos general-gubernatoriui, kurs atrašė, jog Pinė susitaikęs su ponu ir gavęs patenkinimą. Valančius išreiškė general-gubernatoriui padėką už tai, kad jam prašant atkreipęs domę į tą dalyką.

Užtardamas pas vyriausybės atstovus valstiečių teises, Valančius reikalaudavo formalio ištyrimo valstiečiams daromų skriaudų. Administracija, matyti, nenorėdama erzinti Kuršo baronų, vengė formalio tyrinėjimo. Kuršo gubernatorius rašė Valančiui:[5]) „ligšiol Tamsta negali sakyti jog iš savo pusės nebūčiau parodęs užtektinai veiklumo katalikų teisių gynime. Bet drauge turiu žiūrėti, kad valstiečiai ir dvarininkai gyventų, kiek galima, geroje sutartyje. Formalio tyrinėjimo darymas neveda prie paminėtojo tikslo.“ Gubernatorius prižada, nedarant formalio tyrinėjimo, paraginti dvarininkus teisingiau elgtis su valstiečiais. Valančius sutiko su tuo pasiūlyjimu, teisingai manydamas, jog gubernatoriaus paraginimas naudingesnis bus valstiečiams (šiame atsitikime kažikokiam Hercbergui) negu bylinėjimasis po teismus.

Bažnyčių statymas. Kurše katalikai daugelyje vietų gyveno išsiblaškę dideliuose plotuose tarp protestantų, neturėdami arti

[1]) Jų vardus Valančius pranešė Rygos general-gubernatoriui 6. I. 1850.
[2]) Valančiaus raštas Rygos general-gubernatoriui 17. XI. 1851 N. 2239.
[3]) Rygos general-gubernatoriaus raštas Valančiui 6. II. 1852.
[4]) Šenbergo klebono raportas vyskupui 25. III. 1852.
[5]) 12. X. 1855.

bažnyčių. Valančius rūpinosi daugiau bažnyčių pastatydinti. Bet tas dalykas buvo nelengva įvykdinti. Kuršo katalikai buvo daugiausiai žmonės neturtingi, patys sunkiai ką galėjo duoti bažnyčiai statyti, dvarininkai gi, kaipo protestantai, nieko duoti nenorėjo. Kaip sunku buvo naujos bažnyčios statyti, rodo pavyzdis Feliksbergo bažnyčios. Anabaptistai vedė Feliksberge agitaciją prieš katalikų tikėjimą, reikalinga buvo tenai bažnyčia ir nuolatinis prie jos kunigas.[1]) Valančius jau pirmiau buvo kreipęsis tuo reikalu į Rygos general-gubernatorių. Šis atsakė,[2]) kad Kuršo gubernijos vyresnybė ir valstybės iždo rūmai esą tos nuomonės, kad Feliksberge bažnyčia nėsant reikalinga. Iždas nenorįs tam tikslui duoti pinigų ir uždėti darbo valstiečiams. Feliksberge bažnyčią bent kiek vėliau (1862 m.) turėjo pasistatyti pati parapija.

Literatura latviams. Latvių literaturoje kartais būdavo užgaunama katalikų tikėjimas. Laukesos vikaras kun. Soročinskis buvo surinkęs brošiūrų, kuriose buvo šmeižiamas katalikų tikėjimas.[3]) Valančius išreiškė kun. Soročinskiui savo pripažinimą už tai, kad jisai rašė latviškas knygeles. Taippat išreiškė padėką kun. Kurminui iš Kraslavio už tai, kad jis pagirtinu būdu prisidedąs prie latvių tautos švietimo. Turėdamas savo vyskupijoje avelių, vartojančių latvišką kalbą, Valančius sakėsi džiaugiąsis, jog kun. Kurminas savo pamokslų išleidimu padedąs kunigams teikti ir Kuršo katalikams naudingo mokslo.[4])

Kaip Valančius rūpinosi tikybos reikalais Liepojaus ir Mintaujos gimnazijose, išdėstyta toliau.

Taigi Valančius, kaipo tikras katalikų vyskupas, ypatingoje globoje laikė Kuršo katalikus, svetimus sau kalba, bet tuo artimesnius savo širdžiai, kaipo reikalingus didesnės pagalbos. Gynė jų tikėjimą, užtardavo jų reikalus, kuomet galingi dvarininkai skriaudė valstiečius, rūpinosi jų literaturos gaminimu.

---

[1]) Valančiaus raštas Alšvango klebonui 28. II. 1864 N. 434.
[2]) 3. X. 1851 N. 1879.
[3]) Kun. Soročinskio raštas vyskupui 6. II. 1855.
[4]) Vyskupo sekretoriaus Davidavičiaus raštas į kun. Kurminą 4. III. 1858 N. 573.

Mokyklos.

a) Parapinės.

Parapinių mokyklų pradžia. Bažnyčia visados rūpinosi žmonių švietimu. Visur mokyklų pirmiausiai rasdavosi prie bažnyčių. Ne kitaip buvo ir Lietuvoje. Aukštesnės mokyklos daugiausiai buvo steigiamos prie vienuolynų, parapinės buvo parapijos kunigų žinioje. Per švedų karus ir maro metus mokyklų skaičius Lietuvoje labai sumažėjo. Lietuvos-Lenkijos valstybės žlūgimas irgi žymiai sustabdė švietimo darbą. Bet atsigavusi po tų sumišimų Bažnyčia vėl rūpinosi mokyklų steigimu. Devynioliktojo amžiaus pradžioje bent Žemaičiuose kiekvienas miestelis, kiekviena parapija, o kartais ir didesnis sodžius turėjo savo mokyklą, kur ypatingai per adventą ir gavėnią daug rinkosi vaikų. Vyskupai ir klebonai rūpinosi, kad mokyklos būtų visur ir kad tėvai leistų į jas savo vaikus, arba namie mokytų. Mokino parapinėse mokyklose skaityti ir rašyti lenkiškai ir lietuviškai, aritmetikos pradžios, katekizmo. Kai-kur tos mokyklos buvo dviklasės ir triklasės, kaip antai Varniuose prie katedros, bernardinų Kretingoje ir Tytavėnuose, Šeduvoje, Joniškyje ir kitur. Visos tos mokyklos buvo klebono priežiūroje, be jokios kitos kontrolės. Del tokio mokyklų tankumo mokėjimas skaityti buvo labai prasiplatinęs, bažnyčioje dauguma meldėsi iš knygų. Tiktai vėliau, ypatingai po 1831 metų, Rusijos vyriausybė ėmė naikinti ne valdžios mokyklas, jų skaičius žymiai sumažėjo, drauge gi ir žmonių apsišvietimas.[1])

1841 metais gauta iš vyriausybės leidimas steigti prie bažnyčių parapines mokyklas.[2]) Valančiaus pranokėjai vyskupai dideliu prašymu tai pasiekė, kad vyriausybė tiktai Žemaičių vyskupijai leido laikyti prie kiekvienos parapinės ir filijinės bažnyčios mokyklą, kame po kunigo priežiūra išrinktas iš bažnyčios tarnautojų arba pasamdytas mokytojas galėtų mokinti parapijiečių vaikus poterių, žemaitiškai skaityti ir rusiškos abėcėlės.[3]) Vyskupijos valdytojo

[1]) Dabševičius, Wpomnienia, 43-44.

[2]) Kolegijos raštas 1841 m. Nr. 1931 ir Valančiaus Utenos klebonui 23. II. 1863 Nr. 459.

[3]) Valančiaus raštas gr. Tiškevičiui 29. II. 1856 Nr. 433.

kunigo Gintilos buvo įsakyta klebonams [1]) steigti parapines mokyklas ir liepta dekanams kasmet pranešti vyskupijos valdytojui apie jų stovį.

Taigi parapinių mokyklų visuotinas steigimas buvo sumanytas dar prieš vyskupą Valančių. Valančius pasiėmė tiktai tą sumanymą plačiai gyvenime įvykinti. Žmonių švietimas per parapines mokyklas buvo mylimiausia Valančiaus mintis, ir nuo pat savo vyskupavimo pradžios uoliai ėmėsi jisai parapinių mokyklų steigimu. Savo planą išreiškė Valančius cirkulere į dekanus:[2]) „žinomas visiems kunigams mano reikalavimas, kad prie kiekvienos parapinės bažnyčios ir net didžiųjų filijinių būtų laikoma mokykla po priežiūra vietinio klebono arba filialisto, kame neturtingo luomo žmonių vaikai galėtų pramokti skaityti gimtine kalba ir katekizmo. Tai išreiškiau daugelyje reformacijos dekretų, per parapijų aplankymą, daugelyje bažnyčių apie tai iš sakyklos paskelbiau, ir retas tebuvo pasikalbėjimas su klebonais, kuriame nebūčiau priminęs apie tą mano reikalavimą.“ Kad greičiau visur būtų įteigtos parapinės mokyklos, vyskupas įsako dekanams paimti parašus nuo visų klebonų ir žymesniųjų filialistų, kad visur paprastu laiku, o kur galima ir visados laikys parapines mokyklas ir patys tas mokyklas dažnai lankys. Du kartu per metus dekanai turėjo apie jų stovį pranešti vyskupui: vieną kartą atidarant, antrą kartą — uždarant mokyklą, pridėdami prie antrojo raporto sąrašą kiekvienos mokyklos mokinių ir savo raportuose paminėdami tas parapijas, kuriose nebuvo mokyklų, su paaiškinimu priežasčių.

Parapinių mokyklų programas. Kaip matyti iš viršuje privesto Valančiaus cirkulero, parapinių mokyklų pirmiausias tikslas buvo išmokinti skaitymo pradžios gimtine kalba ir poterių. Neplatus tai buvo programas, bet jisai ir negalėjo būti platesnis. Mokyklų išlaikymas buvo uždėtas ant klebonų, bet jie neturėjo tiek ištekliaus, kad galėtų pasamdyti tam tikrus mokslus išėjusius mokytojus, ir mokytojų tokių tuomet užtektinai nebuvo, todel dažnai mokino vargonininkas arba zakrastionas. Beto ir mokslo laikas buvo labai trumpas. Dažnai vaikai tesusirinkdavo į mokslą gavėnios pradžioje ir išsiskirstydavo po velykų, kitur susirinkdavo po kalėdų, ir tiktai kaikur mokslas prasidėdavo rudenį ir trukdavo iki pavasario. Tačiau kaikuriose mokyklose, kaip matyti iš dekanų pranešimų, ir programas būdavo platesnis, ir mokslo laikas ilgesnis. Krakių dekanas 1855 metais praneša, kad vaikai mokinasi silebizuoti, skaityti lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai, pradžios rašymo ir skaitliavimo, o gabesnieji ir svarbesniųjų dalykų. Alsėdžių dekanas praneša 1850 metais, kad mokinama skaityti

[1]) 14. IX. 1846 ir Alsėdžių dekano raportas 1850.
[2]) 2. XI. 1852.

žemaitiškai. lenkiškai, rusiškai ir lotyniškai, pradžios aritmetikos ir dailiaraščio. Iš vizitos aprašymo Vyžanose matyti, kad parapinė mokykla pataisyta klebono Tuskevičiaus, mokytoją išlaiko klebonas, mokinama skaitymo ir rašymo pradžios lenkiškai, rusiškai ir aritmetikos pradžios. Iš vizitos aprašymo Biržuose 1853 metais matyti, kad mokykla ant bažnyčios pleciaus statyta 1844 metais 11×6 sieksniais, mergaitėms atskiras kambarys, kitoje pusėje mokiniams butas. Mokytojas išsilaiko iš mokinių. Mokinama skaityti, rašyti lenkiškai ir rusiškai, aritmetikos, gramatikos, geografijos.

Tokio platesnio programo be abejo laikytasi tiktai didesnėse mokyklose, tenai gi, kame vaikai tesusirinkdavo trumpam laikui, pasitenkindavo mokymuosi skaityti gimtine kalba ir katekizmo.

Mokyklų steigėjai. Pasistatęs tikslą aptiesti visą vyskupiją mokyklų tinklu, Valančius pirmiausiai prie to darbo ragino kunigus. Tiems, kurie uoliai darbavosi parapinių mokyklų steigime ir palaikyme, rašinėdavo padėkos laiškus, nestropiems tame švietimo darbe išreikšdavo savo nepasitenkinimą. Reikia pripažinti, kad kunigai labai daug pasidarbavo parapinių mokyklų steigime: jie patys aiškindavo tose mokyklose tikybą, o kartais ir kitus dalykus, klebonas dažnai apmokėdavo mokytoją.

Sodžiuose labai buvo atjaučiama tinkamo mokyklai buto stoka. Dažniausiai mokykla prisiglausdavo taip vadinamose špitolėse, bet buvo tai butas mokyklai visai netinkamas, ankštas. Trūko taipogi ištekliaus geresniems mokytojams pasamdyti. Todel vyskupas stengėsi prie parapinių mokyklų palaikymo pritraukti dvarininkus, teisingai samprotaudamas, kad jie turi priedermę padėti savo valstiečiams-baudžiauninkams švietimosi dalykuose. Dvarininkai galėjo lengviau ir tam tikrus namus mokyklai duoti arba naujus pastatyti, ir mokytoją apmokėti. Taigi Valančius dažnai rašinėdavo laiškus į dvarininkus, prašydamas juos steigti parapines mokyklas, išreikšdamas padėką tiems, kurie buvo įsteigę, ir jų pavyzdį nurodydamas tiems dvarininkams, kurie dar nebuvo įsteigę mokyklų. Taip šitai prašė Pliaterienės[1]) įsteigti parapinių mokyklų Belmonte ir Opsoje. Sužinojęs iš Žemgalių dekano pranešimo, kad Ziberg-Pliateriai savo dvaruose Šliosberge ir Dvetoje laiko 7 mokyklas, rašė Kaz Pliateriui:[2]) „suimtas neišpasakomo pasigėrėjimo jausmu, kurį man padarė žinia, kad Tamsta teisingai ir maloniai valdai savo valstiečius ir rūpiniesi šviesti jų vaikus, steigdamas savo dvaruose mokyklų, išreiškiu Tamstai nuoširdžiausią savo padėką.“ Už mokyklų palaikymą išreiškė padeką baronams Felkerzambui,

[1]) 11. VIII. 1852.

[2]) 20. XII. 1854.

Budbergui, Diuveliui, Harenui, baronesai Beer, p. Blekeriui (už mokyklų įsteigimą Baltajame ir Geltonajame Panemunyje ir Paislyje). Panemunėlio Štravinskiui rašė:[1]) „su tikru pasigėrėjimu išskaičiau iš Obelių dekano pranešimo žinią apie parapines mokyklas, kaip garbi Tamstos duktė p. Jadviga uoliai užsiėmė ja Panemunėlyje. Teduoda Dievas, kad visos dvarininkų dukterys sektų tą gražų pavyzdį." Panašių padėkos išreiškimų randasi daug Valančiaus korespondencijoje su dvarininkais.

Iš kitos pusės Valančius dažnai rašinėdavo paraginimo laiškus tiems dvarininkams, kurie nebuvo dar įsteigę mokyklų. Iš Veliuonos dekano pranešimo sužinojęs, kad Burba įsteigė mokyklą, o Raudondvaryje jos dar nėra, Valančius prašė grapo Tiškevičiaus,[2]) kad jisai, sekdamas savo kaimyno maršalkos Burbos pavyzdį, savo dvaruose prie bažnyčių įsteigtų parapines mokyklas. Seniunui Koscialkauskui rašė:[3]) „iš dekano pranešimo apie parapines mokyklas su nemažu nuliūdimu pamačiau, jog Tamstos dvare Paliepiuose nebuvo nei vieno vaiko Panemunės mokykloje. Netiktai nuliūdau, bet ir nustebau, nes visados buvau tos nuomonės, jog šviesūs dvarininkai, buvusieji universiteto mokiniai, uoliausiais turi būti ir pirmais religiniame savo valstiečių švietime ir darbu padėti dvasiškijai, kuri šiuo laiku daug rūpinasi tuo švietimo dalyku." Kunigaikščio Liveno (Žeimelių) Valančius prašė[4]) įsteigti savo valstiečių vaikams mokyklą.

Valančius netiktai rūpinosi mokyklų steigimu bet ir jų tvarkos prižiūrėjo, kaip matyti iš šio Vasilčikovo dvaro užveizėtojo rašto Valančiui:[5]) „į Tamstos raštą, Vasilčikovo vardu rašytą, turiu garbę paaiškinti, kad laikinai Žigaičiuose parapinei mokyklai buvo duota vieta gėrimo namuose, turinčiuose visiškai atskirą įėjimą, dabar gi ji perkelta į Gaudaičių sodžių, netoli Žigaičių bažnyčios."

Lenkmečio laiku (1861—1863 m.) Lietuvos dvarininkai, rengdamies į kovą su Rusijos vyriausybe, rūpinosi labiau susiartinti su valstiečiais, įtraukti juos į savo veikimą. Prie to paties juos ragino valstiečių ir baudžiavos paliuosavimo dalykas. Tos turėjo būti priežastys, del kurių dvarininkai labiau ėmė interesuotis ir parapinėmis mokyklomis.[6])

---

[1]) 4. VI. 1854 No. 850.
[2]) 16. I. 1854.
[3]) 4. VI. 1855 No. 851.
[4]) 20. VIII. 1860 No. 1777.
[5]) 11. II. 1861.
[6]) Ar tas mokyklas norėta padaryti lenkiškosios įtekmės židiniais, sunku pasakyti. Sukilimo komiteto pirmininkas Jokubas Geištoras sako savo įsteigtoje mokykloje (Apytalaukio parapijoje) buvę mokinama daugiausiai lietuviškai. Pamiętniki Jakoba Giejsztora Wilno. II, 135.

Tų pastangų atbalsis buvo Ežerėnų apskričio bajorų nutarimas palaikyti parapines mokyklas. Taip jisai skamba: 15. IV. 1861 susirinkę del kitų reikalų Ežerėnų apskričio bajorai nutarė labai prašyti vyskupo, kad įsakytų visiems be skirto klebonams tuojau užsiimti steigimu ir atidarymu sodžiaus mokyklų savo parapijose, dvarininkai gi iš savo pusės duos veltui žemės ir padės palei savo turtingumą suteikti reikalingų kaštų. Maršalkas Piotuchas pranešė vyskupui apie tą nutarimą.

Valančius ilgame atsakyme i Piotuchą[1]) išreiškė savo didžiausią pasigėrėjimą tokiu dvarininkų pritarimu mylimiausiam savo darbui, rašydamas: „nuo pirmosios savo ganytojavimo dienos visados turėjau tikslą šviesti žmones ir vartojau visokių galimų priemonių, kad būtų įsteigta prie bažnyčių parapinės mokyklos. Mano noras daugelyje vietų negalėjo įvykti labiausiai delto, kad dvarų savininkai ligšiol ne visi buvo vienos nuomonės tame dalyke. Dabar, kada garbi bajorija, kuriai Tamsta vadovauji, vienu balsu nutarė steigti valstiečiams parapines mokyklas, dvigubai padidinsiu savo pastangas, kad taip gražus bajorijos sumanymas kuoveikiausiai įvyktų. Paraginsiu kunigus, kad tuojau imtųsi taip švento darbo ir nesigailėtų savo žygio greitai įvykinti tam dalykui, taip mums brangiam ir duodančiam tokios gražios vilties. Esu tikras, jog garbi bajorija, pripažindama savo valstiečiuose jaunuosius savo brolius ir rūpindamasi jų doru auklėjimu, netiktai duos ištekliaus pastatyti mokslo namams, bet ir palengvins sodžiaus vaikams lankytis į tuos švietimo namus, prašalindama visokius kliuvinius, kurie neduoda užsiimti mokinimuosi."

Taip pagirdamas bajorus ir ragindamas juos nesigailėti išlaidų švietimui tarp valstiečių platinti, vyskupas išleido į Ežerėnų apskričio kunigus cirkulerą, kuriame rašė:[2]) „žinoma jums, Mieliausieji Kristuje, su kokiu rūpestingumu stengiaus nuolat užvesti prie parapinių bažnyčių mokyklų, kuriose valstiečių vaikai, po kunigo priežiūra, gautų pradinį išauklėjimą. Tvirčiausiai tikiu į tokių įstaigų naudingumą, žodžiu ir raštu nuolat raginau jus, Mieliausieji, prisiimti ant savęs ir uoliai vykdinti tą labai svarbią ganytojų priedermę. Jums padedant labai daugelyje vietų atsirado vaikams mokyklų, ne viena šeimyna laimina jau ganytojų darbavimąsi tame dalyke, o nekalti vaikeliai, jūsų pastangomis išmokinti tikėjimo tiesų ir skaitymo iš knygos, siunčia karštas maldas į Dievą, prašydami palaiminimo jums, ganytojams. Tačiau daugelyje parapijų tas dalykas tebeguli dirvonu. Garbųs jūsų apskričio dvarininkai, patarus p. Maršalkui, vienu balsu nutarė duoti pagalbą ir prašalinti visokias sunkenybes tam dalykui

[1]) 6. V. 1861 Nr. 1277.
[2]) 6. V. 1861 Nr. 1266.

įvykinti, savo parapijoje duoda žemės namams pastatyti ir prisižada gausiai padėti pašalpa mokyklai steigti. Paduokite ranką gerbiamiems dvarininkams, kurie trokšta drauge su jumis darbuotis jaunųjų savo brolių švietime. Neatidėliokite to dalyko rytojui, bet tuojau stokite prie darbo. Žinodamas jūsų gerą valią ir kunigišką uolumą, neabejoju, kad paklausysite savo Ganytojo ir apie visa ką tame dalyke padarysite, pranešite man pasigėrėti."

Bet pasirodė, kad Valančiaus perdaug pasitikėta dvarininkų prisižadėjimais. Ežerėnų dekanas kunigas Antanas Juzumavičius pranešė vyskupui: „del parapinių mokyklų tuo tarpu nedidelis džiaugsmas. Del skyrimo maršalkas paskyrė kiekvienoje parapijoje toms mokykloms garbės kuratorius (globėjus) iš dvarininkų, bet ką tai reiškia tušti jų žodžiai be darbo ir aukų. Į klebonų sumanymus atsakinėja: darykite ką norite, mes nekliūdome, tačiau nesako: padėsime. Maršalkas kaipo pavieto galva daugiausiai tame dalyke galėtų veikti per tarpininkus ir mokyklų kuratorius. Kad daugiau būtų tokių tarpininkų, kaip grapas Ledochauskas ir kuratorių, kaip Kvinta Smalvos parapijoje, tuomet parapinės mokyklos būtų įsteigtos trumpu laiku! Tačiau tikime, kad jei Tamstos Malonybė dar atsišauks į maršalkus, tai sekdami Smalvos parapijos pavyzdį, jei ne šiais metais, tai nors ateinančiais, mokyklos bus pradėtos steigti kiekvienoje mūsų dekanato parapijoje."

Valančius parašė prašomąjį atsišaukimą į maršalką:[1]) „Tamstai vadovaujant padarytas Ežerėnų apskričio dvarininkų nutarimas steigti prie bažnyčių parapines mokyklas nenustoja manęs interesuoti. Nuolat raginu kunigus, kad atsimindami priedermę šviesti valstiečius, imtųsi vykdinti sumanymą, garbių dvarininkų paduotą. Deja, iš daugelio vietų gaunu žinių, kad dvarininkų uolumas žmonių švietime jau pradeda vėsti.

Prižadėjimai, pradžioje taip su noru daromi suteikti reikalingos medžiagos namams statyti, palieka negyva litera, tuščias žodis, taip jog kaikuriose vietose dvasiškiams sunkiai pavyksta gauti žemės sklypelį namams pastatyti kad ir savo kaštu. Tokios žinios verčia mane vėl prašyti Tamstos, kad teiktumeis priminti dvarininkams iš geros valios padarytuosius apsiėmimus padėti kunigams, kada tiktai žmonių švietimo nauda reikalaus aukų. To dalyko svarba ir šventumas nei valandėlę neleidžia man abejoti, kad Gerbiamasis Maršalkas, kurs patsai pirmas padavei tokį naudingą sumanymą garbei bajorijai, teiksies galinga savo įtekme jį palaikyti, kad visur įvyktų."

To įvykimo parapinėms mokykloms nebeteko susilaukti. 1863 metų audra užgesino parapinių mokyklų šviesą, kuri, Va-

[1]) 3. II. 1862 Nr. 310.

lančiui rūpinantis, taip gražiai buvo pradėjusi žibėti. 1863 metų pradžioje visos parapinės mokyklos buvo vyriausybės uždarytos. Taippat nebegalėjo įvykti ir kitas gražus sumanymas, paduotas 1861 metais kunigo Juozapo Dovidavičaus, prirengti mokytojams parapinėms mokykloms įsteigti mokytojų seminariją.

Statistika. Vyskupo Valančiaus buvo įsakyta dekanams kasmet du kartu pristatyti pranešimus apie parapines mokyklas, su nurodymu, kada jose prasidėjo ir pasibaigė mokslas, ir paduoti mokinių sąrašą: Beveik visai pilnas pranešimas tėra Žemaičių vyskupo archive iš 1853 metų. Dekanų pranešimai 1853 metais buvo susiųsti du kartu: Kovo mėnesyje ir apie vasaros vidurį. Žemiau paduodamieji skaitmenys sutraukti iš abiejų pranešimų, kur jų buvo du, todel paduodamasis mokinių skaičius yra pats didysis tais metais.

1. Alsėdžių dekanatas.

1. Židikių mokykla	—		
2. Platelių	62		
3. Pievėnų	14		
4. Sedos parapinė	41		
— valdžios			100
5. Kalvarijos	41		
6. Notėnų	46		
7. Gintiliškio	59		
8. Žemalės	11		
9. Nevarėnų	34		
10. Alsėdžių	34		
11. Tirkšlių	32		
12. Lieplaukės	34		
13. Gadunavo	22		
14. Pikelių	44		
Viso labo parap.	474	Valdžios	100

2. Rietavo dekanatas.

1. Rietavo vald.[1])	—	42
2. Naumiesčio	27	
3. Žvingių	12	
4. Tenenių	17	
po sodžius	37	
5. Kvėdainos	28	
6. D. Pajūrio	35	
7. Švėkšnos	42	

[1]) Dviklasė.

8. Vieviržėnų	13	
9. Gargždų	23	
po sodžius	27	
10. Andriejavo	34	
11. Kulių	15	
12. Plungės	29	
	349	42

Pastaba. Senu papročiu parapinės mokyklos niekur prieš naujus metus neatidaromos ir nesti ilgiau negu iki gegužės mėnesio, išskyrus mokyklas su trimis mokytojais, valdžios apmokamais, paprastai gi vaikai susirenka nuo gavėnios (katekizmo mokintis). Turtingesnieji atiduoda savo vaikus į aukštesnias klases, į Rietavą, Kretingą, net į Telšius.

3. Skuodo dekanatas.

1. Mosėdžio	49	
2. Skuodo	60	
3. Kretingos	62	
4. Ylakių	36	
5. Sačių	23	
6. Lenkimų	55	
7. Laukžemės	31	
8. Darbėnų	50	
9. Palangos	25	
10. Kartenos	31	
11. Salantų	58	
12. Grušlaukio	45	
	525	

Pastaba. Mokinama nuo advento, kaikur nuo mokslo metų pradžios.

4. Varnių dekanatas.

1. Laukuvos	16	
2. Luokės	7	41
3. Pavandenio	17	—
4. Tverų	35	
5. Užvenčio	39	
6. Žarėnų	27	
	141	41

Pastaba. Mokykloms ankštūs butai.

5. Batakių dekanatas.

1. Nemakščių	12
2. Stulgių	10

3. Pašilio	16
4. Girdiškio	24
5. Šilų	28
6. Pagramančio	10
7. Tauragės	6
8. Pajūrio	40
9. Gaurės	11
	157

Pastaba. Nėra mokyklų dviejose vietose, daugiau mokina namie. Du Chrząstauskiai laikė mokyklas. Klebonams neįtaisiusiems mokyklų vyskupas išreiškė savo nepasitenkinimą.

6. Šidlavo dekanatas.

1. Vaiguvos	16
2. Viduklės	15
3. Šidlavo	16
4. Lydavėnų	17
5. Kelmės	32
	96

Pastaba. Kražiuose žmonės del neturto nesiunčia vaikų į mokyklą, turtingesnieji siunčia į gimnaziją.

7. Vieliuonos dekanatas.

1. Pernaravos	10
2. Butkiškio	10
3. Čekiškio	17
4. Vilkijos	45
5. Seredžiaus[1])	74
6. Vieluonos	24
7. Pamituvio	6
po sodžius	20
8. Skirsnemunio	32
9. Jurbarko	17
10. Raseinių vienuolyno	18
11. Kalnujų	47
12. Girkalnio	10
13. Betygalos	8
14. Paliepių	14
15. Ariogalos	56
	408

[1]) Namus pasam dė Burba, jis ir mokytoją išlaiko.

8. Krakių dekanatas.		
1. Baisogalos		30
2. Dotnavos		37
3. Grinkiškio	20	
4. Gudžiūnų[1])	20	
5. Josvainių		49
6. Krakių	45	
7. Pašiušvės	62	
8. Šaukoto	29	
9. Surviliškio	32	
	208	116
9. Joniškio dekanatas.		
1. Joniškio	60	
2. Rudiškio	35	
3. Linkuvos	23	37
4. Saločių	42	
5. Kriukų ir Lieporų dvaro	47	
6. Skaisgirio	25	
7. N. Žagarės	22	
8. Kruopių	43	
9. Šakynos	47	
10. Gruzdžių	55	
11. Kužių	13	
12. Meškuičių	7	
dviejuose sodžiuose	17	
13. Vaškų	28	
14. Pašvitinio	—	22
15. Žeimelyje (Liveno dv.)	—	
	377	59
10. Panevežio dekanatas.		
1. Biržų	45	
2. Brunavos	67	
3. Naujamiesčio	60	
4. Krinčino	33	
5. Pabiržio	21	
6. Pumpėnų	26	
7. Pasvalio[2])		46
8. Ramygalos		56
9. Troškunų	14	
10. Vabalninko		33
	121	135

[1]) Chrapovickio, mokytoją apmoka valstiečiai.
[2]) Mokytojas rusas.

11. Kauno dekanatas.

1. Babtų	34	
2. Rumšiškio		28
po sodžius	25	
3. Karmėlavos	10	
4. Augustijonų	36	
5. Žeimių	16	
	121	28

12. Utenos dekanatas.

1. Anykščių		63
bajoriška	33	
2. Kupiškio		87
3. Užpalio		66
4. Svedasų	38	
5. Utenos	24	
6. Vyžanų	19	
7. Kurklių	16	
8. Ovantos	14	
9. Leliūnų	5	
10. Tauragnų	10	
	149	216

Pastaba. Debeikiuose nėra mokyklos, karališki žmonės turi siųsti vaikus į Anykščius, ponų gi žmonės labai neturtingi.

13. Ežerėnų dekanatas.

1. Braslavo	7	
po sodžius	23	
Oginskienės dvare	24	
2. Belmonto[1])	36	
sodžiuose	16	
3. Ežerėnų	4	
sodžiuose	65	
4. Antazavės	10	
po sodžius ir dvarus	31	
5. Dusetų	42	
6. Vidžių		12
7. Zavierio		
po sodžius	116	
8. Opos	26	
po sodžius	162	
	562	12

[1]) Dalijama knygos. Oginskienei Valančius išreiškė padėką.

14. Obelių dekanatas.

1. Kriaunų	11	
2. Žiobiškio	8	
3. Panemunio	7	
4. Skapiškio	16	7
5. Rokiškio		59
	42	66

Pastaba. Papilyje ir Kvietkuose nėra mokyklos del būto stokos.

15. Žemgalių dekanatas.

1. Ilukštos	38
po sodžius ir dvarus	139
2. Bebros	71
3. Dvetos	56
4. Jakobštadto	51
5. Elernos	18
6. Subačiaus	15
7. Varnovičių	29
	417

Trūksta pranešimų iš Ukmergės ir Šeduvos dekanatų. Ukmergės dekanate parapinės mokyklos tebuvo tiktai pradedamos steigti.

Viso labo 141 parapijoje parapinėse mokyklose būta 4394 mokinių ir 17 valdžios mokyklų 815 mokinių. Čionai dar nevisi tepaskaityti mokiniai, kurie mokinosi po sodžius. Pavyzdžiui, Rietavo dekanas, paduodamas savo dekanato mokinių skaičių, prideda: kita tiek po sodžius.

Vyskupas savo pranešime gubernatoriui[1]) sako tikro mokinių skaičiaus negalima esą paduoti, nes jisai nuolat mainosi. Aplamai galima esą sakyti, kad 1853 metais Kauno gubernijoje 197 parapinėse mokyklose mokinosi 5910 vaikų.

Iš paskesniųjų metų nėra užsilikusios tokios plačios statistikos, kaip iš 1853 metų, todel mokyklų ir mokinių skaičiaus kilimo palei metus negal sulyginti. Kadangi patsai vyskupas pranešime gubernatoriui 1857 metais[2]) paduoda beveik tokį pat mokinių skaičių kaip ir 1853 metais (197 mokyklos, iki 6000 mokinių), tai per tą laiką matyti labiau nebuvo išsiplėtusios negu 1853 metais. Yra užsilikęs vieno dekanato pranešimas iš 1863 metų. Sugretinę tą pranešimą su 1853 metų pranešimu, galime turėti numanymą, kaip per 10 metų išsiplėtojo parapinės mokyklos bent Rietavo dekanate.

[1]) 13. II. 1854.
[2]) 16. II. 1857 Nr. 338.

	1853 m.	1863 m.
Kulių mokykla	15	35
Plungės	29	94
Rietavo	42	54
Kvėdainos	28	36
Pajūrio	—	10
Tenenių	17	16
Pajūrio	35	34
Žvingių	12	61
Vainuto	—	50
Žigaičių	—	58
Naumiesčio	27	13
Gardumos	—	18
Švėkšnos	42	50
Vieviržėnų	13	110
Audriejavo	34	54
Gargždų	54	50
	391	720

Rokiškio valsčiaus mokykloje 1853 metais parodyta 59 mokiniai, tuo gi tarpu 1860—1861 metais Rokiškio grapystėje palei žinias, surinktas dvarų užveizėtojaus Stanislovo Plauskio, po sodžius mokinosi 278 berniukai ir 172 mergaiti, išviso 450 vaikų. Tai gi kiek galima matyti iš tų žinių, mokinių skaičius per 10 metų buvo labai pakilęs. Ar visur buvo toks pakylimas, tikrai pasakyti negal.

Parapinės ir valdžios mokyklos. Greta parapinių mokyklų buvo valdžios laikomų mokyklų. Parapinės mokyklos buvo žmonėms artimesnės, mokytojais jose buvo savi žmonės, gimtosios kalbos mokslas jose buvo statomas pirmoje vietoje, todel jos turėjo didesnį žmonių pritarimą negu valstybinės mokyklos, kame mokytojais dažnai būdavo svetimi žmonės.

Užtat valdžios mokyklos neišlaikydavo varžytinių su parapinėmis mokyklomis. 1854 m. valdžios laikomų mokyklų Kauno gubernijoje buvo:[1])

		mokinių
parapinių vienklesių	7	538
moteriškų pansionų	7	138
pradiniam mokslui	1	6
valdžios valstiečiams	25	947
parapinių valstiečiams	8	395
	48	2014

[1]) Kauno gubernatoriaus raportas ciesoriui apie gubernijos padėtį 1854 m. Kga.

Beto žydų mokyklose mokinos 1314 vaikų. 1850 m. gubernijoje buvo mokyklų: valdžios parapinių 32, iš jų 8 dviklesės, valstybės turtų ministerijos valsčiaus mokyklų 18. Bažnytinių prie katalikų bažnyčių 12, liuteranų ir reformatų 5, moteriškų pansionų 10, moteriškų mokyklų 3.[1])

Bažnytinės parapinės mokyklos dalinai, regis, vertė valdžią labiau rūpintis žmonių švietimu. 1848 m. Kauno gubernatorius Radiščevas rašė vidaus reikalų ministeriui, kad nėsą reikalo nė naujų mokyklų steigti, nė jau esančių stiprinti. Gi 1857 m. generalgubernatorius Nazimovas pripažino, kad parapinės valdžios mokyklos labai naudingos, prašė Kauno gubernatoriaus rūpintis jų steigimu.[2]) Kauno gubernijos mokyklų direkcija nutarė tuomet įsteigti naujas parapines mokyklas, surinko žinias apie jau esančias valdžios mokyklas sausio 1858 m. Kauno gubernijoje pažymėta 22 valdžios mokyklos su 42 mokytojais ir 975 mokiniais. Iš to skaičiaus daugelis buvo dviklesių, turėjusių po 2 ir daugiau mokytojų, bet mokinių skaičius netikt nedidėjo, bet dar mažėjo. Neprilygdami bažnytinėms mokykloms savo skaičiumi ir mokinių daugumu, valdžios mokyklos jas pralenkdavo tuo, kad turėjo daugiau pinigų mokytojams apmokėti, todel galėdavo pasirinkti mokytojus su didesniu mokslu, turėjo geresnius būtus. Kame gi nežiūrėdami viso to valstiečiai leisdavo vaikus ne į valdžios, bet į parapinę mokyklą, valdžia kartais priverstinai varydavo vaikus į savo mokyklas. Žemiau paduodama keletas tokių susirėmimų tarp vienos ir kitos rūšies mokyklų, kurie paaiškina visuomenės santykius su vienomis ir kitomis.

Josvainių klebonas Zastorskis rašė vyskupui:[3]) „prie Josvainių bažnyčios seniau nebuvo parapinės mokyklos, šiemet rudenyje įtaisiau buvusioje kamendoriaus bute. Kada susirinko keliolika mokinių, daugiausiai iždo valstiečių, vyriausybės mokyklos mokytojas, neturėdamas nei vieno mokinio, keletą kartų skundė mane savo vyresnybei. Ta įsakė vaitui visus valsčiaus vaikus perkelti į vyriausybės mokyklą. Mano mokykla paliko tuščia, bet ir į vyriausybės mokyklą niekas nenorėjo vaikų leisti. Tai matydama iždo vyresnybė permainė mokytoją, atsiuntė Kazanauską, irgi rusą, bet ir paskui abi mokykli stovėjo tuščios iki gruodžio mėnesio pusės. Vaikams buvo nuostolis. Norėdamas jį prašalinti, sutikau, kad vyriausybės mokytojas, kurs mokėjo lenkiškai ir žemaitiškai, mokytų vaikus po mano priežiūra para-

[1]) Raportas Kauno gubernatoriaus ciesoriui apie gubernijos padėtį 1850 m. Kga.

[2]) Nazimovo raštas Kauno gubernatoriui 16. III. 1857 Nr. 1835 Kga.

[3]) 27. 11. 1852.

pinėje mokykloje. Aš pats kasdien mokinu tikybos. Ligšiol, nors sunkus metai, susirinko iki 52 mokinių, ko niekuomet Josvainiuose nebūdavo."

Tai gi prie geros valios galima buvo mokyklų vedėjams susitaikinti, bet ne visados būdavo geros valios, kaip rodo Veliuonos dekano žemiau paduodamas pranešimas:[1])

„Ariogalos mokykloje buvo mokinių iki 40, kol valia buvo mokinti senajam mokytojui, bet paskui atkelta į valsčiaus mokyklą naujas mokytojas, nemokantis jokios kitos kalbos, kaip tiktai rusišką. Turėdamas daug mažiau vaikų, jisai ėmė pavydėti ir skųsti Palatai, jog parapinė mokykla jam kliūdanti, pertai nėsą mokinių, ir išsirūpino, jog jai užginta mokinti. Tėvai nenorėdami be naudos atidavinėti savo vaikų nemokančiam kalbos mokytojui, ėmė juos atiminėti iš mokyklos, iki vasarai beliko 10."

Panašių susirėmimų buvo ir su dvarininkais, del jų įsteigtų mokyklų. Darbėnų klebonas kun. Prišgintas rašė vyskupui:[2]) „įsteigus naują viešą mokyklą, užginta mokinti ir atidavinėti vaikus į parapinę mokyklą. Priešinausi tam gana, stengiaus nors keletą vaikų mokinti, prisidengdamas tuo, jog mokinu katekizmo. Visokio kito mokinimo naujoji mokykla draudžia." Gavęs tokią skundą vyskupas Valančius rašė grapui Tiškevičiui:[3]) „Darbėnų mokykla visados turėjo po kelias dešimtis mokinių. Dabar iš dekano pranešimo su nuliūdimu matau, jog į ją keletas bevaikščioja. Jos nupuolimo priežastis Tamstos įsteigtoji mokykla, atiduota Davacui, prigulinčiam stačiai nuo mokyklų vyresnybės. Geriausieji Tamstos norai liko iškreipti. Davacas nemoka žmonių kalbos, valstiečių vaikai neturi jokios naudos, kad į juos kalba lenkiškai arba rusiškai. Atstumia juos didelis mokestis, kurį turi mokėti mokytojui. Visa tai paduodu Tamstai apsvarstyti ir nuolankiausiai prašau Tamstos išsirūpinti, kad į Darbėnus būtų paskirtas mokytojas, mokantis žemaitiškai arba leistumei savo valstiečiams atiduoti vaikus kur nori, ar į Tamstos mokyklą, ar į tą, kurią klebonui leidžiau įsteigti." Grapas Juozapas Tiškevičius iš Vakos atrašė vyskupui[4]) jokių kliuvinių valstiečiams šviestis nedaraąs, leidžiąs ir raginąs mokintis tenai, kur jiems rodos patogiau. Atvykęs į Darbėnus pasirūpinsiąs sulig vyskupo linkėjimo pertaisyti tenykščią mokyklą kiek busią galima.

Taigi parapinės mokyklos atlikdavo svarbų darbą, netiktai pačios vartodamos vaikų mokinime lietuvišką kalbą, bet ir kitas mokyklas versdamos labiau ją gerbti.

---

[1]) Vieliuonos dekano raportas 1852 m.
[2]) 7. II. 1856.
[3]) 29. II. 1856 Nr. 433.
[4]) 30. IV. 1856.

Kartais ir patys valstiečiai išreikšdavo nepasitenkinimą dvarininkų steigiamomis mokyklomis, kaip matyti iš šio vyskupo rašto:[1]) „Panemunio savininkė ponė Komarauskienė skundžiasi ant savo valstiečių, kad jie del nesuprantamo nepasitikėjimo savo ponais nenorį nei geradarymų ši jų priimti. Ji atidavusi sodžiaus mokyklai mūrinį savo bravarą, o aplinkiniai dvarininkai sudėję žymią sumą tam bravarui pertaisyti į mokyklą. Valstiečiai dėkingi už auką padėję medžiagą suvežti, dabar gi ar tai kieno prikalbėti ar del ko kito, pakviesti sudėti po pusę rublio iš dubos ir padėti prie darbo, griežtai atsakę, jog apie mokyklą nenorį ir klausyti, reikalaujamų tam tikslui aukų neduosią nei skatiko. Suprantu pilnai Komarauskienės ir kitų garbių dvarininkų nuliūdimą. Norėdamas jį prašalinti, pavedu Tamstai ištirti priežastis valstiečių prieštaravimo, sugalvoti priemones jam prašalinti ir apie tai pranešti." To pranešimo vyskupo archivo raštuose neteko rasti.

Dvarininkų pažiūras į parapines ir vyriausybės mokyklas vaizdžiai nupiešia Kvietkų parapinės mokyklos byla. Apie ją taip rašė vyskupui Kvietkų klebonas kun. Petkevčius:[2])

Kvietkų miestelio savininkas p. Pellksas Grinevičius, maršalko paskirtas mokyklų kuratoriu, davė plecių ir medinio materijolo dalį mokyklai pastatyti, pakvietė taipogi kitus dvarininkus, kurie paaukavo po du rąstu nuo dubos ir prižadėjo pristatyti kito medinio materijolo kiek reikės. Petras Komarauskas paaukavo mokyklai plytas. Aš gi pakviečiau iš sakyklos parapijiečius talkon prie mokyklos statymo. Del mano paraginimo valstiečiai, susirinkę į valsčiaus sueigą, padarė nutarimą: pastatyti parapinei mokyklai namus, ir tą nutarimą į knygas įrašė. Tarpininkas Kazimieras Rutkauskas paragino prie to.

Bet nelaimei, kada namų statymas po mano priežiūra buvo jau baigiamas, vyriausybė pareikalavo iš tarpininko žinių apie parapines mokyklas, ketindama paskirti į jas savo apmokamus mokytojus ir tas mokyklas pasiimti savo žinion. Rutkauskas pamatė tame reikalavime vyriausybės vylių, norą buk tai panaikinti valstiečių švietimą arba duoti jam netikrą pakraipą, ir nutarė, jog jei turi būti mokykla nuo vyriausybės ir koksai popas turi mokinti valstiečių vaikus, tai geriau esą tenebūna mokyklos. Prikalbinėjo mane pasakyti, kad Kvietkuose nėra namų parapinei mokyklai, o paskui su tuo pačiu tikslu, matyti, norėdamas mane įpainioti, atsiuntė oficialio paklausimo punktus. Kada į juos neatsakiau jam, delto kad nežinojau, kas geriau?

[1]) Kun. Jastrzębskiui, Panemunėlio kleb., 2. VI. 1862 Nr. 985.
[2]) 1. VIII. 1862 Nr. 15.

ar turėti vyriausybės mokyklą, ar jokios neturėti, 1 birželio patsai atvažiavo į Kvietkus, liepė sušaukti valsčiaus sueigą, surašė nutarimo juodraštį, priešingą pirmajam nutarimui apie mokyklą, įsakė vaitui kad manęs neklausdamas kuogreičiausiai baigtų namų statymą ir perkeltų į juos valsčiaus raštinę ir apgyvendintų raštininką. Valstiečiai su mielu noru priėmė tarpininko auką: turės dovanai namus valsčiaus teismams.

Dvarininkai nepermainė savo nutarimo ir nenori, kad jų auka būtų suvartota kitam tikslui, tiktai valstiečiai, kuriuos patiko Rutkauskui suvylioti. Jei tiesą sakytų Rutkauskas, ar nebūtų geriau namus pavadinti prieglaudos namais, kame vaikai susirenka mokytis katekizmo." Baigdamas savo pranešimą Kvietkų klebonas prašė vyskupo: 1) pasirūpinti sulaikyti tarpininką nuo švietimo trukdymo; 2) pasiųsti į Kvietkus dekaną, kad įrašytų į bažnyčios inventorių mokyklai pastatytus namus. Aukuotojas Grinevičius esąs miręs. Prie to pranešimo pridėti dokumentai.

Visam tam dalykui ištirti vyskupas pasiuntė dekaną Rusteiką, kurs pranešė vyskupui, kad namų be bylos negalėsią iš valsčiaus atimti, juose vietos užteksią ir mokyklai, ir valsčiaus valdybai. Byla pasibaigė tokiu vyskupo Valančiaus į tarpininką raštu:[1]) „turiu tikrą žinią, jog Tamsta iš savo pareigos kaipo tarpininkas, rūpindamasis žmonių švietimu, nemažai pasidarbavai prie steigimo mokyklos prie Kvietkų bažnyčios ir dabar nesiliauji ja rūpintis. Iš savo pusės kaipo Ganytojas laikau priederme išreikšti Tamstai nuoširdžią padėką už taip garbingą rūpestingumą pakelti žmonių švietimą ir drauge prašau Tamstos, kad paskirtumei ką nors iš dvarininkų Kvietkų parapijos nuolatiniu paminėtosios mokyklos kuratoriu."

Parapinių mokyklų panaikinimas. Kada parapinės mokyklos buvo jau sustiprėjusios, ėmė įgyti savus namus, imta galvoti apie steigimą parapinėms mokykloms mokytojų seminarijos, lenkiškosios politikos sukelti Lietuvoje sumaiščiai davė vyriausybei progą užgniaužti visokį žymesnį tautinį kilimą, taigi ir privatines mokyklas panaikinti. Kauno gubernatorius Krigeris išleido taikos tarpininkams ir apskričių viršininkams tokį cirkulerą:[2]) „nuo kaikurio laikas pas general-gubernatorių ateina oficialių ir privatinių žinių, jog nuo to laiko, kaip vyriausybė, rūpindamasis šiame krašte liaudies švietimu, ėmė steigti valsčiaus mokyklas, dvarininkai ir kunigai, norėdami veikti prieš vyriausybės pastangas pakelti vietinius gyventojus su rusiškojo rašto pagalba, ėmė visur veikliai steigti sodžiaus mokyklas, kuriose be mokyklų

[1]) 13. X. N. 2174.
[2]) 7. I. 1863 Nr. 13.

vyresnybės žinios ir sutikimo išrinkti mokytojai mokina visus be luomo ir tikybos skirtumo lenkiško rašto ir katalikiškojo katekizmo iš elementorių, spausdintų tam tikslui Vilniuje arba Varšavoje. Generalgubernatorius įsakė 23. XII. 1862 N 915 tas mokyklas uždaryti."

Nors tame cirkulere kalbama tiktai apie lenkiškojo rašto mokinimą, tačiau policija uždarinėjo visas privatines mokyklas, vis viena ar jose lenkiškai ar žemaitiškai būdavo mokinama.[1]) Tiktai kaikur Žemaičiuose jos dar bent kaikurį laiką laikėsi, kaip matyti iš Rietavo dekano rašto vyskupui, kuriame sako:[2]) „šiais metais nemažai turėjome kliuvinių iš policijos pusės, kuri stengėsi išvaikyti mokinius, ir turėjome duoti parašus, jog toliau nemokinsime skaityti ir katekizmo iš elementorių, išleistų Vilniuje arba Varšavoje." Del užėjusio netrukus 1863 metų sukilimo dar labiau suvaržyta kunigų ir aplamai vietinių gyventojų visoks savotiškumo spalvą turintis veikimas. Todel ir parapines mokyklas visas uždaryta.

Vilniaus Mokslo Apskričio Globėjas pranešė Kauno gubernatorui[3]) gavęs žinoti, kad Šiaulėnų ir Lygumų miesteliuose esą mokyklos, kunigų valdomos. General-gubernatorius Maravjovas pripažindamas dabartinėse sąlygose tai netinkamu ir kenksmingu daiktu, kad mokyklos būtų vedamos žmonių katalikų, ypatingai kunigų, 23. II. N 739 prašė globėjo įsakymo, kad tai nebūtų pakenčiama.

Tokiose sunkiose aplinkybėse vyskupas ragino kitaip šviestis, duodamas kunigams tokių patarimų:[4]) „dabar panašios mokyklos nebegali būti su nauda laikomos: arba užtrauktų atsakomybę ant klebono arba pergabentų į miestelį mokytoją, kurs mūsų žmonėms nėra reikalingas. Taigi dabartinėse sąlygose reikia sugalvoti vaikams mokinti kitokių priemonių, pavyzdžiui, raginant ūkininkus, kad pasisamdę daraktorių sodžiuose savo vaikus mokintų skaityti." Katekizmo mokinti vyskupas ragina kunigus bažnyčioje.

Bet ir toksai mokinimas po sodžius netrukus pasirodė sunkiai įvykdomas. Ežerėnų dekanas rašė vyskupui:[5]) „tėvai ėmė vaikus namie mokinti, bet ir tokiu mokinimu namie neilgai naudojosi. Visos valsčių valdybos gavo įsakymą, draudžiantį vaikų mokinimą lenkiškai. Valsčiaus seniūnai ir tūkstantininkai pasiųsti važinėjo ir vaikščiojo po sodžius, gindami ir vaikydami vaikus, o moky-

[1]) Pristovas I apskr. Sjaulių pav. Kurtavėnų klebonui 10. II. 1863 Nr. 195.
[2]) 15. V. 1863 Nr. 24.
[3]) 26. II. 1864 Nr. 1387 Kga.
[4]) Raštas į kun. Licho diejauskas XII. 1863.
[5]) 21. II. 1864 Nr. 71.

tojams ir tėvams grąsydami štropomis. Neseniai stačiatikių šventikas Ignatavičius, Kazačiznos klebonas, atvyko į Salako valsčių, kame įsakė katalikams, kad savo vaikus atiduotų jo priežiūrai, ragindamas ir įkalbinėdamas, jog tai vis viena."

Taigi privatinių mokinimo draudimą praktikoje taikinta ir prie lietuviškos kalbos. Lietuvių vaikams beliko mokintis skaitymo nuo motinų. Tokį mokinimą sunkiai begalėjo uždrausti ir smarkiausioji policijos priežiūra.

Mokymasis skaityti. Valančius ragino kunigus prikalbinėti žmones namie patiems mokytis skaityti. Vyskupo buvo įsakyta, kad kunigai kalėdodami surašinėtų mokančius skaityti savo parapijoje. Jau patsai surašinėjimas buvo paraginimas į mokslą. Tuos sąrašus kunigai pristatydavo vyskupui. Paduodu žemiau sąrašus mokančių skaityti Rietavo dekanato parapijsoe iš 1853 ir 1863 metų.

	1853 m.	1863 m.
Rietavo par.	2150	3718
Vainuto	1160	930
Naumiesčio	673	730
Žvingių	891	989
Tenėnių	319	430
Kvėdainos	903	1026
Švėkšnos	1305	2107
Vieviržėnų	956	1606
Gargždų	990	1280
Andriejavo	923	1211
Kulių	989	2802
Plungės	1037	6667
Žigaičių	—	834
	11296	24330

Taigi Rietavo dekanate mokėjimas skaityti per 10 metų daugiau negu dvigūbai pakilo. Beabejo, nebuvo tai be nuopelno ir Rietavo dekano, žinomojo rašytojo kun. Skrodskio. Iš Rietavo dekanato liko daugiausia statistikos žinių apie parapines mokyklas ir mokinimąsi skaityti. Žymus labai pakilimas mokančių skaityti Kulių parapijoje, kame Skrodskis buvo klebonu. Kad mokėjimas skaityti visur kilo, rodo ir kitų dekanatų pranešimai. Ežerėnų dekanas 1854 metais rašė vyskupui, kad kunigai prikalbinėją mokytis skaityti. Praėjusiais metais buvę jaunimo, kurs mokinosi skaityti, dekanate 369, šiais gi metais esą 927. Joniškio dekanas 1852 metais rašė, kad gerai mokančių skaityti, daugiausiai žemaitiškai, parapijoje esą 2003, kita tiek dabar mokinąsi po sodžius.

Rietavo dekanas pranešdamas apie didėjantį skaičių mokančių skaityti priduria, jog į tą darbą labai paraginančios Valančiaus leidžiamos knygelės.

Tas sulyginimas užtektinai rodo, kaip žymiai pakilo skaičius mokančių skaityti. Valančiaus įdiegtas švietimosi noras tvirtai prigijo tautoje, ir jokie vyriausybės draudimai ir varžymai jo sustabdyti negalėjo. Lietuvis namie patsai mokinosi, mokino savo vaikus, kad ir slapstydamasis su spausdintu žodžiu. Ir jei Rusijos statistikos žinios parodydavo Kauno gubernijoje daug didesnį nuošimtį mokančių skaityti ir rašyti negu kitose gubernijose, tai didžiausias tame nuopelnas vyskupo Valančiaus ir jo platinamųjų parapinių mokyklų.

b) Vyriausybės mokyklos.

Prieš 1863 metus vyriausybės mokyklos buvo steigiamos daugiausiai iždo valstiečių vaikams. Nors tose mokyklose jau ir tuomet mokytojais būdavo dažniausiai rusai, tačiau mokykla dar neturėjo, bent visur, aiškiai iškišto ištautinimo tikslo, mokytojų santykiai su vietiniais žmonėmis buvo įmanomi.[1]) Mokykla brukte nebruko mokiniams stačiatikystės, nekliūdė katalikams mokiniams gimtąja kalba mokintis tikybos. Bet jau ir tuomet kartais pasitaikydavo, kad mokyklos užgaudavo mokinių tikybos jausmus, kaip matyti iš vyskupo Valančiaus šio rašto vidaus dalykų ministeriui:[2]) „būdamas sostinėje, turėjau laimę ypatiškai ir raštu pranešti Tamstai apie visai netinkamą Valstybės Iždo Rūmų pasielgimą paskiriant į Dusetų valsčiaus mokyklą, kurią lanko vien katalikų vaikai, mokytoju stačiatikių šventiką, ir užsipelniau gauti iš Tamstos maloningą prižadėjimą apie greitą atmainymą paminėtojo paskyrimo. Dabar Dusetų klebonas, pranešdamas man apie atvykimą į paskyrimo vietą stačiatikių šventiko, prisiuntė drauge ir jo atsišaukimą, kuriuo reikalaujama, kad vietinis klebonas paskelbtų savo parapijiečiams bažnyčioje iš sakyklos, kad jie po švenčių suvežtų pas šventiką savo vaikus auklėti. Aš vėl priverstas esmi šauktis į Tamstą su nuolankiausiu prašymu, ar ne teiksies Tamsta padaryti reikalingo įsakymo, kad paminėtajam stačiatikių šventikui būtų duota tinkamesnis pasky-

[1]) Pasvalio mokytojaus Poplavskio raštas vyskupui 15. IV. 1851. Panevėžio apskričio iždo turtų valdybos raštas vyskupui 12. XII. 1851 N. 8211.
[2]) 23. I. 1862 Nr. 150.

rimas, jo gi vieton būtų pasiųstas būtinai katalikas mokytojas, kitaip Dusetų parapijiečiai, matydami tolerancijos užgavimą, griežtai atsisakys siųsti savo vaikus auklėti, ir Dusetų valsčiaus mokykla paliks visai tuščia."

Tikybos dėstomoji kalba po 1863 metų. Po 1863 metų Lietuvos mokyklon įvesta aiški nutautinimo politika. Muriavovo nuomonė buvo, rusiškas raštas turįs tai pabaigti, ką pradėjęs Rusijos kalavijas, vadinasi, Lietuvos surusinimą. Visur mokytojais buvo skiriama vien rusai stačiatikiai, visai nemokantys lietuviškai, visi dalykai mokykloje turėjo būti aiškinami vien rusiškai. Apie tikybos mokinimą general-gubernatorius Muravjovas išleido 1. I. 1864 No. 2 tokį cirkulerą: „Kauno gubernijos žemaitiškuose apskričiuose ir tose vietose, kame perdėm gyvenama lietuvių — žemaičių, leidžiama greta rusiškos kalbos mokinti ir žemaitiškos kalbos kaipo vietinės tarmės, o taipogi katekizmo ta kalba."

Tačiaus praktikoje taikinant tą instrukciją, nuolat kildavo susirėmimų tarp kunigų ir mokyklų vyresnybės. Mokyklos vyriausybė reikalaudavo, kad visi vaikai, net ir pirmamečiai, būtų mokinami rusiškai, sakydama, kad jie užtektinai moka rusiškai, kunigai gi atrasdavo, kad net antramečiai mokiniai nemoka dar tiek rusiškai, kad jiems galima būtų aiškinti tikybą rusiškai. Kražių klebonas kun. Liorentas rašė vyskupui,[1]) kad taikos susivažiavimas užgynęs mokinti tikybos lenkiškai ir žemaitiškai ir leidęs tiktai rusiškai, bet jisai, remdamasis vyskupo įsakymu, žodžiais duotu, atsisakęs ir sutikęs mokinti tiktai žemaitiškai. Dotnavos klebonas skundėsi, kad mokytojas reikalaująs mokinti tikybos rusiškai, delto kad atrandąs, jog mokiniai geriau suprantą rusiškai, negu žemaitiškai. Klebono gi nuomone, jie užtektinai moką žemaitišką kalbą, kad galėtų suprasti joje katekizmo aiškinimą. Matyti ir daugelyje kitų vietų mokytojai reikalavo iš kunigų, kad jie tikybą aiškintų rusiškai, delto kad Valančius delto dalyko skundėsi gubernatoriui.[2]) Gubernatorius gi iš savo pusės kaltino kunigus.[3]) Išėjus uždraudimui mokinti lenkiškai ir žemaitiškai, Tauragės kamendorius visai nustojęs mokinti. Nebepirmas tai esą toks atsitikimas iš kunigų pusės, ir gubernatorius apie tai pranešęs general-gubernatoriui. Ant Tauragės klebono kun. Boreikos gubernatorius uždėjo[4]) 100 rublių pabaudos už tai, kad atsisakęs rusiškai mokinti, teisindamasis rusiškos kalbos nemokėjimu.

[1]) 16. IV. 1865 Nr. 9.
[2]) 16. X. 1865 Nr. 2197.
[3]) 17. III. 1865 Nr. 2207.
[4]) 16. XI. 1865 Nr. 11199.

Vienos ir kitos pusės pažiūras į tikybos dėstomąją kalbą randama plačiau išdėstyta žemiau paduodamuose raštuose. Valančius rašė generalgubernatoriui Kaufmanui:[1] „daugelyje mokyklų verčiama kunigus mokinti vaikus tikybos būtinai rusiškai. Lietuvių valstiečių vaikai, kaip žinoma, stoja į mokyklą nei žodžio nemokėdami rusiškai, ir todel jie visai nesupranta rusiškai jiems aiškinamos tikybos. Kada kai kurie mokiniai tiek išmoksta rusiškos kalbos, kad ima suprasti aiškinimą tokio sunkaus dalyko kaip tikyba, tuomet jie jau baigia mokyklą, ir jų vieton vėl stoja nauji, kaip visados, visai nesuprantantys rusiškai. Del tos priežasties tikybiniame vaikų auklėjime pradinėse mokyklose nebus jokio pasisekimo. Tai gi Tamstos pirmtakūnas instrukcijoje apie pradines mokyklas padėjo: tose vietose, kur gyvenama perdėm lietuvių, tikyba gali būti aiškinama lietuviškai arba žemaitiškai. Iš to kas pasakyta matyti, kad įvedamas rusiškos kalbos vartojimas tikybos mokinime pradinėse mokyklose nesutinka su tikru reikalu tenai mokinamo jaunimo, ir tuo pačiu nesutinka ir su Ciecoriaus valia, išreikšta Augščiausiame reskripte ministrų komiteto pirmininkui, iš kurio matyti, jog Šviesiausis mūsų Ciecorius nori, kad krikščionių mokslo tiesos tvirtai prigytų jaunimo širdyse. To paties reikalauja Dievo ir bažnyčios įstatymai. Pagalios turiu pridurti, jog del rusiškos kalbos vartojimo mokinant tikybą, valstiečiai nenoromis siunčia savo vaikus į mokyklas, ir tuo reikia aiškinti, kodel jose taip mažai mokinių. Visa tai įteikdamas Tamstos nuožiūrai, nuolankiausiai prašau leisti pradinėse mokyklose mokinti tikybos lietuviškai arba žemaitiškai.“ Į tai Kauno gubernatorius taip atsakė:[2] „Vyriausias krašto Viršininkas neseniai lankydamas Kauno gubernijos pradines mokyklas, patsai įsitikino, jog mokiniai, išbuvusieji jau metus mokykloje, gerai supranta rusiškai ir gali išmokti, kas aiškinama ta kalba; todel raštu 2. VII. N. 6516 teikėsi pavesti man paaiškinti Tamstai, jog jisai pripažįstąs reikalingu daiktu, kad kunigai griežtai laikytųsi nurodytos jau tvarkos ir vaikams įstojant į mokyklą, pradėdami poterių mokinimą lietuviškai arba žemaitiškai, antrais mokslo metais imtų mokinti tikybos iš rusiškų vadovėlių. Išimtys gali būti padarytos tiktai tenai, kame vaikai pasirodys visiškai nesuprantą rusiškos kalbos, ir tai ne kitaip, kaip kiekvieną kartą su tam tikru mokyklų vyresnybės leidimu, kuriai ir pavestas griežtas to dalyko prižiūrėjimas.“

Bet veltui kunigai ir vyskupas prašė, kad delei vaikų nemokėjimo rusiškai leista būtų ir antrais metais mokinti lietuviškai. Mokyklų vyresnybė stengėsi kiek galima susiaurinti gimtosios

[1]) 8. VI. 1866 Nr. 1087.
[2]) 22. VII. 1866 Nr. 7556.

kalbos vartojimą ir primesti rusiškąją. Su ta rusinimo politika per mokyklas Valančiui ir jo kunigams teko ilgai kovoti. Valančius patsai neturėjo laimės susilaukti įvykdinimo savo ginamos taisyklės, kad tikyba būtų mokinama gimta mokinių kalba, tačiau ji pagalios laimėjo. 1904 metais visai Rusijai išleista įstatas, kuriuo pripažinta, kad netiktai pradinėse, bet ir visose mokyklose tikyba turi būti aiškinama gimta mokinių kalba.

Nevien nesuprantama kalba kliūdė tikybos gerą aiškinimą. Mokytojai vaikščiodavo į klesą per kunigo pamoką prižiūrėti, kokia kalba jisai aiškina, kišdavosi kartais į patį aiškinimą ir tuo kliūdė darbą. Toki nepritinkanti mokytojui viršininko prižiūrėtojo rolė negalėjo būti kunigams pakenčiama, ir jie nekartą yra išreiškę prieš tai savo protestą pranešimuose vyskupui, o vyskupas mokyklų direkcijai.

Mokytojai stačiatikystės misionieriai. Mokytojai, norėdami parodyti vyresnybei savo uolumą, prisiimdavo stačiatikystės misionierių rolę. Valančius turėjo prašyti mokyklų direkcijos,[1]) kad ji šulaikytu Onuškio mokytoją nuo kišimosi į tikėjimo dalykus ir vartojimo knygų, kuriose randasi mokslo, nesutinkančio su katalikų tikėjimu, kitaip tėvai nebegalėsią leisti vaikų į mokyklą. Žemalės mokykloje per ekzamenus buvo dalijamos mokiniams atsiųstos iš direkcijos maldaknygės, stačiatikių išleistos. Kunigui išreiškus protestą, Viekšnių cerkvės šventikas Zosimavičius pasakė, kad netrukus visi mokiniai turėsią būti stačiatikiai ir todel turį rengtis[2]).

Daug turėjo kunigai kovoti prieš tuomet pradedamą daryti mėginimą varinėti vaikus karaliaus dienomis į cerkvę, Stačiatikystei iš tokio varinėjimo jokios naudos būti negalėjo, mokinių gi būdas buvo gadinamas. Vaikai cerkvėje juokdavosi, kaštanus mėtydavo[3]). Valančius kartkartėmis išreiškė savo protestą prieš katalikų mokinių varinėjimą į cerkvę.

Būdavo atsitikimų, kad mokytojai atvesdami karaliaus dienomis vaikus į bažnyčią, mėgindavo su jais giedoti rusiškas giesmes, prieš ką vyskupas Valančius irgi išreiškė protestą[4]): „gavau žinoti, kad 19 vasario, dienoje Ciecoriaus ant sosto užžengimo, Linkuvos bažnyčioje po pamaldų vietinės mokyklos mokytojas privertė savo vaikus giedoti rusišką tautinę giesmę, nevartojamą ir stačiatikių cerkvėse. Toki aiški sauvalia mokytojo, drįstančio šeimininkauti bažnyčioje ir giedoti joje svietiškas giesmes, yra užgavimas Dievo

[1]) 15. XII. 1867 Nr. 2602. Onuškio klebono kun. Valento pranešimas vyskupui 24. III. 1870.
[2]) Žemalės klebono kun. N. Giedgando pranešimas vyskupui 10. VI. 1870.
[3]) Kun. Januškevičiaus iš Telšių pranešimas vyskupui 1872 m.
[4]) Raštas mokyklų direkcijai 8. III. 1872 Nr. 585.

namų šventumo, draudžiama ir valstybės įstatymais. Pranešdamas apie tą atsitikimą Tamstai, turiu garbę prašyti, kad nubaustumei Linkuvos mokytoją ir apie tai, ką Tamsta padarysi, man pranešturnei".

Kartais mokytojai atvirai tyčiodamiesi iš katalikų tikėjimo, nebeleisdavo mokiniams lankyti bažnyčios. Kun. Jacevičius rašė iš Opsos[1]): „mokyklos mokytojas netiktai neleidęs per Nekalto Prasidėjimo šventę būti bažnyčioje, bet dar didesniam tos šventės paniekinimui liepė vaikams nešioti daiktus ir mėšlą iš avidės per pačias Mišias."

Mokytojų politinė agitacija. Mokytojai prisiėmę rusinimo politikos agentų rolę, negalėjo su tuo savo veikimu nepasirodyti ir už mokyklų sienų. Mokyklose versdami vaikus mokintis poterių rusiškai, jie nemalonia akimi žiūrėjo, kaip tie patys vaikai mokinasi poterių lietuviškai bažnyčioje ir tuo lyg griauna mokyklos pastangas primesti vaikams rusiškus poterius. O kadangi anais laikais rusinimo politikos agentai buvo įtikėję į savo visagalę, tai netruko mėginimų užginti ir bažnyčioje poterių mokinimo lietuviškai. Linkuvos mokytojas Balabaševičius pranešė mokyklų inspektoriui, kad Linkuvos mokyklos kapelonas (jis ir parapijos klebonas) kun. Micevičius renkąs pėtnyčiomis vaikus bažnyčioje. Kauno gubernijos mokyklų direktorius Novikovas pranešdamas apie tai Kauno gubernatoriui[2]) pridėjo, kad, kadangi tikybos mokinimas teleidžiamas mokyklų sienose, tai prašąs atsakymo, kas del to dalyko padaryta. Rasi tokių skundų pasekmė ir buvo Kauno gubernatoriaus atsiųstas vyskupo raštas tokio turinio[3]): „kaip įsakyta general-gubernatoriaus 12 lapkričio N 15263, turiu garbę prašyti, kad Tamsta tuojaus įsakytumei visiems klebonams ir kamendoriams mokinti valstiečių vaikus poterių, katekizmo ir šventosios istorijos ne bažnyčiose, bet liaudies mokyklose ir pranešti man, kokia teise ir tvarka ligšiol bažnyčiose buvo mokinama tikybos". To įsakymo tikslas aiškus — primesti vaikams rusiškus poterius.

Tokius sumanymus mėgino mokytojai vykdinti gyvenime. Žigaičių klebonas kun. Norvaiša praneša vyskupui[4]): „mokytojas Turzinevskis apreiškė man žodžiais, kad nedrįsčiau visų savo parapijiečių, ypatingai gi mažamečių vaikų nei pas save nei bažnyčioje, jei bent liaudies mokykloje prie mokytojo, mokinti „Tėve mūsų", svarbesniųjų tikėjimo teisių ir rengti prie pirmosios išpažinties. Pamatęs vaikus ateinančius į bažnyčią, paveja juos gat-

[1]) 9. XII. 1872.
[2]) 29. X. 1864 Nr. 62 Kga.
[3]) 27. XI. 1865 Nr. 11744.
[4]) 11. V. 1868 Nr. 23.

vėje, sustabdo grąsindamas jiems, kad nedrįstu mokintis su manimi ir užeiti pas mane. Kaip matyti iš parapijiečių skundos, mokykloje per kiauras dienas tiktai šmeižia katalikų tikėjimą. Lanko bažnyčią, piktindamas žmones juokais ir balsiu kalbėjimu".

Bet mėginimas užginti tikybos mokinimo bažnyčioje perdaug aiškus būtų buvęs pamatinių Bažnyčios teisių suvaržymas, todel jisai ir negalėjo įvykti. Del Žigaičių klebono raporto vyskupas kreipėsi į mokyklų direkciją, prašydamas pamokinti mokytoją priderinčios Dievo namams ir tikybinėms apeigoms pagarbos ir užginti visokio kišimosi į bažnyčios dalykus.

1865 metais buvo uždrausta lietuviškų knygų spausdinimas lotyniškomis literomis. Mokytojai iš perdidelio uolumo prisiimdavo kartais policiantų pareigas, naikindami lotyniškomis literomis spausdintas lietuviškas knygas, brukdavo vyriausybės teikiamas, spausdintas rusiškomis literomis. Taujėnų filialistas kun. Masalskis rašė vyskupui[1]): „delei Tamstos įsakymo (12 rugs. 1725) turiu garbę pranešti, kad 7 rugpiūčio nedėlioje vietinis mokytojas Steponas Mozolskis, atėjęs į Taujėnų bažnyčią, pradėjo atiminėti maldaknyges. Paskui išėjęs iš bažnyčios neatiduodantiems knygų plėšė skrybeles. Rytoj aš pats nuvažiavau į Ukmergę skųstis kariškąjam viršininkui, kursai, padaręs tyrinėjimą, įsakė knygas atiduoti ir prikalbinėjo mane apie tai nerašyti Tamstai". Obelių dekanas kun. Lukaševičius rašė vyskupui[2]): „per vizitą Kvietkų klebonas kun. Petkevičius sakė, kad vietinis mokytojas Blagovieščenskij važinėjąs po Kvietkų parapijos sodžius ir rinkdamas nuo parapijiečių maldaknyges deginąs jas, įsakydamas tai mokiniams, o jei šie atsisaką, tai išvaręs juos iš mokyklos". 9. XII tas pats klebonas rašė vyskupui, kad mokytojas verčiąs vaikus atsinešti iš savo tėvų namų senas lietuviškomis literomis spausdintas maldaknyges ir kitokias tikybines knygas sudeginti, vaikus, kurie neatsinešą, prašalinąs iš mokyklos. Klebono paduodama pavardės vaikų, kurie buvo prašalinti. Delei tos kun. Petkevičiaus skundos vyskupas rašė Kauno gubernatoriui[3]) ir mokyklų direkcijai[4]). Kauno gubernatorius aplamai atsakė, kad padarius tyrinėjimą nepasitvirtinusi skunda, būk Kvietkų mokytojas deginąs lietuviškas knygas.

Kunigai ir vyriausybės mokyklos. Mokyklos tokios, kokiomis jas nupiešia viršuje privesti atsitikimai, negalėjo įgyti lietuvių pasitikėjimo, tėvai nenoromis leido į jas savo vaikus, mokinių skaičius bent tenai, kame mokytojai pasižymėjo ypatingu

[1]) 20. IX. 1866 Nr. 15.
[2]) 24. I. 1867 Nr. 93.
[3]) 2. II. 1867 Nr. 295.
[4]) Nr. 296.

uolumu rusinimo politikos vykdinime, būdavo nedidelis. Bet mokyklų vyresnybė užuot jieškoti tikrosios priežasties žmonių nepritarimo mokykloms, visą kaltybę versdavo ant kunigų, būk tai dėl jų kurstymo mokyklos stovinčios apytuštės. Štai tokio keisto vyresnybės pasielgimo keletas pavyzdžių. Krekenavos klebonas kun. Bartoševičius skundėsi vyskupui: „apie vidurį gruodžio 1866 metų taikos tarpininko kandidatas Jakubavičius, pakvietęs mane oficialiu raštu į liaudies mokyklą, baramais žodžiais ėmė mane kaltinti, kad valstiečiai nesiunčia vaikų į mokyklą (baigiantis 1866 m. tebuvo 6). Man teisinantis atsakė, kad aš, būdamas kaltas, turįs tylėti, ir jei per dvi savaiti mokinių skaičius nepadidėsiąs, tai jisai apie mane, kaipo kaltininką, pranešiąs gubernatoriui, pagalios liepiančiu balsu pridėjo, kad aš turįs iš sakyklos pasakyti žmonėms pamokslą, kuris paragintų juos siųsti vaikus į mokyklą, o kreipdamasis į vietinį mokytoją ir rodydamas į mane ranka tarė: „Tamsta visados būk per jo lekcijas". Toliau kun. Bartoševičius aiškina, kodel tiek mažai mokinių mokykloje: mokytojas laikąs pažintį su paleistuve, atsivedąs ją į klesą, esąs girtuoklis, buvęs valstiečių suimtas ir varyte nuvarytas į Panevėžį už triūkšmo kėlimą. Vyskupas visa tai išdėstydamas prašė gubernatoriaus, kad į Kerkenavą būtų paskirtas kitas mokytojas, bet tas prašymas matyti nieko nepadėjo, delto, kad kun. Bartoševičius vėl skundėsi vyskupui[1]): „mokyklų direktorius teradęs mokykloje tiktai 6 mokinius, pakvietė mane, prie mokinių pačiais nepritinkančiais ir grubijoniškais žodžiais ėmė man iškalbinėti ir mane vien kaltinti už tai, kad tiek mažai mokinių, ir už tai, kad jie „Tėve mūsų" rusiškai nemoka. Buvusis drauge Kauno ar Panevėžio mokyklos direktorius stabdė: „susilaikyk Tamsta, neužsimiršk". Apie Darbėnų mokyklą tos parapijos kamendorius kun. Mykalojus Opulskis rašė vyskupui[2]): „mokytojas esąs netikęs, pertai mokinių skaičius mokykloje sumažėjęs, pernai buvę 19, dabar belikę 6. Delei to kaltybė visai bereikalingai verčiama ant kunigo. Kariškasis viršininkas pareikalavęs Opulskį į Telšius ir gerokai išbaręs: jei per savaitę nebūsią vaikų daugiau negu 20, tai jisai supūdysiąs kunigą kalėjime. Todel Opulskis prašė vyskupo, iškelti jį iš Darbėnų. Į Ramygalą atvyko mokyklų inspektorius ir taikos tarpininkas raginti valstiečių, kad jie įsteigtų liaudies mokyklą. Sustatę valsčiuje tam tikrą nutarimą, reikalavo, kad Ramygalos klebonas kun. Jakavičius pasirašytų po jų valstiečių vardų. Kada nutarimas garsiai buvo perskaitytas, valstiečiai atsisakė jį priimti. Reikalaujant viršui paminėtiems valdininkams, kun. Jakavičius patsai perskaitė valstiečiams sustatytąjį nutarimą lietuviškai išverstą, bet ir tai nieko nepadėjo. Tai davė progą

[1]) 22. XII. 1867 Nr. 91.
[2]) 10. I. 1867.

taikos tarpininkui ir inspektoriui įtarti kunigą Jakavičių, būk jisai prikalbinėjęs nepriimti teikiamos mokyklos, kun. Jakavičius buvo areštuotas. Žandarmų pulkininkas Sobolevskis, dariusis tyrinėjimą del šio incidento, terado iš valdininkų pusės, nemokėjimą elgtis su valstiečiais, įgąsdintais buvusiųjų taikos tarpininkų, kurie naudoję jų nuosavybę ne jų naudai. Negalima esą stačiai kaltinti kun. Jakavičiaus, bet ir pilnai pasitikėti juo negalima. Patarė jį iškelti. Vyskupas aiškino gubernatoriui[1]), kad tas apkaltinimas neteisingas ir prašė paliuosuoti kun. Jakavičių, ką gubernatorius ir padarė[2]).

Nors vyriausybės mokyklos lietuviams mažai naudos teduodavo, dažnai užgaudavo mokinių tikybinius ir tautinius jausmus, kunigams gamindavo pačius tiktai nemalonumus, tačiau nesant kitokių mokyklų lietuvių vaikai noroms nenoroms turėjo jose mokintis, taigi ir kunigai laikė savo priederme jose aiškinti itkybą, kad tuo kiek galima mažinti jų kenksmingą įtekmę. Vyskupas Valančius kartkartėmis įsakydavo kunigams lankyti mokyklas neapleidžiant nei vienos lekcijos, klebonams įsakydavo sekti mokytojų veikimą. Lotyniškai rašytame cirkulere į kunigus Valančius sako[3]): „esu pasenęs, netrukus gal turėsiu išduoti Dievui apyskaitą, todel pakeliu balsą. . . 3. Klebonas mokyklose, kur jos yra, teaiškina vaikams katekizmą ir rūpestingai teprižiūri, kad nebūtų mokinama tiesų, nesutinkančių su katalikų tikėjimu, kad nebūtų skaitoma knygų, kuriose katalikų dogmatai klaidingai aiškinami. Kame matys pavojų sugedimo arba nuo tikėjimo atstojimo, nuo tokių mokyklų tedraudžia vaikus ir tepraneša man apie visa, kas tik daroma prieš katalikų tikėjimą". Kitame lietuviškai rašytame cirkulere[4]) sako: tuo visokių nelaimių laiku klebonai turi savo parapijoje prižiūrėti mokyklas, kad vaikai mistų katalikiško mokslo sveiku penu ir tikrame pamaldume augtų. Paskutinių savo vyskupavimo metų cirkulere įsakydamas kunigams sąžiningai lankyti mokyklas Valančius prideda, kad prie paskyrimo klebonais būsią žiūrima į kandidato rūpestingumą tame dalyke. Panašias pažiūras į kunigų priedermes mokyklose nekartą Valančius yra išreiškęs ir korespondencijoje su kunigais del mokyklų dalykų. Beabejo, tą patį turėjo aiškinti ir ypatiškuose pasikalbėjimuose su kunigais. Valančius gerai numanė, kad patsai kunigo buvojimas mokyklose, atsiliepimas į mokinius kiek galima gimta jų kalba žymiai mažino rusinimo politikos pasisekimą mokykloje, stiprino mokiniuose tikybą, prieš kurią dažnai kovodavo svetimo tikėjimo mokytojai.

[1]) 21. V. 1866 Nr. 1220.
[2]) Gubernatoriaus raštas vyskupui 7. VII. Nr. 5105.
[3]) 10. II. be metų datos.
[4]) 13. IX. 1864.

Ir kunigai laikė sargybą vyriausybės mokyklose, mokindami kiek galėjo tikybos, gindami lietuviškos kalbos teises joje. Sunki tai buvo sargyba. Del jos nevienas kunigas nukentėjo, būdavo vienuolynan uždaromi arba į Rusiją išvežami. Betgi jų pastangos nenuėjo niekais. Po ilgos kovos lietuviai susilaukė pripažinimo mokykloje teisių savo kalbai. 1905 metais, kada lietuviai valstiečiai Kauno gubernijoje atstatė rusus mokytojus, vyriausybė suprato, kad reikia mainyti arba bent minkštinti rusinimo politiką mokyklose ir mokytojais ėmė skirti ir lietuvius, tikybos gi mokinimas dar 1904 m. visose mokyklose buvo įvestas vien gimtaja mokinių kalba.

Žymi dalis nuopelno už tai prideri neužmirštamam tautos vadovui vyskupui Valančiui, kurs sunkiausiais laikais gynė gimtosios kalbos teises Lietuvos mokykloje.

c) Tikybos mokinimas gimnazijose.

Kapelionai Žemaičių vyskupijos gimnazijose. Valančiaus laikais Kauno gubernijoje buvo šios Rusijos vyriausybės žinioje esančios vidutinės mokyklos, vadinamos gimnazijomis, pavietinėmis arba bajoriškomis mokyklomis: Kauno, Kėdainių, Ukmergės, Panevėžio, Šiaulių, Telšių. Tikybai mokinti tose mokyklose buvo atskiri kunigai. Jų vieta buvo sunkoka: alga už mokinimą buvo labai maža, teisės irgi mažesnės, negu kitų svietiškių mokytojų. Kuršo gubernijoje buvo vokiška gimnazija Mintaujoje, paskui buvo įsteigta gimnazija Liepojuje. Tose gimnazijose Valančiaus vyskupavimo pradžioje nei būte nebuvo atskiro katalikų tikybos mokytojo, nors jisai buvo labai reikalingas, delto kad abejose gimnazijose katalikų mokinių skaičius vis didėjo. Vyskupui Valančiui reikėjo pasirūpinti, kad būtų paskirti kapelionai Kuršo gimnazijose ir pagerintas kapelionų būvis Kauno gubernijos rusiškose gimnazijose. Proga tiems klausimams pajudinti augštesnės vyriausybės įstaigose pasitaikė pačioje Valančiaus vyskupavimo pradžioje.

1850 metais Dvasiškoji Petrapilio Kolegija išsiuntinėjo vyskupams tokį ciecoriaus Mykalojo įsakymą:[1]) ciecorius pripažindamas tikybos mokinimą mokyklose visokio naudingo mokinimo pamatu, įsako rūpestingai prižiūrėti, kad tikybos mokytojų vietos visose mokyklose, pradedant nuo universitų iki parapinių mo-

[1]) 10. II. 1850 Nr. 656.

kyklų, užimtų žmogystės, tvirtai tikinčios į savo pašaukimo šventumą, kurios mokėtų įdiegti jaunimo sieloms šventas krikščionystės tiesas ir sėtų doros sėklą, veikdamos ne vien žodžiu, bet ir savo gyvenimo pavyzdžiu". Naudodamasis tuo įsakymu, Valančius pasiryžo išsirūpinti tikybos mokytojams gimnazijose geresnį apmokėjimą jų darbo ir sulyginimą jų teisėmis su kitais mokytojais. Skirdamas Šiaulių bajoriškosios mokyklos kapelionu teologijos magistrą kunigą Antaną Juzumavičių, Valančius rašė Vilniaus mokslo apskričio globėjui,[1]) kad „pildant ciecoriaus valią, kapelionais reikia skirti pačios gerosios žymiosios žmogystos iš kunigų tarpo. Tam kliūva labai maža kapelionų alga ir paskirta jiems nežymi vieta tarp kitų mokytojų". Todel Valančius prašo išsirūpinti kapelionams didesnę algą ir sulyginti jų teises su kitų mokytojų teisėmis. Tokio pat turinio prašymą išsiuntė ir Dorpato mokslo apskričio globėjui,[2]) skirdamas Mintaujos gimnazijos kapelionu teologijos kandidatą kunigą Kajetoną Rupeiką. Dorpato mokslo apskričio globėjas atrašė patvirtinąs kun. Rupeiką Mintaujos gimnazijos kapelionu su alga 170 rub. metams, del padidinimo gi algos nedrįstąs kreiptis į augštesniąją vyriausybę, nes tokie prašymai siuntinėti esą uždrausta. Atsisakė taipogi suteikti kapelionams teisę dalyvauti mokytojų konferencijose: jos svarstančios daugiausiai administratyvinius dalykus. Savo pastabas del mokinių doros ir elgimosi kunigas galįs užrašinėti į tam tikras knygas. Tokio pat maždaug turinio atsakymą davė ir Vilniaus apskričio globėjas.

Nieko nelaimėjęs pas globėjus, Valančius kreipėsi į vidaus dalykų ministerį Perovskį,[3]) taippat aiškindamas jam, jog pildant ciecoriaus valią tikybos mokytojais gimnazijose reikia skirti patys gabieji kunigai, kuriems ir atlyginimas už darbą turįs būti didesnis, ir jų vieta tarp kitų mokytojų lygi. Valančius prašė vidaus dalykų ministerio dėlei to dalyko susižinoti su švietimo ministeriu, bet atsakymo susilaukė daug nemalonesnio negu galėjo tikėtis. Vidaus dalykų ministeris viršininkišku tonu atrašė,[4]) jog keista būtų, jei jisai del vieno vyskupo prašymo reikalautų pakeitimo švietimo ministerijos patvirtintų įstatų, ir pridėjo Valančiui tokį perspėjimą: „kad ateityje išvengti nenaudingo susirašinėjimo del reikalų, paliečiančių kitą ministeriją, nepradėti pačiam susirašinėjimo su jos įstaigomis, bet kreiptis į vidaus dalykų ministeriją".

Taigi pirmasis bandymas pagerinti kapelionų būvį nepavyko. Toliau del to dalyko klabino Mintaujos kapelionas kun. Rupeika,

[1]) 3. IV. 1850 Nr. 675.
[2]) Nr. 676.
[3]) 8. IV. 1850.
[4]) 26. VII. 1850 Nr. 1933.

kaip matyti iš jo rašto vyskupui:[1]) „man prašant prileidimo prie konferencijos direktorius per inspektorių žodžiais pranešė, jog ligšiol stačiatikių ir katalikų tikybos mokytojai prie konferencijos nepriderėjo, bet toliau del globėjo įsakymo, reikalui atsitikus, jie gali būti konferencijoje. Bet šitai per konferenciją 30. 10. keletas mokinių, iš jų trys katalikai, nežinia už ką atstatyti iš gimnazijos. Į tą konferenciją manęs nekviesta, apie mokinių pasielgimą neklausta". Gavęs tokį pranešimą Valančius kreipėsi į Dorpato mokslo apskričio globėją[2]) prašydamas įsakyti, kad konferencijose del mokinių išvarymo būtų prileidžiamas ir jų tikybos mokytojas, kaipo geriausiai žinantys jų doros privalumus ir pasielgimą. Globėjas atrašė[3]) įsakęs panašiuose atsitikimuose kviesti mokinių tikybos mokytoją, prašė drauge įsakyti kapelionams, kad jie išvengimui panašių atsitikimų rūpintųsi įdiegti mokiniams doros taisykles.

Kapeliono algos ir teisių padininimo klausimas Mintaujos gimnazijos tapo išrištas 1859 metais. Apie tai vyskupui taip rašė kun. Rupeika:[4]) „klausimas dėlei kapeliono algos ir teisių liko globėjo išrištas kapeliono naudai. Apie algą žinau privatiniai iš direktoriaus raštinės. Vakar gavau iš direktoriaus tokį raštą: dėlei Tamstos prašymo paskirti vietą konferencijoje turiu garbę pranešti, jog tuose atsitikimuose, kada Tamsta būsi kviestas į konferenciją, teikis užimti antrąją po inspektoriaus vietą, po stačiatikių tikykos mokytojo, paliūdyjimuose mokiniams išduodamuose, jei jie katalikai, irgi pasirašinėsi po inspektoriaus. Ir kiti punktai, mano paduoti, tapo mokyklų vyresnybės užbaigti taip, jog nieko nebelieka norėti, tiktai pildyti". Bet ir tuomet alga katalikų tikybos mokytojui nebuvo dar sulyginta su stačiatikių šventiko alga. To sulyginimo Valančius prašė švietimo ministerijos. Švietimo ministeris atsakė,[5]) kad atėjus vyskupo prašymui, Dorpato apskričio globėjo projektas buvęs jau patvirtintas, todel negalįs tuo tarpu išpildyti vyskupo prašymo, kurį pripažįstąs teisingu. Taippat atsakyta į vyskupo prašymą paskirti algą katalikų kapelionui naujai steigiamojoje Liepojaus gimnazijoje. Tačiau Liepojaus gimnazijoje ilgai dar nebuvo paskirta algos katalikų tikybos mokytojui. Del algos stokos mokyklų vyriausybė buvo net patarus kun. Rimkevičiui nebemokinti tikybos gimnazijoje, ir vyskupas turėjo prašyti globėjo leisti tuo tarpu dovanai mokinti tikybos. Mokinių gi skaičius Liepojaus mokyklose buvo nemažas, gimnazijoje ir kitose mokyklose būta tuomet jų 65.

[1]) 1. XI. 1850 Nr. 177.
[2]) 11. XI. 1850 Nr. 1604.
[3]) 27. XI 1850 Nr. 1769.
[4]) 22. II. 1859 Nr. 7.
[5]) 13. XII. 1861 Nr. 2480.

Katalikų mokinių varinėjimas į stačiatikių cerkvę. Vyskupas Valančius ilgai turėjo kovoti su mokyklų vyriausybe dėlei mokinių katalikų vertimo vaikščioti karaliaus dienoms į stačiatikių cerkvę. Ta rusinimo priemonė visuotinai buvo vartojama tiktai po 1863 metų, bet pirmieji bandymai imta daryti daug anksčiau. Dar 1852 metais Valančius rašė Vilniaus general-gubernatoriui:[1]) „apsilankius Ukmergėje stačiatikių archijierieiui, vietinės bajoriškosios mokyklos užveizdas Kaširin'as priverstinai reikalavo, kad mokiniai, tarp kurių nėra nei vieno stačiatikio, būtinai eitų į cerkvę. Mokinių tėvai mato tame Kaširino pasielgime įstatų apie toleranciją peržengimą. Savo priederme laikiau apie tokį Kaširino pasielgimą pranešti Tamstai su nuolankiausiu prašymu, ar ne pripažinsi Tamsta reikalingu daiktu sustabdymui panašių atsitikimų ateityje padaryti nuo savęs prideramąjį įsakymą". Delei to paties atsitikimo Valančius parašė privatinį laišką (lenkiškai) ir Kauno archijieriejui Filaretui Małyševskiui, kaipo buvusiam savo draugui iš Vilniaus universito. Į tai Filaretas atrašė: „savo priederme laikiau atsakyti taippat atvirai. Ar tikrai užveizdas Kaširin'as verste vertė mokinius katalikus būti cerkvėje, man pamaldas laikant, tuo galima abejoti. Daugiau negu šimtas Šiaulių gimnazijos mokinių katalikų savo gera valia buvo pamaldose, kaip man tvirtino direktorius ir inspektorius. Reikia gailėtis tų jų tėvų ir globėjų, kurie nepatenkinti tuo, kad jų vaikai, kurie mokinasi viešoje valdžios įstaigoje, esti per pamaldas stačiatikių cerkvėje. Jie nesupranta tolerancijos reikšmės ir jėgos. Ilgainiui gavę tarnystę, jie turės bent karaliaus dienomis melstis stačiatikių cerkvėje. Tikybos mokytojai, tėvai turi įkalbinėti vaikams nesišalinti nuo stačiatikių cerkvės, turi tvirtinti jų jaunose širdyse šventą priedermę, įstojus tarnystėn lankyti pamaldas stačiatikių cerkvėje paskirtomis dienomis". Kaširin'as ir kiti mokytojai žiną ką darą, baigia savo laišką Małyševskis.

Savo laiške Małyševskis išreiškė lyg kokį programą, kurį vyriausybė ima vis stropiau vykdinti, varydama mokinius karaliaus dienomis į stačiatikių cerkvę, pratindama juos nuo mažens dalyvauti stačiatikių pamaldose. Prieštaravimas toms pastangoms iš kunigų šalies labai liūdnai jiems pasibaigdavo, kaip tai rodo atsitikimas Kaune, aprašytas Valančiaus pranešime Vilniaus general-gubernatoriui:[2]) „gauta tikra žinia, kad karaliaus dieną 9 spalio (1854), kada Kauno gimnazijos mokiniai buvo susirinkę bažnyčioje, o kapelionas kun. Černiauskis, apsitaisęs bažnytiniais rūbais, kuvo beišeinąs iš zakristijos laikyti Mišių už ciecorių, prievaizda, kaip girdėti gubernatoriaus įsakymu, pareikalavo iš jo, kad

[1]) 27. IX. 1852 Nr. 1880.
[2]) 25. I. 1855.

įsakytų mokiniams tuojau eiti į stačiatikių cerkvę. Apie tokį įstatymams priešingą reikalavimą, aš rengiaus pranešti Tamstai, bet tuo tarpu su nustebimu ir didžiausiu nuliūdimu gavau Tamstos raštą, kuriuo teikies duoti man žinią, kad kunigui Černiauskui liepi atvykti į Vilnių išklausyti papeikimo ir reikalauji iš manęs paskirti jo vieton Kauno gimnazijos kapelionu kitą ištikimą kunigą. Aš neturiu galės priešintis Tamstai, tačiau atvirai pasakysiu, jog nematau apsireiškimo jausmų, priešingų vyriausybės tikslams tenai, kame tikrai ir sąžiningai pildoma valstybės įstatai". Valančius iš savo eilės proponuoja kunigą Černiauską perkelti kapelionu į Šiaulius. General-gubernatorius atsakė randąs kunigą Černiauską kaltu tuo, jog leidęs sau atsiliepti, kad mokiniai negali eiti į stačiatikių cerkvę, bet del vyskupo užtarimo sutinkąs, kad kunigas Černiauskas būtų perkeltas kapelionu į Šiaulių gimnaziją, idant būtų arčiau po vyskupo priežiūra (Vyskupas tuomet tebegyveno Varniuose). Šiauliuose kun. Černiauskas netrukus pasimirė. Valančius prikišo vyriausybei kunigo Černiausko mirtį, rašydamas general-gubernatoriui[1]) prie paskyrimo naujo kapeliono: „Šiaulių gimnazijos kapelionas kun. Černiauskas, neseniai Tamstos įsakymu iškeltas iš Kauno, priveiktas nelaimės, kuri jį tuomet ištiko, 26. V. mirė".

Mokinių katalikų išvedimas iš katedros bažnyčios į cerkvę Kaune 1868 metais davė vėl vyskupui progą pajudinti opų klausimą mokinių varinėjimo karaliaus dienomis į cerkvę. Tą atsitikimą taip aprašo Valančius savo rašte Kauno gubernatoriui:[2]) „19. II, ciecoriaus ant sosto užžengimo dienoje, gimnazijos mokiniai katalikai buvo susirinkę į pamaldas katedros bažnyčioje, kame tą dieną laikyta vyskupiškos Mišios. Apie Mišių vidurį mokiniai netikėtai ėmė bruzdėti ir eiti iš bažnyčios. Paskui pasirodė, kad jie, liepiant savo vyresnybei, paliko savo pamaldas ir nuėjo į cerkvę. Toksai ne savo laiku išėjimas iš bažnyčios, sujungtas su tvarkos ardymu Dievo namuose, nustebino visus buvusius bažnyčioje ir palaikyta paniekinimu laikomų pamaldų. Mokiniams katalikams šventomis ir karaliaus dienomis visados laikomos pamaldos jų tikėjimo apeigomis, taigi vertimas vaikščioti karaliaus dienomis į pamaldas cerkvėn neturi jokio pamato, tuo labiau, kad tai priešinga jų tikybos dogmatams. Valstybės tolerancijos įstatymai neleidžia versti katalikų prie kokio nors dalyko, priešingo jų tikėjimo dogmatams. Todel turiu garbę prašyti Tamstos atkreipti domę į tą faktą ir įsakyti, kad mokiniai katalikai, kuriems pamaldos laikomos katalikų bažnyčioje, ateityje būtų paliuosuojami nuo vaikščiojimo į pamaldas stačiatikių cerkvėn, priešingai jų tikėjimui ir valstybės įstatams".

[1]) 5. VIII. 1855 Nr. 1042.
[2]) 26. II. 1868 Nr. 434.

Iš gubernatoriaus atsakymo vyskupui[1]) ir kapeliono kunigo Orlausko pasiaiškinimo pasirodo, kokios tuomet būta tvarkos Kaune su mokinių pamaldomis. Gubernatorius rašė: 1. dar pačioje paskutiniojo maišto pradžioje buvo aukštesniosios mokslo vyresnybės įsakyta neleisti katalikams mokiniams vaikščioti į kitas bažnyčias, tiktai į gimnazinę, todel kapelionas turįs laikyti pamaldas mokiniams skyrium; 2. Kauno gimnazijos mokiniams išrinkta buvusioji bernardinų bažnyčia, kurioje kapelionas laiko mokiniams pamaldas 9 valandą ir karaliaus dienomis mokiniai iš tos bažnyčios vedami į stačiatikių cerkvę, kame pamaldų klausyti esą kviečiami visi pavaldiniai be tikėjimo skirtumo; 3. 19. II kapelionas Orlauskas visai nelaikęs pamaldų mokiniams jų bažnyčioje. Gubernatorius prašo pranešti, kodel tą dieną mokiniams nebuvę pamaldų. Kun. Orlauskas davė tokį paaiškinimą: 1. nebuvę jokio įsakymo, kad mokiniai nevaikščiotų į kitas bažnyčias. Senovės papročiu laikomos jiems pamaldos buvusioje bernardinų bažnyčioje, išskiriant vakacijų laiką; 2. apie jokį įsakymą mokiniams vaikščioti į cerkvę nežinąs, apie tai tiktai žodžiu pranešusi jam gimnazijos vyresnybė; 3. tą dieną nelaikęs pamaldų mokiniams delto, kad tai buvę užgavėnių vakacijos, vyresnybė nepranešusi, kad mokiniai susirinks. Mokiniai atėję ir neradę Mišių bernardinų bažnyčioje, nuėję į katedrą, o iš ten juos nuvedę į cerkvę.

Rašte į gubernatorių[2]) vyskupas Valančius išaiškinęs to incidento išgales grįžta vel prie principalio klausimo katalikų mokinių varinėjimo karaliaus dienomis į cerkvę: „mokiniai atvykę į katedros bažnyčią, kame pamaldas laikė vyskupas, turėjo joje būti iki galo ir jokiu būdu nereikėjo jiems netvarkoje pačioje iškilmingiausioje pamaldų valandoje eiti iš bažnyčios į cerkvę. Pirmajame savo rašte turėjau garbę išaiškinti, kad katalikams jų tikėjimo taisyklėmis draudžiama dalyvauti kitų tikybų pamaldose ir kad valstybės įstatai apie toleranciją neleidžia verste versti jų daryti ką nors priešinga jų tikybos dogmatams. Todel ir paminėtasis aukštesnės mokslo vyresnybės įsakymas, kuriuo remiantis mokiniai katalikai karaliaus dienomis po pamaldų savo bažnyčioje vedami į stačiatikių cerkvę, negal turėti įstatymo jėgos. Todel turiu garbę atkartoti savo prašymą išreikštą mano rašte 26 vasario Nr. 434".

Įdomu išgirsti, kokiais sofistiškais išrodinėjimais rėmėsi mokyklų vyresnybė, varinėdama katalikus mokinius karaliaus dienomis į stačiatikių cerkvę. Išdėstyti jie gubernatoriaus atsakyme į viršuje paduotus vyskupo raštus. Kauno gubernatorius rašė:[3])

[1]) 6. III. Nr. 2003.
[2]) 12. III. Nr. 558.
[3]) 20. III. Nr. 2830.

„Kauno gimnazijos mokiniai katalikai karaliaus dienomis ateina į stačiatikių cerkvę, išklausę pamaldų katalikų bažnyčioje, kad būtų tiktai per molebstviją ir giedojimą „daugelio met".[1]) Tas pats daroma nuo senovės priimtu papročiu visoje Rusijoje visų tikybų valdininkų, ir prieš tokį jų dalyvavimą, kiek man žinoma, neikieno nebuvo prieštaraujama, tiktai Tamstos vieno. Mokiniai, auklėjamieji gimnazijoje, laikomoje vyriausybės kaštu, be abejo turi būti priskaitomi prie asmenų, kurie jei ne iš dėkingumo, tai iš pritinkamumo turi nesiskirti nuo susirinkimo žmogysčių, dalyvaujančių skelbime „daugelio metų" sąnariams viešpataujančių namų, stovinčių vyriausybės priešakyje. Lankymas tokiuose atsitikimuose stačiatikių cerkvės niekuomet neikieno nebuvo laikomas priešingu katalikų bažnyčios dogmatams, kurie niekam nėra slapti, taigi visiems žinomi, ir aš tame dalyke negaliu pritarti Tamstos nuomonei, kad toks katalikų mokinių lankymasis stačiatikių cerkvėje būtų tolerancijos įstatymų peržengimas".

Valančiui šį kartą nepavyko apginti katalikų mokinių sąžinės laisvės. Del jos toliau ilgą laiką kovojo Valančiaus įpėdiniai, ypatingas vyskupas Paliulionis, ir pagalios laimėjo ilgą kovą. 1897 metais priverstinas katalikų mokinių varinėjimas karaliaus dienomis į stačiatikių pamaldas buvo atmainytas.

Tikybos aiškinamoji kalba. Nuo 1863 metų Rusijos vyriausybė, naikindama Lietuvoje lenkiškosios kalbos vartojimą, prašalino ją ir iš gimnazijų kaipo aiškinamąją tikybos kalbą, ir pakeitė rusiškąja. Lenkiškosios kalbos vieton Valančius mėgino įvesti lietuviškąją kalbą, kaip matyti tai iš Vilniaus mokslo apskričio globėjo Kornilovo atsakymo vyskupui:[2]) „Tamstos raštą į mane 10 rugp. Nr. 1206 delei katalikų tikybos mokinimo gimnazijose ir progimnazijose Kauno gubernijos žemaitiškai buvau įteikęs general-gubernatoriaus nuožiūrai. Dabar gavęs iš general-gubernatoriaus atsakymą iš 19 rugp. Nr. 11344, kuriame jisai nepripažįsta naudingu daiktu daryti kokias nors išimtis Kauno gubernijos gimnazijoms ir progimnazijoms ir leisti jose mokinti katalikų tikybos ne rusiškai, bet žemaitiškai, siunčiu to rašto kopiją". Taigi Valančiaus mėginimas įvesti lietuviškąją kalbą kaipo tikybos aiškinamąją kalbą, anais sunkiais laikais nepavyko. Tiktai 1904 metais vyriausybė tepripažino visų reikalaujamą teisingą taisyklę, kad tikyba turi būti aiškinama mokyklose gimtąja mokinių kalba.

Tikybos mokinti rusiškai nebuvo tam tikrų vadovėlių. General-gubernatorius, įvesdamas rusiškąją kalbą, pasirūpino atlitografuoti reikalingą skaičių Stacevičiaus katekizmo, kuris paskui buvo

[1]) rus. mnogolietija.
[2]) 21. VIII. 1864 Nr. 5086.

atspausdintas ir ilgą laiką vartota gimnazijose kaipo tikybos mokslo vadovėlis.

Kun. Andriaus Gabševičiaus byla. Neramiais 1861 metais Lietuvos miestuose buvo daromos demonstracijos politikos tikslu. Kilus Kaune ir Panevėžyje sumaiščiams, vyriausybė kaltybę už tai suvertė ant gimnazijos kapelionų kunigų Gabševičiaus ir Kairio. Vilniaus mokslo apskričio globėjas pareikalavo iš vyskupo, kad atstatytų juos nuo vietos[1]). Kiek Valančius kartais nusileisdavo vyriausybės reikalavimams, kada tam būdavo svarbios priežastys, tiek tvirtas buvo gynime neteisingai kaltinamųjų kunigų. Todel ir šiuo atvėju atsakė[2]), galįs tuojau pakeisti paminėtuosius kunigus kapelionus kitais kunigais, bet prie dabartinio žmonių pakilusio ūpo reikią elgtis atsargiau, kad neduoti progos kaltinimui, būk vyriausybė elgiasi neteisingai, reikią aiškiai nurodyti faktai, už kuriuos kaltinama, tuomet būsiant prašalinta priežastis murmėjimui, kad neteisingai baudžiama. Valančius nuo savęs prideda daug gerą girdžiąs apie tuodu kunigu, prašo pasiųsti į Kauną ir Panevėžį valdininkus, kurie drauge su vyskupo atstovais ištirtų tų kunigų kaltybę. Bet Vilniaus mokslo apskričio globėjas atsisakė[3]) daryti formalį tyrinėjimą. Pranešė vyskupui dar kartą surinkęs tikriausias žinias ir jokiu būdu tų dviejų kunigų gimnazijos kapelionais toliau laikyti negalįs. Valančius irgi tvirtai laikėsi savo nuomonės ir atrašė[4]) negalįs savęs nekompromituodamas be tyrinėjimo atstatyti nuo vietos kunigo, todel iš kunigų paskyręs komisiją Gabševičiaus kaltybei ištirti. Vyskupo komisija, atvykusi Kaunan, išklausinėjo žymiausiųjų Kauno miesto gyventojų. Gubernijos bajorvedis Daugirdas, vicegubernatorius Koreckis (rusas) ir daugybė kitų žymių Kauno miesto gyventojų, išviso 164, raštu davė apie Gabševičių kuogeriausiąjį paliūdyjimą. Patsai Gabševičius paaiškino, kad gimnazijos direktorius užsirūstinęs nebent delto, kad jisai gynęs buvusiąją bernardinų gimnazinę bažnyčią: žydas vienuolyno buvusiuose namuose varęs nešvarią prekybą, pastatęs ant jos pleciaus karčemą paleistuvingiems pasilinksminimams, direktoriui leidžiant. Tą komisijos surinktą medžiagą vyskupas nusiuntė Vilniaus mokslo apskričio globėjui dar kartą pabrėždamas, negalįs prie tokių aplinkybių kunigo Gabševičiaus prašalinimu kelti prieš save visuotiną riksmą. Bet tai neišgelbėjo kunigo Gabševičiaus. Globėjas telegramu paliuosavo jį nuo gimnazijos kapeliono vietos. Vyskupas paliko Gabševičių gailestingųjų seserų kapelionu, bet vyriausybė įsakė jam išvažiuoti iš Kauno į Varnius, o iš ten išvežė jį į Petrozavodską.

[1]) 12. VII. 1861 Nr. 78.
[2]) 25. VII. 1861 Nr. 1728.
[3]) 22. VIII. 1861 Nr. 108.
[4]) 9. IX. Nr. 2035.

Nukentėjo Kaune ir Gabševičiaus įpėdinis gabus kunigas Kairys. 1863 metais buvo naujos gimnazijos pašventinimas. Atliko tą apeigą stačiatikių šventikas. Ryto metą buvo paskirta kunigui Kairiui atlaikyti toje pačioje gimnazijoje pamaldos, bet pranešime nebuvo paminėta apie pašventinimą. Kunigas Kairys atgiedojo giesmę į Šventąją Dvasią ir pašventino gimnazijos rūmus. Vyriausybė palaikė tai paniekinimu pirmojo pašventinimo ir išsiuntė kun. Kairį į Rusiją. Kelyje jisai peršalo ir mirė.

Šiaulių gimnazijos direktoriaus žmoniškumas. Valančiui tekdavo susirašinėti su mokyklų vyresnybe daugiausiai tokiuose atsitikimuose, kada jos būdavo laužoma Bažnyčios teisės, užgaunama tikybiniai katalikų mokinių jausmai. Teisybės vardan reikia čia paminėti ir tie atsitikimai, kuomet ta vyresnybė mokėdavo pagerbti tikybinius katalikų mokinių jausmus. Šiaulių gimnazijos direktorius Čašnikov'as rašė[1]) Valančiui: „delei didelės maisto dalykų brangenybės Šiauliuose ir beveik visiško negalėjimo gauti žuvies ir kitų pasniko valgių, o taipogi delto, kad per kelis metus vis atsitinka susirgimų cholera, drįstu nuolankiausiai Tamstos prašyti, kad teiktumeis parodyti tėvišką maloningumą ir leisti vartojimą gavėnioje mėsiško valgio, kaip mokytojams, taip ir mokiniams katalikams". Atsakydamas į tą prašymą vyskupas suteikė kapelionui teisę dispensuoti nuo pasniko ir apie tai pranešė direktoriui.

Širdingas buvo to direktoriaus atsisveikinimas su savo mokiniais katalikais po 25 metų savo tarnystės. Prie tos progos rašė jisai vyskupui:[2]) „norėdamas palikti garbiam jaunimui, buvusiam po mano vadovavimu, atminimą, prie progos dabartinių rekolekcijų dovanojau brangiems mano vaikams Išganytojo paveikslą auksiniuose rėmuose ir sidabrinį paauksintą kieliką jų Mišioms laikyti". Tą kieliką direktorius pasiuntė vyskupui pašventinti ir prašė grąžinti. Jisai būsiąs įtrauktas į inventorių Šiaulių gimnazijos bažnytinių daiktų.

Statistikos pluokštelis. Kapelionų būdavo vyskupui pristatoma kartais pranešimai apie mokyklų stovį. Bent vienas toksai pranešimas yra užsilikęs vyskupo archive. Panevėžio pavietinės mokyklos kapelionas kun. Miniotas rašė vyskupui[3]) „185 $^4/_5$ mokslo metais buvo mokinių katalikų 181, kitų tikybų 17. Mergaičių keturklasėje pensijoje katalikių 18, išviso gi 26. Visi mokiniai atlikdavo savo tikybines priedermes, kaip to reikalauja mokyklos įstatai, atlikdavo 4 kartus per metus išpažintį ir rekolekcijas prieš velykas".

[1]) 1 III. 1853 Nr. 214.
[2]) 7. IV. 1853 Nr. 242.
[3]) 27. IV. 1855.

Blaivybė.

Pradžia. Senovėje svetimtaučiai kaipo ypatingą žymę yra patėmiję Lietuvoje didį karčiamų skaičių. Ligšiol jų griūvėsiai vietomis tebestovi prie vieškelių netolimais nuo kits kito. Vyskupas Valančius, kuriam taip rūpėjo savo valdymui pavestųjų žmonių dora, apšvietimas, negalėjo neatkreipti ypatingos domės į girtybės paprotį, giliai įleidusį šaknį tarp baudžiauninkų.

Paraginimą labiau užsiimti blaivybės platinimu davė papos Pijaus IX išleisti blaivybės brolijos įstatai. Jie buvo išversti ir į lietuvišką kalbą, pagal juos skelbta blaivybė ir gretimoje Seinų vyskupijoje. Bet kada raginimas į blaivybę, kaip ir daugelis kitų gražių sumanymų, kitur praskambėjo be jokių žymesniųjų pasekmių, Žemaičių vyskupijoje Valančiaus veiklumas blaivybei sugebėjo užbriežti plačias ribas ir patraukti prie jo milioninę minią.

Blaivybės pradžią taip aprašo Valančius savo užrašuose[1]): dar 1856 metais kunigai įvedė blaivybės brolią Užnemunyje. Patyrę tai žemaičiai be jokio paraginimo visiškai liovėsi gerti. Tai pasergėjęs uolus Jurbarko klebonas Kirvelis prikalbėjo savo parapiją visiškai išsižadėti degtinės (1858 m. 15 rugpiūčio). Kun. Kirvelis paėmė žodį nuo buvusių atlaiduose savo kaimynų Gaurės klebono kun. Janutavičiaus ir Skirsnemunio klebono kun. Baracevičiaus. Jie sugrįžę namo pašaukė žmones į blaivybę. Vyskupas Valančius grįždamas iš Kauno, kur važinėjo ciecoriaus pasitikti, radęs Skirsnemunyje ir Jurbarke susirinkusius žmones, išreiškė jiems padėką už blaivybę, išreiškė savo norą, kad ir kaimynės parapijos priimtų blaivybę, kurią Tauragėje patsai paskelbė. Klebonai paeiliui ėmė įvesdinėti savo parapijoje blaivybę. Rugsėjo 28 d. Katedroje paskelbė blaivybę vyskupo sekretorius kun. Juozapas Davidavičius. Varnių parapijos bažnyčioje paskelbė kamendorius kun. Balandis.

Blaivybės platinimą vyskupas palaikė savo ganytojiškais raštais. Cirkulere į dvasiškiją[2]) rašė jisai: „su dideliu džiaugsmu atsižinojau, jog daugelyje parapijų žmonės apsiėmė visiškai neragauti degtinės. Pripažindamas tai Dievo malonei ir dvasiškijos uolumui,

[1]) „Tėvynės Sargas" 1902 m. Nr. 2—3 B. p. 28.
[2]) 11. XI. 1858 Nr. 1788.

turiu vilties, jog visoje mano vyskupijoje avelės eis paskui duotą pavyzdį ir suteiks tuo pasigėrėjimą man ir džiaugsmą visam dangui. Tuo gi tarpu, kad nebūtume panašūs į pariziejus, kuriuos Kristus kaltino, jog uždeda kitiems sunkenybes, o patys nei pirštu paliest nenori, išreiškiu visiems meilingiems Kristuje kunigams tą mano karščiausį linkėjimą, kad nei patys negertų, nei kitiems taipogi nerodytų degtinės arba romo ir taip parodytų, jog tapo savo ganomiems žmonėms pavyzdžiu". Tą cirkulerą turėjo dekanai paskelbti kunigams ir paimti iš jų parašus.

Bent kiek vėliau panašiu cirkuleru[1]) vyskupas pakvietė prie blaivybės prisidėti kapitulos sąnarius, seminarijos profesorius, katedros kamendorius ir klierikus, vadinasi, tą dvasiškijos dalį, kuri nebuvo po dekanų valdžia ir todel nebuvo turėjusi progos padėti savo parašo, jog laikysis blaivybės. Tame cirkulere vyskupas sako: „jau didesnioji vyskupijos dalis apsiėmė visiškai susilaikyti nuo degtinės vartojimo. Taigi raginame nuolat darbuotis, su Dievo malone pradėtąjį darbą iki galo išvesti, visiškai uždraudžiant degtinės ir kitų spiritinių gėrimų vartojimą mano vyskupijos ribose. Išreiškiu karščiausį mano linkėjimą, kad nei patys negertumėte, nei kitiems nerodytumėte degtinės arba romo. Ypatingai tave, besimokinantis dvasiškas jaunime, raginu stoti prie blaivybės, kad savo laiku pradėdamas naują kunigų kartą, pradėtumei naują doros pakilimo epochą sau ir savo tautai". Po tuo cirkuleru randasi parašai seminarijos profesorių, pradedant nuo rektoriaus, ir klierikų palei kursus, pradedant nuo vyresniųjų.

Anų laikų visuomenėje labai daug reiškė dvarininkų balsas. Jis sudarydavo viešąją nuomonę, nuo jų valdžios prigulėjo valstiečių dauguma. Todel pasistatęs sau tikslą įvesti visoje vyskupijoje blaivybę, Valančius negalėjo aplenkti dvarininkų. Kreipėsi į juos su tokiu raštu[2]): „pernai kaikuriose mūsų vyskupijos vietose liaudis, stebuklingai Dievo mielaširdystės pažadinta, parodė tvirtą pasiryžimą visiškai atsižadėti degtinės. Matydami nusileidžiantį dangų pakelt žmonėms iš dorinio pažeminimo, pirmiausiai kreipėmės į dvasiškiją, ragindami, kad tame dalyke duotų pavyzdį. Paskui kreipėmės į skaitlingiausią mūsų avijos dalį, į prastus žmones, kurie labiausiai kenčia nuo girtybės, ir kvietėme visus be skirtumo luomų atsižadėti spiritinių gėrimų. Dabar kreipiamės į jus, garbingieji ponai, žymūs savo nuopelnais, valdžią, užimama vieta, gimimu arba turtais. Prakilnus jūsų balsas pritarė naudingam visuomenės dalykui, ir darbu prisidėjote prie jo įvykdinimo. Tikėjimo ir žmoniškumo vardu, dabartinės ir būsiančios kartos vardu išreiškiame jums padėką už gerus jūsų norus ir pastangas.

[1]) 28. XI. 1858.
[2]) 1 . III. 1859.

Kviečiame jus padėti tame darbe dvasiškijai. Mylėdami savo žmones ir iš širdies linkėdami jiems gero, laikykite juos savo tėviškoje globoje, kad niekas nesiskirtų nuo visuotinos blaivybės. Visiškai panaikinkite degtinės ir romo vartojimą valsčiuose ir jūsų namuose, panaikinkite stiprių gėrimų pardavinėjimą. Labiausiai gi patys švieskite garbingu blaivybės pavyzdžiu. Išsiskirti tame dalyke iš visuotinių pastangų būtų peiktinas darbas. Prasti žmonės turi savo nuovoką, matydami, jog ponai ir jų valdininkai neužlaiko blaivybės, įsitikintų, jog ir jiems nėra tos priedermės. Bendromis jėgomis palaikykite dvasiškijos darbavimąsi savo paraginimais, taip svarbiais pavaldinių akyse. Užkietėjusieji gerovai išmirs, išaugs nauja karta, sveiki ir stipri žmonės atgims".

Taip vyskupas Valančius blaivybės platinimo darbą pastatė ant plačių pamatų, įtraukė į jį visus luomus, parodė aukštą tikslą — visai išnaikinti stiprių gėrimų vartojimą. Išsireiškimas apie išmirimą girtuoklių kartos ir išaugimą naujos blaivios kartos, visai nepažįstančios spiritinių gėrimų, ne sykį atkartojamas Valančiaus raštuose. Kadangi blaivybės platinimo darbo imtasi su giliu įsitikinimu į jo naudingumą, nesigailėta pastangų, tai ir pasisekimas buvo labai didelis, bent pradžioje. Iki pradžiai 1859 m. blaivybė buvo įvesta visoje Žemaičių vyskupijoje. Kaip matyti iš kunigų pranešimų vyskupui, visur žmonių dauguma visiškai išsižadėjo spiritinių gėrimų, ir viešų gerovų labai nedaug tebuvo likę.

Tasai nepaprastas Žemaičių blaivybės pasisekimas plačiai išgarsino jos sumanytojo, vyskupo Valančiaus, vardą. Ciecorius Aleksandras kelionėje per Lietuvą susitikęs 1858 metais su vyskupu Valančiu išreiškė jam padėką už blaivybės platinimą. Tai davė Valančiui progą vėliau įteikti ciecoriui tam tikrą raštą su pranešimu apie blaivybės plėtimąsi Žemaičių vykupijoje. Plačiai išgarsino Žemaičių blaivybę laikraščiai. Kažikoks Siromatninkov iš Nerechtos Kostromos gubernijos, išskaitęs rusiškuose laikraščiuose apie Žemaičių blaivybę kreipėsi į vyskupą Valančių [1]), prašydamas atsiųsti blaivybės brolijos įstatus. Vyskupas jam atsakė [2]): „su džiaugsmu sveikinu visus, kurie sekdami mano vyskupijos žmonių pavyzdį, nori susilaikyti nuo stiprių gėrimų vartojimo. Brolijos įstatai nustatyti papos. Atsiųsti jų Tamstai jokiu būdu nedrįstu, delto kad nežinau, kokio Tamsta tikėjimo, bijau, kad nepaskaitytų nusidėjimu prieš įstatus, draudžiančius kištis į svetimą tikėjimą. Bet jei vietinis archijieriejus su vyriausybės žinia pareikalaus blaivybės įstatų, kurie atspausdinti žemaitiškai Vilniuje, su mielu noru pasistengsiu atsiųsti su rusišku vertimu. Tuogi tarpu nuo širdies linkiu, kad naudingas blaivybės

[1]) 18. I. 1859.
[2]) 14. II. 1859.

darbas[1])... atneštų tuos gražius vaisius, kuriuos aš matau savo vyskupijoje".

Tasai pirmu žvilgsniu, regis, perdidelis Valančiaus bailumas ir atsargumas netrukus pasirodė ne visiškai tuščias. Blaivybės atbalsiai buvo jau atsimušę į aušis vyriausybės, su nepasitikėjimu žiūrinčios į katalikų dvasiškijos veikimą ir norėjusios ant visoko uždėti savo priežiūros antspaudą. Imta teirautis, tyrinėti ir pagalios pripažinta, jog blaivybės brolijos steigiamos prieš valstybės įstatus, ir tai del dviejų priežasčių: 1. blaivybės brolijos esančios tai draugijos, o steigti draugijas be vyresnybės leidimo esą užginta įstatais; 2. kunigai blaivybės platinime griebiąsi prievartos priemonių.

Byla del blaivybės brolijų. Anais laikais visoks vienyjimasis į draugijas skaudžiausiai buvo draudžiamas, ir žmonių jungimasis miniomis į blaivybės brolijas Žemaičių vyskupijoje negalėjo nesužadinti vyresnybės nepatenkinimo. Vilniaus generalgubernatorius Nazimovas[2]) paklausė vyskupo, kuo pasiremdama vyskupijos valdžia leido atspausdinti įstatus papos Pijaus IX patvirtintos blaivybės draugijos ir įvesti pačią draugiją, pareikalavo pristatyti į Vilniaus cenzūros komitetą 2500 ekzempliorių knygelių apie blaivybę. Kaip matyti iš vyskupo atsakymo[3]), apie tą pačią knygelę teiravosi ir vidaus dalykų ministeris Lanskoj, klausdamas, kuo remiantis ta knygelė išversta į lietuvišką kalbą, kur spausdintas jos orginalas ir kame vertėjo jis gautas. Atsakydamas į tą ministerio paklausimą vykupas nusiuntė reikalaujama orginalą paaiškindamas pirkęs tą knygelę prieš dviejus metus pas žydą, pardavinėjantį senas knygas. Buvo tai Galicijoje išleista lenkiškai rašyta knygelė apie blaivybės brolijas, patvirtinta centralio Peterburgiškio cenzūros Komiteto. Generalgubernatorius manė, kad tokių knygelių platinimas nesuderinamas su blaivybės draugijų draudimu, todel kreipėsi į vidaus reikalų ministerį, kad jisai susitartų su švietimo ministeriu del tos knygelės uždraudimo. Vidaus reikalų ministeris Lanskoj sutiko, kad tokios knygelės neleistinos, įsake nubausti tuos, kurie leidę atspausdinti Valančiui knygelę apie blaivybės broliją, kreipėsi į švietimo ministerį, kad jisai įsakytų cenzūros Komitetams neleisti įgabenimo ir spausdinimo panašių knygelių, kurios gali duoti pateisinimo steigti blaivybės brolijas. Kol ateis švietimo ministerio sutikimas, įsakoma sustabdyti tos knygelės pardavinėjimą[4]). Cenzūra pareikalavo iš

[1]) Rankraštyje išpelėjusi vieta.
[2]) 31. XII. 1858 Nr. 8079 ir 15. II. 1859 Nr. 1246.
[3]) 25. VII. 1859 Nr. 1463.
[4]) Raštas general-gubernatoriaus Nazimovo Kauno gubernatoriui 17. IX. 1860 Nr. 6200 Kga.

Zavadskio knygyno, kad sudėtų cenzūroje visus ekzempliorius naujai atspaustų blaivybės brolijos patentų. Pranešdamas apie tai iš Vilniaus vyskupui Valančiui kun Al. Beresnevičius prideda: „iš to reikia spėti, jog žydų, karčemų laikytojų, pastangos laimėjo pas karišką gubernatorių. Garbė Tamstai ir kunigams už pergalėjimą biauriausiųjų nedorybių. Tos brolijos gynimas tai tautos gyvybės gynimas".

Daug sunkiau buvo vyskupui duoti atsakymą į kitą klausimą, kurio išaiškinimo reikalavo vyriausybė, būtent: kokiu įstatu remdamasis ėmė steigti blaivybės draugijas. Vyskupas savo atsakyme stengiasi išsiaiškinti tuo, jog blaivybės brolija esanti ne svietiškoji, bet bažnytinė. Tarp bažnytinių brolijų ir svietiškųjų draugijų esąs labai didelis skirtumas. Bažnytinės brolijos neturinčios jokių viršutinių raiščių, jų sąnarius rišą tiktai maldos, dalyvavimas atlaiduose. Todel vyskupas sakosi esąs tikras, jog vyriausybė bažnytinių brolijų nelaikysianti draugijomis, įsteigtomis priešingai valstybės įstatams, kaip nedraudžiant ir kitų bažnytinių brolijų, kaip antai rožančiaus, šv. Pranciškaus juostelės ir tt. Laukdamas galūtinio apie blaivybės brolijas nutarimo Valančius sakosi susilaikęs nuo formalio steigimo jų prie bažnyčių, pasitenkindamas paraginimu susilaikyti nuo spiritinių gėrimų vartojimo. Kadangi tas paraginimas nejungiamas su sąnarių surašinėjimu į tam tikras knygas ir aplamai nesilaikoma draugijų steigimo taisyklių, todel ir pačios brolijos nesą įsteigtos, jas reikia laikyti nesančiomis. Bet tie vyskupo paaiškinimai neįtikino vyresnybės, kad ji brolijų nelaikytų tokiomis draugijomis, kurioms steigti reikia gauti vyresnybės leidimą. Vidaus dalykų ministeris išsiuntinėjo gubernatoriams įsakymą prižiūrėti, kad be vyriausybės leidimo nebūtų steigiamos blaivybės draugijos, nes tai užginta esą įstatais. Tą įsakymą Kauno gubernatorius išsiuntinėjo policijai [1]). Taip gražiai pradėtas blaivybės darbas tapo sustabdytas pačioje pradžioje.

Policija turėdama iš aukšto įsakymus stropiai prižiūrėjo jo užlaikymo. Raseinių miesto viršininkas pranešė [2]) Raseinių vienuolyno klebonui gavęs vakar gubernatoriaus įsakymą smarkiai žiūrėti, kad būtų panaikintos blaivybės brolijos, prašo atsiųsti blaivybės brolijų sąrašus. Tas pats buvo ir kituose apskričiuose. Zarasų dėkanas Antanas Juzumavičius klausdamasis patarimo siunčia į vyskupo raštinę šitokio pristovo įsakymo kopiją: „delei Zarasų apskričio viršininko įsakymo [3]) prašau iš savo pusės įsakyti, kad būtų panaikintos blaivybės brolijos, įvestos Vidžių, Rimšės, Smolvos ir Drukšių parapijose, atsiųsti knygas su sąrašu asmenų, prisidėjusių prie blaivybės brolijų, ir paimti nuo paminėtųjų bažnyčių

[1]) Kauno gubernatorius . III. 1859 Nr. 663.
[2]) 31. III. 1859.
[3]) 19. VI. 1860 Nr. 2581.

klebonų parašus, jog jie nevartos blaivybės platinime gąsdinimų ir prievartos priemonių". Juzumavicius pranešdamas apie tai nuo savęs prideda: „prievartos priemonių nevartojame, bet naikinti naudingą blaivybę ir jos brolijas nenorime". Pabiržio klebonas kun. Lichodziejevskis rašė[1]): „su širdies skausmu turiu pranešti, jog Gulbinų dvare sušauktiems žmonėms paskelbta general-gubernatoriaus įsakymas, patariantis vartoti degtinę, ir taip vieną valandą gaišta visos mūsų pastangos. Žmonės prieštaravo, sakydami paliksią ištikimi savo prižadėjimams ir padarytiems pažadams ir prašė, kad jiems to rašto iki galo neskaitytų".

Iš to matyti, kaip tvirtai blaivybės brolijos buvo jau prigijusios Žemaičių vyskupijoje, kad jos turėjo ne maža karštų šalininkų. Sunku jiems buvo atsisakyti nuo brolijų steigimo, kurios palengvindavo blaivybės platinimą, bet prieš aiškų vyriausybės įsakymą reikėjo nusilenkti. Vyskupas aukštesniąjai valdžiai, kunigai žemesniesiems jos atstovams atsako, jog jokių blaivybės brolijų arba draugijų nebesteigiama, raginama tiktai žmonės blaivybę užlaikyti.

Kada blaivybės platintojai vengė brolijos vardo, o policija žiūrėjo, ar kur nesteigiama brolijų, į vyriausybės rankas pateko Jurbarko klebono kun. Kirvelio paliūdyjimas, išduotas vienam bajorui. Tame paliūdyjime[2]), išduotame su klebono parašu, antspauda, kun. Kirvelis patvirtina, jog tas bajoras padaręs prižadėjimą nevartoti spiritinių gėrimų ir pasirašęs į tam tikrą knygą. Policija, gavusi tokį paliūdyjimą, pareikalavo iš klebono pasiteisinimo. Klebonas pradžioje nenorėjo duoti pasiaiškinimų, dengdamasis tuo, jog vyskupijoje esąs įsakymas nesileisti į susirašinėjimus su valdininkais ir jiems atsakymų nedavinėti be vyskupo žinios[3]). Kun. Kirvelis savo pasiaiškinime vyskupui[4]) sako, jog prasigėrusis valdininkas, iš tarnystės išvarytas, negalėdamas vietos gauti, jam žadėjęs pasitaisyti, todel Kirvelis ir išdavęs jam paliūdyjimą, kurį jis pardavęs žydams, tarnaujantiems karčiamų laikytojams. Pasiaiškinime policijai kun. Kirvelis dar prideda, kad tas valdininkas norėjęs išvažiuoti, bet tėvai netikėdami į jo pasitaisymą nedavę jam dokumentų, reikalavę, kad jiems pristatytų nuo klebono paliūdyjimą. Klebonas manydamas, jog toks paliūdyjimas nėra priešingas nei valstybės įstatams ir išdavęs prašomąjį paliūdyjimą, kurs paskui atsidūrė pas finansų ministerį[5]). Visa ta garsinga byla pasibaigė tuo, jog general-gubernatorius įsakė Kauno gubernatoriui

[1]) 20. VII. 1860 Nr. 472.
[2]) 13. IV. 1860 Nr. 174.
[3]) General-gubernatoriaus raštas į vyskupą 2. XI. 1860 Nr. 776.
[4]) 27. X. 1860.
[5]) Kauno gubernatoriaus raštas į vyskupą 2. XI. 1860 Nr. 776.

susižinoti su Žemaičių vyskupu, kad šis išreikštų kun. Kirveliui už jo neteisėtą pasielgimą smarkų papeikimą, ką vyskupas ir išpildė[1]).

Prievartos priemonės blaivybės platinime. Draudama blaivybės brolijų steigimą, vyriausybė drauge iškėlė ir kitą apkaltinimą prieš kunigus, būk jie blaivybės platinime griebiąsi prievartos priemonių. Delei jų Kauno gubernatorius davė vyskupui tokį paklausimą[2]): „iš ateinančių pas mane žinių iš Telšių, Šiaulių ir Raseinių apskričių matyti, jog dvasiškija, skelbdama žmonėms blaivybę, prie savo pamokslų jungė prisiegas ir gąsdinimus, kad geriantieji spiritinius gėrimus negausią išrišimo, mirus nebūsią priimami į kapus, nuo neklausančių atiminėją rožančius, uždarinėją prie bažnyčių arešte, kai-kurie kunigai įvedą savo parapijose priežiūrą, panašią į policinę". Gubernatorius prašo pranešti, kodel ir kieno įsakymu imta taip smarkiai kovoti prieš stiprių gėrimų vartojimą. Tokio maždaug turinio paklausimą davė vyskupui ir generalgubernatorius[3]) pridėdamas, jog toksai kunigų elgimasis sukeliąs rūgojimus dvarininkų. Šventajame Rašte niekur nesą visiškai uždrausta vyno vartojimas. Vyskupas savo atsakyme generalgubernatoriui Nazimovui[4]) išdėstė blaivybės pradžią ir jos platinimo būdą. Kodel esą platinama blaivybė? Tame buvęs Dievo nurodymas ir ypatingoji malonė. Prieš keletą mėnesių dvi ar trys parapijos, prieinančios prie Užnemūnio, sekdamos ten parodytą pavyzdį, išskyrus kelius asmenis, visai susilaikę nuo stiprių gėrimų vartojimo. Žmonių gyvenime įvykus didelė permaina. Pats grįždams į Varnius po ciecoriaus sutikimo savo akimis matęs laimę atsižadėjusių girtybės. Jų pavyzdys paraginęs ir kitas parapijas reikalauti iš savo vadovų, kad jie įvestų blaivybę. Po dviejų mėnesių po visą vyskupiją išsiplėtė blaivybė, nežiūrint to, jog jai priešinga buvo policija ir kaikurie dvarininkai. Vyskupas sakosi negalėjęs nepagirti tokių pastangų, bet viešo nutarimo visai vyskupijai ligšiol nebuvę padaryta. Kad dvasiškija vartotų netinkamų priemonių blaivybei platinti, vyskupui to nepavykę susekti, ateinančios apie tai žinios pasirodą netikros arba labai perdėtos. Jos atsirandą iš to, jog žmonės nori būtinai įvesti pas save blaivybę, o kadangi esą ir priešininkų, tai blaivybės šalininkai pramaną pasakojimus apie tai, kaip anie buvę nubausti. Žadėdamas duoti tame dalyke reikalingą įsakymą kunigams, vyskupas drauge prašo generalgubernatoriaus iš savo pusės įsakyti, kad policijos valdžia netrukdytų blaivybės platinimo ir

[1]) 11. II. 1861 Nr. 319.
[2]) 10. XI. 1858 Nr. 1033.
[3]) 4. XI. 1863 Nr. 6696.
[4]) 18. XI. 1858 Nr. 2076.

prižiūrėtų, kad dvarų savininkai neverstų valstiečius vartoti spiritinius gėrimus (tokios eina paskalos) ir paliktų jiems tame dalyke pilną liuosybę. Tokį pat atsakymą davė Valančius ir Kauno gubernatoriui.

Politikos tikslais vyriausybė uždraudė blaivybės brolijų steigimą. Bet ir pati blaivybė, be žmonių spietimosi į draugijas, nerado pilno vyriausybės pritarimo, delto, kad mažino valstybės pelną iš gėrimų pardavinėjimo. Beto blaivybė sudavė per kišenius tų žmonių, kurie, pirkę iš valstybės teisę degtinę pardavinėti, krovėsi iš to didelius turtus. Buvo tai daugiausia žydai, kurių rankose buvo karčiamų dauguma. Karčiamų laikytojai visaip stengėsi kompromituoti blaivybę, skundė kunigus, būk jie blaivybę platindami griebiąsi prievartos priemonių, greta teisėtos valstybės valdžios norį įvesti dar savo policinę priežiūrą. Žydų tamsi rolė kovoje su blaivybe keletą kartų pabrėžiama ir paties vyskupo Valančiaus, ir kunigų.

Visus apkaltinimus prieš kunigus surinko ir išdėstė „karčiaminis posėdininkas" (palei amatą ir titulas!) savo raporte Raseinių apskričio viršininkui[1]). Jas surinko karčiamų žinybos valdininkai, važinėdami po Raseinių apskritį, kame pirmiausiai ėmė plėstis blaivybė, darydami tyrinėjimus apie kunigų pasielgimą blaivybės skelbime. Kunigai klausinėjami parodė, jog jokio savo vyresnybės įsakymo blaivybę platinti dar neturį, darą tai kaipo savo priedermę, pakelti žmonėse dorai ir pagerinti žmonių būviui. Odachavos dvare pašaukti tyrinėtojų 5 vieno sodžiaus valstiečiai pasakė, jog kunigai per pamokslus liepią visai negerti degtinės, kas geršąs, būsiąs atskirtas nuo bažnyčios, po mirties nebūsiąs priimtas į kapus, negausiąs išrišimo per išpažintį, vaikai nebūsią priimami prie krikšto, būsiąs išbrauktas iš brolijos knygų, būsią atimti jam škaplieriai ir rožančiai. Du valstiečiu pridėjo, jog juodu buvę klebono uždaryti už degtinės vartojimą, kiti gi du pasakė, jog esą išrinkti maršalkai sergėti, kad niekas negertų karčiamose. Po protokolu drauge su dariusiais tyrinėjimą valdininkais pasirašęs ir dvaro savininkas. Skaudvilėje vieno sodžiaus 6 valstiečiai sakė apie kunigų pamokslus tais pačiais žodžiais, ką ir Odachave. Po protokolu irgi pasirašęs Skaudvilės dvaro savininkas. Batakuose tą patį pasakė 9 karališki valstiečiai. Apie Šilelio ir Tubinų kunigų pamokslus užrašyta bendrai, be išgalių, valstiečių-liūdininkų pavardės nepaduotos. Prie tų protokolų dariusis tyrinėjimą valdininkas pridėjo dar kopiją Raseinių apskričio žandarmų viršininko žandarmų korpuso komandos štabiniam aficieriui[2]). Žandarmo pranešime paduoti šie faktai: kunigų agentai buvę pristatę

[1]) 17. X. 1858 Nr. 304.
[2]) 6. XI. 1858 Nr. 53.

į Eržvilką už gėrimą du valstiečiu pas policijos valdininką penkšimtininką, kad jis juos areštuotų, bet jie pabėgę. Viena moteriškė buvusi uždaryta kunigo mamuose trims dienoms. Raseiniuose du žmogu buvę uždaryti bažnyčios sklepe, žandarmui atėjus kunigas liepęs išleisti sakydamas nežinąs kas juos pasodinęs. Bajorvedžio pavaduotojas sakęs, jog dvarininkai ima bijotis, kad neatsikartotų tai, kas buvę Galicijoje 1848 metais, šiaip jau dvarininkai ant kunigų nesiskundžią, maną, jog tai daroma su vyriausybės žinia.

Apie Telšių apskritį pranešama bendrais žodžiais, jog gauta žinių apie panašų pasielgimą be nurodymo vietų ir asmenų. Artimesnių žinių gubernatorius pareikalavęs iš vietinės policijos. Tokios pat žinios esą gautos ir iš Šiaulių apskričio. Akcizos inspektoriaus raporte Kauno iždo rūmams[1]) paduota kunigų prievartos faktas iš Luokės. Vienas valstietis klebono įsakymu buvęs suimtas, turgaus dieną, mušant barabaną, vadžiota jį po rinką su lenta ant nugaros ir parašu ant jos: už girtybę. Aprašęs tą atsitikimą inspektorius prideda: toks klebono pasielgimas mažinąs iždo pelną, po blaivybės platinimo priedanga dvasiškija savinantis teismo ir policijos valdžią, viešai baudžiant valstiečius už stiklą degtinės, gal reikalingą jų darbuose šio krašto klimate, įeigos už patentus kitais metais galį sumažėti, o mokestis už akcizos atpirkimą visai pragaišęs.

Kauno gubernatorius rašė vyskupui[2]) gavęs pranešimą iš užveizėtojo akcijinių rinkliavų Kauno gubernijos, kad Skirsnemunyje per atlaidus vietinis klebonas ir sukviesti kunigai, išviso 12, raginę žmones nevartoti visai spiritinių gėrimų, patys ant žemės puolę reikalavę nuo žmonių prisiegos, jog ant visados išsižada vartojimo degtinės sakydami nesikelsią, kol žmonės tos prisiegos nepadarys. Taigi susirinkusieji žmonės, išviso apie 2000, priversti buvę padaryti reikalaujamą prisiegą. Gubernatorius reikalauja ištirti tą atsitikimą ir jei pasirodys tikras, nubausti kaltininkus. Taippat praneša vyskupui[3]), kad Betygalos klebonas važinėjąs naktimis ir užeidamas į karčiamas vaikas žmones, šaltoje špitolėje laikąs žmones uždarytus po kelias dienas. Papilėje, Viekšnuose, Meškuičiuose kunigai paskyrę tam tikrus prižiūrėtojus, kurie turi sergėti, kad žmonės nevartotų spiritinių gėrimų. Tie prižiūrėtojai geriančiuosius pristatą į špitolę.

Į kaikuriuos tų priekaištų yra atsakymų. Apie atsitikimą Luokėje klebonas kun. Choromanskis rašte į vyskupą[4]) duodamas tokį paaiškinimą: einant jam per rinką turgaus dieną paminėtasis

[1]) 6. XI. 1858 Nr. 51.
[2]) 7. VI. 1859 Nr. 541.
[3]) 6. III. 1859 Nr. 247.
[4]) 31. I. 1859.

viršui valstietis pirmas užkabinęs šiais žodžiais: klausyk tu, kunige, nors liepiate negerti degtinės, bet mes kaip gėrėme, taip ir gersime, ir dar pridėjęs rusiškus žodžius, bet jų atkartoti negalima esą, delto kad užgauną dorą. Klebonas atsikvietęs tą valstietį namo, davęs pamokinimą, jis prašęs jį nubausti klebonijoje, bet klebonas nesutikęs, nusiuntęs pas kliučvaitį, kurs atidavęs jį vaitui, kliučvaičio šimtininkas su vaitu nubaudę jį kaip viršui aprašyta. Patvirtinimui, jog tas valstietis liko nubaustas savo vyriausybės, klebonas atsiuntė valsčiaus valdybos nutarimo kopiją.

Apie atsitikimą Skirsnemunyje Veliuonos dekanas[1]) pranešė vyskupui, jog per šv. Jurgio atlaidus vienas kunigas skaitęs knygelę apie blaivybės brolijų naudingumą, paskui maldą, paskui klebonas pašlakstęs vandeniu ir davęs relikvijas pabučiuoti. Žinios apie vertimą prisiegą daryti ir kunigų gulėjimą ant žemės esančios pramanytos. Ta skunda išėjus iš Skirsnemunio karčiamos užlaikytojo žydo, jis įskundęs akcizos valdininkui, o šis pranešęs generalgubernatoriui.

1860 metais antru atveju įsakius gubernatoriui policija tyrinėjo skundas, būk kunigai blaivybę platindami vartoją prievartos priemones[2]). Raseinių ispravnikas, vykindamas gubernatoriaus įsakymą pranešė[3]) kad viešas atgailas už alkoholio vartojimą užsidedą patys žmonės, priekaištai, kunigams daromi nebuvę pripardodyti. Šiaulių ispravnikas pranešė[4]), kad sodžiuose paskirti dešimtininkai prižiūrėti, kad nebūtų vartojama degtinės. Buvęs atsitikimas, kad geriantįjį vedžiojo aplink bažnyčią, laikant rankoje butelį ir taurę (Papylėje), gulinčiam kryžiumi buvęs prie galvos butelys pastatytas (Radviliškyje), prideda tačiau, kad tyrinėjimo negal padaryti, nes nukentėjusieji, bijodami žmonių, nesiskundžia vyresnybei. Šiaulių ir Panevėžio apskričiuose darė tyrinėjimus generalgubernatoriaus pasiųstas valdininkas Slučanovskis. Patikrinus Panevėžio apskrityje 12 skundų prieš kunigus, kurias iškėlė akcizos valdininkai, jos pasirodė neteisingos. Bausmės už girtuoklių išsišokimus buvo uždėtos žemesniųjų policijos valdininkų arba valsčiaus valdybų. Tiktai Kupreliškio karčiamoje kunigas pakirpęs plaukus girtam ir Pumpėnuose girtas valstietis, žmonos skundžiamas kunigui, buvęs atvestas ir aplietas šaltu vandeniu. Trys skundos, paduotos nukentėjusių ispravnikui, pasirodę tikros, būtent kad kunigas įsakęs areštuoti ir uždėti pančius[5]).

[1]) 6. VII. 1859 Nr. 43.

[2]) Skundas ant kunigų ir blaivybės brolijos narių susiuntė akcizos prižiūrėtojai. Iš tų skundų ir policijos valdininkų pranešimų susidarė didelė byla. Tebeguli ji Kauno gubernatoriaus archive.

[3]) 5. VII. 1860 Nr. 183 Kga.

[4]) 8. VII. 1860 Nr. 176[3]. Kga.

[5]) Panevėžio ir provniko pran. 27. VII. 1860 Nr. 993 Kga.

Ištyrus penkias bylas, paduotas į Ukmergės žemės teismą, pasirodė, kad jei kur ir buvo baudžiama už alkoholio vartojimą, tai darę patys sodiečiai[1]). Bylos nusiųstos Kauno guberninei valdybai. Nutarimo, kad kunigai būtų buvę nubausti, neteko rasti.

Kitu atveju tariamuosius kunigų nusidėjimus prieš valstybės įstatus blaivybės platinime surinkta 1862 m. Jų sąrašas pridėtas prie generalgubernatoriaus rašto, atsiųsto vyskupui[2]). Del daromų jame kunigams priekaištų, kad jie blaivybę platindami vartoją prievartos priemonių, iš vienos vietos yra parodymų iš abiejų pusių. Daviusieji tyrinėjimą valdininkai pranešė, kad Anykščių klebono tarnai kamendoriaus įsakymu nuplakę rykštėmis vieną girtuoklį; tas kunigas nuolat persekiojąs ir kitus žmones už degtinės gėrimą, uždarinėjąs juos kutėje arba špitolėje. Anykščių klebonas Stulginskis ir jo padėjėjas kun. Jacevičius baudžiąs valstiečius už įėjimą į žydų namus ir šinkius uždarymu kutėse ir plakimu, skelbiąs neapykantą prieš žydus.

Skundžiamas Anykščių klebonas teisinosi vyskupui[3]): buvo 28. IV tyrinėjimas apie įstatų peržengimą įvedant ir platinant blaivybę Anykščių parapijoje. Pasirodė, jog iš valstiečių, kuriuos žydai buvo nurodę, nei vienas nebuvo kunigų už girtybę nei paliestas, o du tiktai žodžiais drausti. Vienas buvęs nubaustas valsčiaus valdybos už vagystę, girtybę, prisipažino skundęs kunigus delto, kad žydai už tai mokėję jam pinigus, davę gerti kiek norėjęs, pavieto gi viršininkas gąsdinęs, jog jei nekalbėsiąs prieš kunigus, pakliūsiąs į kalėjimą. Pavieto viršininkas imąs kyšius nuo žydų. Klebonas prašo nesutikti su generalgubernatoriaus reikalavimu ir nekelti jo iš Anykščių, kad neišrodytų, jog blaivybės priešininkų viršus.

Tyčia paminėjau žymesniuosius kaltinimus del girtuoklių baudimo, kurius atsidėję beieškodami per 4 metus stengėsi susekti visoje vyskupijoje akcizos ir policijos valdininkai su žydų pagalba. Kiek gi teisybės tose visose skundose? Pasirodo, jog skundų netikrumą turėdavo pripažinti pati vyresnybė, tramdžiusioji blaivybę. Raseinių ispravnikas padaręs tyrinėjimą pranešė gubernatoriui[4]), kad priekaištai kunigams daromi nebuvo priparodyti, nurodomi baudimo atsitikimai pasirodė perdėti, nubaustieji visur teisino savo dvasios vadovus. Skirsnemunio valsčiaus valstietis, kurs buvo padavęs skundą generalgubernatoriui, būk buvęs už gėrimą

[1]) Ukmergės žemės teismo raportas 29. VII. 1860 Nr. 10723 Kga.
[2]) 8. V. 1862 Nr. 2633.
[3]) 30. IV. 1862.
[4]) Raseinių ispravniko pranešimas Kauno gubernatoriui 5. VII. 1860 Nr. 183 Kga.

nuplaktas rykštėmis klebonijoje. Tyrinėjant šį atsitikimą pasirodė, kad skunda melaginga. Ispravnikas daro pastabą, kad ta skunda surašyta dalyvaujant akcizos valdininkams. Skundos melagingumą patvirtino valdininkas Šmidtas, dariusis tyrinėjimą Raseinių teismo įsakymu. Tam valstiečiui prašymą surašęs Jurbarke nepažįstamas žydas[1]). Kauno gubernatoriui skųsta[2]), kad Platelių klebonas Gruzdys išbaręs vietinį penkšimtininką, apskelbdamas žmonėms, kad aplamai policijos neklausytų, o penkšimtininko, kaipo visai menkos ypatos nei žiūrėte nežiūrėtų. Drauge gi Gruzdys gązdinęs žmones, kad kas nors stiklą degtinės išgersiąs, nebūsiąs priimtas išpažinties, o mirus nebūsiąs priimtas į kapus. Padarius tyrinėjimą pasirodė, kad patsai penkšimtininkas, parašiusis skundą, atsisakė nuo jos teisindamasis rašęs iš paskalų, kurios paskui pasirodžiusios melagingos. Tačiau tyrinėtojai sužinoję vietoje, jog kun. Gruzdys šį-tą panašaus kalbėjęs per pamokslą, bet niekas iš parapijonų nenorėjęs to patvirtinti. Gubernatorius prašė vyskupo, kad nubaustų kunigą perkėlimu į kitą parapiją.

Aukščiaus išaiškintieji atsitikimai parodo, kaip būdavo perdėti apkaltinimai kunigų dėlei vartojimo prievartos priemonių blaivybės platinime. Kadangi gaudamas skundas gubernatorius paskirdavo tyrinėjimus, grasindamas kaltininkus patraukti į teismą[3]), kadangi apie patraukimą teisman arba nubaudimą nėra žinių, tai gal sakyti, jog atsitikimų iš kunigų pusės vartojimo prievartos priemonių nedaug tebūta. Kaip vyskupas Valančius tame dalyke buvo atsargus, parodo šis atsitikimas: Odachavo klebonas pranešė vyskupui[4]), kad atvažiavęs prie ligonio vežti girtas žmogus, klebono pirmiau bartas už tai, kad pas žydus šabase šinkuoja. Pasisodinęs kunigą į roges, paleidęs arklį nuo kalno, o patsai iššokęs tardamas: tegu dabar tave velniai ima. Kunigas išmestas iš rogių taip smarkiai buvo sutrenktas į klevą, kad valandą be žado gulėjo ant kelio. Atsikėlęs liepęs tam žmogui duoti 10 rykščių. Vyskupas pranešdamas apie tą atsitikimą gubernatoriui[5]) rašo: „nors kunigo pasielgimas, teisingame užsirūstinime padarytas, visai dovanotinas, bet aš norėdamas prašalinti net šešelį sauvalios nuo dvasiškijos, įsakiau tam kunigui atvykti pas mane pasiteisinti ir liepiau panašiuose atsitikimuose verčiau skųstis."

---

[1]) Raseinių išpravniko raportas 11. VII. 1860 Nr. 205 ir tyrenėjimo aktas Kga.

[2]) 20. V. 1859 Nr. 499.

[3]) Kauno gubernatoriaus raštas į vyskupą XII. 1862 dėlei skundos ant Liackavo klebono: „teismo tardytojas daro tyrinėjimą, kaltininkai bus patraukti teisman."

[4]) 20. XII. 1858.

[5]) 7. II. 1859 Nr. 324.

Toje pakraipoje vyskupas buvo davęs nurodymų dvasiškijai ir tam tikrame cirkulere[1]): „civilė vyresnybė balsiai graudoja, būk dvasiškija peržengianti savo valdžios ribas vartojime priemonių blaivybės platinime. Uolumą tame dalyke, visokiu žvilgsniu garbingame, laikėmė kuniguose jų uolumo ženklu ir kituose dalykuose. Tačiau kad prašalinti skundas, delei to kilstančias, įsakome vengti priemonių, nepriguliničių prie dvasiškosios valdžios, vartoti tiktai paraginimus, tinkančius įtikinimui. Tas (blaivybės) dalykas taip šventas ir visuomenei naudingas, jog patsai savyje užtektinai turi įtikinimo jėgos. Pavyzdys tūkstančių tų žmonių, kurie jau yra paragavę blaivybės vaisių ir dėkuoja už tai Dievui, bus stipriausiu paraginimu. Tokių paraginimų, patvirtintų pavyzdžiu ir uolumu, užteks įtikinti žmonėms, jog turi visiškai išsižadėti spiritinių gėrimo vartojimo. Priešginiai netrukus nužengs į kapus, o su jais drauge pragaiš ir blogas pavyzdys. Turime viltį, jog Viešpats Dievas, kurio malonei pripažįstame to darbo pradžią, laimingai jį iki galui prives, prieš visas kliūdančias pastangas."

Skundai ant kunigų elgimosi blaivybę platinant visi atsidurdavo pas vyskupą. Vyskupas turėdamas pranešimų ir iš kunigų pusės galėjo tikriausią gauti apie tą dalyką nuomonę, kurią išreiškė savo rašte generalgubernatoriui[2]): „apie vartojimą iš dvasiškijos pusės netinkamų priemonių blaivybės platinime pasiekdavo ir mane panašios paskalos, bet patikrinęs jas nekartą įsitikindavau, jog jos arba visai be pamato arba bent perdėtos. Galiu tikrai pasakyti, jog atsitikimų nepriėmimo į kapus visai nebuvo. Apie atsitikimus atiminėjimo rožančių, sulaikymo po areštu ir kitų mano nepagiriamų priemonių ligšiol negalėjau susekti, ar jie tikri. Versmė visų tų netikėtinų paskalų toki: žmonės nori būtinai pas save įvesti blaivybę, bet kadangi atsiranda ir priešininkų, tai uolesnieji blaivybės šalininkai skleidžia visokius pasakojimus geriantiems papeikti, labiausiai apie tai, kaip Bažnyčia baudžiant geriančius.

Gali Tamsta pasitikėti manimi, aš visa padarysiu paraginti dvasiškijai, kad neiškryptų iš savo pašaukimo, neužmirštų, jog turi pasitenkinti pačiu įtikinimu, nevartodama jokių prievartos priemonių, kaipo nesutinkančių su krikščionišku nuolankumu."

Tą pačią savo pažiūrą vyskupas plačiau išdėstė kitame rašte į generalgubernatorių[3]): Labai esą gailu, kad kaikurie kunigai, vaduodamiesi karštu noru matyti savo parapijas liuosas nuo girtybės, gražiausiame savo tikslu dalyke pavartoję nevisai tinkamų priemonių ir tuo davę progą apkaltinti visą dvasiškiją. Valančius

[1]) 31. I. 1859 Nr. 278–286.
[2]) 18. II. 1858 Nr. 2076.
[3]) 12. VII. 1860 Nr. 1435.

pripažįsta kad tikrai buvę atsitikimų vartojimo priemonių, nesutinkančių su dvasiškijos pašaukimu. Bet delei nedaugelio tokių atsitikimų pasklydo daug keistų paskalų, būk Žemaičių vyskupijos dvasiškija išplėtusi kaž kokią tironystę ant žmonių. Štai ir šįmet, kada generalgubernatoriaus įsakymu buvo renkamos žinios apie susilaikančius nuo gėrimo, visi, išskyrus mažą skaičių, įsirašę savo vardus į blaivybės sąrašus. Todel apie jokias prievartos priemones negalį būti nei kalbos.

Jei teko kam būti užgėdintam vien del degtinės vartojimo, tai jei bent iš prastų žmonių pusės, kurie kartais fanatiškai persekioja geriančius degtinę tame įsitikinime, jog blogas pavyzdis gali sugrąžinti girtybę, dvasiškija gi tokiuose atsitikimuose buvusi kantri. Jei būdavo griebtasi prievartos priemonių, tai tiktai su tokiais, kurie buvo visai prasigėrę ir traukė savo šeimyną į neturto bedugnę. Klebonas pasikvietęs kaltininką stengdavosi įkvėpti jam geresnius jausmus, jei pasirodydavo, jog nežino tikėjimo tiesų ir nepildo jų, sulaikydavo keletui dienų špitolėje pasimokinti ir prisirengti prie išpažinties, ir po išpažinties atleisdavo namo. Jei kunigų pamokinimai nepadėdavo, tai girtuokliai būdavo siunčiami valsčiaus, policijos arba dvaro valdžioms ir būdavo baudžiami, ne už mažą spiritinių gėrimų vartojimą, bet už girtuokliavimą ir muštynes, blogą elgimąsi su pačia ir vaikais ir kitus panašius nusidėjimus. Gailu, jog kaikurie kunigai būdami patys užgauti, išeidavę iš kantrybės, ūmame ūpe drįsdavę patys nubausti, bet del to keleto tokių atsitikimų negal kaltinti visos dvasiškijos. Rožančiai niekur nedalyjami, atsitikimo, kad vaikų nekrikštytų, nebuvę, taippat neatsitiko, kad į kapus nepriimtų, jei bent tuomet, kada kas girtas mirė, bet tokiame atsitikime ir visuomet nepriimama į kapus, kaip to reikalauja Bažnyčios įstatymai.

Toki buvo vyskupo pažiūra į blaivybės platinimo būdą. Ją dar kartą priminė ir dvasiškijai, išleisdamas antrą kartą cirkulerą, kad blaivybės platinime nesigriebtų netinkamų priemonių[1]): „dar kartą tvirčiausiai primenu, kad kunigai jokiu būdu nevartotų fiziškų priemonių priversti girtuokliams prie blaivybės. Kaip prakilnus tas dalykas, taip garbingos turi būti ir priemonės palaikyti, vartojimas gi fiziškų priemonių labai kompromituoja netiktai kunigus, bet ir pačiam dalykui kenkia, sukeldamas riksmą ant visos dvasiškijos, kuri visai nėra to užsipelniusi".

Aukščiau paduoti vyskupo raštai užtektinai parodo, jog ir blaivybės sumanytojas vyskupas ir jo noro pildytojai — kunigai visai nepritarė tiems retiems atsitikimams vartojimo fiziškų priemonių. Baudžiavos laiko dvasia ir papročiai bent kiek pateisina ir anuos karštuolius, kurių tačiau nedaug tebūta.

[1]) 4. VII. 1860 N 1364—1381.

Kliuviniai iš policijos pusės. Kovotojai del blaivybės — vyskupas ir kunigai, su visu jėgų įtempimu stengdamiesi naikinti girtybę, negalėjo ramiai žiūrėti, kaip jiems nuolat darė kliuvinių policija ir akcizos valdininkai. Įdomių apie tą dalyką žinių pristatydavo vyskupui kunigai.

Iš Krinčino kun. Kobylinskis rašė vyskupui[1]): „ką tiktai išleistas Valstybės Turtų Rūmų nutarimas verste beveik verčia žmones girtuokliauti. Siūnčiu jo kopiją. Tas nutarimas regis padarytas prašant iždo karčiamų arendoriui. Nežinia, ar tas cirkuleras į visas valsčių valdybas išsiuntinėtas".

Vyskupas kaip paprastai naudojosi visomis teisėtomis priemonėmis blaivybei platinti ir ginti, tai ir šiame atsitikime ant netikusio valdininkų pasielgimo skundžiasi Kauno gubernatoriui[2]): „Valsčių valdybose, įsakant Valstybės Turtų Rūmams, beveik kas mėnuo skelbiami cirkulerai, kuriais būk tai stabdant neteisėtą kunigų veikimą nuolat stengiamasi įtikinti liaudį, kad ji gertų degtinę. Skundžiantis karčiamų laikytojus Bychauskui, Rūmai liepė valsčiaus valdyboms perskaityti visus senuosius cirkulerius, esant prie skaitymo žydui. Taigi skelbiama liaudžiai, kad neturi klausyti savo dvasiškos vyriausybės, verčia atsisakyti apžadų, iš geros valios Dievui padarytų, ir tai prie žydų, paniekinimui mūsų tikėjimo. Tokie Rūmų įsakymai gali išklibinti valstybinės tvarkos pamatus ir iššaukti baisiausias pasekmes". Valančius siųsdamas Rūmų paliepimo kopiją, prašo gubernatoriaus, kad ištirtų tą atsitikimą ir kad būtų leista žmonėms biaurėtis girtybės nedorybe ir būti blaivais.

Valdytojas Kauno Rūmų, gavęs gubernatoriaus paklausimą, pristatė tokį pasiaiškinimą[3]): „finansų ministeris sužinojęs, kad valstybės valstiečiai pasiryžę atsisakyti degtinės gėrimo ir tam darą sueigose nutarimus bausti nesilaikančius tų nutarimų ir statyti sargybas, 19 kovo 1859 N 670 pranešė cirkuleru, jog valstiečių noras blaivai gyventi esąs pagirtinas, bet prie blaivybės naikinimo reikią eiti įtikinimu, baudžiant pagal įstatus perdidelę girtybę, bet ne persekiojant tų, kurie su saiku geria. Vyriausybė griežtai draudžia valsčiaus sueigose priverstinų nutarimų darymą. Apie tą ministerio įsakymą buvo išsiuntinėtas cirkuleras valsčių valdybdoms. Karčemų laikytojams valstybės dvaruose skundžiant kunigus, Rūmai įsakė laikytis paskelbto cirkulero. Paskui vėl atėjo skunda nuo pirklio Šmuilos Bychauskio, kad paminėtasis įsakymas neturi pasekmių. Jis manąs, kad Rūmų įsakymas neskelbiamas valstiečiams arba skelbiamas be reikalingo įtikinimo, prašė, kad būtų įsakyta valsčių valdyboms paskelbti valstiečiams visus

[1]) 11. VIII. 1860.
[2]) 31. VIII. 1860 N. 1830 Kga.
[3]) 24. IX. 1860 N. 91 Kga.

įsakymus del šio dalyko, esant prie skaitymo jam pačiam arba jo įgaliotiniui, kad jie apie visus atsitikimus arba prievartą iš dvasiškijos pusės praneštų Rūmams. Apie tokią Bychauskio skundą Rūmai pranešė apskričio užveizėtojams ir valsčių valdyboms ir 13 liepos N. 10896 vėl cirkuleru įsakė griežtai laikytis pirmiau paskelbto cirkulero, nedrausdama prie to cirkulero skaitymo būti karčemų laikytojui arba jo įgaliotiniui. Kadangi viename valsčiuje tam cirkulerui paskelbti tyčia buvo sušaukta sueiga ir įsikišus karčiamų laikytojo įgaliotiniui buvo daromi netinkami paaiškinimai, tai Rūmai 31 rugpiūčio įsakė savo cirkulerus skelbti per paprastas sueigas, nekviečiant jų tyčia delto ir jokiu būdu neleisti kišimosi privatinių asmenų ir karčemų laikytojo įgaliotinio".

Taigi valdžios įstaiga prisipažino, kad per valsčių sueigas buvo vedama akcija prieš Bažnyčios pastangas skleisti blaivybę ir Valančius turėjo pamato skųstis.

Panašus valdžios įsikišimas buvo Utenoje. Pristovas Pasternakovas per jomarką rinkoje paskelbė, jog leista ir įsakyta gerti degtinę. Jo sekretorius patsai tai savo pavyzdžiu patvirtino ir sakė, kad valia ir įsakyta gerti. Patsai su savo šeimyna būdamas įsirašęs į blaivybės broliją, vos ant kojų bepastovėdamas, gązdino žmones: kurie esą negers, turės mokėti štropą[1]). Delei tokio policijos pasielgimo vyskupas tuojau nusiuntė skundą gubernatoriui. Aprašęs visa prideda[2]): „toks policijos pasielgimas daro papiktinimą žmonėse. Tą pačią dieną pasirodė girtybė, kuri buvo užslopinta, todel esu priverstas prašyti Tamstos pasirūpinti, kad panašųs atsitikimai iš policijos pusės nebeatsikartotų, ir kaltininkų nepalikti be sudraudimo. Aš tvirtai tikiu, jog vyresnybė yra pasiryžusi stabdyti visas pastangas, priešingas doros taisyklėmis, o paminėtasis atsitikimas ir yra toki pastanga". Ir Kauno gubernatorius turėjo sudrausti peruolius policijos valdininkus, apie ką ir pranešė vyskupui[3]): „Ukmergės apskričio viršininkas, kuriam buvo pavestas ištirti atsitikimas Utenoje, pranešė, jog tikrai pristovui rinkoje pranešant apie panaikinimą pardavinėjimo teises jo sekretorius paskelbė, jog jei kunigai kam iš gyventojų padarysią skriaudą del degtinės vartojimo, tai reikia tuojaus eiti skųstis pristovui. Skaitant tą paskelbimą sekretorius buvo blaivas, jisai neturi palinkimo prie spiritinių gėrimų ir yra gero pasielgimo". Toliau gubernatorius prideda: „toks pristovo įsakymas, kaip jisai aiškinasi, buvo padarytas tuo tikslu, kad gyventojai, prityrusieji skriaudų nuo dvasiškijos, nesiskųstų stačiai aukštesniajai vyresnybei, bet kreiptųsi į vietinę policiją, kuri galėtų bylą čiapat pabaigti. Bet kadangi visiems žinoma, kad nuskriaustieji turi skųstis vietinei

[1]) Utenos Klebono Kun. Višnausko pranešimas vysk. 29. VII 1860.
[2]) 6. VIII. 1860 Nr. 1596.
[3]) 4. XI. 1860 Nr. 786.

policijos valdžiai, todel negal taisyklišku pavadinti pristovo įsakymo, kurs sukėlė žmonėse visokių kalbų. Todel pristovui Pasternakovui duotas smarkus papeikimas su perspėjimu, kad ateityje savo įsakymuose būtų atsargesnis."

Panašus policijos išsišokimas buvo Raseinų apskrityje[1]). Pirmojo apskričio pristovas, pranešdamas Lieplaukio klebonui apie uždraudimą steigti blaivybės draugijas pridėjo: „reikalauju griežtai laikytis to įsakymo, sustabdyti ir pamokslus ir draugiją, netinkamai įvestą." Delei tokio policijos kišimosi vyskupas skundėsi gubernatoriui: „ministerio paliepime ir kituose delei to dalyko vyriausybės nutarimuose neuždrausta skelbti per pamokslus susilaikymo nuo spiritinių gėrimų, priešingai žmonių linkimas prie blaivybės pripažinta pagirtinu daiktu, palaikytinu ramiais dvasiškijos paraginimais. Todel pristovo reikalavimą sustabdyti skelbimą per pamokslus aš laikau jo paties prasimanymu, aiškiai priešingu žmonių dorai, taigi ir vyriausybės norams. Pristovas nuo kiekvieno kunigo lengvai galėjo sužinoti, jog blaivybės brolija nebuvo įvesta, bet tiktai susilaikymas nuo spiritinių gėrimų, taigi reikalavimas sustabdyti draugiją netinkamai įvestą lygus sugrąžinimui panaikintos girtybės. Pagalios pagal valstybės įstatus (juos vyskupas savo rašte nurodo) bažnyčios dalykų valdymas prideri vien tiktai vyskupijos vyresnybei, ir kaip matyti iš pridėto čionai pristovo rašto į Lieplaukės kleboną, šis valdininkas savinasi valdžią be mano žinios stabdyti pamokslus." Ką pasakė gubernatorius persmarkiam pristovui, neteko surasti.

Panevėžio dekanas kun. Kobilinskis pranešė vyskupui[2]), kad reikalas Keritėnų sodžiaus moterių blogai stovįs. Panevėžio apskričio valstybės turtų viršininkas Baikov būdamas Krinčino valsčiaus valdyboje, paskelbė Kirdėnų ūkininkams, jog už savo žmonių pasielgimą turėsią užmokėti žydui Sternui 400 arba 500 rublių. O kada valstiečiai apreiškė, jog jie nenori žydo turėti sodžiuje ir prašė viršininko padėti, jis neleido jiems net kalbėti. Valstiečiai prašą vyskupo užtarimo. Pranešdamas apie tai Kauno gubernatoriui Valančius prašo ištirti tą dalyką nurodydamas, kaip kenksmingai atsiliepia karčemos laikymas sodžiuje ir prašo paliuosuoti valstiečius nuo jos.

Šimonių filialistas rašė Valančiui[3]), kad žydai ir girtuokliai grąsiną, jog tuojau apskųsią arba teisman paduosią, jei kunigas nors žodį pasakytų prieš girtybę. Pirmiau prašė vyskupo gauti iš vyriausybės leidimą arba paaiškinimą, ar niekuomet negal nei žodžio pasakyti girtuokliui[4]).

[1]) Vyskupo raštas į Kauno gubernatorių 19. V. 1859 Nr. 1244.
[2]) 9. XI. 1862.
[3]) 11. II. 1867 Nr. 4.
[4]) 17. III. 1862 Nr. 756.

Negarbinga žydų rolė kovoje prieš blaivybę nekarta buvo jau paminėta. Į jų iniciatyvą skundose ant kunigų nurodo savo rašte vyskupui[1]) Liolių klebonas: „giliai buvo žmonės paskendę girtybėje, prie tos nelaimės daugiausiai prisidėjo žydai. Sodžiuje jie šeimininkavo visu suvargusių valstiečių turtu. Matydami, jog ištraukiama jiems iš rankų ta nelaiminga auka, sumanė pulti ant mūsų su maža saujele ištvirkusių žmonių, kuriuos nugirdę mokina mus visaip užkabinti, kad turėtų progą paduoti ant mūsų melagingas skundas vyresnybei.“ Batakių dėkanas Jankauskis rašė vyskupui[2]), jog kaikurie valdininkai su žydu, karčemų laikytoju, buvę Skaudviliuose tyrinėti, kokia teise kunigai per pamokslus skelbia blaivybę. Žydai vaikščioja su buteliais po sodžius, už degtinę ima stačiai iš jaujos javus ir paskutinį kąsnį.“ Rietavo dėkanas rašė[3]): „apsireiškia kažikoki pikta dvasia žmonėsę, palengvu ima daugiau gerti, labiausiai arbatos su rumu. Žydai pramanė naują būdą žmonėms nugirdyti, įkalbėjo jiems, kad maišytų degtinės arba rumo į alų. Tokiu mišiniu daugelis smarkiai nusigeria.“

Kauno gubernatorius buvo pareikalavęs[4]), tuojau iškelti iš Anykščių viršui minėtąjį kun. Stulginską, kurs kurstąs žmones prieš vyriausybę ir žydus. Vyskupas atsakė, labai jam esą gailu, jog negalįs prisitaikinti prie to noro, kol dvasiškosios valdžios formaliu tyrinėjimu nebūsią susekta, jog kun. Stulginskas užsipelnė tokią bausmę. Elgdamasis kitaip, sako vyskupas, parodyčiau niekinąs Bažnyčios įstatus ir netekčiau vyskupijoje nuomonės, jog esu teisingas valdytojas, kuri nuomonė būtinai reikalinga vyskupijos viršininkui. Jei Tamstai patinka, aš paskirsiu komisiją ištirti kaltybei kunigo, kurs ligšiol buvo žinomas savo teisingumu ir išmintingumu, ir jei jisai pasirodys kaltas, nubausiu kaip yra užsipelnęs.

Kada visokie valdininkai ieškojo priekabių prie kunigų del blaivybės platinimo, vyskupas, įsakydamas kunigams vengti priemonių, nesutinkančių su įstatais, duoda patarimus, kaip elgtis su tais valdininkais[5]): „iš įvairių vyskupijos kraštų ateina žinios, jog išsiuntinėta į apskričius valdininkai susekti tariamųjų dvasiškijos nusidėjimų prieš įstatus blaivybės įvedime, patys juos peržengia, kišdamiesi į dalykus visai jiems nepriderinčius, ir tuo užgauna mane ir visą kunigiją. Patariu sužinoti, kas iš kunigų ir kokio prityrė užgavimo, kas kokias turėjo skriaudas bedarant tyrinėjimus, ar nebuvo klausinėjami apie dalykus, prie svietiškos

[1]) I. IX. 1860 Nr. 17.
[2]) 6. X. 1858.
[3]) 20. XI. 1859 Nr. 75.
[4]) 17. III. 1862 Nr. 756 ir cirkuleras.
[5]) 31. VIII. 1860 Nr. 1832—1848.

vyresnybės visai nepriderinčius, ir apie visa man su išgalėmis pranešti. Prašau apreikšti dvasiškijai, kad iš atvykstančių valdininkų reikalautų pirmiausiai parodyti įgaliavimus nuo savo vyresnybės: kokių dalykų ištirti jie atsiųsti ir tiktai į klausimus, tuos dalykus paliečiančius teatsakinėti, o apie tai, ko klausinėti jie neįgalioti, nedavinėti jokių atsakinėjimų."

Blaivybės platinimo priemonės. Viršui privesti dokumentai aiškiai nupiešia, kokią smarkią kovą del blaivybės reikėjo išlaikyti dvasiškijai su policijos ir akcizos valdininkais, kurių užpakalyje stovėjo žydai. Ir nors vyresnybė uždraudė blaivybės brolijų steigimą, nors policijos ir akcizos valdininkai sergėjo kiekvieną kunigų žingsnį, tačiau dvasiškija neatsisakė nuo tolimesnio blaivybės skelbimo, nors jai palaikyti negalėjo nei susirinkimų daryti, nei vartoti kitų žmonių švietimo priemonių atitraukti nuo girtybės kaip antai skaityklų, arbatinių ir kitų. Beliko raginimai iš sakyklos bažnyčioje.

Raginant blaivybę palaikyti daug svėrė patiės vyskupo žodis, todel Valančius laiks nuo laiko siuntinėjo į vyskupiją savo laiškus, kurie būdavo skaitomi bažnyčiose. Išleistieji blaivybės pradžioje buvo jau paminėti. Čionai dar paduodu ištisą vėliau išleistą laišką[1]):

„Jau dwei metaj sukako, kaip Diewo łoska blajwistes apsiaute musu žeme ir didi stebukła akise musu padare: szimtaj tukstancziu pijoku su visu luowies gertie arełka, pamete sawa błoga papratima, isz pat gerkles peklos iszspruka ir pargriža prie Diewa Sutvertojaus savo; isz džiaugsma ir linksmibes wisu szirdes drebeje, wisi ajszkej pažina ligsziol buwen akłais ant sawa dwasiszka ir kuniszka pełna, wisi wienu balsu atsilepe užtek... Stebuklinga Dieva łoska, czia bałsas iszpat dangaus atwere ausis ir akis žmoniems wargdeniems Žemaicziams ir Lietuwiems, kuriu garsas prasipłatina mažne wiso pasaulie ir duok Diewe kad ir waisius tokius pat wisur atnesztu tas garsas ir ta žinia garbinga.

Surinkies rasztus isz wisos Diocezios ape užsižadiejusius pijokautie, didej nusidžiaugiau matidamas; jog aweles katalikiszkos pakłause bałsa Bažniczes ir jos wiresnibes dwasiszkos kurnekur tiktaj paliko pijokaj kaip pełaj isz grudu iszsiskiren; su skausmu szirdes turiu iszpažinti, jog pawietesi K(auno) ir R(aseinų) didesnis skajtlus rados pijokaujenczių. Nełaimingi tie žmones ne ant wenos pijokistes ira atsidawien, ira je wenkart błogi katalikaj tankej bluznierczej, pałaistuwej, nepiłdantis pawinaszcziu krikszczioniszku, iszbłaszkitojei sawa turtelu,

[1]) 9. IX. 1860 Nr. 1609—1625.

wargintojei sawo waiku, wargintojei sawiszkiu, piktintojei artima, błoga wejsle pijokistes ir kitu necnatu, o taj ir... dai tu pakłujkusiu avelu, apie kures girdieti nemalonu, o ant kuriu wejzieti dar biauresniu ira daiktu.

Bet nuo to bajsaus paweiksła atkreipien akis ant geru ir paklusnu waiku Bažniczes, iszwisme aveles malones, kurios iszsižadiejuses apgirdancziu gerimu wed gražu giwenima... pakaju namuose, procewoj sau tikej ir proces sawo newercz ant nieku, miles tarp sawes, wienas kitam duod gera prikłoda pabažnastes, błajwistes ir visokiu cnatu, mil Dewa, mil sawa wiera, mil ir klausa wiresnibes Bažniczes ir dwasiszku Mokitoju ir taip szwentu giwenimu linksmin wisa dangu, tajsidami ir sau ten weta po wargu szio giwenima: tokims katalikams, tokims dewobajmingims wajkams mano isz giluma szirdies siunczіu małoniause padekawone ir palaiminima Wiskupiszka; tegul jam Wisagalis Dewas pałajmina namuose ir łaukuose ir kožname žingsnie jusu.

Kajp kita karta Majžieszius pranaszawa žmonems Izraelaus wisokius pałajminimus už užłajkima prisąkima Diewa, taip Mes jumis troksztam matit łajmingajs už užlajkima błajwistes; delto sakau žodžejs Maižesziaus: pałajmintas busi mieste, pałajmintas ant łauka, pałaimintas waisius žiwata tawa ir wajsius žemes tawa ir wajsius galviju tawa, bandos, turtu tawa ir awinika awiu tawa. Paszlowinti kłoimaj tawa ir paszłowinti pałajkaj tawa — paszłowintas busi tu iejdams ir iszejdams. Nulejs Wieszpats pałajminima ant wiralines tawa ir ant wisu darbu ranku tawa, dangus atwers skarba sawa łabai gera, idant duotu lietu łajkie sawo.

Bet nenoriu su tuomi Majžesziu siustie prakejkima ir ant wajku kurie nekłausidami balsa bažniczes tebepijokauna. Meldžiu Diewa, kad ir ju szirdes pajudintu ir patrauktu ant blajwistes, ir jus pakłusni wajkaj mana melskites už anus ir mejlingaj geru prikładu weskiet juos ant giara kela, o kuo didžiausej nepiktinkites isz błoga pawejksła, neklausikiet ikalbinieima pijoku, jog walna pijokautie, ne, nebuwa ir nebus walna, nieks jums nuog padarita prižadieima neiszwalnins, saugok Diewe nuog to, bukite tame dajkte twirti kajp uola, nekripkiet ne i wiena nei i antra puse, bet karta pažinien dwasiszka ir kuniszka pełna błajwistes, turiekites anos ligi gała taj ira pakoł neiszniks lig paskutinios pijokiste ir neužaugs nauje gimine nepažinstanti smoka arelkos.

Persergu dar, kad saugotumeties apgawinieima židu, kurie ariełka majsza su ału arba sumajszien su kuom kitu wetoj wina pardawiniej, nes wisoks apsigerims ira grieku.

Wilemos, jog tus žodžius musu priimset ing sawa szirdes ir užłajkiset wisi be skiriaus, o asz isz giłuma szirdies jums swejkinu, žegnoju ir błagasłowiju, idant łoska błajwistes ir milesta Diewa butu su jumis ir patwirtintu jumis geruose darbuose ir užsitureimie iki gała błajwistiej.

Raszita Warniuose 1860 rugseja mėnesia 9 dena[1]).

Tokios graudingos, širdingų jausmų pilnos vyskupo gromatos turėjo daryti didelį įspūdį į žmones, tuo labiau, kad jos buvo nuolat palaikomos kunigų pamokslais. Kaip Valančiui rūpėjo blaivybės palaikymas tinkamais pamokslais, rodo jo šis užsilikusis laiškas į nežinomą pamokslininką: „dalykas šventos blaivybės, kuriai įvesti geriausias Dievas teikėsi išrinkti įrankiu mane, nors plačiai įsikerėjusis visoje vyskupijoje, gražius atnešė ir atneša vaisius, tačiau reikalingas nuolatinio iš mūsų pusės sergėjimo ir rūpestingumo. Ketinama Visų Šventųjų dieną Katedroje, kada susirinks daugybė žmonių, atnaujinti iškilmingą prižadėjimą visai negerti degtinės ir kitų spiritinių gėrimų, o kad prirengti prie to žmonių širdis, kviečiu Tamstą tą dieną į Varnius pasakyti tinkamo pamokslo ir drauge su mumis atlikti pamaldų."

Valančius netiktai gyvu žodžiu, bet ir spausdintu raštu naudojosi žmones sustiprinti blaivybėje. Manau, Valančiaus paraginti, kunigas Juozapas Dovidaitis parašė Šiaulėniškį senelį, pralatas Kasakauskas, ir kiti knygeles apie blaivybę. Vyskupas dažnai pats rašinėjo laiškus į atskiras parapijas, kame pasirodydavo didesnis reikalas sutvirtinti žmones blaivybėje.

Kaip brangi buvo vyskupui Valančiui blaivybės įdėja, matyti iš to, jog jisai stengėsi kiekvieną progą sunaudoti jai žadinti. Leisdamas Kauno augustionų bažnyčioje laikyti gegužines pamaldas prideda ir motyvą: kad padidinti Marijos garbę ir sustiprinti jos užtarymu blaivybę[2]). Leisdamas Šiaulėnuos gyvenančiam senam kunigui Kibortui laikyti žiemą ir rudinį Mišias klebonijos kambaryje išreiškia savo pasitikėjimą, kad per Mišias niekuomet neužmirš pavesti Dievui blaivybės dalyko[3]). Joniškio dėkanui kun. Jakštavičiui įsako nešvęsti koplyčios Medvidžiuose (Milvidžiuose?), kol Grūdžių dvaras neiškels karčemoje gyvenančio žydo per tokį tolumą nuo koplyčios, kaip to reikalauja valstybės įstatai.

Didelį taipogi svarbumą vyskupas pripažindavo ir kunigų geram pavyzdžiui. Pradžioje blaivybės išleisti paraginimai į kunigus buvo jau aukščiau paminėti. Vėliau vyskupas liepė dėkanams paraginti kunigus, kad panaikintų kurnekur dar užsilikusį nelaimingą paprotį vaišinti stipriais gėrimais svečius[4]).

[1]) Rašto kraštai nupelėjusieji. Rašyba paišeliu taisyta.
[2]) Raštas į Augustionų kleboną 25. IV. 1859 Nr. 1022.
[3]) 5 IX. 1859 Nr. 1809.
[4]) 13. XII. 1862. Raštas į Raseinių domininkonus 5. V. 1859 Nr. 1131.

Valančius karštai troško skleisti blaivybę netiktai savo vyskupijoje, bet ir kitur kuoplačiausiai. Siųsdamas atgal pašvęstus Zemaičiuose į kunigus Seinų vyskupijos kunigus, rašė Seinų vyskupijos valdytojui Choinskiui[1]): „atsiųsti klierikai grįžta kunigais. Duok Dieve, kad nauji Kristaus vynyne darbininkai, ant kurių Dievas per mano nevertas rankas išpylė Sakramento malonę su nauda darbuotųsi, raudami nedorybių kukalius, platindami blaivybę, kurios didelį naudingumą matau savo vyskupijoje, o kuri prasidėjo Tamstos valdžiai pavestoje vyskupijoje.

Bravarų ir karčiamu naikinimas. Pačioje blaivybės platinimo pradžioje Valančius kreipėsi į dvarininkus, kviesdamas juos palaikyti tą prakilnų darbą ir padėti jame dvasiškijai. Ir nevienas iš dvarininkų, nežiūrėdamas nuostolių, uždarė savo bravarus ir karčiamas. Vyskupas išreiškė už tai padėką ir pripažinimą grapui Kazimieriui Pliateriui: „už priedermę laikau padėkuoti Tamstai už veiklų prisidėjimą prie įvedimo blaivybės. Tuo didesnę padėką jaučiu garbingiems dvarininkams, palaikantiems tą dalyką, jog nežiūrėdami delei to pasidarančių nuostolių, stengiasi platinti naudingą blaivybės darbą, keliantį žmonėse dorą. Tegul Dievas gausiai išlieja ant Tamstos, Šviesiausis Grape, palaiminimą, prie kurio jungiu ir savo ganytojišką palaiminimą". Panašią padėką už nuolatinį darbavimąsi, kad visiškai išnyktų tarp valstiečių kenksminga girtybė, išreiškė Napoleonui Klimanskiui[2]). Kvėdainos klebonui Valančius pavedė išreikšti padėką teisėjo žmonai Sickienei ir ponams Viktorui ir Antanui Grajauskams, kad palaikė blaivybės įvedimą, uždarydami savo bravarus ir karčiamas. Daugelis ir kitų dvarininkų palaikė Valančiaus skelbiamą blaivybę.

Kunigaikštis Vasilčikovas Žigaičiuose uždarė karčiamas. Kletas Burba Belvederiškis panaikino visus bravarus ir karčiamas palivarkuose, kame patsai vedė ūkį. Karčiamas paliko tiktai, kur būtinai reikalingos. Tos karčiamos, ant kurios skundėsi vyskupui kun. Ciževičius, panaikinti negalįs delto, kad nuomininkas turi kontraktą ir bilietą[3]). Baronas Roppas Pakruojiškis karštais žodžiais išreiškė vyskupui padėką už blaivybę, kuri tokią naudingą įtekmę padariusi valstiečių gyvenime, labiausiai dabar, kada valstiečių luomui rengiama tokios svarbios permainos[4]).

Ypatingai svarbus buvo vyskupui Valančiui karštas pritarimas blaivybei tokio žymaus, visame krašte žinomo dvarininko, kaip kunigaikštis Rietaviškis Ireniejus Oginskis, kurs taip apie tą da-

[1]) 18. VIII. 1859 Nr. 1682.
[2]) 5. XII. 1862.
[3]) Burbos raštas vyskupui 26. IX. 1862.
[4]) 7. II. 1859.

lyką rašo vyskupui[1]): „Išreiškiu kuodidžiausią padėką už uolumą, su kuriuo J. M. Vyskupas teikeisi imties iškeikimo biaurios girtybės. Naudingi to darbo vaisiai jau dabar matyti, o dar didesni pasirodys ateityje. Nors turiu dėlei to su viršu 10000 rublių metinio nuostolio, su noru pasiskubinčiau ypatiškai išreikšti padėkos už Ganytojišką uolumą, kad ne kelionė į Kauną. Prie tos progos prašau atsiųsti man prižadėtą 1000 ekzempliorių knygutės, raginančios į blaivybę. Žinoma man ji nuo ypatos labai interesuotos, nuo Nariškino".

Vyskupas atsakyme Oginskiui[2]) dėkuoja už gerą žodį blaivybės dalyke: „Tarp daugybės kita kitai priešingų nuomonių tame dalyke, Šviesiausio Kunigaikščio nuomonė taip man svarbi, jog priešingų galiu nežiūrėti".

Vyskupui tekdavo netiktai mandagiai dėkuoti dvarininkams už karčiamų uždarymą, bet ir prašyti jų uždarymo. Taip Zarasų pavieto maršalko Piotucho mandagiai praše[3]), kad uždarytų savo karčiamą. Piotuchas teisindamasis rašė[4]): „kaip tiktai vyskupo įsakymu įvesta blaivybė, tuojau savo dvare uždariau bravarą ir sodžiuose esančias karčiamas, palikdamas tiktai vieną Pašiliuose, prie vieškelio iš Kamajų į Rokiškį. Tamsta reikalauji, kad ir tą uždaryčiau, bet koki iš to nauda. Jei bent pakils pelnas kaimynų karčiamose, aš gi be jokios naudos visuomenei prie nuostolių, kuriuos turėjau uždarydamas bravarą ir karčiamas sodžiuose, o kurių nesigailiu, turėčiau dar nuostolio 100 rublių. Prašau tikėti, jog nenoriu trukdyti blaivybės darbo, ir jei mano kaimynai panaikins savo karčiamas, aš iš savo pusės, nežiūrėdamas jau turėtų nuostolių, su mielu noru uždarysiu ir tą paskutinę karčiamą". Maršalko Burbos prašo vyskupas[5]) išvaryti iš savo sodžiaus žydą, užsiimantį degtinės pardavinėjimu: „esu tikras, prideda vyskupas komplementą, jog Tamsta nei žinoti nežinai apie tai, delto, kad man užtektinai žinomas Tamstos rūpestingumas apie valstiečių būvio pataisymą".

Kartais reikėdavo griebtis ir smarkesnių priemonių. Vienam dvarininkui rašė[6]): „gavau žinoti, jog Tamsta verste verti savo pavaldinius vartoti degtinę, tuos gi, kurie priešinasi muši ir kitas prievartos priemones vartoji. Norėčiau tikėti, jog tai netiesa. Tačiau jei taip ištikrųjų būtų ir toks vertimas iš Tamstos pusės atsikartotų, būsiu priverstas prašyti gubernatoriaus ištyrimo panašaus pasielgimo ir teismo".

[1]) 4. XII (23. XI.) 1858.
[2]) 25. XI.
[3]) 7. XII. 1860.
[4]) I. 1861.
[5]) 17. III. 1862 Nr. 816.
[6]) 23. I. 1860 Nr. 157.

Bravaroms ir karčiamoms naikinti Valančius šaukėsi pagalbos geros valios dvarininkų, būtent pavienių maršalkų, stengdamasis per juos padaryti įtekmę į visus dvarininkus ir priversti juos uždaryti karčiamas ir bravaras. 15 XI. 1862 išsiuntinėjo jiems tokį atsišaukimą[1]):

„Nuo blaivybės paskelbimo pradžios iki šiai dienai atydžiai sekdamas jos plėtojimąsi ir kliūvinius, su kuriais nuolat turiu kovoti, stipriausiai įsitikinau, jog visokiu žvilgsniu naudingas tas dalykas jokiu būdu pilnai neprigis, kol bus sodžiuose karčiamų ir bravarų. Žydai, kurie traukia pelną iš žmonių tvirkinimo, gyvendami sodžiaus karčiamėlėse, tūkstančiais ras visokių priemonių patraukti prie savęs neatsargius prasčiokėlius, o patraukę lengvai sugebės atkalbėti nuo užlaikymo prižadėjimo, kurį užlaikyti sąžiningai buvo apsiėmę. Dauguma garbingos bajorijos pažino savo karčiamininkų pastangas ir daugelyje vietų seniai jau atstatė juos iš savo žemių, bet labai daug yra dar tokių ponų, kurie norėtų žmonių girdymu remti savo pelną ir todel iki šiai dienai laiko sodžiaus karčiamose žydiją, kuri visaip kasasi po blaivybe.

Taigi iš širdies norėdamas, kad visi garbingi dvarininkai drauge su dvasiškija imtųsi visiškai naikinti girtybę, sumaniau kreiptis į Maršalkus su prašymu, ar ne pripažintų galimu daiktu įteikti pavietiniams bajorijos susirinkimams sumanymą visuotinai panaikinti sodžiuose karčiamas ir uždaryti dvaruose bravaras. Tai vienatinė priemonė pabaigti kovai ir ginčams, kilusiems tarp luomų del blaivybės ir padėti tvirtus pamatus būsiančiai valstiečių gerovei. Žinodamas apie geriausius norus gerbiamos bajorijos žmonių naudai, neabejoju, kad šitas mano sumanymas ras pas ją pritarimą, ypatingai, jei Tamsta galinga savo įtekme teiksies jį palaikyti".

Tas vyskupo atsišaukimas nepraskambėjo be atbalsio, kaip matyti iš Juozapo Šemioto atsakymo[2]): „Gerbiamąjį Tamstos atsišaukimą šiandieną kopijose pranešiau visiems PP. Tarpininkams savo pavieto įprašydamas, kad drauge su manimi prisidėtų prie blaivybės palaikymo ir kiekvienas savo apskrityje teiktųsi apskelbti dvarininkams būtiną reikalingumą panaikinti sodžiuose karčiamas ir uždaryti dvaruose bravarus, kaipo tikrąsias versmes papiktinimo žmonėms. Laikau už garbę užtikrinti, jog laikau savo priederme visomis doromis priemonėmis palaikyti ir vykdinti Apaštališką Gerbiamiausiojo Ganytojo Balsą".

Gražius nutarimus buvo padarę Zarasų apskričio dvarininkai, kaip rodo žemiau paduodamieji aktai: 1) 15. IV. 1861 Liudvikas

[1]) Nr. Nr. 2402, 2403, 2404, 2439—Končai, Pliaterui, Šemiotui, Kauno maršalkui.

[2]) 27. XI. Nr. 758.

Petkevičius atmindamas tai, kad valstiečiai, perdaug vartodami degtinės, patenka į neturtą, visokias nedorybes ir net proto nustoja, pasiryžo padaryti auką iš savo pajamų ir tam tikslui nuo 1. V dviem ateinantiems metams uždarė du bravaru, kurie jam duodavo metinio pelno 5000 rublių ir leisdavo dar jam laikyti didesnį skaičių geresnės veislės galvijų. Prie tos progos padavė sumanymą uždaryti paminėtam laikui visus bravarus paviete. Bajorija vienu balsu pritarė tam sumanymui. Parašai: Liudvikas Petkevičius, Antanas Komarauskas, Ludvikas Mikuličius, Juozapas Komaras, Eduardas Romeras, Mykolas Veisenhof. 2) Nutarimas 1. I. 1862 metų skelbia: uždaryti visas karčiamas sodžiuose ir prie privatinių kelių paliekant karčiamas tiktai miesteliuose, turinčiuose turgus, ir prie šašiejų. Eina 32 parašai. Tačiau tie gražųs nutarimai nebuvo įvykdinti, kaip tai matyti iš vėlybesnio Valančiaus rašto į Zarasų pavieto maršalką Piotuchą, kuriam vyskupas rašė[1]): „garbinga pagalba, kurią Tamsta nuo valandos blaivybės įvedimo suteiki tam naudingam dalykui, padrąsina mane visuose atsitikimuose šauktis Tamstos padėjimo ir įtekmingo užtarimo. Prieš dvi savaiti turėjau laimę prašyti Tamstos, kad išaiškintumei garbiems apskričio bajorams būtiną reikalą panaikinti bravarus ir karčiamas, kad galūtiniai sutvirtėtų tarp žmonių blaivybė ir su tikru džiaugsmu susilaukiau žinios, jog tas mano prašymas rado pas Tamstą pritariną ir netrukus bus įvykdintas. Dabar siunčiu Tamstai sąrašą karčiamų, tebėsančių Zarasų apskrityje, prašydamas ypatingai priminti apie tai per dvarininkų tarybas ir turiu viltį, jog garbi mūsų bajorija, visados pasiryžusi prie aukų ir pasišventimo visuomenės naudai, sužinojusi apie taip didelį karčiamų skaičių, su šventu pasiųjaurėjimu tuojau pridės ranką prie jų panaikinimo. Esu tikras, jog panaikinus bravarus ir karčiamas, pragaiš priežastys nesutikimų tarp luomų ir tuojau visi luomai pamatysime ištiestą vieni kitiems brolišką ranką, kad meilėje ir sutartyje eitų tikru keliu prie sutvirtinimo tarp mūsų vienybės". Tokiu pat būdu kreipėsi į Ukmergės apskričio maršalką prašydamas, kad per bajorų suvažiavimą pakeltų klausimą apie bravarų ir karčiamų uždarymą, kad padarytų įtekmę į kaikuriuos išreiškiamus dvarininkus, kad jie uždarytų nurodomas karčiamas.

Bajorvedžių ir vyskupo pastangoms naikinti bravarus priešinosi akcizos valdžia. Finansų ministeris skundėsi Vilniaus generalgubernatoriui, kad einantis Kauno apskričio bajorvedžio pareigas, reikalaujant vyskupui Valančiui, kreipęsis į bravarų savininkus cirkuleru proponuodamas jiems sustabdyti degtinės darymą ir uždaryti savo dvaruose karčiamas. Finansų ministeris vadina tokį

[1]) 1862 Nr. 2565.

atsišaukimą ėjimu prieš vyriausybės tikslus ir prašo generalgubernatoriaus pranešti kiek galima greičiau, ar tikrai buvo išsiuntinėtas tas cirkuleras, ir jei pasirodytų, kad buvo išsiuntinėtas, tai pareikalauti iš bajorvedžio pasiaiškinimo, kodel jisai taip padaręs be guberninės vyresnybės žinios [1]).

Rasdamas papeikimo žodžius už karčiamų laikymą dvarininkams, tuo skaudesnis buvo Valančius tame dalyke dvasiškiams. Utenos dekanas kun. Stulginskis pranešė [2]), jog dvarininkams naikinant karčiamas Palėvėnio vienuolynas ištaisęs didelę senąją karčiamą ir kitą mažesnę pastatęs dideliam degtinės sandėliui, mokyklos gi Palėvėnyje nėsą. Dvarininkai sutikę prisidėti prie jos palaikymo, vienuolynas gi teisinąsis, jog nėsą vietos mokyklai, o dvi karčiamas neseniai pastatęs. Nėsą kam užsiimti mokinimu, o vienuolių esą keliolika. Vyskupas į tai atsakė dekanui Stulginskiui [3]): „pavedu Tamstai nežiūrint jokių vienuolyno išsikalbinėjimų užginti ant visados vienuolyno karčiamoje laikyti spiritinius gėrimus ir įsakyti, kad joje nuo ateinančio rudens būtų įtaisyta parapijinė mokykla, apie jos stovį, mokinių skaičių ir priežiūrą iš vietinių kunigų pusės savo laiku man pranešti.“ Ir vienuolyno viršininkas pasidarė blaivybės platintoju ir taip apie savo veikimą rašė vyskupui [4]): „pakviečiau Palėvėnio vaitą, prašydamas, kad savo įtekme padėtų stabdyti gėrimą. Patariau, kad per sueigą paaiškintų girtybės kenksmingumą, padarytų nutarimą, kad vienas kitą sulaikytų ir prižiūrėtų, nusidedančius baustų. Vaitas pritarė.“

Vienų įtikinimo priemonių kovoje su girtybe neužtenka. Kaikuriose valstybėse ir mūsų laikais vyriausybė, pripažindama degtinės didelį kenksmingumą visuomenei, stačiai uždraudžia jos liuosą pardavinėjimą, visose gi valstybėse yra tam tikrų įstatų, kurie bent kiek varžo spiritinių gėrimų pardavinėjimą, įveda jų prekybai tam tikras taisykles. Kadangi tie suvaržymai leidžiami visuomenės naudai, tai ir Valančius kovodamas su girtybe, laikė galimu daiktu jais naudotis, trukdyti neteisėtą, įstatymais uždraustą degtinės pardavinėjimą arba kitokius girtybės šalininkų išsišokimus.

Toje kovoje Valančiui daug padėdavo Telšių apskričio valstybės turtų žinybos viršininkas Butkevičius. Jo pagalbos nuolat ir šaukdavosi Valančius, kada reikėdavo sustabdyti neteisėtą spiritinių gėrimų pardavinėjimą ir kitaip kaip sudrausti girtuoklius. Apie tą pagalbą taip rašo Valančius Butkevičiui [5]): „nekartą gauta nuo Tamstos pagalba girtybės naikinime tarp žmonių padrąsina mane

[1]) Generalgubernatoriaus Nazimovo raštas (slaptas) Kauno gubernatoriui 9. IV. 1863 Nr. 658 Kga.
[2]) 14. IV. 1859 Nr. 57.
[3]) 25. IV. 1859 Nr. 1025.
[4]) XII. 1862.
[5]) 17. III. 1862 Nr. 1813.

vel kreiptis į Tamstą, kaipo į šventos blaivybės globėją.“ Privesiu čionai keletą atsitikimų suteiktos iš Butkevičiaus pusės pagalbos. Ylakių valsčiuje viename sodžiuje valstietis pastatęs ant savo žemės namelius atidavė arendon žydui, kurs ėmė degtinę pardavinėti. Valančius prašo[1]) iškelti žydą iš sodžiaus ir tuo prašalinti papiktinimą. Butkevičius skaudžiausiai įsako[2]) valsčiaus valdybai tuojau iškelti žydą ir uždėti štropą ant valstiečio, įleidusio žydą. Valsčiaus valdyba uždėjo ant kaltininko štropos vieną rublį. Alsėdžių vaitas girtuokliaudamas duodąs blogą pavyzdį. Valančius prašo[3]) Butkevičiaus paskirti kitą vaitą, blaivą. Žarėnų parapijoje vieno sodžiaus valstiečiai taip nusigėrė, jog užpuldinėją ant pravažiuojančių. Vyskupas apie tai praneša[4]) valstybės turtų viršininkui. Tuose ir kituose atsitikimuose Butkevičius sakosi[5]) norįs kiek galėdamas prisidėti prie naudingo girtybės stabdymo darbo, tikėdamasis, jog jo pastangos nepaliksią bergždžios, jai stabdyti vartoja įstatymais leistas priemones, būtinam reikalui esant, šaukiasi policijos pagalbos. Legėčių ir Pašvitinio valsčių valdyboms įsako rūpestingai kiek galima stabdyti girtybę iškėlimu žydų iš karčiamų, priežiūra, kad neimtų užstatan už degtinę daiktų ir javų, kad šventomis dienomis, kada esti pamaldos bažnyčioje, nebūtų pardavinėjami gėrimai. Vyskupas už tokią pagalbą išreiškia padėką rašydamas[6]): „del Tamstos padėjimo daugelyje vietų valstybiniai valstiečiai linksta prie doresnio gyvenimo.“

Kartais Valančius kreipdavosi ir patsai staciai į policiją prašydamas sustabdyti neteisėtą degtinės pardavinėjimą.

Blaivybės išsiplėtimas. Valančiaus įvairiuose raštuose dažnai minima, jog Žemaičių vyskupija visai atsižadėjusi stiprių gėrimų vartojimo, žymi dauguma gyventojų priėmusi blaivybę. Tą patį patvirtina iš įvairių vietų pranešimai. Tiktai bajorai mažiau linkę buvo prie blaivybės. Vieliuonos dekanas kun. Valauskis 1860 metais rašė[7]): „dekanate visiška blaivybė, išskyrus bajorus, tie visados daugiau sau leidžia, sakydami, jog blaivybė tiktai valstiečiams.“

1860 metais reikalaujant general-gubernatoriui vyskupas įsakė kunigams[8]) padaryti statistiką apie skaičių prisirašiusiųjų prie blaivybės, paduodamas ją darant laikytis šių taisyklių:

[1]) 16. IX. 1861 Nr. 2092.
[2]) 27. IX. 1861.
[3]) 17. XII. 1860 Nr. 2523.
[4]) 27. II. 1860 Nr. 457.
[5]) 24. XI. 1859 Nr. 5492.
[6]) 15. I. 1860 Nr. 93.
[7]) 28. IV. 1860.
[8]) 16. III. 1860 Nr. 630—648.

1. Klebonai ir filialistai turi padaryti parapijonų sąrašus, surašyti užlaikančius blaivybę, globėjai paduoda nepilnamečių vardus;

2. užsirašiusieji atkartoja prieš altorių arba šv. Marijos paveikslą prižadėjimą iki mirties gyventi blaivybėje;

3. padarius sąrašus, per mėnesį klebonai savo parapijų sąrašus siunčia dekanams, dekanai gi pristato vyskupui;

4. dekanai turi prižiūrėti, kad ir toliau blaivybė būtų užlaikoma, lankydami parapijas turi teirautis, kokiame stovyje parapijos blaivumas. Jisai laikomas ženklu, rodančiu kunigų uolumą ir kituose dalykuose.

Iš sąrašų, kuriuos dekanai pristatė, matyti, jog parapijonų dauguma buvo įsirašiusi į blaivybę. Parodo tai žemiau paduodamos skaitmenys:

Dekanatas.	Kiek parapijų.	Kiek išviso parapijonų.	Kiek įsirašiusių į blaivybę.
Kauno dekanate	10	32.948	21.(000) [1])
Krakių	8	44.527	32.900
Varnių	8	28.136	25.(000) [2])
Šeduvos	10	44.515	38.229
Skuodo	11	39.819	37.637
Panevėžio	12	60.543	57.812
Viekšnių		30.680	27.918
Ukmergės	17	55.264	47.928
Zarasų		71.664	69.978
Semigalijos	6		30.056
		408.096	388.458

Šidlavo dekanato parapijų skaitmenys vienon vieton nesuvestos. Atskirų parapijų skaitmenys kaikur išpelėję, nebegali išskaityti. Tytavėnų parapijos nepaduota. Joniškio dekano pranešime skaitmenų visai nėra, dekanas sako, kad beveik visi žmonės prisirašę prie blaivybės, per mėnesį sąskaitų negalima buvo padaryti.

Iš tų skaitmenų, be abejo, ne visai griežtų, išrodo, kad žymi dauguma katalikų, vietomis nuo 59 nuošimčių iki 97 nuošimčių buvo priėmusi blaivybę. Tas žinias palei apskričius papildo generalgubernatoriui Nazimovui 1860 metais susiųstos Vilniaus ir Žemaičių vyskupų žinios apie blaivybės stovį Kauno, Vilniaus ir Grodno gubernijose [3]).

---

[1]) ir

[2]) Kraštai rašto išpelėję, kabėse padėtų skaitmenų negal išskaityti.

[3]) Michal Brensztejn, Bractwa Trzeźwościna Litwie, Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1915—1918, pusl. 69—70.

	Katalikų skaičius.	Įsirašiusių į blaivybę.	%
Kauno gub.	827.730	689.536	83,3
Vilniaus gub.	626.178	325.261	51,9
Grodno gub.	193.373	114.040	59,0
		be Kobryno ir Sokulkos apskr.	

Gyventojų blaivumo stovį gal pažinti iš pajamų, kurias duoda valstybei spiritinių gėrimų pardavinėjimas. Iždas gavo akcizos už išgertos degtinės kibirų[1])

	1858 m.	1859 m.	krito
Kauno gub.	934.475	304.170	67 %
Vilniaus gub.	1.072.733	662.841	38 %

Dar aiškesnis skirtumas pajamose iš odkupo.

	Tikėtasi iš jo 1859 m.	Gauta nuo 1. VII. 1859—1. II. 1860
Vilniaus gub.	929.305 rubl.	336.781 r. 94¼ k.
Kauno gub.	948.056 rubl.	53.146 r.

Valdybos gi išlaikymas atsėjo Kauno gubernijai 94.551 r. 76 k., Vilnius g. 49.188 r. 58 k.[2]) Ieškodamas priežasčių skirtui pajamose Kauno ir Vilniaus gubernijų, generalgubernatorius pripažįsta žymią įtekmę ir blaivybei, platinamai kunigų. Kauno gubernijos gyventojai, ypatingai pasižymintys savo maldingumu, labiau pasiduodą kunigų įtakai blaivybės reikale. Bet svarbiausia priežastis esąs daug sunkesnė priežiūra Kauno gubernijos, kuri turi 1200 varstų sienų su Prusais, Kuršų ir Lenkų Karalyste, del tos priežasties ir valdybos išlaikymas brangiau atsieinąs, ir jai sunkiau išsaugoti degtinės iš kitur įvežimą.

Blaivybės įvedimas Žemaičių vyskupijoje atsiliepė netikt sumažėjimu valdžios pajamų iš degtinės pardavinėjimo, taigi ir materialės gyventojų gerovės pakilimu, bet ir doros pakilimu.

Tą labai svarbią blaivybės įtekmę yra oficialiai pripažinęs Kauno gubernatorius savo raporte ciecoriui apie gubernijos padėtį 1859 m.,[3]) kame jis rašė: „1858 metais apsireiškusis ypatingas susilaikymas nuo spiritinių gėrimų vartojimo palengva apėmė visą guberniją. Pridedamos žinios N 24 rodo, kad 1859 metais išsiplėtus blaivybei nusidėjimų skaičius daug mažesnis negu 1858 m.

Kaip matyti iš visų tų žinių, blaivybė tvirtai buvo prigijusi Žemaičių vyskupijoje ir gerai buvo pradėjusi kerotis. Tiesa, turėjo

[1]) Brensztejn, l. c. 71. p,

[2]) Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui 5. III. 1860 Nr. 1526 Kga.

[3]) Kga.

ji daug galingų priešininkų, nuolat stačiusių visokius kliūvinius, bet turėjo daug karštų savo šalininkų. Apie tai, kaip jai buvo atsidavę kunigai, rodo aukščiau privestieji pavyzdžiai. Netrūko jai karštų šalininkų ir valstiečių tarpe. Vidiškio parapijos Kodrėnų sodžiuje sudegė karčiama, priderėjusi žydui, stovėjusi ant valdžios pleciaus. To sodžiaus valstiečiai prašė[1]) vyskupo išsirūpinti, kad nebebūtų leista atstatyti karčiamos, prisižadėdami visą pelną, kurį karčiama davė žydui, prisiimti ant savęs. Jiems geriau būsią stačiai sumesti į iždą, negu per žydą, su dideliu nuostoliu doroje. Vyskupas tą valstiečių prašymą laikydamas visai teisingu, išmintingu, naudingu ir išklausytinu, praše valdžios atstovų jį išpildyti. Anykščių parapijos valstiečiai blaivybės įvedimo atminimui pastatė kiekvienoje gatvėje prie įvažiavimo į miestelį kryžius, su tam tikrais lietuviškais parašais[2]). Aukščiau buvo privesta, kad Gulbinų dvare valstiečiai nenorėjo nei klausyti general-gubernatoriaus apskelbimo, kuriuo leidžiama degtinę gerti.

Žemaičių vyskupijos blaivybė plačiai pragarsėjo, rado sau pritarimo ir kituose kraštuose. Blaivybės šalininkai ir iš kitur siųsdavo Valančiui pasveikinimų už taip gražaus, visuomėnei naudingo dalyko įvykdinimą. Juozapas Gluvinskis, dvarininkas iš Podolijos gubernijos rašė Valančiui[3]), gėrėdamasis blaivybės pasisekimu Žemaičiuose: „prašau priimti dovanomis sau ir kapitulai 10 ekzempliorių mano pamaldų į šv. Izidorių, artojų patroną.“ Švietimo ministerijos valdininkas Praniauskas iš Petersburgo rašė Valančiui, jog jo blaivybė randa sau pritarimą ir Volgos pakraščiuose.

Išsiblaivius žmonėms, kad jie turėtų doresnį pasigėrėjimą, negu degtine, Valančius buvo ketinęs leisti laikraštį vardu „Pakeleivingas“ ir tam tikslui buvo padavęs prašymą į vidaus dalykų ministerį.

Taigi kova su girtybe plėtėsi, pritraukdama daugiau vis šalininkų, bet užėjusi 1863 metų audra, užtraukdama ant Bažnyčios didelį suvaržymą, parbloškė ir blaivybę. General-gubernatorius Muravjovas atsiuntė vyskupui tokį įsakymą[4]): gavęs žinoti, kad kaikuriose Kauno gubernijos vietose dvasiškija vel ima platinti blaivybės draugiją tarp sodžiaus gyventojų. Paminėjęs toliau, jog draugijos draudžiama steigti be vyriausybės leidimo, jog jos paprastai įgijančios politišką spalvą, jog jau 1858 m. vyriausybė buvusi priversta užginti jas, nors jos dengėsi gražiu tikslu ir gudriai stengtasi pateisinti, rašo: „dabar paskutinieji atsitikimai iškėlė aikštėn visas slaptas revoliucionierių pastangas. Aš pripažįstu

[1]) 5. V. 1852 Nr. 1215.
[2]) Anykščių klebono Stulginskio raštas į vyskupą 12. VIII. 1862.
[3]) 24. IX. 1859.
[4]) 18. IV. 1865 Nr. 2360.

reikalingu daiktu tuojau pavartoti smarkias priemones, kad palaikymas ir platinimas blaivybės brolijos, kurios įsteigėjai ir pasekėjai paskui perėjo politiškų nusidėjėlių pusėn, jokiu būdu nebūtų kenčiamas, todel laikau sau priederme prašyti Tamstos pranešti dvasiškijai, kad jei po to bus susekta, jog kas nors iš kunigų norėjo kur užvesti brolijas ir draugijas vis viena kokiu vardu, ir priėmė savo parapijiečius į jas prievarta arba įtikinimu, bus baudžiamas štropa pirmą kartą 100 rubl., antrą kartą 200 rubl., o be to dar atiduodamas karo teismui."

Vyskupas pranešdamas apie tą įsakymą dvasiškijai[1]) stengėsi gelbėti dar blaivybės platinimą paakindamas, kad kunigai ateityje kovodami prieš girtybę nevartotų jokių įstatais draudžiamų priemonių, neįrašinėtų parapijonų į brolijos knygas, bet tiktai Evangėlijos dvasioje, ramiais pamokinimais sergėtų doros taisyklių. Dekanams įsako prižiūrėti, kad kunigai laikytųsi kuodidžiausio išmintingumo ir atsargumo.

Bet baimė baisaus anais laikais karo teismo ir be tų vyskupo paraginimų turėjo užtektinai mokyti atsargumo, tuo labiau, kad žemesnioji policija kiekvieną iš sakyklos tartą žodį prieš girtybę laikė nusidėjimu prieš viršui paminėtą general-gubernatoriaus įsakymą.

Kun. Opolskis iš Balnikų rašė vyskupui[2]), kad naujai paskirtas jaunas pristovas Remieznikovas labai persekiojąs dvasiškiją del blaivybės, verste verčiąs žmones gerti, o kurie išsikalbinėja, kamuojąs šaukdamas pas save per 3 mylias kelio keletą kartų, grąsinąs, kad tiems, kurie nustojo gerti degtinę, reikės mokėti po 15 rubl. iždui, nuplėšdamas rūbus nuo krūtinės teiraujasi, kodel nešioją škaplierius, tai esą blaivybės ženklai. Nežinia, ar padėjo ką vyskupo skunda ant to policijos valdininko gubernatoriui[3]), kad toksai valdininko pasielgimas žeminąs žmonių akyse aukštą nuomonę apie vyriausybę, nesutinkąs su Aukščiausiai išreikštu blaivybės pripažinimu, kurį vyskupas apskelbęs žmonėms po pasimatymo su ciecoriu Vilniuje 1860 metais. Panašūs žemesnės policijos pasielgimai atsikartojo ir kitose vietose. Tryškių klebonas raportavo vyskupui[4]), kad vietinis žandarmas Šatilov, jei tiktai kunigas ką pasako iš sakyklos prieš girtybę, tuojau duodąs skundą ir delei to prasidedąs tyrinėjimas. Taippat Darbėnų klebonas skundėsi vyskupui (1867 m.), kad vietinis žandarmas Vasilenko išgirdęs, kad kunigai draudžią girtybę, davęs skundą, ir klebonas turėjęs važinėti pas kariuomenės viršininką teisintis.

[1]) 19. V. 1864 Nr. 929.
[2]) 30. IV. 1864 Nr. 92.
[3]) 15. V. Nr. 890.
[4]) 11. VI. 1867 Nr. 281.

Tie žemesnieji policijos agentai buvo vykintojais sumanymu aukštesnės administracijos, kuri su nepasitikėjimu žiūrėjo į blaivybės platinimą ir kur galėdama jai kliūdė. Ukmergės kariškis viršininkas Blau įtarė kunigus: Subačiaus Juozapą Januškevičius ir Ferdinandą Uselį, Šimonių — Adomą Mackevičių, Palėvėnio Juškevičių Joną ir Įdzelį Pranciškų, kad jie vedą smarkią propagandą prieš gėrimą. Sunku esą susekti, ar ta propaganda turinti politikos tikslų, ar tikt tikybiniai-dorinių. Bet tų kunigų veikimas kenkiąs iždo reikalams[1]). Generalgubernatorius Baranovas įsakė stropiai sekti kunigų skelbimą blaivybę[2]). Kauno gubernatorius išsiuntinėjo apie tai cirkulerą kariškiams viršininkams. Kauno gubernijos akcizos rinkliavų valdytojas pranešė Kauno gubernatoriui[3]), kad 6ame apskrityje pelnas iš akcizos kritęs del kunigų skelbiamos blaivybės. Vicegubernatorius Lvovas raportavo generalgubernatoriui[4]), kad jei blaivybės propaganda labai išsiplės ir gres pavirsti visuotina, tai reikėsią pavartoti greitų ir griežtų priemonių.

Del tokių kliūčių vyskupas rašė Kauno gubernatoriui[5]): „paskutiniais keleriais metais mano vyskupijoje žymiai ėmė apsireikšti perdidelis vartojimas stiprių gėrimų. Prie to veda pasklydusi visur nuomonė, būk dvasiškijai uždrausta atkalbinėti žmones nuo tos nedorybės. Valstybės vyresnybė neleidžia tiktai steigti blaivybės brolijų. Tuo tarpu gaunu žinių, jog žemesnieji valdininkai pavietuose neduoda ramybės kunigams delei to, jog jie kartais iš sakyklos draudžia žmones nuo girtybės. Toksai žemesniųjų valdininkų pasielgimas padrąsina neišmintingus žmones dar labiau gerti". Vyskupas prašo gubernatoriaus įsakyti, kad žemesnieji valdininkai nedarytų priekabių, jei kurs iš kunigų per pamokslus draus nuo girtybės, delto kad ir pati valstybės vyresnybė turinti rūpinties girtybėsi naikinimu.

Blaivybė taip smarkiai trukdoma, žymiai jau buvo susilpnėjusi, tačiau visai nepragaišo. Salantų klebonas, atsakydamas į vyskupa paklausimą[6]) 1867 m. rašė, jog jo parapija ligšiol neatsitraukusi nuo blaivybės, žmonės per vestuves, krikštynas, šermenis nevartoją degtinės, nelaiką jos nei savo namuose.

Didelę dar blaivybės įtaką 1868 m. Žemaičių vyskupijoje oficialiai pripažino Kauno gubernatorius Obolenskis savo pranešime vidaus reikalų ministeriui[7]). Rašė rugpiūčio ir rugsėjo mėnesiais apvažiavęs reviduodamas visą guberniją ir buvęs nustebintas ne

[1]) Pranešimas Kauno gubernatoriui 8. II. 1867 Nr. 189 Kga.
[2]) Jo raštas Kauno gubernatoriui 1. III. 1867 Nr. 793 Kga.
[3]) 26. IV. 1867 Nr. 1001 Kga.
[4]) 11. V. 1867 Nr. 2247 Kga.
[5]) 16. X. 1867 Nr. 2222.
[6]) 7. VI. 1867.
[7]) 19. IX. 1878 Nr. 12453 Kga.

girtybe, bet stoka tos ydos, taip įsigalėjusios vidurinėse Rusijos gubernijose. Žydai visai negerią, lietuviai ir žemaičiai gerią labai su saiku. Valstiečių blaivumo priežastis neseniai čia buvus, visur blaivybės draugija, skelbiama kunigų. Nors tos draugijos nebėra ir stropiai sekama, kad kunigai neskelbtų panašių draugijų, kuriomis prasidėję 1863 metų sumaiščiai, bet nėsą abejojimo, kad kunigai per išpažintį ir prie kiekvienos progos skelbią blaivybę. Gal ir klimatas bent kiek palaikąs blaivumą.

Vyskupo Valančiaus didelė nuopelna, kad jisai plačiai žmonių miniose paskleidė supratimą blaivybės reikalingumo. Tautos pamylėta blaivybė visai pragaišti nebegalėjo, jos atsiminimas tvirtai laikėsi lietuvių gyvenime. Atėjo pagalios laikas, kada nukrito visuomenės gyvenimą varžiusieji pančiai, ir blaivybė vel tuojau atgijo, šį kartą jau kaipo valdžios registruota „Blaivybės“ draugija (21. III. 1908). Kad ta draugija taip greitai prigijo ir išsiplėtė Lietuvoje, per kelis metus galėjo atidaryti daugiau negu 200 savo skyrių, patraukti kelias dešimtis tūkstančių sąnarių, tai delto, kad dar tebebuvo tautoje gyvas atminimas vyskupo Valančiaus blaivybės.

Luomų santykiai.

Valstiečių padėtis. Valančiui paimant vyskupijos valdymą, baudžiava dar nebuvo panaikinta. Valstiečių sąstata Kauno gubernijoje buvo labai marga, jie dalijosi į tris, savo skaičiumi maž daug lygias rūšis: lasvųjų žmonių, valstybės valstiečių ir privatinių baudžiauninkų. Iš 1 006 579 Kauno gubernijos gyventojų 1860 metais, laisvųjų žmonių ir privatinių baudžiauninkų buvo po $^1/_4$ dalį, valstybės valstiečiai sudarė $^1/_5$ dalį. Prie valstybės valstiečių ciecoriaus Mykalojaus I įsakymu buvo prijungti ir buvusieji dvasiškijos valstiečiai.

Laisvųjų žmonių padėtis buvo neaiški. Iki 1847 m. jie mažai kuo tesiskyrė nuo baudžiauninkų. Jų gyvenimui sutvarkyti 1847 m. buvo paskelbtos tam tikros taisyklės, leista jiems prisirašyti prie miestų. Prisirašė 10 215 vyrų. Bet kadangi jie gyveno daugiausiai sodžiuje ir su miestais beveik jokių reikalų neturėjo, tai pasidarydavo nemaža painiavos, mokesčius mokant. Nemažesnio būdavo painio, jei dvarininkas atsisakydavo atnaujinti su jais sutartį del valdomosios žemės, o laisvieji žmonės nenorėdavo išeiti iš savo gyvenamųjų žemių. Del to buvo susirėmimų.[1])

Aiškesnė buvo valstybės valstiečių padėtis. Jie turėjo savivaldybę, esančią valstybės turtų ministerijos žinioje.

Sunkiausia buvo padėtis baudžiauninkų, gyvenančių dvarininkų žemėse.

Vyskupas iš valstiečių. Valančius buvo pirmas Žemaičių vyskupas iš valstiečių ir kaipo toksai geriausiai numanė valstiečių reikalus, labai jais rūpinosi, daug pasidarbavo apšvietimui tarp valstiečių paskleisti. Patsai lietuviškai rašė ir kitus ragino rašyti ir platinti lietuviškas knygas. Tai ir galėjo nepatikti kai-kam iš dvarininkų, karštų lenkiškosios politikos Lietuvoje šalininkų, norinčių tiktai bajorams palikti vadovavimą Lietuvos visuomenėje. Valančius buvo apšauktas bajorijos priešininku, chlopomanu, skųsta už tai jį Ryme; Valančius turėjo dėlei to teisintis[2]). Toki

[1]) Kauno gubernatoriaus pranešimas ciecoriui apie gubernijos padėtį 1860 m. Kga.

[2]) Ks. A. Dąbrowski, Sp. Maciej Wołonczewski, Biskup Żmujdzki (Kalendarz Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności przy kościele św. Katarzyny w Petersburgu na 1901 r. str. 65).

apie Valančių nuomonė tebeklajoja ligšiol tarp kai-kurių lenkų rašytojų[1]).

Paties vyskupo raštai, visas jo veikimas nepatvirtina tokios nuomonės. Vyskupijos archyve guli plati vyskupo korespondencija su žymesniaisiais dvarininkais bent iki 1863 m., ji pati viena užtektinai rodo, jog vyskupo būta geruose santykiuose su jais.

Valančius nebuvo kokios nors vienos partijos arba vieno luomo šalininkas. Kaipo ganytojas, jisai visų lygiai reikalais rūpinosi. Todel, jei kartais dvarininkų reikalavimai ar tai kunigų paskyrime ir perkėlime, ar tai santykiuose su valstiečiais prasilenkdavo su teisybės, doros reikalavimais, Bažnyčios nauda, Valančius kur galėjo drąsiai stojo nuskriaustųjų pusėje, užsistodavo už Bažnyčios reikalus, gynė valstiečių teises.

Žemiau paduodamieji faktai rodo, kaip vyskupas užstodamas valstiečius stengėsi nustatyti savitarpius santykius tarp dvarininkų ir valstiečių pagal krikščioniškos meilės ir teisybės reikalavimus.

Valstiečių moterų doros gynimas. Visiškas vieno žmogaus nuo kito valios prigulėjimas gimdo dažnai didžiausios sauvalios darbus. Jei mūsų laikais, kada visi žmonės turi asmens laisvę, neretai galingieji naudojasi savo jėga ir valdžia, kad priversti moteris tarnauti savo žemiems geiduliams, tuo dažniau turėjo būti tokių atsitikimų anais belaisvės laikais. Vyskupas Valančius atlikdavo prakilnų darbą, savo galingu balsu sudrausdamas tokius baisius sauvalios darbus, užstodamas nelaisvų moterų dorą. Tą vyskupo užsistojimą reiškiai nupiešia žemiau dedamieji faktai.

Vyskupas Valančius sužinojo iš šalies apie vieną stambiųjų dvarininkų, kad jis, gyvendamas savo dvare, pagautas valstietes mergaites netiktai pats žaginąs, bet dar verčiąs patenkinti savo šlykščius geidulius kelioliką iš eilės dvariškių ir taip prikankintą ir leisgyvę auką, jei dar ima graudoti, be mielaširdystės plakąs. Tėvus ir šeimyninkus, jei jie užsistoja už savo dukteris ir samdininkes ir priešinasi jų gaudymui, ir gi baisiai plakąs. Vyskupas, rašydamas apie tai klebonui[2]), davė jam smarkų papeikimą už tai, kad tyli ir nieko nepraneša apie tokius darbus, kuri turi atsimušti į jo ausis, pareikalavo, kad tuojau oficialiai raportu praneštu apie panašius išnaudojimus, kad galima būtų dvarininką patraukti atsakomybėn. Drauge gi vyskupo raštinė pranešdama[3])

[1]) Józ. Bielinski, Uniwersytet Wileński, t. III. str. 494: „czy świadomie, czy bezwiednie zdradzala się w nim niechęc do szlachty... Byl czlowiekiem rozsądnym, wszechstronnnie wyksztalconym, tem więc dziwniejsza, że siał ziarna niezgody które niestety na opokę nie padły".

[2]) 9. X. 1854 Nr. 1462.

[3]) 11. X. 1854.

apie visa tai vadui kariuomenės dalies, kurioje tarnavo tas dvarininkas, vyskupo vardu prašė, kad sulaikytų savo pavaldinį nuo tokio nedoro elgimosi. Duok Dieve, esą, kad visa tai būtų netiesa. Liudna būtų vyskupui, jei ainį labai garsios krašte giminės reikėtų statyti teisman už panašius nedorus darbus, atsakomybė kristų ir ant viršininko, kad pavaldinį laiko ne tarnystėje, bet leidžia sėdėti savo dvare. Bet iki teismo nepriėjo. Klebonas raportavo[1]), kad pranešus dvarininkui vyskupo įsakymą, pasileidusių dvaro tarnų sauvalia tuojau tapusi sudrausta. Dvarininkas labai atjautęs, jog nešvari žinia pasiekė vyskupą, pasiryžęs patsai griežtai prižiūrėti savo pavaldinių doros ir elgimosi. Priparodymui, jog išlaikys savo pažadėjimą, iškarto liepęs smarkiai nuplakti du liekaju, nusikaltusiu nešvaria sauvalia, vienam davęs 100 rykščių, kitam 50, o po kelių dienų už panašius nusidėjimus nučaižęs visus tarnus, duodamas kiekvienam po 100 rykščių, kai-kuriuos iš tarnystės išvaręs. Klebonas sakosi apie tai skubinasis pranešti pirma, negu dvarininkas atvyksiąs pas vyskupą pagarbos išreikšti ir nuolankiausiai prašo maloningo atleidimo paklydusioms avelėms, grįžtančioms į tiesos kelią, iš kurio esą stengsis nebekrypti, prityrę vyskupo gailestingumo.

Štai vel kitas panašus faktas. Vyskupas duoda kaniauninkui Grinauskui įsakymą nuvykti pas dvarininką, kurs atsidavęs baisioms nedorybėms, keliolika vieną po kitos valstiečių mergaičių vartodamas savo paleistuvystei, verstinai versdamas pasiduoti savo šlykštiems geiduliams, mušąs jas, kankinąs. Grinauskas turėjo paimti iš to dvarininko raštu pasižadėjimą, jog pasitaisys. Ir dvarininkas išdavė reikalaujamą pasižadėjimą, graudingais žodžiais išreikšdamas savo gailestį ir teisindamasis, jog skundos buvusios labai perdėtos.

Panašių vyskupo Valančiaus reagavimų į dvarininkų nedorą sauvalią buvo ir daugiau. Dažnai valstiečių moterų dora buvo paminama ne pačių dvarininkų, bet jų užveizdų. Tokiuose atsitikimuose vyskupas kreipdavosi į dvarų savininkus, prašydamas sudrausti arba atstatyti pasileidusius užveizdus, kitaip busiąs priverstas pradėti konsistorijoje bylą[2]).

Nevisuomet pavykdavo perspėjimu Valančiui pačiam apsaugoti valstiečių moterų dorą. Kartais reikėdavo šauktis vyriausybės pagalbos. Štai tokio užsistojimo mandagiai suredaguotas raštas:

Vyskupas Vilniaus general-gubernatoriui[3]): „važiuojant man per Joniškio miestelį Linkavos valstiečiai iš Kepalų dvaro atėję pas mane skundėsi ant smarkaus prispaudimo nuo dvaro užveizdų ir

[1]) 30. X. 1854 Nr. 26.

[2]) Vyskupo raštai Nr. 1170 14. VIII. 1854. 16. IV. 1855 Nr. 556, 21. XII. 1857 Nr. 2109.

[3]) 9. VI. 1861 Nr. 1561.

padavė prašymą, kuriame prašo mano užtarimo. Aš gerai žinau, jog tokie dalykai visai nepriguli dvasiškosios vyresnybės žiniai, pradžioje norėjau atsakyti jų prašymui ir kiek patsai galėdamas stengiaus įkvėpti jiems krikščionišką nuolaidumą, bet jie, matyti, visai išvesti iš kantrybės, neklausydami mano suraminimo, puole stačiai man į kojas, vienbalsiai maldaudami pasigailėjimo ir užtarimo, primindami šauksmą ir raudojimą savo pačių ir dukterų, kurios priverstinai išniekinamos pastatytų pas juos dragūnų. Iki paskutinės pajudintas taip nežmonišku kareivių pasielgimu ir taip liūdnu raudojančiu valstiečių likimu, bijodamas dar gi, kad atsakydamas padėti jų varguose, neįstumčiau juos į nusiminimą, pasiryžau pagalios priimti duodamąjį man prašymą ir jį originale siunčiu aukštai viršininkiškai Tamstos nuožiūrai, tikėdamasis, jog Tamsta nepaliksi be ištyrimo".

Valančiui netrūko drąsos net tokiais sunkiais laikais, kaip 1863 metai, užsistoti už moterų valstiečių dorą, užgaunamą valdžios atstovų. Pasiremdamas Šiaulėnų klebono kun. Mieškauskio atsiųstomis žiniomis Valančius rašė Vilniaus general-gubernatoriui[1]): „Sužinojau, jog pristovas Grecov, išsiųsdamas nuteistus į ištrėmimą valstiečius, daro sodžiuose dideles skriaudas. Nekalbėsiu apie gaišinimą išsiunčamųjų žmonių turto ir kyšių plėšimą, bet rimtai pasiskųsiu už valstiečių dukterų išžaginimą. Zinėnų sodžiuje Radviliškio parapijoje, Šiaulėnų parapijoje Mantviliškių sodžiuje tas pats valdininkas, kiek esu gavęs žinoti, siuntinėjo dešimtininkus į sodžių atvesti moterų patenkinimui jo nenuvaldomų geidulių. Moterys turėjo gelbėtis bėgimu ir slapstytis miškuose, kol Grecov neišvažiavo. Valstiečiai iš baimės nedrįsta skųstis."

Tokią pat skundą del išsiunčiamųjų valstiečių skriaudimo nusiuntė Valančius ir Kauno gubernatoriui. Ir vyskupo skunda nepaliko balsu šaukiančiu tyruose. Kauno gubernatorius atsakė[2]) „telegrafu paliepęs tuojau atstatyti nuo vietos 4 apskr. Šiaulių pav. pristovą Grecovą ir pristatyti jį areštuotą pas save į Kauną atiduoti tardymui ir teismui už priešingus įstatymams ir žvėriškus jo pasielgimus, skubinuos apie tai pranešti Tamstai ir drauge padėkuoti už davimą žinios apie tą valdininką."

Moterystės laisvės gynimas. Bažnyčia visados rūpestingai saugojo, kad susėjimas į moterystę būtų atliekamas su pilna laisve, ne iš prievartos, bet iš meilės. Tačiau baudžiauninkas žmogus ne visados galėjo naudotis laisve net tokiame šventame sąžinės daikte, kaip moterystė. Ponai surakinę savo val-

[1]) Nr. 21.
[2]) 12. II. 1864 Nr. 331.

džios priežiūra laikė visą baudžiauninko gyvenimą, viešpatystės įstatymai draudė duoti baudžiauninkui šliūbą be pono pavėlyjimo, ponai dažnai nenorėjo leisti savo baudžiauninkėms tekėti už valstiečių, gyvenančių po svetimais ponais. Devynioliktame amžiuje ėmė dilti baudžiavos pančiai. 1848 metais buvo išleistas Kijevo general-gubernatorystei įsakymas, kad bajorvedžiai perspėtų dvarininkus susilaikyti nuo kišimosi į savo valstiečių moterystę, jei susieina į moterystę to paties pono valstiečiai. Tasai įsakymas 1853 metais buvo išplėstas ir Vilniaus general-gubernatorystei. Bet kaip buvo įsigalėjusi ponų valdžia, kaip vyriausybė atsargi buvo ponų teisių siaurinime, rodo to paties įstato apskelbimas. Jei būtų ant ponų kokios skundos, bajorvedžiai slaptai apie jas turi gubernatoriui pranešti. Taippat vyskupai slaptai turėjo duoti žinią apie tą įsakymą kunigams. Kunigai turėjo neskelbti to įsakymo, laikyti jį uždarai. Kada patys įstatai buvo slepiami, sunku buvo valstiečiams save gintis. Tokiose sąlygose jie tegalėjo su savo skriaudomis moterystės dalykuose pasiskųsti per kunigus vyskupui, kurs daugiau turėjo galimybės suvaldyti ponų sauvaliai ir savo autoritetu, ir atsišaukimu į aukštesnę civilę vyresnybę.

Žemiau paduodamieji faktai rodo, kaip vyskupas atlikdavo tą svarbią savo priedermę. 21. XI. 1853 Valančius skundėsi Kauno gubernatoriui, kad ponas Apol. Sakalauskas neduodąs pavelyjimo valstietei ištekėti už to, kurį myli. Vyskupas rašo mėginęs per vietinį kleboną įtikinti poną, kad nesipriešintų Bažnyčios įstatymams ir duotų savo sutikimą, bet veltu, todel pranešęs gubernatoriui apie tokį nežmogišką pono Sakalausko pasielgimą. Varnių dekanas praneša[1]), kad pildydamas vyskupo įsakymą buvęs nuvažiavęs pas poną Vitkevičių perkalbėti jo, kad nedraustų savo valstiečiui paimti mergaitės, kurią yra nuskriaudęs, bet ponas nesutikęs, į visus įtikinimus atsakydamas, jog tas valstietis esąs neturtingas ir panašiai neturtingą paėmęs negalėsiąs mokesčių užsimokėti. Jei vaitas užtikrinsiąs, jog mokesčiai bus užmokami, tuomet duosiąs leidimą. Vyskupas paveda Šačių klebonui[2]) nueiti pas dvarininką Voldę ir vyskupo vardu prašyti, kad nedraustų nuskriaustai mergaitei ištekėti už iždo valstiečio ir ne verstų vyskupo ieškoti tame dalyke guberninės valdžios tarpininkavimo. Du iždo valstiečiu skundėsi vyskupui, jog viršaitis neleidžiąs be jokios priežasties apsivesti. Delei to vyskupas rašo iždo turtų viršininkui[3]), prašydamas ištirti tą dalyką ir kas bus teisinga padaryti. Vyskupas prašė dvarininko Bucevičiaus leidimo valstietei ištekėti už svetimo valstiečio ir nesulaukdamas atsakymo įsakė

[1]) 2. I. 1854.
[2]) 13. XI. 1851 Nr. 2182.
[3]) 30. I. 1861 Nr. 245.

kunigui duoti šliūbą. Delei pono skundos byla atsidūrė pas gubernatorių. Vyskupas gubernatoriaus paklaustas, kodel duota šliūbas be pono leidimo, atsakė [1]), šiame atsitikime vadovavęsis žmogiškumo jausmu, prašo gubernatoriaus nurodymų, kaip elgtis panašiuose neretuose vyskupystėje atsitikimuose, kad ateityje išvengti nemalonaus reikalo teisintis. Taigi 1855 metais tokie atsitikimai, kada vyskupui reikėdavo įsikišti, budavo nereti; vyskupas esant svarbiai priežasčiai įsakydavo duoti šliūbą be pono sutikimo, nors kartais valstiečiai ir ne vieno pono buvo. Naujasis įstatymas ir Bažnyčios palaikymas, matyti nustatė žmoniškesnę praktiką. 1860 metais vyskupas jau galėjo parašyti klebonui Čepauskui [2]): „valstietis Čepauskas skundėsi man, kad neduodi jam šliūbo del to vien, jog ponas neduoda leidimo. Žinomas Tamstai krašto įstatymas, įsakantis nežiūrėti tokių kliuvinių, todel jei nėra kitokių priežasčių atsakyti šliūbo, turi palaiminti moterystę ir ateityje nevarginti manęs žmonių siuntinėjimu pas mane su panašiais reikalais".

Įdomu pažinti vyskupo Valančiaus pažiūrą į moterystę baudžiauninkų su bajorėmis, išreikštą rašte vienam kanauninkui [3]): „žinau, jog svieto akyse nėra tinkamas daiktas ištekėjimas Tamstos giminietės bajorės už valstiečio, ir Tamstai kaipo globėjui tas dalykas turi rūpėti; bet religijos akyse panašioms moterystėms nieko negal prikišti, ypatingai jei jaunosios tėvas, taigi artimiausias globėjas, sutinka. Todel nieko nepadės Tamstos priešinimasis, kaipo klebonas turi leisti jiems susijungti . . . aš gi nuo užsakų duodu dispensą".

Tikybinių valstiečių teisių gynimas. Ponai norėdami turėti didesnį pelną iš savo žmonių kartais ir šventomis dienomis neduodavo jiems reikalingo atilsio ir progos lankyti bažnyčią, ir reikėdavo vyskupui įsikišant atkovoti valstiečiams šventadienį atilsį ir galę lankyti bažnyčią.

Štai keletas tokių faktų.

Betygalos klebonas [4]) praneša vyskupui, kad Burbiškio dvare beveik į paprotį įėję šventomis dienomis, net iškilmingiausiomis, važinėti į kelionę, arklius kaustyti ir kitus panašius darbus atlikti. Delei to vyskupas rašė to dvaro savininkui Jankevičiui prašydamas tuos nukripimus atitaisyti.

Utenos dekanui rašė vyskupas [5]): „tikrų turiu žinių, jog Ovantos dvaro savininkas ponas Pomarnackis savo valstiečiams, gyve-

[1]) 19. II. 1855.
[2]) 31. X. 1860 Nr. 2885.
[3]) 15. V. 1857 Nr. 871.
[4]) 21. X. 1850.
[5]) 30. X. 1854 Nr. 1560.

nantiems Kamajų parapijoje, visai uždraudė suseiti į moterystę su kitų dvarininkų valstiečiais ir varydamas juos į lažą Ovanton, liepia septynių mylių kelionę tenai ir atgal atlikti šventomis dienomis. Pavedu Tamstai ypatiškai nuvykti pas poną Pomarnackį ir įtikinimu to pasiekti, kad atmainytų vieną ir kitą įsakymą". Utenos dekanas kun. Štaševičius taip pranešė[1]) apie savo pasiuntinystės pasekmes: „mano pasiuntinystė blogai buvo priimta, įsikarščiavęs pyko tasai ponas, jog vyskupas tiki klaidingiems pranešimams; jisai visai nedraudęs savo valstietėms tekėti į svetimus valsčius ir toliau to nedrausiąs. Jei išnaudota šventas dienas, tai be jo žinios tai dariusi Savičiunų dvaro administracija. Įpykime visą savo rustybę atkreipė prieš mane, buk tai aš neteisingai apskundęs. Kantriai nukentėjau to didelio pono neteisingą įtarimą, ramiai gyniaus, mandagiai išaiškinau, jog netinka pykti ant savo vyskupo ir su reikalingu mandagumu atsisveikinau". Taigi ta misija savo tikslą pasiekė, užtikrino šventadienio atilsį.

Bet matyti dvasiškijai nevisados pavykdavo perkalbėti dvarininkus, kad gerbtų šventas dienas, kartais reikėdavo šauktis svietiškosios vyresnybės padėjimo. Vyskupas rašė Kauno gubernatoriui[2]), kad Antaševo dvaro valstiečiai skundėsi ant dvaro ponų del visokių prispaudimų ir žiaurumų. Siųsdamas tų skundų originalą vyskupas prašo gubernatoriaus pasirūpinti, kad dvarininkai nedraustų savo valstiečiams lankyti bažnyčios, kiti dalykai prie vyskupo nepriguli.

Kaikurie Šiaulių apskričio dvarininkai buvo pradėję drausti savo valstiečiams eiti priedermes bažnyčios dešimtininkų. Pradžią padarė baronas Rozenas, kurs bažnyčios dešimtininkuose pamatė dvasiškijos kišimąsi į dvarininko valdžią. Jisai prikalbėjo ir Zubovo dvarų užveizėtoją išleisti tokį pat uždraudimą. Taip Radviliškio, Šiaulių, Kurtavėnų, Lygumų, Joniškio parapijose bažnyčios dešimtininkai nebegalėjo eiti savo priedermių. Delei to uždraudimo vyskupas kreipėsi į Vilniaus general-gubernatorių[3]) aiškindamas, kad bažnyčios dešimtininkai prižiūri sodžiuose doros, tai netiktai nieko nekenkią dvarininko reikalams, esą dar naudinga, delto kad doras valstietis patsai esti turtingesnis ir per tai geriau atlieka savo priedermes dvarui. Žemaičių vyskupystėje dešimtininkų būta nuo amžių, dabar jie įvesti ir parapijose, kurios prijungtos nuo Vilniaus vyskupystės. Vyskupas prašė generalgubernatoriaus pasirūpinti, kad tie dešimtininkai galėtų po senovei atlikti savo priedermes. Atsakymą davė Kauno gubernatorius pranešdamas negalįs formaliai prispirti dvarininkus užlaikyti pa-

[1]) 25. XI. 1854 Nr. 237.
[2]) 1858 m.
[3]) 22. III. 1852 Nr. 861.

protį, nes nesą tokio įstatymo, ir pataria vyskupui susižinoti delei to dalyko su interesuotais dvarininkais ir įtikinimo būdu pasiekti, kad jie nenaikintų to papročio. Vyskupui svarbu buvo sužinoti, jog vyresnybė nieko neturi prieš bažnytinių dešimtininkų įstaigą, tai sužinojęs kreipėsi su tam tikrais paaiškinimais į Rozeną ir Zubovo dvarų užveizėtoją Segerkrancą ir matyti įtikino juos, kad nedraustų savo valstiečiams būti bažnytiniais dešimtininkais, delto kad paminėtose parapijose bent paskesniuose laikuose vėl jų būta.

Tame atsitikime Valančius gynė netiktai bažnyčios reikalus, bet ir valstiečio ypatos laisvę tuose dalykuose, kurie nepriderėjo ponų valdžiai.

Tauragiškiuose Vasilčikovo dvaruose ir katalikams valstiečiams buvo uždėta priedermė duoti užlaikymą liuteranų pastoriui pinigais ir javais. Skundžiantis valstiečiams, vyskupas delei to dalyko du kartu rašė vidaus dalykų ministeriui[1]), prašydamas paliuosuoti katalikus valstiečius nuo mokesčio, nesutinkančio su jų religiniais įsitikinimais. Vidaus dalykų ministerija valstiečių skundą pasiuntė iždo turtų ministerijai. Iš susirašinėjimo paaiškėjo, kad tas mokestis uždėtas užrašais 1765 metų. Kaip pabaigta tas klausimas, nematyti ir vyskupo raštinės dokumentų.

Ekonominiai valstiečių reikalai ir kiti. Į valstiečių santykius su dvaru ekonomijos srityje vyskupas formaliai neturėjo teisės kištis, bet esant tikram reikalui rasdavo būdą ir tame dalyke kiek galima užtarti valstiečių skriaudas. Artinantis valstiečių paliuosavimo laikui, kai-kurie darbininkai mėgino taip nustatyti savo ūkį, kad neatitektų valstiečiams nuo amžių jų valdomoji žemė arba atitektų jos mažiau, blogesnė. Tam tikslui vieni patys paliuosuodavo valstiečius, žinia, be žemės, kiti iškeldavo juos į prastesnę žemę. Delei tokio valstiečių iš jų užgyventų sodybų iškėlimo rašė vyskupas Kauno gubernatoriui[2]): „Laukžemės klebonas Žeimavičius skundėsi, kad Laukžemės valdytojas drauge su dvaro savininku baronu Medemu iškėlė visus to miestelio gyventojus. Bažnyčia ir klebonija nebeteko apgynimo, jei kartais kas užpultų arba atsitiktų gaisras, nebegalės nei parapinės mokyklos užlaikyti. Kadangi tie dalykai prideri dvasiškąjai vyresnybei, todel tą raportą turių garbę prisiųsti Tamstos maloningai nuožiūrai". Iš kito kun. Žemavičiaus pranešimo matyti, kaip buvo mažinama ūkininkų skaičius: prie Mažunų dvaro neseniai buvę 16 ūkininkų, dabar belikę 6, Laukžemių dvare neseniai buvę 36 ūkininkai, dabar belikę 20. Kun. Žeimavičius prašo tą valstiečių reikalą paduoti vyresnybei.

[1]) 12. IX. 1861 Nr. 2062 ir 5. X. 1862 Nr. 2110.
[2]) 6. VI. 1859 Nr. 331.

Eduardas Volmeras savo dvare Viežaičiuose buvo įvedęs valstiečiams savotišką tvarką: kad apsaugoti juos nuo pasigėrimo, įsakė grįžti iš Garždų žiemą vieną valandą prieš saulės nusileidimą, vasarą dviem valandom. Tiems, kurie labiau buvo linkę pasigerti, įsakyta grįžtant iš Garždų pasirodyti dvare, kad galima būtų pamatyti, ar jie nepasigėrę. Valančius rašte į Volmerą tarp kitų dalykų prašo paliuosuoti valstiečius nuo nemalonaus jų peržiūrinėjimo dvare.

Kaip toli siekė Valančiaus užtarimas už valstiečių reikalus, rodo šitoks jo raštas Vilniaus general-gubernatoriui[1]): „Kaipo ganytojas trokšdamas visuotinos gerovės, su džiaugsmu ir padėkos jausmu pritariu visiems vyriausybės sumanymams, kurių tikslas — visuomenės nauda. Todel nenustebsi Tamsta, kad aš drįstu su pagarba padėkuoti Tamstai kaipo vyriausiam tame krašte Vyriausybės atstovui už išrinkimą kad ir trumpam laikui p. Ciechanausko Telšių apskričio viršininku. Tasai jaunas valdininkas, žinodamas vietinių gyventojų kalbą ir papročius, labai vykusiai ėjo sau uždėtas priedermes ir pasirodė visai vertas Vyriausybės pasitikėjimo. Belieka tiktai nuoširdžiai linkėti, kad Tamstai taippat pavyktų parinkimas jo vieton naujo valdininko, kurs taippat galėtų įgyti visuotiną meilę ir taippat pasirodytų vertas Vyriausybės pasitikėjimo". Taigi Valančius, rūpindamasis valstiečių gerovę kreipdavosi į vyriausybę prašydamas, kad valstiečių viršininkais būtų skiriami to krašto žmonės, mokantįs jų kalba.

Anais laikais, kuomet valstiečiai pilnų pilietinių teisių neturėjo ir visame priderėjo nuo savo pono valios, kada jiems sunku buvo pasiekti aukštesniąją valdžią su savo reikalais, daug sveriantis ir pas pačius dvarininkus ir pas svietiškąją vyresnybę vyskupo užtarimas labai daug reiškė.

Vyskupo santykiai su dvarininkais. Aukščiaus paminėti Valančiaus užtarimo už valstiečius be abėjo dvarininkams, bent interesuotiems, nebuvo malonūs. Buvo ir daugiau priežasčių pagedimo vyskupo su dvarininkais. Priežastis nepasitenkinimo dvasiškija iš dvarininkų pusės randame išdestytas kunigo Juozapo Davidavičiaus memoriale[2]), rašytame 1859 metais. Ant patiės memorialo nepažymėta, kokiam tikslui jisai rašytas, kam jisai buvo įteiktas, bet kadangi tas dokumentas rašytas vyskupo sekretoriaus, stovėjusio arti Valančiaus, tai jį galima laikyti vyskupo nuomonės išreiškimu. Memoriale paduodama šios dvarininkų nepasitenkinimo dvasiškija priežastys:

[1]) 25. III. 1858 Nr. 683.

[2]) 26. XI. 1859. Memoryał o skargach obywateli na Duchowieństwo p. X. Joz. Dawidowicza.

1. Kada pradėta gvildenti valstiečių paliuosavimo klausimą, daugelis dvarininkų panaikino sodžius, žemėse, kurias ligšiol valdė valstiečiai, pastatė palivarkus, o valstiečius iškėlė į balas, į žemes kuoprasčiausias, įsakydami patiems pasistatyti triobesius. Prispausti žmonės šaukėsi prie Dievo, skundėsi kunigams. Dvarininkai matydami valstiečius ieškant dvasiškijos patarimo, ėmė pykti ir su dvasiškais ganytojais pertraukinėti santykius.

2. Tuo tarpu liaudis, nuvarginta dviguba dvarininkų ir žydų vergija, pasiryžo nusikratyti paskutiniųjų jungo. Viena parapija po kitos išsižadėdavo degtinės vartojimo. Delei to darėsi dideli nuostoliai dvarininkams. Čia daugelio dvarininkų nuomone pasirodęs dvasiškijos neprilankumas bajorams, kuomet klebonai, nežiūrėdami jų prašymų ir grąsinimų, skelbė blaivybę. Bet patsai blaivybės dalykas buvo perdaug šventas, kad jo palaikymą galima būtų pavadinti nusidėjimu. Tačiau liaudies paklusnumas dvasiškajai vyriausybei buvo labai nemalonus dvarininkams ir jame visai bereikalingai jie matė sau pavojų. Raseinių žandarmų aficierius raportavo savo viršininkui: dvarininkai imą nugąstauti to, kas buvo Galicijoje 1848 metais.

Blaivybės įvedimas labiausia prisidėjo prie pagadinimo gerų santykių tarp dvasiškijos ir dvarininkų. Bet dauguma dorų dvarininkų palaikė blaivybę. Jiems reikėjo kitos progos priparodyti tariamąjam dvasiškijos neprielankumui bajorams.

3. Karmelitų kunigas Juraška Vevirženuose pasakęs pamokslą apie nusidėjimus, priešingus krikščioniškai meilei. Kadangi kunigaikščio Oginskio valsčiuose plačiai buvo naudojamasi skundomis vienų valstiečių ant kitų, del tų skundimų labai nukentėdavo suskųstieji, tai pamokslininkas prilygino skundėjus velnio tarnams. Delei to pamokslo pakelta didelį triukšmą. Pasklydo įvairių nesąmoningiausių paskalų, buk vyskupas išsiuntęs vienuolių kurstyti žmonių, buk klierikai bajorai esą iš seminarijos išvaromi. Prie to prisidėjo pamokslas pasakytas Utenoje. Pamokslininkas paminėjo apie dvarininkų nusidėjimus ir valstiečių klausimą. Gubernatoriui pranešta, kad kunigas kurstęs žmones prieš dvarininkus.

Kiek galima, tais pačiais žodžiais atkartojau Davidavičiaus memorialo išvedžiojimus, parodančius, kokios buvo priežastys dvarininkų nepasitenkinimo dvasiškija.

Juraškos byloje, tiek triukšmo sukėlusioje, Davidavičius matė dvasiškijos norą sudrausti skundėjus. Pagal Kauno gubernatoriaus pranešimą vyskupui[1]), paremtą beabėjo dvarininkų pranešimu, kun. Juraškos pamokslas taip suprasta: kun. Juraška sakęs, kad karčema busianti griaustinio sudeginta, kad miškai nykstą nuo

[1]) 12. IX. 1859 Nr. 688.

vabalų, delto, kad ponai neleidžią kirsti jų valstiečiams jų reikalams, kad Dievo bausmė atėjusi ant žmonių delto, kad tarp valstiečių nėsą vienybės ir broliškos meilės, vienas kitą išduodąs, kad gauti rublį, ir tuo parduodą savo dušią velniui; nesą lietaus nei rasos, delto, kad dvarininkai spaudžią savo valstiečius, o valstiečiai bernus, elgdamiesi su jais blogiau, negu su šunimis, nežiūrėdami to, kad dabar duota jau liuosybė ir visi luomai sulyginti. Pamokslas išrodąs, kaipo aiškus kurstymas valstiečių prieš ponus. Vyriausybės buvo pasiųstas tam tikras valdininkas ištirti tos bylos. Vyskupas gelbėdamas kun. Jurašką, o gal ir delto, kad pamokslininkas perdėjo, pavartojo netinkamų formų, sustabdė tyrinėjimą, apsiimdamas patsai nubausti kun. Jurašką, įsakė jam tuojau sugrįžti į vienuolyną ir nebesakyti pamokslų, ir tuo pasibaigė byla.

Pamokslas sakytas Utenoje ir-gi išaiškinta gubernatoriui ir general-gubernatoriui kaipo valstiečių kurstymas prieš ponų valdžią. Ir tą bylą stengėsi Valančius patsai į savo rankas paimti ir geruoju pabaigti. Pareikalavo iš pamokslininko sakyto pamokslo rankraščio, perskaitęs jį, pripažino[1]), jog jame ne evangeliška meilė, bet prasimuša tam tikras susierzinimas, kurs ir sukėlė tiek triukšmo. Mokyti esą reikią su meile, tuomet ir tiesa pasakyta nieko nesuerzins, perspėja Valančius. Byla pasibaigė tuo, kad pamokslininką kun. Lankavičių vyskupas iškėlė į kitą vietą, uždėjo kelias dienas atgailos. General-gubernatoriui pranešė[2]) pamokslininką perkėlęs į kitą parapiją, nors jisai ištolo tepalietęs apie dvarininkų išnaudojimus, bet pamoksluose reikią užlaikyti kuodidžiausį atsargumą.

Pasekmė bylų dėlei dviejų pamokslų buvo Valančiaus cirkuleras apie pamokslų sakymą tokio turinio[3]): „civilė valdžia delei gautų skundų išreiškė man savo baimę, kad dvasiškija, naudodamasi nelaiku užuojauta, gali be jokio blogo noro sukelti valstiečių suerzinimą prieš dvarininkus. Nors tvirčiausiai esu įsitikinęs, jog pavestos vyskupystės kunigai skleidžia santaiką, meilę, vienybę ir savitarpį pasitikėjimą įvairių luomų, tačiau, kad pašalinti ir mažiausią įtarimą ir panašius priekaištus, noriu, kad būtų užlaikomas kuodidžiausias atsargumas tame dalyke, pamoksluose vengti išsitarimų, keliančių nesutikimą, bet Evangelijos dvasioji raginti prie kantrybės, paklusnumo, priderinčios pagarbos ir meilės savo ponų, tuo labiau, jog šio krašto ponai pirmieji išreiškė norą pagerinti savo valstiečių būvį ir toje pakraipoje darbuojasi.“

[1]) Raštas Nr. 2434.
[2]) 28. XI. Nr. 2498.
[3]) 17. X. 1859 Nr. 2111—2129.

Opus valstiečių klausimas pasidarė dar opesnis nuo 1861 metų: valstiečiai buvo paskelbti liuosais, bet dar dviejus metus turėjo atlikti ponams po senovei visas priedermes, kol galūtinai bus nustatyta valstiečių būvis ir pripažinta jiems pragyventi reikalinga žemė. Tokiose sąlygose vyriausybė ir ponai bijojo, kad nekiltų kokių sumaiščių. Valstiečiams reikėjo saugotis, kad kokiu bereikalingu išsišokimu tame pareiginiame laike sau nepakenktų. Natūraliais tarpininkais buvo dvasiškija. Numanė tai ir dvarininkai. Šiaulių pavieto dvarininkai savo susirinkime nutarė kreiptis į vyskupą, kad jisai įsakytų kunigams tarpininkauti, kada bus taikos tarpininku paaiškinta savitarpes ponų ir valstiečių priedermes. Iš kitos pusės valdžia skundėsi vyskupui, jog kunigai raginę žmones nebeklausyti ponų. Vyskupui ir dvasiškijai sunku buvo palaikyti gerus santikius tarp dvarininkų ir valstiečių anais priešingumo tarp luomų pilnais laikais. Taigi, kad tokia svarbi permaina ramiai įvyktų be kokių nors sumaiščių, kurie galėtų valstiečiams pakenkti, vyskupas ir išleido aplinkraštį į vyskupiją[1]). Jame Valančius aiškina valstiečiams, kad dar dviejus metus turės gyventi po senovei, išrodinėja neteisingumą pasklidusių nuomonių, būk ponai papirkę vyskupą ir kunigus, kad užslėptų paskelbtą valstiečiams laisvę: tai esąs viešas dalykas, ir niekas jo užslėpti, kad ir norėtų, negalėtų. Ragino ūkininkus su ponais, samdininkus su ūkininkais užlaikyti padarytas sutartis, ramiai laukti išrišimo baudžiavos panaikinimo klausimo.

Rūpindamasis, kad valstiečių paliuosavimo klausimas ramiai būtų išrištas, vyskupas visai nenorėjo, kad dvasiškija tarnautų dvarininkų reikalams ir liktų lyg kokiais jų agentais. Kada Eržvilko ir kitas dar nežinomas klebonas ėmė surašinėti savo parapijiečius į dvarininkų knygas, vyskupas skaudžiai užgynė tai daryti[2]): toks surašinėjimas nepritinkąs kunigams, sukeliąs valstiečių šauksmą ir atimąs jų pasitikėjimą dvasiškija.

---

[1]) 29. V. 1861 Nr. 1527—1544.
[2]) 31. I. 1864 Nr. 225 ir 226.

1863 metai.

I.

Manifestacijos.

Prasidėjusis 1860 metais Lenkijoje bruzdėjimas savistovybei atgauti apsireiškė pirmiausia manifestacijomis prirengti sukilimui. Kada manifestacijų nebegalėjo daryti gatvėse, delto kad policija išblaškydavo manifestantus, tai perkėlė jas į bažnyčias, kas tuo lengviau buvo padaryti, kad daugelis kunigų pritarė manifestacijoms.

Lenkų sukilimo judėjimui pritarė Lietuvoje sulenkėjusieji bajorai ir didesniųjų miestų gyventojai, todel ir Lietuvoje 1861 m. prasidėjo manifestacijos. Žemaičių vyskupijoje daugiausia jų buvo Kaune, Panevėžyje ir jo apylinkėse. Manifestacijų atbalsiai apsireiškė taip pat bent kiek Ūkmergėje, Telšiuose. Netrūko ir kunigų, joms pritariančių. Prie tokių vyskupas Valančius priskaito Panevėžyje kleboną Mantvydą, mokyklų kapelioną Alfonsą Kareivą, vikarą Mackevičių, Telšių kleboną Moncevičių, Kauno gimnazijos kapelioną Andrių Gabševičių, kun. Petrą Chodoravičių.

Prasidėjus manifestacijoms bažnyčiose, turėjo apie jas tarti savo žodį ir vyskupas. Jo padėtis buvo sunki. Rengianti manifestacijas bajorų partija buvo labai galinga. Kunigai, kurie priešinosi jos rengiamoms manifestacijoms, susilaukdavo daug nemalonumų iš pusės bajorijos ir miestų gyventojų inteligentų, būdavo apšaukiami tėvynės priešininkais. Pritariantys gi manifestacijoms kunigai tuo pačiu nusidėdavo valstybės vyriausybei ir galėjo užtraukti ant savęs, Bažnyčios ir viso krašto jos represijas.

Kadangi tarp Valančiaus pavaldinių kunigų atsirado dalyvavusių manifestacijose, tai vyriausybė palaikė kaltu ir patį vyskupą. Vidaus reikalų ministeris Valujevas pakvietė Valančių į Peterburgą pasiteisinti del manifestacijų bažnyčiose[1]).

Pačioje manifestacijų pradžioje vyriausybė pareikalavo, kad vyskupas pavartotų smarkias priemones manifestacijoms bažnyčiose,

[1]) Valančiaus — Wiadomości o czynnościach pasterskich 1861 m.

būtent pamaldoms už žuvusius Varšavoje ir giedojmui lenkų tautinės giesmės sustabdyti.

Pranešdamas general-gubernatoriui Nazimovui,[1]) kas padaryta manifestacijoms stabdyti, Valančius rašė: „Daugelyje bažnyčiu ir gavus uždraudimą, giedota, nors dvasiškija, kiek galėdama, priešinosi. Jos kaltinti negal. Ką gi kunigas prie altoriaus gal padaryti giedojimų sustabdymui? Ar gi gal su bažnyčios tarno pagalba išvaryti iš bažnyčios daugybę žmonių? Atkalbinėjimas irgi labai mažai gal padaryti, ir klebonas del to kenčia atvirą persekiojimą. Dvasiškija elgėsi labai atsargiai, kaltinti jos del svietiškių giedojimo jokiu būdu negal. Išsiųsti kunigus būtų kenksminga, padarytų žmonėms labai blogą įspūdį."

Kauno gubernatorius vėliau prašė[2]), kad vyskupas formaliai užgintų dvasiškijai dalyvauti procesijose, Bažnyčios neįstatytose, kad nereikėtų vartoti prievartos prieš kunigus, apsiginklavusius vėliavomis, kryžiais ir kitais bažnytiniais daiktais. Kunigai, kurie pasirodysią kalti pritarimo kurstomoms giesmėms, būsią traukiami atsakomybėn. Jei ligšiol vyriausybė kentėjusi manifestacijas, tai ne del savo silpnumo, bet iš nuolaidaus įsitikinimo, kad daugelis pasiduoda visuotinai srovei, nenumanydami, ką daro. Manifestacijoms sustabdyti padidinta esą kariuomenė, užginta susirinkimai ir viešos demonstracijos. Tų visų priemonių užteksią manifestacijoms sustabdyti, bet gubernatorius sakėsi, nenoris vartoti smarkių priemonių. Vyskupas turįs kategoriškai pasakyti savo nuomonę, kuri būsianti pristatyta vidaus dalykų ministeriui.

Atsakydamas į tuos vyriausybės reikalavimus, Valančius pranešė Kauno gubernatoriui[3]), kas jo padaryta manifestacijoms sustabdyti: Kovo mėnesio pradžioje paskelbęs savo vyskupijoje cirkulerą prieš manifestacijas, išleistą arkivyskupo 24 III, savo cirkuleru priminęs dvasiškijai, kad ji nenutoltų nuo Evangelijos mokslo, įsakančio paklusnumą vyriausybei. Gavęs gubernatoriaus pranešimus apie tai, kad kai kuriose bažnyčiose buvusios laikomos pamaldos už užmuštuosius Varšuvoje per manifestacijas, perspėjęs dvasiškiją, kuri toliau nebesutinkanti laikyti manifestacinių pamaldų. Nedaug jų ir tebuvę laikyta. Bažnyčių vyskupijoje esą su viršum 400, o manifestacinės pamaldos tebuvę atlaikytos penkiose ar šešiose. Gavęs general-gubernatoriaus pranešimą, kad bažnyčiose imama giedoti lenkų tautinės giesmės, liepęs konsistorijai smarkiausiai įsakyti dvasiškijai, kad ji aiškintų, kaip nepritinka toks elgimasis, kuriuo mėginama parodyti nepagarbą bažnyčiai, ir stengtųsi stabdyti tokius giedojimus. Dėliai tų įsakymų dva-

[1]) 22. VII. 1861 Nr. 1667.
[2]) 18. VIII. 1861 Nr. 808.
[3]) 22. VIII. 1861 Nr. 1908.

siškija, mažomis išimtimis, elgusis labai išmintingai, nedalyvavusi tautinių giesmių giedojime bažnyčiose. Keletas kunigų galėję pasirodyti mažiau išmintingi, pritardami manifestacijoms, nekliudydami jų, kur galėjo, arba patys eidami procesijose, kaip tai esą girdėti apie du ar tris Kauno kunigus; bet keletos žmonių išimtis labai lengvai išaiškinama, atsimenant, jog viso labo kunigų vyskupijoje esą apie 700. Kunigai nenoroms galėję pasiduoti visuotinam didesniuose miestuose sumišimui. Pagalios, Valančius prideda šią svarbią pastabą: drįstu tikėti, jog Vyriausybė del šių aplinkybių nebaus kaltųjų, palikdama bausmės paskyrimą dvasiškai vyresnybei.

Drauge gi vyskupas išleido per dekanus tokį cirkulerą į dvasiškiją[1])

„Patrijotiškas giesmes ir visokias manifestacijas Vyriausybė yra pasiryžusi trankyti smarkiausiomis priemonėmis. Man yra pranešęs gubernatorius, jos paliečiančios visus, kurie priešinsis Vyriausybės įsakymams, o ypatingai dvasiškiją, jei kalta pasirodys dalyvavimo manifestacijose. Kad būtų išvengta kuoblogiausių pasekmių, pavedu tuojau paskelbti dvasiškijai:

1. kad nepataikautų imamoms giedoti po bažnyčias patrijotiškoms giesmėms ir stengtųsi, kiek galima, stabdyti jas;

2. kad jokiu būdu nedalyvautų bet kokiose manifestacijose ir nepaprastose procesijose, neduotų vėliavų ir kitų bažnyčios daiktų;

3. rūpintis, kad pasibaigtų nenaudingos manifestacijos, galinčios užtraukti visokias nelaimes.

Tai įsakydamas, reikalaujant civilei vyresnybei, turiu viltį, jog dvasiškija parodys pritinkantį jai išmintingumą ir neužsitrauks bausmių, nuo kurių apsaugoti nebūtų mano galėje."

Vyskupo perspėjimas, duotas kunigams, buvo labai laiku padarytas. Netrukus, Vilniaus general-gubernatorius paskelbė[2]) karo stovį miestuose: Vilniuje, Gardine, Bielostoke, Bielske, Brest-Litovske ir Kauno gubernijoje. Visos Kauno gubernijos apgarsinimas karo stovyje rodo, jog čionai sukilimo šalininkų veikliausiai darbuotasi. Bet nei vyskupo perspėjimai, nei karo stovio įvedimas manifestacijų nesustabdė. Žemiau paduodame jų aprašymą Žemaičių vyskupijos didesniuose miestuose.

Kaune. Pirmajai manifestacijai Kaune surengti pasinaudota Liublino ūnijos metinėmis sukaktuvėmis. 31 liepos 1861 metais iš Kauno padaryta iškilminga procesija į Pontaką anapus Nemuno, taigi administratyviu padalinimu Lenkų Karalystėje. Vedė pro-

[1]) 22. VIII. 1861 Nr. 1909—1926.
[2]) 28. VIII. Nr. 624.

cesiją trys kunigai augustionai, kapomis apsivilkę; nešė kryžių, vėliavas ir kitus bažnytinės iškilmės daiktus. Kauniškę procesiją už Nemuno sutiko trijų gretimųjų parapijų procesijos ir visos jos susijungusios nuėjo už dviejų mylių į Pontaką ir dalyvavo pašventinime bažnyčios, kurią buvo įsteigusi Godliauskienė. Vietinė vyresnybė nedrįso kliudyti procesijos. Tačiau generalgubernatorius tą pačią dieną pakvietė į Vilnių dalyvavusius procesijoje guberninį maršalką Daugirdą ir pavietinį Žilinską. Pirmasis tapo atstatytas nuo vietos, antrasis pateko į kalėjimą. Vicegubernatorius Koreckas, valdęs, išvažiavus gubernatoriui, guberniją, tapo pašalintas; gubernatorius gi Chominskis (lenkas) buvo perkeltas į Vologdą gubernatorium. Jo vieton Kauno gubernatorium paskirta Krygeris[1]).

Giedojimas tautinių giesmių Kauno bažnyčiose tačiau nesiliovė, nors policija visa darė joms sustabdyti. Kauno gyventojai į tas manifestacijas bažnyčiose mėgino įtraukti ir vyskupą. Kažikas nepasirašiusis, pranešdamas, kaip Kauno bažnyčiose šeimininkaujant policija ir jai atsidavusi amatininkų gauja, 23 VIII rašė vyskupui: „pagalvok, paskaityk laikraščius, paklausyk, kaip visoje Europoje ūžia tautų vilnis, kaip visur dreba valdovai, padaryk nutarimą ir aiškiai išstok". Valančius laikė savo priederme neleisti policijai šeimininkauti bažnyčioje ir gaudamas ant klebono Strzedzinskio skundų, klausė jo[2]), kodel nieko nepranešąs, kad kažkokie žmonės užkabinėją einančius į bažnyčią melstis, atidavinėją juos į policijos rankas. Bet drauge skundėsi Kauno gubernatoriui[3]), kad policija 25 ir 28 rugpiūčio sodiečių, važiuojančių į bažnyčią, neįleidusi į miestą, šeimininkaujanti bažnyčiose, leidžianti kolioti einančius į bažnyčią. Vyskupas prašė įsakymo, kad policija nesikištų į bažnyčią, leistų žmonėms laisvai melstis. Strzedzinskis teisinosi[4]), pranešdamas, kad policija 25 ir 28 rugpiūčio tikrai sukinosi po bažnyčią, darydama sumišimą, iššaukusi ir suareštavusi šventoriuje du valdininku giedotoju. Prie Šaričių bažnyčios tykojusi tiktai policija ir jos šalininkai, kitų jokių nepaprastų atsitikimų nebuvę. Apie koliojimą prie įėjimo į bažnyčią ir varymą nuo bažnyčios neturįs tikrų žinių. Bent kiek vėliau Strzedzinskis prašė vyskupo paleisti jį nuo priorystės.

Rugpiūčio 28 d. už giedojimą tautinės giesmės katedros bažnyčioje policija buvo sustačiusi protokolą ir kaltininkus buvo patraukusi teisman. Kunigai Pukšta ir Simutavičius, pašaukti toje byloje teisiant prisaikdinti liūdytojų, atsisakė saikdinti 14 liūdytojų, teisindamiesi tuo, kad jie neiną išpažinties ir todel

[1]) T. Korzon, Pamiętniki Jakóba Gieysztora, I, 45.
[2]) 9. IX. Nr. 2038.
[3]) 9. IX. Nr. 2036.
[4]) 24. IX.

pagal įstatymus negalima esą jų saikdinti. Prisaikdino teismo pakviestas kun. Strzedzinskis[1]). Vyskupas pripažino, kad Strzedzinskis neteisėtai pasielgęs ir davė jam už tai papeikimą[2]).

Gubernatoriui skundžiantis vyskupui, kad augustionų bažnyčioje giedama giesmė „Bogarodzica" tautinės giesmės nota, vyskupas atsako[3]), jog geriau nedrausti jokių giesmių, atspausdintų patvirtintuose giesmynuose: gaida tautinės giesmės esant paimta iš giesmės „Bogarodzica", o ne šios iš tautinės giesmės.

Per šv. Teklės atlaidus dabartinėje katedros bažnyčioje vakare po pamaldų šviesa buvo užgesinta, žmonės giedojo „Bogarodzica", policija del tamsos negalėjusi pažinti, kas gieda, policmeisteris patraukė į teismą kunigus[4]). Bernardinų bažnyčioje, dabartinėje seminarijos, per šv. Pranciškaus atlaidus policmeisteris buvo pastatęs kieme kazokų, koridoriuje ir bažnyčioje pėsčių kareivių: žmonės, nusigandę, išbėgiojo, atlaidus reikėjo atlikti beveik tuščioje bažnyčioje. Policija pareikalavo iš Kauno kunigų kas mėnuo pranešti apie visus atlaidus, šventes ir kitas iškilmes, įsakė vakare visados laikyti apšviestą bažnyčią, negesinti šviesos, kol žmonės išsiskirstys.[5])

Atsakomybė už visus tuos sumišimus Kaune nugriuvo ant kunigo Strzedzinskio, ant to paties, kurį manifestacijų šalininkai skundė vyskupui, kad jisai padedąs policijai, kad jisai neginąs Bažnyčios teisių. General-gubernatorius pranešė[6]) vyskupui, kad Strzedzinskis pasirodęs kaltas neišpildymo gubernatoriaus įsakymo nelaikyti gedulingų pamaldų už Tadą Kosciušką, todel general-gubernatorius ir įsakęs Strzedzinskiui tuojau su žandarmu keliauti į Petrozavodską. Vyskupas užstojo Strzedzinskį[7]), teisindamas jį, jog jisai priguljs prie skaičiaus tų kunigų, kurie priešinosi politiškoms manifestacijoms, daug dėliai to kentėjęs nuo savo parapijos. General-gubernatorius išklausė vyskupo užtarimo ir sugrąžino Strzedzinskį Kaunan iki tyrinėjimo pabaigos.

Buvo areštuoti ir išvežti į Vilnių kunigai augustionai Mongėla, Stanskis ir Svolkenas. Vyskupas užtarė ir juos, aiškindamas general-gubernatoriui, jog jie pamaldas laikę ne už Tadą Kosciušką, bet už Tadą Kulvietį. Ir juos general-gubernatorius paleido, prašydamas vyskupo tiktai neskirti jų atgal į Kauną, bet kitur ir laikyti klebonų ir policijos priežiūroj. Vyskupas išdalino juos į Tytavėnų, Dotnavos ir Troškūnų vienuolynus.

[1]) Gubernatoriaus raštas vyskupui 12. IX. Nr. 1050.
[2]) 30. IX. Nr. 2209.
[3]) 30. IX. Nr. 2212.
[4]) Strzedzinskis — vyskupui 7. X.
[5]) Kun. Gabševičius vyskupui 7. X.
[6]) 17. X. Nr. 1147.
[7]) 28. X. Nr. 2438.

Ilga buvo byla dėliai aukšto mūrinio kryžiaus, kurį valdininkas Jogminas norėjo atstatyti ant savo pleciaus prie Neries kranto. Kadangi kryžius turėjo pločio ir ilgio po vieną sieksnį, o aukščio du sieksniu su viršum, tai policmeisteris tvirtino, kad tai esą ne kryžius, bet koplyčia ar varpinė. Dėliai to kryžiaus Valančius rašė Kauno gubernatoriui[1]): „gavau žinoti, jog Kauno policija nežinia kodel draudžia valdininkui Jogminiui atstatyti nuo senovės buvusią ant Neries kranto koloną su stovylomis šv. Petro ir Jono, Kazimiero ir Stanislovo. Palei mūsų Bažnyčios taisykles tokių paminklų statymas ne tiktai nedraudžiamas, priešingai, visaip turi būti pagiriamas. Todel turiu garbę prašyti Tamstos įsakyti Kauno policijai, kad nesikištų į bažnyčios dalykus ir nekliudytų katalikams atlikimo jų sumanymų, Dievui patinkamų". Byla del to paminklo užsitęsė ilgiau, negu metus, buvo svarstoma gubernijos valdyboje, paskui pateko į kelių ministeriją. Kuo pasibaigė, iš Valančiaus raštinės nematyti.

Bažnytinių manifestacijų būta netiktai Kauno mieste, bet ir jo apylinkėse. Iš Valančiaus raštinės dokumentų matyti, kad kun. Lukaševičius surengė procesiją iš Babtų į Vandžiogalą, kun. Kazlauskas pasitiko ją už 6 varstų. Kauno dekanas kun. Babravičius, pranešdamas vyskupui apie tą procesiją, prideda,[2]) jog tokių procesijų ligšiol nebuvę. Prašo vyskupo delto pranešimo jo nekišti pirmyn, nes visuomenė jį užmušianti akmenimis.

Kai kur sukilimo šalininkai tarp sodiečių platino lenkų tautinę giesmę, lietuviškai išverstą liaudžiai savo pusėn patraukti.[3])

Panevėžys. Iš visų Kauno gubernijos apskričių prie sukilimo daugiausiai buvo prisidėjęs Panevėžio apskritis, todel ir manifestacijų čionai daugiausia buvo. Jų bėgį taip aprašė generalgubernatorius savo rašte į vyskupą[4]): Panevėžyje giedojimas kurstomos giesmės, o taipogi gedulingi rūbai pirmą kartą imta vartoti 14 balandžio 1861 per dvarininkų susivažiavimą. Tuomet buvę ir pamaldos už užmuštuosius Varšuvoje su tautinės giesmės giedojimu. Toks giedojimas atsikartojęs 11 VI, vadovaujant kunigui Kareivai, pas kurį mokinęsi to giedojimo iki 15 mokinių, o paskui jisai buvęs įvestas kas nedėlia, pradžioje lenkiškai, paskui lietuviškai. 19 VI vėl atlaikyta gedulingos pamaldos už užmuštuosius Varšuvoje. 22 VI per Dievo Kūno procesiją vienas altorius buvęs gedulingas, giedota kurstomoji giesmė. Rengiantis švęsti atminimą metinio Lietuvos su Lenkija susivienijimo 31 VII, buvę išsiuntinėta pakvietimai dvarininkams. Prieš tą iškilmę

[1]) 24. X. 1861 Nr. 2406.
[2]) 28. VIII. Nr. 218.
[3]) Pamętniki Jakóba Gieysztora I, 119.
[4]) 6. II. 1862 Nr. 128.

kun. Mantvydas po Mišių pasakęs prakalbą žmonėms apie reikalingumą dalyvauti toje iškilmėje, kviesdamas parapijiečius pirma į bažnyčią, o paskui į pasilinksminimą už miesto. Tame susirinkime kun. Mackevičius savo prakalboje išsitaręs, kad jie turį neapkęsti Rusijos vyriausybės, o kun. Mantvydas neprilankioje prasmėje išaiškinęs valstiečių paliuosavimą. Kunigai Mackevičius ir Kareiva dalinę knygeles su giesme ir prie jų iškelta buvus revoliucijos vėliava.

Manifestacijos atsikartoja rugsėjo 8, 9 ir 10 dieną. Kauno gubernatorius skundėsi vyskupui[1]), kad 8 ir 9 rugsėjo keletą kartų giedota kurstomoji giesmė, kunigai Kirkila ir Mackevičius per pamokslus kalbėję prieš vyriausybę, o 10 rugsėjo kunigas Mackevičius sakykloje atsiklaupęs giedojęs su žmonėmis kurstomąją giesmę. Apie tokį kunigų pasielgimą gubernatorius pranešęs general-gubernatoriui ir vidaus dalykų ministeriui. Tam atsitikimui ištirti vyskupas paskyrė komisiją, ir dekanas Kobilinskis pranešė[2]), kad per sumą rugsėjo 8 d. kariškasis pulkininkas viršininkas Dobrovolskis įėjęs su ginkluotais kareiviais į bažnyčią ir areštavęs žmogų, įtariamąjį giedojime. Bažnyčioje kilęs didelis sumišimas, žmonės ėmę bėgti iš bažnyčios. Prieš tokį vyriausybės laužimąsi į bažnyčią vyskupas išreiškė protestą, rašydamas gubernatoriui[3]): „gavęs žinoti apie tokį liūdną atsitikimą, skubinuos pranešti apie tai Tamstai su nuolankiausiu iš mano pusės prašymu, ar ne teiksies Tamsta iš savo pusės įsakyti, kad šiame atsitikime būtų pritaikintas str. 12 t. 14 įstatų (1857) m.), palei kurį kalti atsitraukimo nuo taisyklių apie tvarką ir ramumą bažnyčiose siunčiami į teismą, vis viena, koki ypata tai būtų padariusi, o kad sustabdyti ateityje panašius atsitikimus, taip užgaunančius mūsų tikėjimo šventas paslaptis, įsakyti policijos vyresnybėms ir kariškiesiems viršininkams, kad pagal Aukščiausiąjį įsakymą nedrįstų tokiuose atsitikimuose griebtis jokių priemonių Dievo namuose". Vadinasi, Valančius reikalavo patraukimo teisman kariuomenės viršininko už netvarkos darymą bažnyčioje. Drauge gi vyskupas, nežiūrėdamas to, kad susirašiusieji žymesnieji Panevėžio parapijiečiai prašė vyskupo neiškelti iš karto visų keturių kunigų arba bent kleboną palikti, pranešė Kauno gubernatoriui kleboną Mantvydą išsiuntęs kamendorium į Rozaliną, Mackevičių pareikalavęs pas savę į Varnius, kame jisai vyskupo priežiūroje atliekąs sunkią atgailą, Kirkilai įsakęs pristatyti sakyto pamokslo rankraštį, ir jei pasirodysią jame kas bloga, pamokslininkas būsiąs nubaustas. Apie gimnazijos gi kapelioną kun. Kareivą vyskupas dar pirmiau rašė Vilniaus Mokslo Apskrities

[1]) 14. IX. Nr. 1060.
[2]) 8. IX. Nr. 300.
[3]) 12. IX. Nr. 2061.

Globėjui[1]): „įsitikinęs, jog Panevėžio gimnazijos kapelionas pasidavė užuojautai dabartinai srovei tiek, jog atvirai dalyvavo manifestacijoje 31 VII, aš padariau įsakymą apie iškėlimą kun. Kareivos iš Panevėžio, jo gi vieton paskyriau kunigą Ganusauską.“ Pranešdamas apie tai, vyskupas prašo sustabdyti tyrinėjimą prieš kunigą Kareivą, jei toksai įsakymas būtų buvęs padarytas. Pasirodė, kad įsakymas buvo padarytas, kun. Kareiva buvo areštuotas.

Vyskupas užtarė kunigą Kareivą, rašydamas gubernatoriui[2]): „Kun. Kareiva laikomas areštuotas be jokio tyrinėjimo, nežinodamas, kame jo pasakytas pamokslas prasilenkia su Evangelijos mokslu, veltui laukdamas išteisinimo ir paleidimo.“ Valančiaus užtarimas išgelbėjo šį kartą kun. Kareivą. Veltui nepraskambėjo ir vyskupo skundos ant policijos šeimininkavimo bažnyčioje. Kauno gubernatorius atsakė[3]): „aš kreipiaus į kariškąjį Kauno gubernijos viršininką general-majorą Semionovą, prašydamas jo primintı kariškiesiems viršininkams, kad jie, gerbdami bažnyčios šventumą, nesigriebtų jose policinės prievartos priemonių, bet pasitenkintų prižiūrėjimu“.

Tautinę giesmę giedodavo daugiausiai bajorai arba ponios, kaip sako gubernatorius viename savo pranešimų vyskupui[4]); liaudis gi, kaip visados, nenorėdama dalyvauti giedojime, ėjusi iš bažnyčios.

Panevėžio manifestacijos pasibaigė visų keturių kunigų iškėlimu kitur. General-gubernatorius tuo pasitenkino, pridėdamas savo rašte vyskupui[5]): „nors kunigus Mantvydą, Mackevičių, Kareivą ir Kirkilą reikėtų atiduoti karo teismui, bet dėliai to, jog Tamstos įsakymu jie iškilnoti jau į kitas vietas, aš pripažinau galimu daiktu pasitenkinti šį kartą tuo, kad jie būtų paskirti į įvairius apskričius po griežta priežiūra klebonų ir be teisės valdyti parapiją“. Kun. Kareiva buvo vyskupo paskirtas kamendorium į Lidakius, Mantvydas kamendorium Rozaline, Kirkila kamendorium Drisvėtuose, Mackevičius filialistu Suvainiškyje.[6])

Manifestacijos buvo daromos netiktai pačiame Panevėžyje, bet ir jo apylinkėse. Vyskupo raštinėje pasiliko korespondencijos dėliai manifestacijų Naujamiestyje ir Krekenavoje. Kauno gubernatorius vyskupui[7]) skundėsi, kad 17. IX. Naujamiesčio bažnyčioje per Mišias, kurias laikė kun. Balandis, dvarininkai, nedalyvaujant kito luomo žmonėms, giedoję žinomąją lenkišką kurstomąją

[1]) 22. VIII. 1861 Nr. 1930.
[2]) 28. X. 1861 Nr. 2436.
[3]) 19. IX. 1129.
[4]) 2. X. Nr. 1216.
[5]) 6. II. 1862 Nr. 128.
[6]) Vyskupas general-gubernatoriui 11. II 1862 Nr. 447.
[7]) 21. IX. Nr. 1135.

giesmę. Tam giedojimui pritarę vargonai. Dekanas Kobilinskis, dariusis tyrinėjimą, pranešė, kad kunigas Balandis draudęs manifestacijas. Vyskupas dėliai to atsitikimo teisino kun. Balandį prieš general-gubernatorių[1]): „kunigas, užimtas Mišiomis, negalėjo drausti. Aš nesuprantu, kokiu būdu ir kokiomis priemonėmis beginklis kunigas būtų galėjęs sustabdyti tai, ko negali sustabdyti policija visokiomis, kokias turi, priemonėmis.“ Balandį vyskupas pripažino šiame atsitikime nekaltu. Dvasiškijos jokiu būdu negalima esą kaltinti pataikavime manifestacijoms, kuomet, paskelbusi žmonėms vyriausybės įsakymą, pati šventai jį pildo.

Bent kiek vėliau Kauno gubernatorius rašė vyskupui, kad Krekenavoje po Mišių giedota kurstomoji giesmė; tarp giedojusių matyti buvę ir kun. Balandį. Gubernatorius prašė nubausti kun. Balandį. Dariusis tyrinėjimą dekanas Kobilinskis pranešė, kad Balandis laikęs sumą. Jai baigiantis, žmonės ėmę giedoti uždraustą giesmę. Balandis, negalėdamas uždaryti Švenčiausiojo Sakramento, turėjęs klūpodamas palaukti, kol atgiedos, patsai negiedojęs. Vyskupas pranešė gubernatoriui[2]) Balandžiui paskyręs atgailą Dotnavos vienuolyne. Pačiam gi Balandžiui rašė: „iš civilės valdžios atsišaukimo įsitikinau, kad Tamstos pasielgimas turėjo būti peiktinas ir atkreipiantis į save policijos domę, todel didesnės nelaimės išvengimui, kuri Tamstą, be abejo, būtų turėjusi ištikti, įsakau Tamstai tuojau važiuoti į Dotnavą atlikti mėnesinių rekolekcijų.“

Telšiai. Kauno gubernatorius skundėsi vyskupui[3]), kad Telšiuose, išeinant iš bažnyčios, užpulta ant žandarmų aficieriaus viršininko Brandto. Šveicoriaus priedermes ėjęs persirėdęs valdininkas Petrulevičius, jisai mušęs lazda žandarmų raštininką. Kun. Mokrzeckis iš Kalvarijos vienuolyno sakęs pamokslą prieš vyriausybę. Gubernatorius prašo nubausti kleboną Moncevičių, atšaukti į vienuolyną Mokrzeckį, atmainyti klebono įvestą paprotį, kad šveicoriaus priedermes paeiliui atlieka valdininkai. Vyskupas atsakė[4]) klebonas teisinąsis, jog valdininkai patys apsiėmę šveicoriauti, per tai tvarka bažnyčioje esanti geresnė, todel vyskupui sunku esą liepti mainyti tą tvarką.

8 balandžio Telšiuose buvo pamaldos už užmuštuosius Varšuvoje. Per tas pamaldas buvo surinkta 865 r. 25 kap.; tie pinigai, užrašyti aukų knygoje, suvartota Telšių bažnyčios reikalams. Miesto viršininkui darant apie tuos pinigus tyrinėjimą,

[1]) 4. XI. Nr. 2495.
[2]) 15. I. 1862 Nr. 92.
[3]) 29. VIII. Nr. 925.
[4]) 16. IX. Nr. 2086.

klebonas klausė[1]) vyskupo, ką atsakyti. Vyskupas atrašė[2]): „apie pinigus, sudėtus iš geros valios maldingų parapijiečių, turi pranešti taip, kaip yra, vadinasi, kad jie suvartoti Telšių bažnyčios reikalams ir užrašyti tam tikroje aukų knygoje.“ Drauge gi vyskupas davė klebonui tokį perspėjimą: „statai save į aiškų pavojų išvežimo iš krašto. Perspėju, kad būtumei atsargesnis ir neduotumei progos naujoms skundoms.“ Tas perspėjimas nebuvo tuščias ir bereikalingas. General-gubernatorius pareikalavo[3]) iš vyskupo kunigą Moncevičių iškelti į tolimą parapiją, be teisės valdyti parapiją; skaudžiai užgynė valdininkams paeiliu eiti bažnyčioje šveicoriaus priedermę, kaipo nesutinkantį su jų pašaukimu paprotį, ant kunigo Mokrzeckio uždėjo policijos priežiūrą. Vyskupas perkėlė kun. Moncevičių į Alukštą kamendorium. Kalvarijos gi priorui įsakė[4]) prižiūrėti, kad kun. Mokrzeckis nestatytų savęs į pavojų išvežimo į tolimas gubernijas ir vyskupui nepadarytų nemalonumo del netekimo uolių kunigų, general-gubernatoriui gi pranešė[5]), kad Mokrzeckis atiduotas smarkiai priežiūrai vietinio klebono.

Raseiniai. Del manifestacijų Raseiniuose vyskupas rašė[6]) Raseinių vienuolyno priorui: „jau du kartu rašiau gubernatoriui, prašydamas, kad policija paliuosuotų bažnyčias iš savo globos, ir tikiuosi, jog gubernijos viršininkas atkreips į tai savo domę. Tamstai gi pavedu su pagalba bažnyčios tarnų prižiūrėti, kad niekas nedrįstų kliudyti žmonėms vaikščioti į bažnyčią, tuo labiau gi drausti melstis po senovei.“

Raseinių apskrityje buvo surengta procesija iš Skirsnemunės į Jurbarką per šv. Roko atlaidus. Vedė ją kun. Stankevičius, dalyvavo apie 2000 žmonių, ėjo komžomis apsitaisę bajorai. Jurbarke niekas iš kunigų procesijos nesutiko, bažnyčioje gi giedota žinomas giesmes[7]). Grįžtant, prie jos prisidėjo kun. Petras Chodoravičius, kelyje laikė prakalbą. Netrukus prasidėjo del jos tyrinėjimas. Atvažiavusi komisija suėmė kunigus Stankevičių ir Chodoravičių ir abu išvežė į Vilnių. Chodoravičius buvo išlaikytas kalėjime 8 savaites ir pagalios paleistas, kaip nekaltas. Teisinosi, prisidėjęs prie procesijos ir prakalbą pasakęs, kad žmonės nelydėtų procesijos, bet grįžtų namo. Kun. Stankevičius irgi buvo paleistas.

[1]) 23. IX. Nr. 203.
[2]) 26. IX. Nr. 2186.
[3]) Gubernatoriaus raštas į vyskupą 29. XI. Nr. 1851.
[4]) 23. II. 1862 Nr. 565.
[5]) 27. II. 1862 Nr. 596.
[6]) 23. IX. Nr. 2139.
[7]) Jurbarko klebonas Kirvelis vyskupui 24. VIII. 1861 Nr. 40.

Ūkmergė. Pačioje manifestacijų pradžioje vidaus dalykų ministerį pasiekė žinia, kad Ūkmergės bažnyčioje buvo padarytos gedulingos pamaldos už užmuštuosius Varšuvoje. Į ministerio paklausimą Valančius atrašė[1]) įsakęs apie tą atsitikimą padaryti griežčiausią tyrinėjimą, paskui gi pranešė[2]), jog pamaldos, apie kurias vyresnybės tyrinėjama, buvusios už mirusį Kersnauską. Muzika per pamaldas Ūkmergėje esą paprastas daiktas.

t 4 birželio Ūkmergės bažnyčioje mėginta per Mišias giedoti kautinę lenkų giesmę. Tą atsitikimą taip aprašo Ūkmergės klebonas pun. Balevičius[3]): „kancelerijų jaunimas 12—15 metų, mažiau agirtino elgimosi, įsiveržę į bažnyčią ir šaukiančiu balsu ėmė giedoti tautinę giesmę. Žmonės tame nedalyvavo. Išėjęs iš klausyklos, prašiau liautis, bet neklausė, liepiau suskambinti prie altoriaus, ir tai nesustabdė. Kunigas daugiau negu $^1/_4$ valandos negalėjo Mišių pabaigti giedoti dėliai užsispyrėlių giedojimo."

Iš to rašto matyti, kad Ūkmergėje kunigas Balevičius aiškiai prieštaravo manifestacijoms bažnyčioje. Už tai, regis, buvo skųstas vyskupui. Teisinosi: buvęs įgąsdintas senuoju tyrinėjimu del pamaldų. Teisindamasis del manifestacijos pas kariškąjį viršininką, pasakęs vardus dviejų giedotojų. Bažnyčioje pabaręs per pamokslą už netvarkos darymą bažnyčioje netikusiu giedojimu. Už tai Ūkmergėje Balevičiui paskelbta boikotas, kaipo šnipui, išsiuntinėta raštai, kad niekas su juo pažinties nepalaikytų, nevaikščiotų pas jį. Per Dievo Kūno procesiją maršalkas Končia atsisakęs asistuoti. Tokių pasekmių susilaukė Ūkmergės klebonas už tai, kad drįso viešai pasipriešinti daromoms tuomet bažnyčiose manifestacijoms ir, teisindamasis, paminėjo kaltininkus. Iš to gal numanyti, kaip įsigalėjusi buvo manifestacijų srovė ir kaip sunkus buvo padėjimas dvasiškijos.

Manifestacijų sustabdymas. Dėliai nuolat atsikartojančių manifestacijų Varšuvoje policija įsiveržė į bažnyčias ir areštavo keletą tūkstančių žmonių. Vyskupijos valdytojas uždarė bažnyčias. Naujai paskirtas 1862 metais Varšuvos arkivyskupas Felinskis atidarė jas ir išreiškė savo prieštaravimą manifestacijoms bažnyčiose. Manifestacijos pasibaigė. Sustabdžius manifestacijas Lenkijoj, liautasi jas daryti ir Lietuvoje.

Valančius, kaip matyti iš viršuje padėtų jo raštų, priešingas buvo manifestacijoms bažnyčiose, įsakė kunigams jose nedalyvauti, kiek galima drausti. Bet iš kitos pusės nenorėjo, kad kunigai aktyviai imtųsi jas tramdyti, samprotaudamas, kad tai policijos, ne kunigų darbas. Be to, policija, tramdydama mani-

[1]) 1. V. 1861 Nr. 1253.
[2]) 27. V. 1861 Nr. 1476.
[3]) 6. VI. 1861 Nr. 494.

festacijas, matyti, perdaug ėmė šeimininkauti bažnyčiose, o vyskupas negalėjo jai pripažinti tos teisės. Tuo išaiškinti reikia Valančiaus lyg prieštaravimas manifestacijų tramdymui bent tokiomis priemonėmis, kokiomis policija tai atlikdavo, užtarimas prieš vyriausybę kunigų, apkaltintų dalyvavime manifestacijose; kad jie išsigelbėtų nuo daug didesnės bausmės, apsiimdavo patsai nubausti. Dėliai tokio vyskupo užtarimo ir general-gubernatoriaus Nazimovo žmoniškumo kunigai tuomet nelabai tenukentėjo.

Kaip anais neramiais laikais net pati vyriausybė laikė reikalingu daiktu Valančiaus tarpininkavimą, rodo sulaikymas vyskupo išvažiavimo užsienin: pradžioje 1862 metų Valančius rengėsi važiuoti į Rymą ir prašė vyriausybės leidimo išvažiuoti. General-gubernatorius davė tokį atsakymą[1]): „dabartiniu laiku, kada aukštesniojo luomo ūpas taip pakilęs, apsireiškia politiškai — religinėmis manifestacijomis, Tamstos tikrai krikščioniškos pastangos ir naudinga įtaka drauge su ta visuotina pagarba, kurią Tamsta esi įgiję savo vyskupijoje, labai reikalingos tvarkai palaikyti, ir kaszin, ar kas kitas, Tamstai išvažiavus, įstengtų su pasisekimu pildyti įvairias ir sunkias ganytojo priedermes taip plačioje vyskupijoje, turinčioje dar gi savo vietinių ypatingumų. Tamsta patsai teiksies pripažinti, kad kiekvienam kitam, užėmusiam Tamstos vietą, nelengva bus palaikyti Tamstos įvestą tvarką ir įkvėpti dvasiškijai supratimą reikalo neiškrypstant eiti sunkiu keliu, Tamstos nurodytu, kad galėtų apsisaugoti katalikų bažnyčios kunigai nuo teisingų apkaltinimų už nepritinkantį ir dažnai kenksmingą jų kišimąsi į šio pasaulio dalykus ir politiką. Be to dar ir tai reikia atminti, jog iki galutinam valstiečių klausimo išrišimui, dvasiškija, Tamstos artimiausiu vadovavimu, didesniu pasisekimu galėtų veikti, kad palaikytų dar gana tamsų ir lengvatikį valstiečių luomą tame įsitikinime, jog jie tiktai kantriai ir ramiai laukdami savo likimo išrišimo, gali apsisaugoti nuo pražūtingų pasekmių, į kokias gali būti įtraukti kurstytojų.“ Todel general-gubernatorius išreiškė viltį, kad Valančius pripažins galimu daiktu atidėti savo kelionę į Italiją. Ir Valančius turėjo palikti. Audra gi tuotarpu jau visai artinosi.

II.

1863 metai.

Sukilimas. Sausio mėnesyje 1863 m. Varšuvos revoliucinis komitetas pradėjo ginkluotą sukilimą prieš Rusiją. Pradžioje jame tedalyvavo tiktai miesto gyventojai, bet netrukus sukilimas sustiprėjo, kada prie jo prisidėjo ir dvarininkai, gavę iš užsienio

[1]) 21. III. 1862 Nr. 190.

komiteto užtikrinimą, kad sukilimą palaikysią kitos valstybės, daugiausiai Francija. Sulenkėjusi Lietuvos bajorija, pripratusi visame sekti paskui Lenkiją, irgi prisidėjo prie sukilimo, nors nuveikti Rusiją patiems nebuvo nė mažiausios vilties. 1861 metais, prasidėjus manifestacijoms, į Kauno guberniją buvo įsakyta pasiųsti Nevos pulką ir vieną artilerijos batariją ir nuginkluoti visus gyventojus. Visokie susirinkimai ir manifestacijos buvo uždraustos, uždėtos rekvizicijos kariuomenei ant miestų ir dvarų, kurie pritars sumišimams.[1]) Sukilėliai gi neturėjo nei ginklų, nei reikalingų sukilimui palaikyti pinigų.

Vilniaus general-gubernatorius Nazimovas, kurs reprezentavo aukščiausiąją Rusijos vyresnybę Lietuvoje, buvo šalininkas ramios politikos ir pradžioje nevartojo smarkių priemonių sukilimui malšinti. Vasario mėnesyje jisai pakvietė vyskupą Valančių atvykti į Vilnių, rašydamas jam[2]): „dėliai dalykų ypatingo svarbumo man būtinai reikia pasitarti su Tamsta apie padėtį, kurioje randasi dabar man pavestas kraštas, o silpna mano sveikata, suvarginta nuolatiniais nemalonumais, neleidžia man išvažiuoti iš Vilniaus, todel aš ir pasiryžau kreiptis į Tamstą nuolankiausiu prašymu, jei tiktai Tamstai nebus sunku, atvažiuoti keletai dienų į Vilnių."

Atvykus į Vilnių, Nazimovas tarp kitų dalykų prašė Valančiaus išleisti į vyskupiją aplinkraštį, draudžiantį nuo sukilimo. Valančius dalinai teišpildė general-gubernatoriaus prašymą, taip išsikalbinėdamas[3]): „dideliam mano gailesčiui ir nuliūdimui, negalėdamas del sunkių aplinkybių, kuriose dabar šis kraštas randasi, pilnai patenkinti Tamstos noro, aš pripažinau naudingu daiktu, palikęs šalyje politikos dalykus, išleisti žmonėms ganytojišką aplinkraštį grynai religinio turinio, kviečiantį juos prie maldos ir atgailos prieš Aukščiausiąjį, kad sustabdęs visokius sumaiščius, elgtųsi su mumis, kaip jo valia nori." Rusišką to aplinkraščio vertimą Valančius nusiuntė general-gubernatoriui. Žemiau paduodamame aplinkraštyje Valančius, vengdamas visai politikos, kalba vien tik apie atgailą ir maldą.

„Kasdiena girdžem ir rasztuos skajtom, jogej musu kraszte nepakajus ir sumiszimas užstoja. Mat visagalis Diewas nesenej atitraukes nu bjauria paproczia pijokistes nor da per wajna łabjau mus apczistiti ir doruma musu datirti. Kajp geras tewas isz nepaimtos sawa mejles del musu wisokejs spasabajs trauk mus wisad pri sawies, o szendiena nauju budu mus apłanka ir žiur tik isz dangaus ar mes taj ta jo aplankima pajusme ir kajpo geri wajkaj szirdis ir duszes musu pri jo pakelsme. Deltogi

[1]) General-gubernatoriaus pranešimas gubernatoriui 11. VIII. 1861 Nr. 608 Kga.
[2]) 17. II. 1863.
[3]) 20. IV. 1863 Nr. 707.

Tiewas ir Piemuo jusu, žinodamas jogej wiskas dedas szioje pasaulej isz mandriausia praamžiaus . . .[1]) suriedima rupindamasis užwis labjaus apej dusziu jusu iszganima, paskajcziau rejkalingu dajktu atsiliepti szendien pri jusu meiles mana aweles, idant tame naujame apłankime Wieszpates szirdžiu sawa neužkietintumet, idant wisi galaus wiena pakutos aszaroms duszes sawa nu grieku ir błogu papratimu nupłoven, karsztaj jo mełstumet, kad tus nepakajus ir sumiszima teiktus ant pelna iszganinga del dusziu musu apwersti, kad Bažniczia s. ir wiera musu nejokia papejkima ir iszkados isz to sumajszczia ne datirtu: kad wale Tiewa dangiszkoja kajp wisam swieti tajp ir musu kraszte iszsipilditu kad praleimuj krauja kugrejcziausiaj gała padietu ir kad zgada, mejle ir pakaju mums suteiktu: wienu žodžiu prasziket, kad apsiejtu su mumis tejp kaj jo szwentaj walej patink ir dabojas. Deltogi kajp priepuoluose ir atsitikimuose Bažniczia traukdama žmones prie Diewa užded małdas ir gerus darbus, tajpat . . .[1]) ir Piemuo jusu tame apłankime musu prisakau jums wardu Bažniczios motinos musu idant wisi nu szios dienos ar taj Ponaj didi ir maži, kunigaj ar sziajp jau žmones seredas pasnikautumet ar septinerius poterius prie Szwencziausios kasdien kalbietumiet pakol tik nepasibengs nepakajus tarp musu".

Šitas Valančiaus aplinkraščio lietuviškas tekstas pažymėtas data 23 balandžio, rusiškas gi tekstas, įteiktas general-gubernatoriui, turi datą 29 kovo. Kada Valančius garsino šitą aplinkraštį, sukilimo klausimą buvo jau nulėmęs ginklas. Lietuvoje sukilime daugiausiai dalyvavo Kauno gubernija, joje gi pirmą vietą užėmė Panevėžio pavietas. Čionai sudarė didesnę ginkluotų sukilėlių partiją atvykusis iš Petrapilio generalio štabo aficierius Zigmantas Sierakauskas. Netoli Biržų jo partija buvo sumušta ir išblaškyta Rusijos kariuomenės. Patsai Sierakauskas sužeistas pateko į nelaisvę. Tuo, galima sakyti, ginkluotas sukilimas Lietuvoje tapo numalšintas. Maži sukilėlių būreliai dar slapstėsi po miškus, kun. Mackevičius išsilaikė net iki gruodžio mėnesio, bet tų mažų būrelių išgaudymas, nebetekus žymiųjų vadovų, buvo tiktai laiko klausimas. Sukilimui galutinai nubausti Vilniaus general-gubernatoriu vieton atšaukto Nazimovo gegužės mėn. buvo paskirtas Mykolas Muravjovas. Prasidėjo tardymai ir smarkios represijos prieš visus, kurie tiktai kokiu nors būdu buvo prisidėję prie sukilimo.

Kada Žemaičių vyskupija pilna tebebuvo sukilėlių būrių, Valančius, gyvendamas mažame Varnių miestelyje, kur pradžioje visai nebuvo rusų kariuomenės, turėjo susidurti su sukilėliais. Pirmą kartą (11 V.) sukilėliai atvyko į Varnius iš Kražių. Tas būrys privertė konsistorijos valdininkus išduoti 350 rublių ir pareikalavo iš jų parašų, kad daugiau nebetarnaus Rusijos vyriau-

[1]) Neišskaitomas žodis.

sybei. Konsistorijoje nuėmė nuo sienos ir suplėšė ciesoriaus portretą. Atėję į vyskupo namus, liepė pataisyti pusrytį ir pavalgę išėjo. Atėję antrą kartą (2 VI.) taip pat per prievartą paėmė iš konsistorijos 2000 rublių[1]). Trys sukilėliai buvo užjoję į vyskupo kiemą, bet į vidų nėjo. Išplakė malūninką vokietį Berentą už tai, kad peikė sukilimą, sakydamas, nieko iš to nebūsią. Pakorė už miestelio šimtininką, apskųstą kaipo sukilimo priešininką. Kun. VI. Dembskis pasakė parapinėje bažnyčioje pamokslą, ragindamas prisidėti prie sukilimo.

Sukilėliai, sužinoję, kad kapitula gavo iš vyriausybės pinigų namams taisyti, trečią kartą įpuolė į miestelį (14 VI.), norėdami tuos pinigus atimti. Varniuose tebuvo nedidelis rusų kareivių būrelis. Vieni buvo išėję maudytis į ežerą, kiti į pirtį. Pavakaryje 40 sukilėlių, beveik visi raiti, įpuolė Telšių keliu ir pradėjo šaudytis. Rusų krito 20, sukilėlių keli. Jie būtų nuveikę išsisklaidžiusius rusus, kad ne dragūnai, kurie netikėtai atvyko Kaltinėnų keliu. Jie padėjo saviesiems ir išgainiojo sukilėlius. Uždegė miestelį, kurs degė per visą naktį. Seminarija su savo rektorium Juozapu Dovydaičiu praleidė baisią naktį, kulipkoms švilpiant pro langus. Pamatęs gaisrą, rektorius išėjo į kiemą pasižiūrėti ir sutiko vyskupą Valančių, lydimą Rusijos kariuomenės oficieriaus. Rektorius paprašė oficieriaus, kad tuojau būtų padaryta seminarijoje revizija, kad aišku būtų, jog seminarijos rūmuose visai nebuvo sukilėlių. Kariuomenė, iškrėtusi seminariją, niekur jų nerado. Kareiviai buvo labai įnirtę ir baisiai elgėsi. Ant rytojaus, 15 birželio, klierikai buvo paleisti namo. 20 birželio atėjusi gyventi Varniuose kariuomenė užėmė seminariją. Oficieriai ieškojo priekabių prie kunigų. Tai matydamas, ir rektorius išvažiavo į savo tėviškę, Šiaulėnų parapijon[2]).

Po tų visų atsitikimų, vyskupas kaikuriam laikui išvažiavo į Šiaulius, kame gyvendamas, gerai susipažino ir įgijo prielankumą Šiaulių ir Telšių apskričių kariškojo viršininko barono Maidelio. Šiauliuose buvo areštuotas vyskupo sekretorius kunigas Justinas Dovydavičius, bet Valančiui pavyko jį paliuosuoti. Išbuvęs Šiauliuose dvi savaiti, sugrįžo į Varnius.

Tuo laiku Valančius važinėjo į Vilnių pasimatyti su nauju general-gubernatorium Muravjovu. Nuo to pasimatymo daug prigulėjo ir paties vyskupo likimas. Valančius mokėjo išsiteisinti, buvo net Muravjovo maloningai priimtas, atsitikimas labai retas. Bet sugrįžus į Varnius, vis delto vyskupo padėtis buvo labai sunki:

[1]) Tokias paimtų pinigų sumas paduoda vyskupo oficialiai atsakymai valdžiai, rašyti 1863 ir 1864 m. Savo atsiminimuose, vėliau rašytuose, Valančius paduoda bent kiek mažesnes, 320 ir 1200. Pirmieji skaitmenys tikresni.

[2]) Vyskupo Valančiaus pranešimai valdžiai ir jo užrašai.

vyskupui kartą išvažiuojant pasivažinėti, kareivis nepraleido jo, sakydamas: mužiką ir žydą praleisiąs, o vyskupo nepraleisiąs[1]).

Kaltinimai prieš vyskupą. Tam tikrai komisijai darant tardymą sukilimo kaltininkų buvo traukiamas atsakomybėn ir Valančius, kaipo keletą kartų turėjusis reikalo su sukilėliais. Ant jo krito įtarimas, kad jis pritarė sukilimui, jį palaikė.

Kaltinimus prieš Valančių del jo dalyvavimo 1863 metų sukilime randame surinktus atskirame rašte, 1865 m. pristatytame Lauko Auditoriatui[2]). Daromi jame Valančiui šie priekaištai:

1. Buvusis Telšių apskričio kariškasis viršininkas Paschali jau 1856 m. raportavęs Kauno gubernatoriui, jog dauguma dvasiškijos, neišskiriant nei vyskupo Valančiaus, esą nedoriausiai priešininkai Rusijos vyriausybės ir rusų tautos.

2. Kada 1861 m. prasidėjo bažnyčiose manifestacijos prieš valdžią, Valančius netiktai jų nestabdęs, bet dar joms pataikavęs. Tam pasakymui patvirtinti privedami faktai, kad pagyręs kunigus Pukštą ir Simutavičių, kurie atsisakė del tam tikrų formalių motyvų saikdyti liūdytojus, kurie kalbėjo prieš manifestantus, o papeikęs kun. Strzedzinskį, kurs prisaikdino tuos liūdytojus. Protestavęs prieš policijos šeimininkavimą per manifestacijas bažnyčiose, teisinęs gedulingas pamaldas Kauno bažnyčioje, sakydamas, jog jos buvę laikomos ne už Tadą Koscinšką, bet už Tadą Kulvietį.

3. Nestabdęs 1863 m. sukilimo, nors galėjęs sustabdyti, jei pačioje pradžioje būtų išleidęs jį pasmerkiantį atsišaukimą. Kunigams, kurie klausė, kas daryti, kaip nusistatyti link sukilimo, nedavęs aiškių nurodymų, sakydamas: darykite kaip žinote.

4. Pateisinęs buvimą kunigų sukilėlių būriuose dvasiškai pagalbai teikti.

5. Davęs įsakymą išmokėti išsiųstiems į ištrėmimą kunigams algas, neskyręs į jų vietas nuolatinių klebonus, bet tiktai laikinuosius valdytojus.

Be to Valančius buvo klausinėjamas del apsilankymo sukilėlių Varniuose, del išdavimo iš konsistorijos pinigų, del raginančio į sukilimą pamokslo, sakyto Varniuose kunigo Dembskio. Del tų ir kitų atsitikimų, turinčių sąryšio su sukilimu, Valančius klausinėjamas tardymo įstaigų, ir davė žemiau paduodamus atsakymus.

Tuojau po sukilėlių apsilankymo Varniuose konsistorijos valdininkai pranešė vyskupui raportais[3]), kad insurgentai atėmė 2000 rublių ir grąsinimais išreikalavo parašus, jog per 24 valandas

[1]) Valančiaus skunda Varnių viršininkui Tryznai.
[2]) 24. VI. 1865 Nr. 5530 Kga.
[3]) 2. VI. 63. Nr. 2061 ir 3. VI. 63, Nr. 2062.

atsistatydins. Valančius tuos raportus pasiuntė į Peterburgą pusiau valdiniai įstaigai Kolegijai, juose sako, kad nežinodamas, kaip šiame dalyke pasielgti, prašąs įsakymų[1]).

Atsargumas pasirodė labai laiku padarytas, delto kad vyskupas gavo tuojau paklausimą iš Telšių apskričio žandarmų viršininko. Į jo paklausimus atsakė, kad atvykusis su sukilėliais kun. Gargas 11 V. pareiškęs savo pasiryžimą išeiti į sukilėlių kariuomenę. Valančius išbaręs ir išvaręs jį[2]). Del kunigo Savicko atsakė: „Kun. Savickas tikrai buvo pas mane atvykęs ir sakėsi ketinąs išeiti pas sukilėlius. Pasikalbėjime su juo aš tikrai išsitariau, jog Bažnyčios įstatai leidžia kunigams būti mūšiuose, kad teiktų dvasišką pagalbą mirštantiems, bet griežčiausiai draudžiama vartoti ginklą. Sakiau net apie tai, kad Lenkijoje, kaip matyti iš laikraščių, vyriausybė nedraudė beginkliams kunigams būti kariuomenėj dvasiškai pagalbai teikti. Nežinodamas del to vyriausybės įsakymų Vakarų gubernijose, aš atvirai pasakiau Savickui, kad jis grįžtu namo ir eitų savo priedermes Akmenėje, taigi netiktai nedaviau leidimo išeiti į sukilėlių kariuomenę, bet priešingai, uždraudžiau[3])"

Bent kiek vėliau tardytojui kapitonui Koltovskiui davė tokį atsakymą[4]): 1. už neišsiuntimą savo laiku mėnesinių žinių apie ėjimą korespondencijos ir pinigų turėtų atsakyti konsistorijos sekretorius. Bet šiais neramiais laikais visose valdymo šakose buvo sugaišimo, todel ir vyskupas šiame dalyke negalįs nurodyti kaltininko; 2. Konsistorijos pinigai nebuvę išsiųsti į iždinę, bet laikomi konsistorijoje, nes buvęs tam vidaus reikalų ministerio leidimas (29. VIII. 1849 No. 2129). Naujo įsakymo siųsti į iždinę nebuvę. Todel ir čia nerandąs kaltininko, kad po pirmojo apiplėšimo pinigai nebuvo siunčiami į iždinę, tuo labiau, kad siųsti pinigus be sargybos buvę pavojinga. Netrukus atvykusi į Varnius stovėti kariuomenė, todel pavojus buvo praėjęs.

Pagalios, į pačios tardymo komisijos klausimus Valančius davė tokį paaiškinimą[5]): pasiteisinęs del pasikalbėjimo su kunigu Gargu, nurodęs, kad nieko negalėjęs padaryti sutrūkdyti kun. Dembskio pamokslui, toliau apie susisiekimą su sukilėliais rašė: „Pirmą kartą 11 V. (1863), aš dar tebemiegojau, kuomet liekajus davė man žinią, jog atėję sukilėliai. Aš nenorėjau išeiti prie jų, bet liekajus antrą kartą man pranešė, jog sukilėliai rengiasi patys įeiti į mano gulimąjį kambarį. Tuomet aš, apsivilkęs nakties rūbu, atidariau duris ir tariau: ko jūs, vaikai, neduodate

[1]) 3. VI. 63. Nr. 904.
[2]) 6. VI. 63, Nr. 913.
[3]) 26. VI. 1863, Nr. 992.
[4]) 15. X. 63, Nr. 1494.
[5]) 17. X. 64, Nr. 1609.

mums ramumo ir nelaimės nešiojate? Kažikas iš jų smarkiai atsiliepė, kas mane pradžioje . . . (neaiški vieta), bet pamatęs tarp jų konsistorijos valdininką Mantvilą, supratau, jog išreikštas nepasitenkinimas atkreiptas prieš tą valdininką, todel ir ėmiau aiškinti jiems, kad jie bereikalingai vedžiojasi tą žmogų, kad jisai niekuo nekaltas, ir prašiau paliuosuoti jį. Paskui vienas iš jų itikinančiu tonu tarė: mes nuvargę ir alkani, leisk Tamsta mums pavalgyti. Aš, bijodamas ilgiau erzinti, pasakiau: tai valgykite ir uždariau duris. Sukilėliai jau paskui patys šeimininkavo, rengdamies pusryti, ir pavalgę išėjo iš namų. Kiek jų buvo, tikrai negaliu pasakyti, manau, kad apie 10 žmonių.

Antrą kartą 2. VI. aš vaikščiojau sodne. Netikėtai aliejoje pasirodė jaunas žmogus, kuriame iš raudonos skrybėlės ir ginklų aš pažinau sukilėlį. Aš tariau: ko jūs čia trankotės, atnešate visiems nelaimę ir prieš save sukeliate vyriausybės rūstybę. Sukilėlis, matydamas, kad aš griežtai vengiu jo, nenoriu su juo kalbėti, kažiką pasakė ir nuėjo. Kaip pirmą kartą, taip ir antrą buvusiųjų pas mane sukilėlių nepažinau".

Apie tą antrą apsilankymą vyskupas už pusės valandos pranešė Telšių kariškajam viršininkui.

Toliau vyskupas teisinasi prieš sukilėlius nieko negalėjęs daryti. Nuolat gaudavęs žinių, kad sukilėliai ketiną atimti jam gyvybę už nedalyvavimą maište ir prieštaravimą jam.

„Iš įteiktų man paklausimų matyti, jog įtariama mane, ar ne su mano žinia atiduota sukilėliams pinigai iš konsistorijos. Į tai aš su gailesčiu atsakau, jog toks įtarimas mane užgauna. Mano ganytojavimas per 15 metų užtektinai liūdija apie mano atsidavimą sostui. Ar gi būtų galėjęs mano pritarimas palikti paslaptyje. Apie jį būtų buvę pasakyta konsistorijos valdininkams, kuriems nebūtų grūmoję ir ne būtų per prievartą ėmę. Bet kadangi sukilėliai su manimi nesimatė, ir aš su tuo, kurį sutikau sodne, įnė nekalbėjau, tai jie bevelijo paimti per prievartą. Pagalios, malonu man pridurti, kad prie mano pasimatymo su Vyriausiuoju krašto Viršininku, po mano paaiškinimo, jisai prie daugelio rimtų asmenų du kartu teikėsi išreikšti man dovanojimą visų atsitikimų, buvusių šiais liūdnais laikais, galinčių užtraukti ant manęs atsakomybę". Šiuo paskutiniu argumentu Valančius geriausiai apsisaugojo nuo nemalonių pasekmių, kurios rimtai gręsė kiekvienam, turėjusiam kokių nors santykių su sukilėliais. Tardymas 1864 m. visiškai nepasibaigė.

Apie tuos sukilėlių gąsdinimus vyskupas 1865 metais vėl buvo klausinėjamas tardymo komisijos ir davė tokį atsakymą: „Neatmenu, kokiu laiku aš tikrai esu gavęs paštu laišką, kuriame buvo visokių koliojimų ir gąsdinimų dėliai mano neprisidėjimo

10*

prie maišto. Tarp kitų dalykų buvo nupiešta kilpa ir kartuvės, po kuriomis buvo parašas, jog manęs laukiąs Masalskio ir Kosakauskio likimas. Tą laišką aš tuojau sudraskiau, niekam nerodęs".

Tarpininkavimas pas valdžią. Sunkiais represijų laikais, kada vyriausybė mėgino žymią kaltybės už sukilimą dalį suversti ant katalikų dvasiškijos, kada buvo išvežtas Vilniaus vyskupas Krasinskis, suareštuota daug kunigų. Valančius turėjo drąsos, pasitikėdamas palankumu sau ciesoriaus Aleksandro II., kreiptis į jį žemiau paduodamu raštu,[1]) kuriame pasakė tiesos žodžius apie sunkią viso krašto padėtį ir prašė jos palengvinimo. Lietuviškai išverstas tas Valančiaus raštas taip skamba:

„Šviesiausias Monarche
Maloningiausias Ciesoriau.

Kaipo ganytojas sau pavestos vyskupijos, savo priederme laikiau pulti į kojas Jūsų Ciesoriškos Didenybės, visupavaldiniausiai prašydamas Maloningiausia akimi pažvelgti į begaliniai vargingą tikybiniu žvilgsniu likimą dvasiškijos ir tautos: daug bažnyčių paliko tuščių, žmonės ūmai paliko be jokios dvasiškos pagalbos, daugelis turi mirti be išpažinties ir šventų sakramentų, netekę nedėliomis ir šventomis dienomis pamaldų ir doro pamokinimo, nenoroms pasiduoda visokioms nedorybėms ir paklydimams, kurių pasekmė yra galutinas visuomenės tvarkos iširimas ir įsitikinimas apie nuolatinį tikybos persekiojimą.

Tų nelaimių priežastis, neskaitant svarbių visuomenėje sumaiščių, yra šventenybių išniekinimas, beprasmiai kariuomenės atstovų gąsdinimai visuotinu išnaikinimu viso, kas yra katalikiška, kasdieniai kunigų areštavimai, nežmoniškas ir nepakenčiamas su jais elgimasis, didžiausias niekinimas ir žeminimas iš pusės žemesniųjų kareivių, uždarinėjimas kalėjimuose del šių priežasčių:

a) kaikurie kunigai, remdamiesi įstatu, apgarsintu vyriausybės laikraščiuose, jog dvasiškiai, atliekantys tikybines priedermes kariuomenės stovyklose, lygiai su gydytojais neturi atsakomybės, prisiėmė kapelionų priedermes insurgentų būriuose ir, išskiriant kaikuriuos asmenis lig pat areštavimui paliko ištikimi savo dvasiškam pašaukimui; tuogi tarpu drauge su kitais nuteisiami į katorgos darbus;

b) toks pat likimas ištinka kunigus, kurie yra skaitę taip vadinamąjį lenkų manifestą net prieš 1 gegužės, nežiūrint to, jog skaityti jie buvo priversti gąsdinimu mirties bausme ir nepadarė nė mažiausios įtekmės į žmones, delto kad, kaip liūdija parapijiečiai, skaitė drebėdami ir visai persimainiusiu iš baimės balsu;

[1]) 21. VIII. 1863 Nr. 1216.

c) smarkiausiai taipogi baudžiami visi tie, pas kuriuos į namus buvo užėję insurgentai, nors iš jų pusės tame nebuvo nė mažiausios kaltybės;

d) daugelis laikoma kalėjime del neteisingų skundų, padarytų iš pykčio;

e) yra, pagalios, faktų kunigų išsiuntimo į tolimas gubernijas del paties vien įtarimo.

Pranešdamas apie tai Jūsų Ciesoriškai Didenybei, drįstu maldauti palengvinimo katalikų gyventojų nepakenčiamo likimo pavestoje man vyskupijoje, pavelijimo dvasiškiems mokytojams sugrįžti prie savo apleistų bažnyčių".

Kad tas prašymas būtų turėjęs kokių nors pasekmių, apie tai neteko rasti žinių.

Muravjovas, numalšinęs sukilimą, norėjo parodyti aukštesniajai vyresnybei mokąs įkvėpti krašto gyventojams ir ištikimybės jausmus. Tam tikslui privertė bajorus paduoti ciesoriui adresą, kuriame jie išreiškė gailestį dėliai savo paklydimų ir prašė dovanojimo. Vilniaus gubernijos bajorų adresas su 230 parašų buvo paduotas liepos 27 dieną, Kauno gubernijos bajorai savo adresą su 500 parašų įteikė rugpiūčio 26 d.[1]) Tokiuo pat tikslu Muravjovas reikalavo ir iš Valančiaus, kad jisai išleistų aplinkraštį į vyskupiją, kuriuo pasmerktų sukilimą. Tarpininku dėliai to klausimo tarp Valančiaus ir general-gubernatoriaus buvo Vilniškio Muravjovo sūnus, Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas. Valančius sutiko išleisti reikalaujamą aplinkraštį, tačiau pirma norėjo žinoti, kokio dovanojimo iš vyriausybės gali tikėtis tie, kurie padės ginklus, paklausę jo ganytojiško žodžio, delto kad be vilties dovanojimo mažausios įtekmės negal esą laukti iš jo[2]). Kauno gubernatorius ragino aplinkraštį išsiuntinėti kiek galima greičiau, pridėdamas[3]): „drįstu tikėtis, kad Tamsta nepastatysi manęs į nemalonų padėjimą prieš general-gubernatorių, kurį aš užtikrinau, kad Tamsta pasirengęs esi padėti naudingam jo sumanymui. Apie laiką Tamstos aplinkraščio išsiuntinėjimo aš lauksiu Tamstos pranešimo, su kuriuo teikis atsiųsti man vieną jo ekzempliorių su žemaitišku vertimu". Valančius buvo sustatęs aplinkraštį, panašų į pirmąjį aplinkraštį, išleistą, reikalaujant Nazimovui. Vengdamas politikos dalykų, ragina jame žmones atgailą daryti, delto kad sumišimas dar nepasibaigęs, regina melstis už vyriausybę, kad ji, Dievo apšviesta, visame pildytų jo valią. Vyriausybė norinti nurimimo ir kreipusis į vyskupą, kad jisai pakviestų sukilėlius grįžti namo. Prie to vyskupo aplinkraščio projekto pri-

[1]) A. I. Mosolov, Vilenskie očerki, p. 45 ir 85.
[2]) Valančius general-gubernatoriui 16. VII. 1863 Nr. 1083.
[3]) 4. IX. Nr. 2042.

dėta 10 punktų iš general-gubernatoriaus instrukcijos, paaiškinančių, kokio dovanojimo gali tikėtis tie, kurie, padėję ginklus, sugrįš namo. Muravjovo valdininkas Nikitin pranešė vyskupui, kad general-gubernatorius pripažinęs aplinkraštį įmanomu, tačiau pridėjęs kaikurias vietas ir visą galą, paimtą iš bajorų adreso. Žemiau ir paduodama taip ištaisytas ir išnaujo perdirbtas Valančiaus aplinkraštis[1]). Muravjovo įstatytos arba pataisytos vietos atspausdinta kursyvu[2]).

Motiejus Kazimieras Wołonczauskis
Isz Diewa ir Apasztaliszka Sosta milestos Žemaicziu viskupas
aweles sawa mejlingaj swejkina.

Pradžioj sumiszima musu szalij siuncziau pas jumis grometa, szaukdamas wisus ant pakutos ir patajsima grieszna giwenima, kad Wieszpats Diewas ant žmonelu sawa be galo nenorietu datirti. Jus wajkaj mana tieviszka bałsa pakłausen meldotes ir dusaujet, łaukdami susimileima ir istejgima pakajaus ir geraj darot, nesgi wisokie atsitikimaj ant szio svieto isz Wieszpates Diewa dalejdima paejna. Wajnas ir sumiszimus Jo deszine wisagalinga mandrej surieda. Isztar žodi ir pasijudin žiame, liep wejams ir wandenims nutilti ir tuojaus tampa ramiausis wisur tikumas. Deltogi ir antra karta apsiliepdamas szendien pri jusu wielej nu pakutos ir małdawima kalba mano pradiesiu. Kasdienines bedos ir wargaj, graudus werksmas ir giłus wisur dusawimas roda mums ajszkej, jogej Wieszpats Diewas dar ant szales musų tebe-rustauna ir piksta ir ne granžindamas łaukta pakajaus nor da łabiau sawiep mumis patraukti. Tajgi wajkaj mana mielausi, aweles mana małoniauses, szirdžiu sava ne norieket szendien užkietint ir bedomis sunkej prisliegti małdu ir pakutu nesigajleket. Melskites wisupirma, kad praleimuj krauja gała padietu, kad sumiszima swieta, kurs tajp skaudžej wisus datire kuwejkiausej sustabditu, kad małone ir zgada szirdin wisu kwieptu. Melsketes tejppat, kad Szwiesiausiam Ciecoriuj Aleksandraj II., *tikrajam musu Monarkaj,* apszcziu žiamiu Waldimieruj, wisad su dangiszka łoska sawa pributu ir visokiomis cnatomis dusze Jo apriedes westu ana kialu doribes ir małones del padonuju, kurius waldžej Jo paskire. Melskite už wisus stonus Ciecoristes, už Ministrus, Gubernatorius ir *kitus karejwiszkus ir szejpjau wirszinikus,* idant milesta• Dieva pripilditi ir apszwiesti wale Wieszpates umaj wisumet pilditu ir isz kiala doribes niekad ne klistu. Melsketes ir dusauket, pakuta už nusidieimus sawa dariket, o užtikra Wieszpats Miełaszirdingas pažwełgs ant grieszna sutwierima ir szalij musu

[1]) 1863.

[2]) Jos general-gubernatoriaus raštinės parašytos raudonu rašalu aplinkraštyje, galutinoje redakcijoj grąžintame Valančiui.

nuramins sumajszti. Mes gejdžiam ir troksztam wisu szirdžiu pakajaus ir wiskan gatawi pakelti, bile tiktaj ana igitumem: ne mažiau gejdž jo ir Aukszta wiresnibe *ir didijej musu wirszinikaj.* Jemas wisokiu spasabu, iszdod iwajrius pastanawiimus, bar ir koroj *par sumiszima nukaitusius,* bi tik sweteli sujudusi priesz tikraje wiresnibe numalditu. Szit ir dabar kares Wilniaus Gubernatorius užsake linkiedamas, *kad wisi pri sukilusiu prikluwen su gajlesiu namosna grinžtu.* Noriedamas tad gelbieti, kurius dar gal gelbieti, sakau szendien wisims wajkaj mana, kad duotumet pakaju priesz wiresnibe ristes, kad ne klausitumet ikalbinieimu tu, kurie jums prižad pamacze swecziu szales: nes gi jau dabar lengwa parmanit', *jogej ta jusu neiszmintinga wiltis ne iszsipildis* ir jeigu wejkej ne nurimste wisi pražuste.

Tajgi atsiduoket *wisiszkaj* ant milestos ir miełaszirdistes Aukszcziausios jusu kraszte wiresnibes, kuriaj Szwiesiausis Ciecorius pawede mace dowenoti wisims, kurie pameten ginkłus parodis tikra gajlesi ir maldaus pasigajleima. Ponaj ir bajoraj ant raszta *jau* aprejszke *sawa pakara ir prasza Szwiesiausia Ciecoriaus pasigajleima:* tajgi ir jus, wajkaj mana, *ne norieket ilgiaus priesz tikraje wiresnibe kiszioti ir nu ju liktes aprejszkime sawa pakaros, tuopradž atmindami, jogej musu szalis dara wiena neparskirta cielibe su Russija po Gieradieiszku riedu Szwiesiausia Ciecoriaus abełna mus Gieradiejaus.* Potam galesme turet wilti, jogej Aukszcziause Wiresnibe, pamaczius sugranžinta tarpo musu pakaju, pierstos spausti prikliuvusius pri sukiłusiu, pažwelgs mielaszirdinga akia ir ant milemu jusu kunigelu newaloj esancziu ir dalejs jims sugrinžt' pri sawa bažniczju ir wisims pazwalis po senowej tikiej giwenti.

Szitan mana grometa parskajtis kunigaj isz ambonos žmonims nedielos dienoj bažniczion susirinkusims. Rasziau Warniuose 1863 m. Rugseja 6 dienoj. Motiejus Wiskupas.

To aplinkraščio paskelbimui buvo paskirta rugsėjo 8 d. Valančius savo kronikoje rašo, jog provincijoje už tą raštą kaltinę jį stokoje patriotizmo, bet tuo laiku kitaip pasielgti negalima buvę. Jisai padaręs tai, ką jau buvo bajorų vardu padarę guberninis bajorvedis Daugirdas ir visi pavietiniai bajorvedžiai [1]). Kauno gubernatorius rašė [2]), jog general-gubernatorius teikęsis išreikšti savo pasitenkinimą aplinkraščiu ir norįs ypatiškai padėkoti už pagalbą krašto nuraminimui. Tikrai Valančius rugsėjo pabaigoje važinėjo Vilniun ir prabuvo tenai dvi savaiti.

Apskelbdamas tą savo aplinkraštį, Valančius tikėjosi palengvinimo apkaltintiems del sukilimo ir jų nesulaukęs, skundėsi ge-

[1]) „Tėvynės Sargas" 1900 Nr. 1 p. 29.
[2]) 12. IX. Nr. 236.

neral-gubernatoriui [1]): „remdamasis žodžiais gubernijos viršininko ir Tamstos komandiruoto pas mane valdininko Nikitino, kad po apskelbimo mano ganytojiško aplinkraščio bus dovanota areštuotiems kunigams, aš pripažinau naudingu daiktu apskelbti žmonėms, kad pasibaigus sumaiščiams, mylimiems jų kunigams bus suteikta liuosybė. Žmonės paklausę mano žodžių, nurimo, o tuo tarpu nesulaukdami sugrįžimo savo mokytojų, matydami nuolat naujus areštavimus, ima murmėti ir pyksta ant manęs". Valančius prašo pradžiai paliuosuoti kunigus Giedraitį ir Tautkevičių.

Valančiaus raštinės dokumentuose randasi dar vienas jo aplinkraštis į sukilėlius, be datos ir numerio. Jo vieta tarp dokumentų 1864 metų ir žodžiai apie sukilėlius: „per kiaurus metus gyvendami ne namie" lyg rodytų, kad tasai aplinkraštis išleistas pradžioj 1864 metų. Bet dėliai to, kad aplinkraštyje iškeliama sukilėlių didelė tėvynės meilė, stačiai sukilimas nepasmerkiamas, negalima tikėti, kad tokį aplinkraštį Valančius būtų galėjęs išleisti muravjoviško rėžimo laikais. Manau, kad jis paliko projektu ir nebuvo paskelbtas. Įdomus jis tuo, kad rodytų gal ir Valančiaus pažiūrą į sukilimą jo pradžioje. Dokumentuose teužsiliko rusiškas tekstas, kurs lietuviškame vertime taip atrodo:

„Savo sumišusias aveles meilingai sveikina.

Netiktai mes, bet ir visa Europa, matydama jūsų pasišventimą, stebisi ir sako: ach, kaip smarkiai šie vargšai kenčia del savo žemės. Per kiaurus metus gyvendami ne namie, be maisto, be apdangalo, kiek sielvarto, kiek šalčio ir bado jie pritirsta. Nėra abejojimo, vaikai mano, jog jūsų pasišventimas begalinis, jog jūsų meilė mūsų krašto neapsakoma: gal būt, jog Viešpats Dievas užmokės jums kuo kitu, ne išliousavimu mūsų, ne pergalėjimu rusų. Jūs, būdami miškuose, girdite paukštelių čiulbėjimą, bet neskaitote laikraščių ir nežinote, kas darosi pasaulyje. Patys numanote, jog savo jėgomis nepergalėsite rusų. Iš savo dvivamzdžių galite užmušti vieną ar kitą kareivį, bet kaipgi paimsite tvirtoves. Juk jūs neturite nei vienos armatos, nei vienos armatinės kulipkos, o nepaėmę tvirtovių ir neišvarę iš ten rusų, neužviešpatausite krašte. Prancūzai visai ką kitą mano, jie nežada skubintis jums į pagalbą; taigi kur gi veda jūsų pastangos? visi jūs pražūsite ir mane, savo Ganytoją, jūsų gimdytojus ir tą žemę, kurią taip mylite, paskandinsite nuliūdime. Todel, mano vaikai, eikite iš miškų, atsiduokite vyriausybės valiai, gal būt, jog ji jums dovanos. Aš pats važiuosiu į Vilnių prašyti jums dovanojimo pas Kariškąjį General-gubernatorių.

Pakol gi nesugrįšite namo, nekarkite nieko ir nebauskite, del to, kad kankinimu niekam meilės neįkvėpsite ir prie savęs nepa-

[1]) 17. XII. 1863 Nr. 1917.

trauksite. Dabar visi ramieji gyventojai nuo jūsų baidosi, jūsų pasirodymą laiko sau nelaime, todel padarykit galą nenaudingam darbui ir leiskite visiems ramiai gyventi.

Žinau aš, jog jūs šių žodžių skaitymo bažnyčiose neišgirsite, tačiau turiu viltį, jog mano balsas pasieks ir gilių miškų, paklausykite jo ir neapsiriksite."

Kaip dvarininkai, taip ir dvasiškija turėjo per Muravjovą paduoti ciesoriui visupavaldiniausią adresą. Tiktai dvasiškija su tuo dalyku pasivėlino. Vilniaus vyskupijos dvasiškijos adresas buvo įteiktas per naujus 1864 metus. Delegacijai, atnešusiai tą adresą, Muravjovas pasakė, jog jisai tam adresui bepriduodąs mažai svarbos, jis ne iš tikros širdies einąs, bet esąs iššauktas laiko aplinkybėmis[1]). Žemaičių vyskupijos kunigų adresas buvo įteiktas vasario mėnesyje 1864 m. Kunigų parašus, per dekanus surinktus, ir patį adresą nuvežė Vilniun delegacija, kurioje buvo kunigai: Strzedzinskis ir Pukšta iš Kauno, Ukmergės klebonas Balevičius, Kauno dekanas Karmėlavos klebonas Babravičius, Raudondvario klebonas Klenauskas ir Vilkijos klebonas Novickis. Muravjovas, priimdamas delegaciją, prabilo ramiu tonu, pasakė, jog ypatiškai vyskupui prižadėjęs paliuosuoti kaikuriuos kunigus ir liepė pranešti, jog, jei vyskupas norės užtarti kuriuos kunigus, tesikreipia stačiai į jį per išrinktą komisarą, kurs palengvins[2]).

Pažintis dažniausia suartina priešingiausių pažiūrų žmones ir minkština kovos šiurkštumus. Valančiaus, matyti, būta labai draugiško būdo. Mokėjo jisai tarp Rusijos kariuomenės ir aukštesnių valdininkų surasti sušnekamesnių žmonių ir įgyti jų pasitikėjimą. Net paprastai šiurkštus ir skaudus reikaluose general-gubernatorius Muravjovas, pasipažinęs pirmą kartą su vyskupu Valančium, priėme jį maloningai. Valančiui pavyko įgyti beveik prietelišką maloningumą general-gubernatoriaus sūnaus kauniškio Mikalojaus Muravjovo[3]). Generolas Maidelis irgi nekartą padėjo Valančiui. Savo pagalbą yra žadėjęs pulkauninkas Epifanovas[4]). Naudodamasis tomis savo pažintimis, Valančius nuolat užtardavo kunigus ir kitus politiškus nusikaltėlius, baudžiamus del maišto.

Jau prie pirmojo pasimatymo su Valančium general-gubernatorius Muravjovas paliuosavo du areštuotu kunigu[5]). Ir paskui Valančius prašymais del kunigų paliuosavimo nekartą kreipėsi į Muravjovą. Štai keletas tokių raštų pavyzdžių: „prieš mano išvažiavimą iš Vilniaus Tamsta teikeis padaryti man laimę savo maloningu pavelyjimu stačiai kreiptis į Tamstą prašymu dėliai

[1]) A. N. Mosolov, Vilenskie očerki, 116 p.
[2]) Delegatų pranešimas vyskupui 17. II. 1864 Nr. 47.
[3]) „Tėvynės Sargas" 1900 m. Nr. 1 p. 30.
[4]) 26. V. 1864 Nr. 2034.
[5]) „Tėvynės Sargas" 1900 Nr. 1 p. 30.

paliuosavimo areštuotų kunigų man pavestos vyskupijos ir tuom teikeis duoti man vilties, jog mano užtarimas bus išklausytas. Drįstu įteikti maloningiausią prašymą apie palengvinimą likimo kunigų, išvardytų pridedamajame lakšte (išvardyta 11 kunigų), kurie mano numanymu pilnai verti Tamstos dovanojimo ir aukštai viršininkiškos mielaširdystės[1])." Arba vėl: „Dovanok, Tamsta, jog drįstu varginti Tamstos aukštai viršininkišką atydą prašymu už vieną mano ištikimiausių draugų, mano sandarbininką užsiėmimuose žemaitiška kalba, 70 metų seniuką Peliksą Kontrimą (Šiaulių apskričio)." Toliau Valančius aiškina, kad Kontrimas visai neužsiėmęs politika, tiktai savo krašto tyrinėjimu mokslo žvilgsniu, esąs visai ligotas, laikomas suareštuotas jau 6 mėnesius, ant jo dvaro uždėtas sekvestras.

Taip pat užtarė Turavo (Telšių apskrityje) dvarininką Černiauską (sūnus jo nedalyvavęs sukilime), prašė paliuosuoti jo dvarą nuo sekvestro. Del Valančiaus užtarimo general-gubernatorius Muravjovas paliuosavo kunigus Rupertą Bartkevičių, Giedraitį, Tautkevičių. Paleidus Pašušvio kamendorių kun. Pacevičių, kurs buvo apkaltintas už paskelbimą lenkų manifesto, Šiaulių kariškoji vyresnybė prašė vyskupo atvykti į Šiaulius paimti iš kun. Pacevičiaus iškilmingos prisiegos. Valančius atsakė, kad jam senam sunku esą taip toli važinėti, prašė kun. Pacevičių atsiųsti į Varnius ir prisaikdino Varnių Katedroje.

Užtardamas kunigus, Valančius dažnai kreipdavosi į generolą Maidelį[2]). Taip prašė pasigailėjimo teisiamam kunigui Mokrzeckiui.[3]) Maidelis atsakė tiek tegalėjęs padaryti, jog Valančiaus raštą pridėjęs prie bylos. Valančiui prašant pasigailėjimo nuteistam mirtin Povilui Bogdanavičiui, Maidelis prižadėjo susilaikyti nuo ištarmės išpildymo, kol neateis atsakymas.

Užtardamas pas generolą Bulyčevą už Kvėdainos kleboną kun. Goiževską, Valančius prideda[4]), kad jisai areštuotas papulkininko Kazanskio vien už tai, kad nedavęs jam reikalaujamos pinigų sumos. Visur, kame tiktai pasirodęs Kazanskis, palikęs tokią pat apie save nuomonę. Pas tą patį generolą užtarė Valančius Seinų vyskupijos kunigus Jurgį Dailidę ir Grigetą[5]).

Dinabarko tvirtovės komendanto Valančius prašė[6]) paliuosuoti kunigą Lileiką, netrukus mirsiantį džiova.

Panašių Valančiaus užtarimo raštų randasi daug. Privedžiu čionai tuos tiktai, kurie labiau įdomūs savo forma.

---

[1]) 28. II. 1864 Nr. 467.
[2]) 18. XI. 1863 Nr. 1668.
[3]) 10. VI. 1863.
[4]) 8. XI. 1863 Nr. 1605.
[5]) 14. XI. 63 Nr. 1643.
[6]) 12. XI. 63 Nr. 1630.

Valančius užtarė netik atskirus asmenis, priešinosi kiekvienam įsakymui, užgaunančiam tikybą. Štai tokio užtarimo raštas[1]):

„Šiomis dienomis gavau kopiją paliepimo kariškojo viršininko, duoto Ukmergės isprauninkui ir cirkuleriškai išsiuntinėto po visą pavietą; jo tonas ir išsireiškimai, labai užgaunantys tikybinius kiekvieno kataliko jausmus, netiktai negali prisidėti prie krašto nuraminimo, bet priešingai lengvai gali iššaukti naujus sumaišius." To paliepimo kopiją Valančius siunčia general-gubernatoriui.

Kauno gubernatoriui rašė Valančius[2]): „savo priederme laikau išreikšti labai sunkų mano padėjimą. Daugelis bažnyčių paliko be kunigų, parapijiečiai, netekę dvasiškos pagalbos, beveik kasdien būriais atvyksta pas mane, prašydami kunigų paskyrimo, aš gi, neturėdamas atliekamų kunigų, esu priverstas jiems atsakyti. Delto nenoroms prasideda pyktis ir murmėjimas vyskupijoje. Numalšius sukilimą ir išnaikinus šaikas, aš tikėjausi nors dalino paliuosavimo areštuotų kunigų, o tuo tarpu ir dabar kariškieji viršininkai daro naujus areštavimus. Turiu garbę prašyti Tamstos, kad prakilniu jausmu pažvelgtumei į mano apgailėtiną likimą ir padėtumei man nelaimėje. Jei teisybė neleidžia dovanoti kunigams jau suimtiems, tai prašau padaryti palengvinimą nors įtaramiems, neareštuojant jų. Dvasiškija taip įgąsdinta, jog nedrįsta nė manyti apie ką nors priešingą vyriausybei. Neareštuodamas kunigų, Tamsta nepakenksi savo sumanymams, žmonės gi nebeturės priežasties raudoti. Žinau labai gerai, kad Tamsta man labai malonus ir palankus ir todel tikiuosi seno žmogaus drąsumui ir mano nuoširdumui lengvai dovanosi."

Valančiui nuolat prašant užtarimo ir teisinant apkaltintus kunigus, aiškinant, kad jie verti dovanojimo, vyriausybė mėgino padaryti vyskupą skundėju kaltų kunigų ir prašė jo pranešti, kurie kunigai politikos žvilgsniu neištikimi. Suprantamas daiktas, kad Valančius tokios rolės prisiimti negalėjo ir atrašė[3]): „ką del dvasiškijos ištikimybės politikos dalykuose ir pristatymo tų, už kuriuos vyskupijos vyresnybė negali užtikrinti, aš turiu garbę priminti Tamstai, jog man, kaipo Ganytojui, negalimas daiktas nurodinėti neištikimus politikos žvilgsniu, tai policijos dalykas, bet aplamai galiu užtikrinti Vyriausybę, jog dvasiškija jokių įstatymams priešingų sumanymų neauklėja, apie jokius kurstymus negalvoja ir trokšta tiktai sau pavestą aviją vesti tiesos ir doros keliu prie Dievo nurodyto tikslo. Tamsta lengvai suprasi, jog būtų galutinė beprotystė dabartiniu laiku svajoti apie kenksmingus vyriausybei sumanymus." Toksai vyskupo griežtas atsakymas

[1]) 10. IX. 63 Nr. 1345.
[2]) 18. XI. Nr. 1668.
[3]) Valančius Kauno gubernatoriui 9. IX. 1864 Nr. 1398.

vyresnybei nepatiko, ir Kauno gubernatorius atrašė[1]): „Vilniaus general-gubernatorius, matydamas, jog Tamsta vengi nurodyti savo vyskupijos kunigus, už kurių politišką ištikimybę negali užtikrinti vyskupijos vyresnybė, ir jog Tamsta tvirtini, kad Kauno gubernijos kunigai neturi jokių vyriausybei priešingų sumanymų, pavedė man pranešti Tamstai, jog ateityje už visokią politišką neištikimybę Žemaičių vyskupijos kunigų turės atsakyti vyskupijos vyresnybė, turi privalo prižiūrėti juos."

Kaip visados, visuomenės tvarkos iširimo laiku atsiranda žmonių, kurie nori pasipelnyti svetima nelaime, neteisingai skųsdami savuosius ar tai del pelno ar tai iš pykčio. Apie privisimą tokių šmeižikų išdavėjų taip raportavo vyskupui Rietavo dekanas[2]): kaikuriose Rietavo dekanato bažnyčiose, kaip antai, Naumiestyje, Degučiuose, Vevirženuose, Garžduose ir kitur, klebonai ir filialistai nustojo šventomis dienomis pamokslus sakyti delto, kas klausytojai jų žodžius blogai aiškina ir naudojasi proga suskųsti pamokslininkus kariškajai vyresnybei." Vyskupas prieš tokią žmonių nedorybę pradžioje sukilimo reagavo atėmimu kunigų[3]): del neramaus būdo žmonių, nuolat metančių šmeižimus ant Betygalos dvasiškijos ir tuo statančius į pavojų baisios atsakomybės, esąs priverstas atimti iš Betygalos kunigus, kol patys parapijiečiai, atjautę kunigų atėmimą, nepasirūpins apie prašalinimą tų nedorų šmeižikų. Vadinasi, Valančius kunigų atėmimu norėjo priversti, kad patys žmonės suvaldytų šmeižikus išdavėjus.

III.

1863 metų atbalsiai.

Kunigų ištrėmimas ir kitokios bausmės. Po 1863 metų sunkūs smūgiai vienas po kito taikė į katalikų Bažnyčią Lietuvoje: buvo panaikinti paskutiniai vienuolynai (Dotnavos, Tytavėnų, Kolainių, Palėvėnio), sustabdyta klierikų priiminėjimas į seminariją, visas kunigų veikimas suvaržytas smarkiausia policijiška priežiūra. Bažnyčia neteko daugelio kunigų. Pačioje Žemaičių vyskupijoje nukentejo del maišto 107 kunigai. Iš jų 67 buvo išsiųsti į Siberiją ar kitas tolimąsias Rusijos gubernijas, 6 nužudyti, 10 išbėgdami išsigelbėjo nuo sunkių bausmių, kaikurie mirė kalėjimuose, daugelis buvo išsiųsta į artimąsias Gardino, Vilniaus ir Kuršo gubernijas arba buvo laikomi uždaryti vienuolynuose. Žemiau paduodama Vyskupo Valančiaus sustatytas nu-

[1]) 22. IX. 1864 Nr. 2606.
[2]) 4. VI. 1863 Nr. 31.
[3]) Valančiaus raštas į Veliuonos dekaną 17. II. 1863 Nr. 1916.

kentėjusių kunigų sąrašas, paimtas iš jo „Margumynų". Buvo jisai jau spausdintas „Žinyčioje"[1]), bet kadangi tas laikraštis dabar retenybė, tai naudinga bus čia jį atkartoti, kaipo įdomų anų laikų dokumentą.

1. Barauskis Laurynas, Sedos klebonas, Alsėdžių dekanas, vyras protingas ir išmintingas, nesikišo į maištą, betgi policijos įduotas aukštesnei vyriausybei, turėjo persikelti į Palangos altariją.

2. Bartkevičius Rupertas, Viekšnių klebonas, nesikišo į maištą, buvo žmonių mylimas, tačiau priešininkų apskųstas general-gubernatoriui Kaufmanui, nustojo klebonijos, persikėlė į Sedą, kur ir pasiliko prie šv. Jono bažnytelės.

3. Bogušas Antanas, Upynos filialistas, senas, į maištą nesikišo, bet 1863 m. priėmė dvarininką Stankevičių, renkantį pinigus neva tai išbėgusiems į užsienį maištininkams, ištikrųjų gi sau. Kaip tiktai valdžia gavo apie tai žinoti, abudu išsiuntė į Siberiją ir abu ten pasimirė. Bogušas savo amžių pabaigė Tobolske 1871 metuose.

4. Choromanskis Kazimieras, Luokės klebonas, nesikišo į maištą, bet nesutiko su Luokės žydais, kurie savo skundimais išvarė jį į Tobolską. Paskui Choromanskis valdžiai leidžiant atvyko į Kazanių, kur 1871 m. staigiai pabaigė gyvenimą.

5. Ciuževičius Matas, Pamituvės filialistas, darbštus ir parapijos mylimas, šiek tiek dalyvavo maište, pateko į Siberiją, 1872 metuose sugrįžo į Kuršą.

6. Davydavičius Juozapas, Varnių seminarijos rektorius, apskųstas už sąntykius su laikiniaja revoliucine valdžia, sėdėjo Kauno kalėjime, buvo išsiųstas į Tomską, iš valdžios malonės parvažiavo į Ekaterinoslavą, pagalios leidžiant ministeriui apsigyveno Ilukštoje.

Juozapas Davydavičius buvo kaltinamas, kad dalyvavęs maište ir važinėjęs į Varšavą į kunigų tarybą, todel pripažintas visiškai neištikimas politikos žvilgsniu, jo turtas paliko po sekvestru.[2]) Veltu vyskupas teisino Davydavičių tarydymo komisijai[3]), aiškindamas, kad Davydavičius važinėjęs į Varšavą kviečiamas grapo Lubienskio, paskirto Seinų vyskupo, ir kad sugryžęs iš Varšavos prie pirmojo su Valančiu pasimatymo su aiškiu pasigėrėjimu pasakojęs apie tai, kaip Varšavos arkivyskupas Felinskis stengiasi veikti prieš revoliuciją.

7. Davidavičius Justinas, mano sekretorius, apskųstas už tokius pat santykius, sėdėjo Kauno kalėjime, paskui išsiųstas į Vilnių, keletą metų buvo prie dominikonų bažnyčios.

---

[1]) Nr. 1 p. 23—30.
[2]) Kauno gubernatoriaus pranėšimas vyskupui 20. I. 1866 Nr. 443.
[3]) 2. V. 1865 Nr. 1052.

8. Dabkevičius Adomas, Rietavo kamendorius, apskųstas už santykius su maištininkais, buvo išsiųstas į Siberiją, 1872 m. sugrįžo į Kuršą.

9. Duseika Vladislavas, už santykius su maištininkais išsiųstas į Birską Ufos gub., 1871 m. sugrįžo į Palangą.

10. Dimavičius Karmelita, Varnalaukio filialistas, apkaltintas už pataisymą be pasaulinės vyresnybės leidimo altoriaus bažnytelėje, tapo jau po maišto išsiųstas į Gardiną. Neilgai trukus persikėlė į Vilniaus karmelitų vienuolyną, mirė 1871 m.

11. Gargas Antanas gyveno pataisos namuose, girtuoklis, buvo tarp maištininkų, kurie jį atgal parvedė į pataisos namus. 1863 tapo nušautas Telšiuose.

12. Gabševičius Andrius, Kauno gimnazijos kapelionas, tapo išsiųstas į Petrozavodską.

13. Giedraitis Norbertas, Kelmės klebonas, už dalyvavimą maište sėdėjo kalėjime. Paleido jį generolas Muravjovas vyskupui prašant, nes buvo tai laikas, kada jį laikė geru.

14. Gruzdis Stanislovas, Platelių klebonas, ilgai sėdėjo Telšiuose už tai, kad ponas Grosas atėjo pas jį su maištininkais, bet gi sugrįžo į Platelius į senąją vietą.

15. Gužauskis Stanislovas, Kvėdarnos klebonas, sėdėjo Kaune, paskui dekretu atėmė iš jo kleboniją ir nusiuntė į Baisogalos kamendorius.

16. Grincevičius Justinas, garbės kanonikas, Varnių klebonas, tikrai sakant nekaltai buvo ilgai laikytas Kaune. Jau labai sergantį išvežė į Siberiją, bet Vilniaus kalėjime 1866 m. pabaigė gyvenimą. Už kaltybę jam palaikė, kad maištininkų kapelionas Dembskis perskaitė Varnių bažnyčioje vadinamąjį „lenkų manifestą".

17. Dembskis Vladislovas, Varnių kamendorius, neramaus būdo, išėjo prie maištininkų. Baigiantis karui suskubo išbėgti į Prūsus.

18. Jonkauskis Juozapas, senas Skaudvilių klebonas, Batakių dekanas, vyras teisingas, ilgai buvo tampomas už tai, kad Skaudviliuose maištininkai pakorė pristovą Pasternakovą.

19. Jakavičius Aleksandras, Aukštadvario filialistas, pateko į Siberiją, ilgai gyveno Tunkos miestelyje netoli Nerčinsko.

20. Jonikavičius Simonas, Šilavos altaristas, ilgai sėdėjo Raseinų kalėjime, mirė Tunkoje 1866 m.

21. Jasevičius Anupras, Ariogalos klebonas, prie maišto neprigulėjo, bet atėję maištininkai privertė perskaityti lenkų manifestą. Už tai pateko į Birską, Ufos gubernijoje.

22. Jasevičius Jonas, Tauragės kamendorius, išsiųstas į Siberiją.

23. Juzumavičius Antanas, Vidžių klebonas, išsiųstas į Kargopolį Olonco gub. mirė 1871 m.

24. Kazlauskas Antanas, Vendžiogalos kamendorius, išsiųstas į Siberiją. Sugrįžo į Kuršą 1871 m.

25. Kazlauskis Antanas, Rumšiškio administratorius, nuvestas į Vilnių ten ir mirė 1867 m.

26. Kairis Klemensas, Kauno gimnazijos kapelionas, nuvestas į Vierchturye Uralo kalnuose, mirė nuo nušalimo 1864 m. 27 metų amžiaus.

27. Kozickis Dominikas, Luokės kamendorius, buvo išėjęs į Tryškių mišką prie maištininkų. Buvo Siberijoje, sugrįžo į Kuršą 1872 m.

28. Kelpšas Julijonas, aplankė Siberiją, sugrįžo į Liepojų 1871 metuose.

29. Kosarzevskis Ambrozius, pataisos namų užveizėtojas, nekalčiausiai apskųstas rusų karininko Vierzbickio tapo išsiųstas į Siberiją.

30. Kareiva Alfonsas, Panevėžio kamendorius, kišosi į maištą, paskui slapstėsi ir, kaip pasakoja, išspruko į užsienį.

31. Kumpikevičius Vincentas, buvusis vienuolių šv. Katrinos Krakėse kapelionas, išsiųstas į Siberiją, paskui pateko į Permę prie Žitomierio vyskupo Kaspero Barauskio, buvusio ten ištrėmime.

32. Levonavičius Jonas, Kruopių klebonas, nuvestas į Tobolską.

33. Limontas Juozapas, Vasiliškio filialistas, mirė 1867 m. Solikamske Permės gub.

34. Lukaševičius Vincentas, Luokės kamendorius, dar prieš maištą pradėjo niekus kalbėti iš sakyklos, paskui gyveno Podušių mieste Olonco gub.

35. Lukauskis Petras, Tirkšlių klebonas, gyveno Tobolske, 1871 m. parvažiavo į Kazanių.

36. Lileika Antanas, Drukšės klebonas, nuvežtas į Dinaburką, mirė 1863 m.

37. Lenkauskis Peliksas, Krekenos kamendorius, gyveno Siberijoje, sako būk paskui išbėgęs.

38. Mongėla Gelazas, Kauno augustionas, vaikščiojo su procesija į Piontką, paskui ilgai sėdėjo Kretingos vienuolyne, bet tapo paleistas.

39. Milosnickis, Palėvėnės vienuolyno dominikonas, mirė 1867 m. Kauno kalėjime.

40. Masiejus Vincentas, Grinkiškio kamendorius, nežina kur pražuvo per maištus.

41. Majauskis Juozapas kišos į maištą, kaipo žmogus peiktinų papročių; išsmuko į Prūsus.

42. Markevičius Juozapas, Krekenos klebonas, mirė Siberijoje 1867 m.

43. Mackevičius Antanas, Paberžės filialistas, tapo uoliausiu maištininkų vadu. 1863 m. Muravjovo paliepimu buvo Kaune pakartas. Buvo tai žmogus „keisto dievobaimingumo".

44. Mongirdas Vladislovas, Linkuvos kamendorius, mirė Kauno kalėjime 1865 m. 24 d. rugpiūčio mėn.

45. Moncevičius Jokimas, Telšių klebonas, prie maišto neprigulėjo. Paskui policijai skundžiant tapo išsiųstas į Gardiną, 1870 sugrįžo į Raseinų dominikonų vienuolyną.

46. Macevičius Motiejus, Linkuvos klebonas, išsiųstas gyveno Čeredine Permės gub.

47. Macevičius Ignotas, garbės kanonikas, Obelių dekanas, Kamajų klebonas, ilgai gyveno Birske Ufos gub. 1871 m. sugryžo į Rygą.

48. Martišauskis Matas, išsiųstas buvo į Solimską Permės gub. 1874 m. parvažiavo į Kuršą.

49. Mantvidas Liudvikas, Panevėžio klebonas, išsiųstas gyveno Tambovos gubernijoje Spaske, sugrįžo į Kuršą 1871 m.

50. Mačiulskis Pranciškus, Nemakščių kamendorius, sutiko ateinantį maištininkų pulką. Užtat ilgai gyveno Tunkoje, paskiau 1872 m. sugrįžo į Cholmogorus Archangelsko gub.

51. Mačinskis Petras, Pajurio filialistas, Kvedarnos parapijos, tapo išsiųstas į Siberiją.

52. Noreika Izidorius, Gargždų kamendorius, žmogus nesuvaldomas, surinko būrį. Ties Satėmis kazokai jį pagavo. Telšiuose 1863 m. buvo nušautas tą pačią dieną su kun. Gargu.

53. Nugarevičius Vincentas, Šakynos kamendorius, iš Šiaulių buvo išsiųstas į Siberiją.

54. Opulskis Antanas, Lydavėnų klebonas, išsiųstas į Tunką, ten ir mirė 1872 m.

55. Norvaišas Vincentas, Pocunėlių filialistas, ilgai laikytas Kauno kalėjime, rado progos išbėgti. Sako buvęs nuteistas mirtin.

56. Paulauskis Juozapas, Nemakščių klebonas, nekišos į maištą, bet buvo priverstas priimti prie bažnyčios maištininkus, už tai išsiųstas į Tunką. Buvo galvažudžių užmuštas 1872 m.

57. Piesliakas Konstantinas, Renavos filialistas, išsiųstas buvo į Tunką.

58. Petravičius Antanas, Dusetų klebonas, išsiųstas buvo į Kirilovą Didžiojo Novgorodo gub. Sugrįžo į Kuršą 1871 m.

59. Petravičius Andrius, senas Tytavėnų gvardijonas, išsiųstas į Tunką, kur ir mirė 1870 m.

60. Prokopas Fortunatas, Dotnavos gvardijonas, gyveno Sibirijoje Tomsko gub., kur ir mirė 1870 m.

61. Petrašauskis Nikodemas, Babtų klebonas, Kauno dekanas, mirė Kauno kalėjime 1864 m.

62. Peža dominikonas, Raguvos kamendorius, pražuvo per maištą. Pasakoja, būk rūsai pagavę miške, vadiname Zielionka, mirtinai užplakę.

63. Plevaka Jonas, Onuškio klebonas, nesikišo į maištą, turėjo didį kuną. 1863 m. atvažiavo į Onuškį kun. Zauscinskis, Muravjovo atsiųstas iš Vilniaus vyskupijos katalikų kareivių išpažinties klausyti. Prieš tą svetį kun. Plevaka buvo neatsargus ir išsitarė apie ką tai. Zauscinskis tuojau pranešė, kleboną tuojau išvežė į Siberiją. 1872 m. sugrįžo į Kuršą ir pasimirė Bauskėje.

64. Račkauskis Teofilis, Raseinių vienuolyno dominikonas, išsiųstas į Nevėžio Naujamiestį už kamendorių, išėjo į mišką, rusų pagautas ir Kaunan nuvestas buvo nušautas 1863 m.

65. Reichenbachas, Dotnavos vienuolyno bernardinas, didis tamsuolis, išsiųstas į Siberiją į Tunką.

66. Rudskis Teofilis, Smalvos klebonas, 1870 m. išsiųstas į Cholmogorus Archangelsko gub. del skundos nedoro Zarasų išpravniko Ivašencovo, kurs paskui pats save nužudė, kun. gi Rudskis 1871 m. sugrįžo į Kuršą.

67. Rajauskis Jonas, Batakių kamendorius, keletą metų sėdėjo Kauno kalėjime, kur 1867 m. ir pabaigė gyvenimą.

68. Rodavičius Jonas, Anykščių kamendorius, prigulėjo prie maišto, bet suskubo išbėgti į Prūsus.

69. Rupeika Kajetonas, garbės kanonikas, Joniškio klebonas, nesikišo į maištą, bet 1867 m. del pranešimo pulkininko Greno, Šiaulių kariškio viršininko, buvo išsiųstas į Gardiną. Rado sau vietą Supraslyje.

70. Rusteika Viktoras, Rokiškio klebonas, sėdejo Dinaburge, išteisintas sugrįžo namo. Kadangi žmonės dideliai jį mylėjo, tat buvo išsiųstas į Gardiną. 1871 m. sugrįžo į Raseinų vienuolyną.

71. Rozga Juozapas, Liolių kamendorius, išsiųstas į Siberiją.

72. Stabrauskas Zigmantas, Joniškio altaristas, prie maišto neprigulėjo, skundžiant Grenui išsiųstas į Vilniaus vyskupiją 1867 m.

73. Siaurimavičius Kanutas, Svedasų klebonas, prie maišto neprigulėjo, bet paskui 1869 m. skundžiant policijai buvo išsiųstas kamendoriu į Kuršą.

74. Smilgevičius Ignotas, Paneterių filialistas, už neatsargų atsiliepimą iš sakyklos prieš mokyklas išsiųstas į Gorodišče Permės gub., sugrįžo į Kuršą 1872 m.

75. Skarupskis Mykolas, Zarasų klebonas, išsiųstas į Siberiją.

76. Šarkauskis Juozapas, Ramygalos klebonas, buvo Marinske Tomsko gub.

77. Šarkauskis Placidas, Ramygalos kamendorius, buvo kartu su broliu Marinske.

78. Šreders Anupras, Betygalos klebonas, pradžioje priešinosi patrijotiškiems giedojimams, kuo užsitraukė ponijos neprielankumą. Kaip tikt atvyko maištininkai, privertė jį perskaityti lenkų manifestą, už ką buvo išsiųstas į Nerčinską.

79. Sonulevičius Juozapas, Varnių dekanas, Tverų klebonas, į maištą nesikišo, bet buvo priverstas priimti ateinantį su pulku Grosą. Užtat ilgai sėdėjo Kauno kalėjime, daug užmokėjo ir sugrįžęs į Tverus 1866 m. pabaigė gyvenimą.

80. Siesickis Justinas, Luokės kamendorius, buvo su maištininkais Tryškių miške, išsiųstas į Siberiją.

81. Stulginskis Ferdinandas, Anykščių klebonas, išsiųstas Siberijon į katorgą, paskui buvo Tunkoje. Žydai, su kuriais nesutiko, prisidėjo prie jo pražudymo.

82. Stanevičius Juozapas, Rietavo altaristas, išsiųstas į Mezenį Archangelsko gub. mirė 1871 m.

83. Stanevičius Juozapas, Pašušvio klebonas, išsiųstas į Troicką Orenburgo gub.

84. Stakėnas Romualdas, katedros pakustosis, del gubernatoriaus Kaznačiejevo piktumo be jokios kaltybės būtų buvęs išsiųstas į Orenburgo guberniją, kad nebūtų išbėgęs į Prūsus.

85. Stanskis Matas, augustionas, už nuėjimą su procesija į Piontką ilgai sėdėjo Raseinų vienuolyne.

86. Tautkevičius Jonas, Kražių klebonas, vyskupui prašant paliuosuotas.

87. Timinskis Juozapas, Baisogalos klebonas, ilgai sėdėjo kalėjime, nustojo klebonijos, pagalios buvo išteisintas.

88. Ulinskis Vincentas, Papylės klebonas, išsiųstas į Siberiją.

89. Urbonavičius Leopoldas, Surviliškio klebonas, išsiųstas į Tomsko guberniją.

90. Viršila Antanas, Juodžių filialistas, išsiųstas į Siberiją.

91. Vitortas Aleksandras, Čekiškio kamendorius, maištininkų priverstas perskaityti lenkų manifestą, buvo rusų užmuštas 1863 m.

92. Valašinskis Jurgis, Darbėnų kamendorius, buvo Kainske Tomsko gub.

93. Veitas Matas, Ylakių kamendorius, ilgai gyveno Archangelsko gub. Mezenyje, sugrįžo į Kuršą 1871 m.

94. Žukas Dominikas, Skapiškio klebonas, per burimą (?) savo zakrastijono buvo išsiųstas į Siberiją.

95. Valauskis Mykolas, Girkalnio klebonas, išsiųstas buvo į Tomsko gub., gyveno tarp to krašto žmonių ir pasimirė ten pat.

96. Žimontas Tomas, Katedros kamendorius, kišosi į maištą, slapstėsi tarp žmonių, pagalios, kaip girdėti, išbėgo į Prūsus.

97. Bakevičius Jurgis, Varnių parapinės bažnyčios kamendorius, išsiųstas į Tomską.

98. Balčiauskis Aleksandras, Butkiškio kamendorius, kišosi į maištą, paskui išbėgo į Prūsus.

99. Genutavičius Pranciškus, Katedros kamendorius, išsiųstas į katorgą 12 metų.

100. Galkevičius Adomas, Saudininkų filialistas, išsiųstas į Tobolską.

101. Gedgaudas Petras, Kaltinėnų kamendorius, slapstėsi tarp žmonių, paskui išbėgo į Prūsus.

102. Svalkenis Mykalojus, Kauno konvento augustionas, išsiųstas į Siberiją.

103. Kovaliauskis Juozapas, Dotnavos kuratas arba klebonas, išsiųstas net į Tunką.

104. Mokrzeckis Pilypas, Kalvarijos konvento garsus pamokslininkas, laikytas Telšių kalėjime, išvažiavo net į Tunką.

105. Zenevičius Juozapas, Naujadvario filialistas, išsiųstas į Siberiją, sugrįžo į Kuršą.

106. Vitkevičius Jonas, iš Kauno kalėjimo išsiųstas į Marinską, sugrįžo į Kuršą, į Palangos miestelį.

Nukentėjusieji del karo Žemaičių vyskupijos kunigai sudaro vyskupijos pasaulinių kunigų (654) šeštąją dalį arba daugiau negu 15 nuošimčių, taigi kunigų ištrėmimas buvo daugiau negu decimacija.

Numalšinus sukilimą, represijos prieš kunigus tuo nepasibaigė. Areštavimai tebebuvo daromi iki 1866 metų jau nebe už ginkluotą sukilimą arba pritarimą jam, bet stačiai del menkiausio įtarimo. Buvo areštuotas ir išvežtas į kalėjimą Skapiškio kamendorius kun. Mezevičius, Anykščiu klebonas Gotauskas, kun. Stašauskas iš Užpalių, Obelių klebonas Balvočius. Braslave žandarmas pavijo 22. II. 1866 kelyje važiuojant pas ligonį ir pristovo įsakymu areštavo kunigą Zubricką. Jisai buvo išsiųstas pas kariškį viršininką į Ežerėnus ir uždarytas kalėjime, ligonis gi, pas kurį važiuojant areštuota kunigas, mirė be sakramentų. Zubrickas

11*

sakosi buvęs nekaltai apskųstas vietinio mokytojo Kušino[1]), išbuvo kalėjime 8 mėnesius ir del to gavo proto ligą[2]). Dar blogesnis likimas ištiko Pajūrio kleboną kunigą Antaną Giedraitį. Jis policijos įsakymu buvo areštuotas žandarmo ir naktį iš 13 į 14 gegužio pristatytas į pristovo buveinę, kame susirgo. Pristovo pakviestas gydytojas pasakė, kad gyvybė pavojuje, todel priėmė sakramentus. 15 gegužio naktį 12 valandą mirė. Lavonas buvo anatomiškai ištirtas apskrities gydytojo, viduriuose atrasta nuodai. Del palaidojimo pristovas telegrafavo gubernatoriui ir gavęs atsakymą naktį iš 19 į 20 nežinia kur užkasė į žemę[3]).

Kokioje beteisėje padėtyje buvo kunigai dar 1866 metais, taigi jau trims metams praslinkus po maišto numalšinimo, rodo žemiau paduodamieji dekanų pranešimai apie elgimąsi general-gubernatoriaus Kaufmano valdininko, generalio štabo papulkininko Sambikino, su tam tikra misija pasiųsto į Panevėžio apskritį. Panevėžio dekanas Kobilinskis rašė vyskupui[4]) iš Pumpėnų: „papulkininko Sambikino įsakymu areštuoti 8 dekanato kunigai drauge su dekanu. Paminėtasis papulkininkas elgėsi su kunigais nepritinkamiausiai. Surinkęs miesteliuose visus aplinkinius kunigus, uždaręs karčemoje, koliodavo biauriausiai žodžiais, kurių negal perkelti ant popierio. Surinkdavo visas darbininkes ir kitas klebonijose gyvenančias moteris, buk jos esančios kunigų meilužės, siuntė drauge su kunigais į Panevėžį. Pasvalyje aš pats drauge su kitais tenai sušauktais kunigais prityriau viršui pamintėtų nemalonumų. Rinkoje pastatė kunigo Mickevičiaus seserį ir kitas moteris ir, klausant žydų ir kitų žmonių miniai, koliojo piktinančiais žodžiais". Panevėžyje visi kunigai, vieną išskyrus, buvo paleisti. Šeduvos dekanas kun. Stančaitis raportavo vyskupui iš Smilgių apie panašius kunigų kankinimus:[5]) „Sambikoni sušaukė ant 10. IV. į Klovainius 10 aplinkinių kunigų, laikė tris dienas, 12. IV. vakare atvyko, sukvietė visus į Klovainių dvarą, kame prie žandarmų majoro, keleto žandarmų kareivių, pristovo ir majoro Tverdochlebovo koliojo mus paskutiniais žodžiais. Koliodamas vienoje rankoje laikė lazdą, kita kumščiu mojavo po nosimi. Koks buvo mūsų sukvietimo tikslas, neapreiškė. Pradėjęs nuo koliojimo ir juo baigęs, areštavęs keletą kunigų ir įsakęs siųsti į Panevėžį, kitus atleido, ir mes išsiskirstėm nesužinoję kame dalykas. Visus areštuotus Panevėžio kariškis viršininkas paleido". Kun.

[1]) Kun. Zubricko raportas vyskupui 4. IX. 1866.
[2]) Ežerėnų dekano kun. Vaitkevičiaus raportas vyskupui 7. X. 1866 Nr. 391.
[3]) Rietavo dekano kun. Beresnevičiaus raportas vyskupui 21. V. 1868 Nr. 41.
[4]) 12. IV. 1866 Nr. 91.
[5]) 20. IV. 1866 Nr. 132.

Bartoševičius iš Krekenos pranešė vyskupui,[1]) kad Sambikinas sušaukęs į Krekeną 12 kunigų, koliojo juos biauriausiais žodžiais. Bartoševičių areštavęs nusiuntė į Panevėžį, bet kariškasis viršininkas po dviejų dienų paleido. Tokios pat scenos atsikartojo Biržuose, Vabalininke. Panevėžyje kariškojo viršininko raštinėje kun. Gedvilai buvo uždėję ant galvos šiaudinę kepurę, kuri voliojosi raštinės ąšloje.

Tokio elgimosi nebepakentė ir vietinė administracija. Ispravnikas ir žandarmų viršininkas Samoilovas apie Sambikino žygius pranešė raštu Kauno gubernatoriui Muravjovui, žodžiais gi davė informacijų tyčia del to atvažiavusis į Kauną bajorvedis Keizerlingas. Privatinį laišką atsiuntė Panevėžio apskričio dvarininkas Jakovlevas, 1863 metais Rastauskienės klebono kunigo Lichodziejauskio užtarimu išgelbėtas nuo pakorimo maištininkų rankomis.[2]) Jakovlevas iš paskalų rašė, kad 10000 valstiečių iš parapijų, kame areštuota kunigais, eina ant Panevėžio. Gubernatoriui ir gi nepatiko, kad Sambikinas šeimininkauja gubernijoje su juo nesusitaręs.[3]) Todel gubernatorius, gavęs tokių žinių, apie visa tai pranešęs telegrama general-gubernatoriui, patsaigi išvažiavo į Panevėžį. Reikalą vietoje ištyręs pasiuntė iš Panevėžio per tam tikrą valdininką įteikti į rankas general-gubernatoriui: 1. Valančiaus laišką su kopija vieno Panevėžio kunigų, 2. išpravniko telegramą, 3. kun. Lichodziejauskio laišką Jokovlevui, pavesdamas valdininkui savo žodžiais papildyti pranešimą.[4]) Sambikinas buvo pakviestas Kaunan ir su savo misija gubernijoje nebepasirodė. Bet faktas, kad aukštesnis general-gubernatoriaus valdininkas viešai galėjo daryti tokias pasityčiojimo scenas, aiškiai sako, kokioje beteisėje padėtyje buvo visas kraštas.

Valančiaus atsparumas. Tokiose sąlygose teko Valančiui ginti Bažnyčios teises. Pirmiausiai reikėjo saugotis, kad nebūtų duodama progos naujoms represijoms. Apie tai priminė Valančius dvasiškijai tam tikru cirkuleru.[5]) Rašydamas apie nelaimes, kokios ištiko Bažnyčią del sukilimo, pridėjo: „kad ateinant pavasariui karštos galvos vel nesubrustų, reikia, kad niekas iš kunigų nesikištu į svetimus jiems dalykus, nesinaudotų sakykla žmonėms kurstyti, kad tuo neiššauktų dar didesnių nelaimių". Paraginimas ne bereikalingas. Kada Raseinių apskrityje prie panaikintos Balsių bažnyčios buvo išlipdytos žemaitiškos proklamacijos, apskričio

[1]) 10. V. 1866 Nr. 29.
[2]) Kga.
[3]) Pranešimas autoriui kun. Petro Šaulevičiaus, kurs buvo Sambikino areštuotas ir visą savaitę išlaikytas žandarmų priežūroje.
[4]) Kga.
[5]) 12. III. 1864 Nr. 548—564.

viršininkas apie tai Valančiui pranešdamas rašė,[1]) jog panašūs atsitikimai galį išklibinti tą pasitikėjimą, kurį vyskupas įgijęs pas vyriausybę ir prašė duoti įsakymą kunigams, kad jie prižiūrėtų savo bažnyčias. Ir vyskupas išleido cirkulerą (lietuviškai) Rietavo, Batakių ir Šidlavo dekanatams, kuriame rašė: „kas iš jūsų nepritvrė tų sunkių nelaimių ir baisių vargų, kurie praėjusiais metais lyg potvinis buvo patvinę? Kas iš mūsų nepriverkė ir neprisidiejavo, veizėdamas į visuotiną ištrėmimą mūsų šalies ir kasdienines savo brolių ir genčių ašaras?“ Todel Valančius įsako prie bažnyčių pastatyti sargus, kad kas panašių raščiukų vėl ne prilipdytų.

Bet ir didžiausiu atsargumu sunku buvo palaikyti geri santykiai su vyriausybe. Jos nustatyta rusinimo politika perdaug aiškiai buvo priešinga ir Bažnyčios ir krašto reikalams, vyriausybė visu savo stačiūkišku žiaurumu vykdė, naikino visa, kas buvo katalikiška, lietuviška, lenkiška. Tai numanė ir Valančius ir patardamas kur reikia atsargumo, iš kitos pusės ragino kunigus ištikimu savo priedermių atlikimu ginti Bažnyčios ir sau pavestų žmonių teises. Cirkulere, išleistame 1864 metais rašė:[2]) „gavau žinoti, jog nevienas klebonas del vyriausybės įsakymo, draudžiančio mokyti vaikus tikėjimo lenkiškai, nustojo ir lietuviškai mokyti vaikus katekizmo. Pavedu apreikšti jiems, kad ir bažnyčiose, ir mokyklose, teisėtai įsteigtose, drąsiai mokytu vaikus lietuviškai, kurie negali įsteigti pas save tokių mokyklų, kad per šią gavėnią rinktų vaikus bažnyčioje net šiokiomis dienomis ir mokytu tikėjimo dalykų. Už tą uolumą jokia vyresnybė atsakomybės jiems uždėti negali“.

Sunkioje kovoje su vyriausybe būtinai reikalinga buvo tvirta kunigų drausmė. Ji buvo pradėjusi irti. Kunigų tarpe atsirasdavo silpnesnių doros žvilgsniu asmenų, netiktai nedrįstančių statyti save į pavojų, bet dar norinčių panaudoti vyriausybės užtarimą savo asmens reikalams, gauti geresnes vietas su pasaulinės vyresnybės pagalba, prieš vyskupo valią. Tokius netvirtus kunigus Valančius stengėsi sulaikyti, savo pašaukimo ribose, paskelbdamas jiems Bažnyčios įstatus apie simoniją, kuriais griežčiausiai draudžiama neteisėtai įgyti vietas. Tam tikrame cirkulere rašė:[3]) „net mums tylint, žinote, broliai, jog ligšiol simonijos nedorybė nei vardu nebuvo pas mus žinoma. Bet paskutiniu laiku su savo širdies skausmu matome, jog kaikurie kunigai, užmiršę savo pašaukimo, stengdamiesi neteisėtu būdu įgyti vietas, susitepa šia nedora nuodėme“. Todel vyskupas paskelbia sau pasiliekąs teisę išrišti iš tos nuodėmės, įsako dekanams pasirūpinti, kad, perskaitę šį cirkulerą pasirašytu po juo visi kunigai, pasauliniai ir vienuoliai.

[1]) 18. IV. 1864 Nr. 1475.
[2]) 11. III. 1864 Nr. 530—546.
[3]) Cirkuleras 22. XI. 864 Nr. 1788.

Palaikyti dvasiai tarp kunigų Valančius tuo laiku paskelbė dar ir kitą cirkulerą bendresnio turinio.[1]) Ragina jame pradėti darbą nuo savęs, vengti pasaulio tuštybių, puikybės, nevaikyti aukštesnių vietų, savęs atsižadėti, dora žibėti. Įsako klebonams mokyklose aiškinti vaikams katekizmą ir stropiai saugoti, kad vaikai nebūtų klaidinami mokslu, nesutinkančiu su katalikų Bažnyčios dogmatais. Draudžia klebonams priiminėti raštus, nesutinkančius su katalikų Bažnyčios mokslu ir skelbti juos iš sakyklos. Drąsina kunigus rašydamas: „pasenęs ir greitai turėdamas išduoti Dievui apyskaitą iš savo ganytojavimo, nuo pranašo žodžių, pakeliu balsą į jus, kunigai, mano draugai kovotojai, žadindamas jūsų uolumą, kviesdamas jūs stovėti sargyboje. Nepriiminėkite jokių raštų, nesutinkančių su katalikų Bažnyčios mokslu ir neskelbkite jų iš sakyklos. Jei reikėtu del to nukentėti, atminkite pavyzdį Apaštalų, kurie atsakė, kad labiau reikia klausyti Dievo negu žmonių. Jokia baimė, jokie grasinimai, kankinimai, ištrėmimas, pagalios nei pati mirtis tenenugąsdina jūsų ir tenesulaiko nuo gynimo katalikų tikėjimo. Mirti mums yra pelnas. Atsiminkite, kiek šimtų tūkstančių kankinių savo krauju patvirtino tikėjimą, drąsiai eidami mirti. Taigi mieliausieji draugai kovotojai, Dievo kunigai, raginu jus šv. Paulio Apaštalo žodžiais: budėkite, stovėkite tikėjime, kaip vyrai elgkitės ir pasistiprinkite." Anais pavojingais laikais, kada vyriausybė stengėsi pertraukti lietuvius į stačiatikių cerkvę, dalydama savo paveikslėlius ir kryželius, kada smarkiai varė rusinimo propagandą per mokyklas, kada mėgino sulaužyti kunigų drausmę siuntinėdama kunigams paskelbti iš sakyklos savo paliepimus, tikėdamasi, kad kunigai nedrįs atsisakynėti, galingas drąsus Valančiaus balsas, atkreiptas prieš tas rusintojų pastangas, buvo labai naudingas. Vyriausybė gerai suprato, kieno adresu tarti tie cirkulerų žodžiai. Rodo tai jų kopijos, gulinčios gubernatoriaus archive, kurias jai pasirūpino pristatyti valdžiai persidavusieji kunigai.

Ragindamas savo kunigus drąsiai kovojant ginti tikėjimo reikalus, vyskupas Valančius patsai davė, kur reikėjo, drąsos pavyzdį. Kaune buvo įkurta prieglauda išmetamiesiems vaikams. Pirma jie buvo atiduodami auginti į sodžių, bet augdami iki 10 metų katalikų šeimynose, išaugdavo katalikais. Kad išaugtų iš jų tikri rusai, general-gubernatoriaus Muravjovo įsakymu 28. I. 1865 Nr. 468 surinko juos vienoje vietoje, mokino rusų kalba rašto ir stačiatikių tikybos. Tam tikslui buvo paskirtas šventikas, kurs trumpu laiku daug jau padaręs.[2])

Valančiūs kaipo vyskupas negalėjo pritarti tokiam auklėjimui, atitraukiančiam katalikų vaikus nuo jų tėvų tikybos ir nutauti-

[1]) 7. II. 1865.

[2]) Kauno gubernatoriaus pranešimas general-gubernatoriui 19. V. 1865 Nr. 10561 Kga.

nančiam juos. Todel Valančius patsai apsilankė prieglaudoje ir sutikusios jį prižiūrėtojos paprašė parodyti katalikus vaikus tardamas: „kur mano vaikai“. Kada ji sukvietė juos, Valančius mokino juos žegnotis, poterių, paaiškino katekizmo tiesas ir pagalios padalinęs jiems pirago išvažiavo. Prieglaudos prižiūrėtoja apie tą vyskupo vizitą tuojau pranešė gubernatoriui,[1]) kurs telegrafu davė apie tai žinią Peterburgan išvažiavusiam general-gubernatoriui Kaufmanui. Kol atėjo atsakymas, gubernatorius pasikvietęs vyskupą padarėjo tardymą prie dviejų žandarmų viršininkų, Vitto ir Blau, policmeisterio ir savo raštinės viršininko. Vyskupas, paklaustas, kodel nežiūrėdamas general-gubernatoriaus uždraudimo važinėjęs į prieglaudos namus atsakė, delto ir važiavęs neprašydamas leidimo, kad žinojęs prašydamas jo negausiąs. Gubernatoriui padarius pastabą, jog nevalia neklausyti general-gubernatoriaus įsakymo, Valančius atsakė, jog geras ganytojas galvą guldo už savo avis ir pridėjo: „tegu su manimi daro ką nori, aš visam esmi pasirengęs. Man neilgai begyventi, aš turiu priedermę palaikyti savo tikėjimą“. Iš Valančiaus paėmė parašą, kad niekur neišvažiuos iš savo buto. Kauno gubernatorius apie viša tai pranešdamas general-gubernatoriui sako, kad vyskupas savo apsilankymu prieglaudos namuose suparaližavęs gerai pradėtą darbą ir prašo už tai vyskupą pavyzdingai nubausti.

Tą pranešimą nuvežė general-gubernatoriui Peterburgan žandarmų viršininkas Blau. Kaufmanas del to reikalo tarėsi su atsistatydinusiu jau tuomet savo pranokėju Muravjovu. Blau telegrafavo Kaunan, esąs įgaliotas pranešti, kad gubernatorius labai gerai pasielgęs su Valančiu. Išeidamas iš Muravjovo Kaufmanas sakęs Blau, kad rytoj busiąs prie dvaro, kame tas reikalas ir busiąs išspręstas.[2]) Tos ilgos tarybos Peterburge rodo, kad Valančiui gresė nemažas pavojus. Visas incidentas pasibaigė Valančiui sulyginti laimingai. Jam uždėjo 1000 rublių pabaudos ir pavedė jį griežtai policijos priežiūrai, kad „kiekvienas jo žingsnis faktiškai būtų žinomas vyriausybei“.[3]) Naminis areštas buvo nuimtas, nors Valančius griežtai jo ir nesilaikė, per Sekmines katedroje celebravo. Policmeisteris apie tai pranešdamas gubernatoriui pridėjo, kad tikro reikalo celebruoti nebuvę, būtų esą galėjęs pavaduoti pavyskupis Beresnevičius. Katedra esant beveik tame pačiame kieme, atskirta tik siena, kurioje padarytas įėjimas.

Del savo areštavimo Valančius skundėsi ant gubernatoriaus generalgubernatoriui[4]) ir vidaus reikalų ministeriui. Joje sakosi

[1]) Prieglaudos globėjos pranešimas gubernatoriui 17. V. 1865 Nr. 32.
[2]) Blauo telegrama 20. V. Kga.
[3]) General-gubernatoriaus raštas iš Peterburgo Kauno gubernatoriui 22. V. 1865 Nr. 18 Kga.
[4]) 19. V. 1865 Nr. 1206.

nesikišęs į politiką, kurios nebuvę ir apsilankyme vaikų prieglaudoje. Vaikų lankymas tai vyskupo priedermė, areštas gi jo už tai aiškus persekiojimas ir pančiai vyskupo laisvei atlikime ganytojo priedermių. Skunda, žinoma, nieko nepadėjo, Valančius pabaudą sumokėjo, bet vaikų tikybos ginti nenustojo, reikalavo iš Kauno gubernatoriaus[1]) paskirti komisiją, kuri ištirtų, kurie iš vaikų, esančių prieglaudoje ir aplamai prikazo žinioje, yra katalikų tikėjimo. Į tą komisiją turi būti įleistas ir kunigas.

Vyriausybė to reikalavimo neišklausė, bet gi pamatė, kad nepatogu ir lyg neteisėta katalikų vaikus auklėti stačiatikių cerkvėje, todel gubernatorius su archijierieju pripažino, jog geriau bus prijungti prie cerkvės tuos prieglaudos vaikus, apie kurių tikybą nėra dokumentų. Lig šiol to nebuvo padaryta del to, kad vietinis šventikas neturėjęs del to reikalingų iš archijieriejaus instrukcijų, kurių gubernatorius ir prašė iš archijieriejaus kiek galima greičiau[2]).

Valančiaus pasiteisinimo raštą generalgubernatorius įsakė pridėti prie lauko auditoriato dokumentų, auditoriatui gi uždėjo priedermę padaryti nutarimą del Valančiaus dalyvavimo maište[3]). Taigi apsilankymas prieglaudoje vel iškėlė bylą, užvesta prieš Valančių, būk jisai palaikęs sukilimą ir turėjęs santykių su sukilėliais.

Kompromisų mėginimas. Smarkios Rusijos vyriausybės represijos, ištikusios Lietuvos visuomenę po 1863 metų, labai skaudžiai buvo atjaučiamos. Kadangi visi vykinami suvaržymai buvo pateisinami sukilimu, tai naujiems suvaržymams išvengti reikėjo pasmerkti tą taip nelaimingai pasibaigusį sukilimą. Tais motyvais vaduodamas, bajorija ir dvasiškija buvo įteikusi vyriausybei ištikimybės adresą, Valančius paskelbė aplinkraštį į vyskupiją, pasmerkdamas sukilimą. Tie patys motyvai priverte jį, vyriausybei reikalaujant padaryti dar vieną panašų žingsnį tuo krypsniu, pasakyt katedroje pamokslą, kuriuo dar kartą pasmerkė sukilimą. Žemiau paduodamas tas pamokslas, išverstas iš rusiškojo teksto, nusiųsto general-gubernatoriui. Lietuviško teksto, kaip jis buvo pasakytas, užrašyto neužsiliko. Lietuviškai išverstas tas politinis pamokslas taip maždaug turėjo būti pasakytas Kauno katedroje 8. V. 1866 metų:[4])

[1]) 23. VI. 1865.

[2]) Kga.

[3]) Slaptas general-gubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui 5. VI. Nr. 36 Kga.

[4]) Žemaičių vyskupo archive yra du to pamokslo tekstu: vienas rusiškai ir lenkiškai, kitas rusiškai ir lietuviškai rusiškomis raidėmis. Tą antrąjį tekstą, perrašęs lietuviškomis raidėmis, yra paskelbęs V. Biržiška „Mūsų Senovėje" Nr. 3 p. 378—380.

Mano vaikai! Per septynioliką metų rūpindamasis jūsų dūšių išganymu, turėjau visados akyse ir jūsų laimę. Kokie buvo vaisiai, jūs patys matote: bažnyčios palaikomos, dora ir tikėjimas tvirtėjo, tam gi labiausiai padėdavo parapinių mokyklų steigimas. Mes laisvai kvėpavome iš malonės Augščiausio Monarcho, nieks nelietė musų tikybos reikalų, visa buvo gera. Kas gi mus išvedė iš tos gerovės kelio? Noroms nenoroms turime prisipažinti, jog mes patys. Nors ir jaučiamės esą tautiniai tvirtesnio būdo. bet trukusi per kelius amžius lenkų įtaka į mus, lietuvius ir žemaičius, įkvėpė mums klaidingų nuomonių, ir mes vieton gimtinės lietuviškos kalbos bevelijome lenkų ir prisisavinome jų lengvą ir nepastovų būdą, pasidavėme jų tikslams ir sekėme juos prasimanytais gedulingais rūbais ir netinkamu giedojimu bažnyčiose. Aš atspėjau, koks gręsia pavojus ir kame tiktai galėjau stengiausi visaip stabdyti. Bet visa buvo veltui. Nepritrusis mūsų jaunimas sukilo prieš mus, taip jog mes negalėjome veikti taip atvirai kaip reikėjo. Daugelis net kunigų nebepripažino dvasiškosios, o paskui ir valstybės valdžios. Esu įsitikinęs, kad daugelis kunigų išėjo su maištininkais miškan delto tiktai, kad norėjo išvengti mano reikalavimų ir pataikaudami savo geiduliams, ir tikrai pasirodė, kad tie tiktai susijungė su maištininkais, kurie žinomi buvo savo blogu elgimuosi. Koks buvo jų likimas, jūs patys žinote. Matyti Viešpats tokiu būdu apvalė mūsų dvasiškiją taip, jog dabar panašių kunigų mūsų vyskupijoje nebėra.

Kalbėdamas apie kunigus, kreipiuos ir į jus, valstiečiai. Jūs Dievo malone, Monarcho maloningumu įgijote asmens laisvę ir gavote žemės, jūs labiau už visus privalote būti dėkingi vyriausybei, bet gi ir iš jūsų tarpo daugelis dalyvavo sukilime. Tie mūsų nusidėjimai kokių nelaimingų turėjo pasekmių? Pirmiausioji ir svarbiausioji ta, kad netekome Šviesiausiojo Monarcho malonės, norėjusio savo pavaldinius matyti laimingais, užsitraukėmė nepalankumą asmenų, vadovaujančių visuomenėje. Labiausiai nusikalto bajorija ir labiau už kitus nubausta. Pagalios su nuliūdimu turiu pasakyti, jog kunigų dalyvavimas sukilime pakenkė netiktai jiems, jie savo pasielgimu padarė tai, jog vyriausybės akyse mūsų tikyba pastatyta gailestingoje padėtyje. Del to ir kiti kunigai pritirsta nemalonumų. Katalikų tikėjimas įsako neveidmainingą atsidavimą vyriausybei, mokina, jog visokia valdžia nuo Dievo yra, ir kas jai priešinasi, Viešpaties įsakymams priešinasi.

Meilingi mano vaikai! Pasitikėdami Aukščiausiuoju Dievu ir Maloningiausiuoju Monarchu, turime vilties, jog anksčiau ar vėliau išnyks sukilimo pasekmės. Bet kaip gi mes turime ateityje apsisaugoti nuo visų panašių pasikesinimų? Kartą ant visados atsisakyti minties, jog busime kuomet nors savistovi tauta, nepriklausoma nuo Rusijos. Nesekti paskui savo kaimynus lenkus,

tegu jie savo sviruojančiu nepastoviu būdu tvarko savo reikalus kaip išmano. Mes, būdami dalelė nedalijamos Rusijos, privalome mokintis rusiškos kalbos, neužmiršdami savos lietuviškos arba žemaitiškos, turime rusus mylėti kaip savo brolius.

Žinau, mano vaikai, jog jūs nerimstate del savo tikėjimo. Nesirūpinkite delto, aš esu tikras, jog mūsų bažnyčių neuždarinės, nevers jų kitų tikybų šventyklomis. Mūsų tikėjimo persekioti taippat nemano. Taigi visiška ištikimybė Rusijos vyriausybei turime stengtis įgyti pasitikėjimą, tada sugrįš ir gerovė, nustota Šviesiausiojo Monarcho malonė ir pritarimas mums rusų. Kada mes to susilauksime, širdys mūsų pradžiugs. Viešpaties ramybė tęsti su mumis. Amen.

Tekstas general-gubernatoriaus atsiųstos prakalbos žymiai skiriasi: išmesta vieta apie parapinių mokyklų svarbumą, labiau pabrėžiama rusiškosios kalbos naudingumas, kuria kalbąs brangusis caras, visų bendrasis tėvas, plačiai išdėstoma kunigų kaltybė maište, primenama, kad vyriausybė, rūpindamasi žmonių gerove, steigia mokyklas, kreipiamasi į moteris, kad jos rūpintųsi įdiegti ištikimybę vyriausybei, kreipiamasi į kunigus su tokiu pat paraginimu. General-gubernatoriaus sustatytoji arba tikriau sakant pertaisytoji prakalba daug ilgesnė.[1])

Pasakęs tą prakalbą, Valančius tą pačią dieną jos rusiškąjį tekstą pasiuntė Kauno gubernatoriui. Gubernatorius pamatęs, kad tai yra sutrumpinta kalba ir žymiai skiriasi nuo tos, kuri buvo atsiųsta iš general-gubernatoriaus, pareikalavo iš Valančiaus pasiaiškinimo[2]), kodel jisai pasakė ne tą kalbą. Valančius atsakė[3]) jisai pasakęs tą pačią kalbą, kurią būdamas Vilniuje, patsai sustatęs įteikti generalgubernatoriui. Kiek žodžiais pasakytasis lietuviškai Valančiaus pamokslas savo forma visiškai atitiko rašytam jo rusiškam tekstui, nusiųstam Kauno gubernatoriui, tikrai sunku pasakyti, neturint lietuviškojo jo teksto. Gubernatorius sprendė iš sulyginimo rusiškų tekstų.

Vietinė administracija rengėsi plačiai išgarsinti Valančiaus sutartą pasakyti pamokslą. General-gubernatorius buvo įsakęs tą pamokslą atspausdinti rusiškai ir žemaitiškai Kauno gubernijos Žiniose, Vilniaus Žiniose, išsiuntinėti po vieną jos ekzempliorį į visas mokyklas, valsčių gi valdininkams — taikos tarpininkams po 10 ekzempliorių, kad jie pasitaikius progai jo turinį praneštu valstiečiams, nerinkdami tačiau tam tikslui valsčiaus sueigos ir neskelbdami jos kaipo atsišaukimo, tiktai pasakydami valstiečiams:

---

[1]) Abu rusišku tekstu vyskupo archive. Ten pat general-gubernatoriaus teksto lietuviškas vertimas, rašytas rusiškomis raidėmis.

[2]) 15. V. 1866 Nr. 4-24 Kga.

[3]) 23. V. 1866 Nr. 1010 Kga.

štai esą ką yra pasakęs vyskupas Valančius Kaune. Gubernatorius buvo įsakęs atspausdinti po 900 ekzempliorių teksto, atsiųsto iš general-gubernatoriaus. Valančiaus pasakius kitą tekstą, vis gi, regis buvo išsiuntinėta general-gubernatoriaus tekstas[1]).

Išsiųstų kunigų šelpimas. Sunki buvo padėtis ištremtų kunigų. Valančius kiek galėdamas stengėsi ją palengvinti, pradžioje palikdamas išsiųstiems kunigams klebonijas, siuntinėdamas jiems algą, bet vyriausybė tai uždraudė. Net privatinių pašalpų siuntinėjimas buvo tramdomas. Del vienos tokios pašalpos buvo patrauktas teisman patsai vyskupas. Valančius pasiuntė pinigų per konsistoriją su oficialiu raštu nuteistam į katorgą Anuprui Jaševičiui, buvusiam Ariogalos klebonui. Tas raštas pateko į rankas Irkutsko guberninės valdybos, kuri ir pristatė jį Kauno gubernatoriui, prašydama ištirti, kodel renkami pinigai politiniems nusikaltėliams ir kodel politinis nusikaltėlis, kuriam atimtos teisės, vadinamas kunigu oficialiame dokumente, kurs prasideda žodžiais: įsakymu Jo Ciesoriškos Didenybės.

Kauno gubernatorius dalyko ištyrimą pavedė tam tikrai komisijai, užsiimančiai politinių nusikaltėlių tardymu. Savo tardymo rezultatus ji pristatė gubernatoriui. Pasirodė, kad kunigas Jasevičius buvo išsiųstas į katorgą, jam buvo atimtos teisės. Padarius reviziją konsistorijoje, rasta tenai išsiųstų kunigų sąrašas. Konsistorijos valdininkai teisinosi nežinoję, kad Jasevičiui atimtos teisės. Kauno kariškis viršininkas patvirtino, kad vyskupui nebuvę pranešta, jog Jasevičiui atimtos teisės. Vyskupo raštinėje rasta sąrašas kunigų, kame pažymėta, ir Jasevičiaus adresas. Vyskupas ir jo sekretorius teisinosi, kad tas sąrašas sustatytas iš privatinių žinių ir laiškų. Raštu vyskupas pasiteisino, kad pinigus, 101 rublį, pačiam vyskupui privačiai įteikęs kažikoks kunigo Jasevičiaus giminietis ar giminių įgaliotinis, gyvenantis, kiek vyskupas atsimenąs, apie Betygalą ar Ariogalą. Pavadinęs Jasevičių kunigu, nes nebuvę tikrų žinių, kad jam kunigystė atimta. Pinigus su oficialu raštu įteikęs konsistorijai, kuri ir pasiuntusi jį Jasevičiui. Daugiau panašių aukų išsiųstiems nebuvę. General-gubernatoriaus įsakymu Kauno gubernatorius bylą atidavė Kriminaliems Rumams, kad jie patrauktu Valančių teisman. Bet ta teismo įstaiga atrado, kad vyskupas, kaipo skiriamas ciesoriaus, jo įsakymu tegali būti ir teisman traukiamas. Noroms nenoroms reikėjo administracijai kreiptis į aukštesnę instanciją. Tenai byla pragulėjo 4 metus ir pasibaigė 1871 m. General-gubernatorius pranešė Kauno gubernatoriui, kad susitarus su vidaus reikalų ministeriu buvę pripažinta reikalingu daiktu toliau sekti vyskupo Valančiaus veikimą ir

[1]) Kga.

tramdyti jo veikimą prieš įstatus teisėtu būdu, nesigriebiant ypatingų prieš jį priemonių, kurios vestu prie paskyrimo jo vieton kito vyskupo arba, nesant pilnai teisėtų priparodymo jo kalčios, padarytu negalimu daiktu patraukimą jo paskui atsakomybėn. Del tos priežasties ir del to taip pat, būtų esą nepatogu traukti Žemaičių vyskupą atsakomybėn už veiksmus, padarytus prieš ketverius metus, todel general-gubernatorius kreipęsis į vidaus reikalų ministerį, kad būtų sustabdyta 1868 m. iškelta prieš vyskupą Vaančių byla, su kuo sutikęs ir vidaus reikalų ministeris Timaševas. Byla išsiųsta Vilniun gubernatoriaus Obolenskio, sugrąžinta Kauno gubernatoriui.[1]) Taip Valančiui dar kartą pavyko išvengti jam gręsiančio didelio pavojaus.

Tuo pačiu laiku suminkštėjo ir išsiųstų kunigų padėtis. Caro Aleksandro II liepimu 13.—17. I. 1871 m., išsiųsti kunigai buvo paliuosuoti iš po policijos priežiūros, daugeliui buvo leista sugrįžti Kuršan. Tais pačiais metais vidaus reikalų ministeris leido kunigams išsiuntimo vietoje atlikti bažnytinius patarnavimus vietiniems gyventojams būtiname reikale, sutinkant gubernatoriui.[2])

---

[1]) Kga.
[2]) Mogilevo vyskupijos valdytojaus pran. Valančiui 22. I v. 1871 Nr. 783.

Valančius kaipo rašytojas ir lietuviškos raštijos palaikytojas.

I. Rašytojas. Nepaprastas buvo vyskupo Valančiaus darbštumas. Valdė didelę vyskupiją su jos įvairiais labai painiais reikalais, valdė ją labai sunkiais laikais. Ir atrasdavo dar laiko raštijos darbui. Parašė apie 40 knygų, ir beveik visas jas parašė vyskupu būdamas.

Iš savo raštų Valančius neieškojo sau nei pelno, nei garbės. Ne visados net dėdavo ant raštų savo vardą, parašęs knygą kartais dovanodavo ją leidėjui, kurs paimdavo visą pelną ją pardavinėdamas. Autorius tenkinosi tuo, kad knygos žmonių skaitomos. Tuo savo tikslą laikė pasiektą. Apie visus jo raštus nei žinote nežinotumėme, jei jų nebūtų išvardijęs savo surašytuose atsiminimuose. Iš tenai žemiau ir paduodu vyskupo Valančiaus raštų sąrašą[1]) jo paties žodžiais:

1. Zemaitių Wiskupiste. Veikalą dviejuose tomuose parašiau dar seminarijos rektoriu būdamas. Išspausdinau 1500 ekzempliorių 1848 m.

2. Pamokimas apej Sakramenta Dirmawones. Knygelė, kurios 1850 m. išspausdinau 10 000 ekz.

3. Žine kajp rejk atlikti spawiedne isz wisa amžiaus. Knygelę parašiau ir išspausdinau 1852 m. 10 000 ekz.

4. Tamosziaus isz Kempis apej sekima Jezaus Kristaus kningas kietures išverčiau į žemaitišką kalbą. Išspausdino ją J. M. Jokimas Monceviče 1853 m. 5000 ekz. savo kaštu.

5. Istorije Szwenta Senoje istatima, parašiau ir išspausdinau 1852 m. 10 000 ekz.

6. Žiwatas Kristaus arba Istorija Naujoje istatima, parašiau ir dovanojau spaustuvininkui žydui, kurs 1853 m. atmušė 45 000 ekz.

7. Katekizmas kunega Zenowiczes. Tą knygelę lenkiškai parašytą išvertė į lietuvišką kalbą kun. Zienievičius; aš gi 1854 m. savo kaštu išspausdinau 10 000 ekz.

[1]) „Tevynės Sarge“ 1900 m. 2—3 num.

8. Istoriją Senojo Istatimo, išverstą i latvišką kalbą savo kaštu išspausdinau 1857 m. 4 000 ekz.

9. Ziwataj szwentuju. Parašiau 1858 m. Spausdino p. Zavadskis. Kokiame skaitliuje, nežinau.

10. Apej brostwa blajwistes. Parašiau 1858 m., Zavadskis atmušė 40 000 ekz., bet vyriausybė neleido pardavinėti.

11. Istorija Naujojo Sandoro latviškai 1859 m. Nytaujoje išspausdinau 4 000 ekz.

12. Prade ir isziplietimas kataliku tikieima. Parašiau 1862 m., p. Zavadskis išspausdino du sykiu.

13. Davatku kninga. Yra tai Tercijorių Brevijorėlis, žematiškai sustatytas ir išspaustas Vilniuje 1863 m. p. Zavadskio spaustuvėje. Paskui išėjo antra laida. Ją pirko daugiausiai tercijoriai ir tercijorės šv. Pranciškaus.

14. Wajku knigiele. Parašiau 1864 m. ir tais gi metais išspausdinta su paveikslėliais. Ta knygelė vaikams labai patiko.

15. Paaugusių žmonių knigiele. Parašiau 1865 m., o atspausta tik 1868 m.

16. Giwenimaj szwętuju. Antrą dalį parašiau 1866 m., išspausta tik 1868 m.

17. Dar 1864 m. išverčiau visą Dovido Psalterių į žemaitišką kalbą žodis žodin. Išspausta vardu Wisas Psalmes s. Dowida Karalaus.

18. 1867 m. surinkau patarles: išspausta tais pačiais metais vardu Patarles Žemaicziu.

19. Padariau ištrauką iš rankraščio a. a. kun. Pabriežos, kuri išspausta 1849 vardu Parkratimas Saužines.

20. 1868 m. sutaisiau knygelę apie brostvas, kuri išspausta 1869 m. 1 000 ekz. vardu: Apej Brostwas su istatimais s. Dominika.

21. 1869 m. parašiau knygelę vardu Palangos Juze. Išspausta.

22. 1870 m. parašiau Giwenima Szwęcziauses Marios Panos. Tapo išspausta.

23. Visas Dovido Psalmes 1871 m. išguldžiau eilėmis, kad žmonės galėtų giedoti. Išspausta.

24. 1872 m. parašiau knygelę vardu Pasakoimas Antana Tretinika.

25. 1873 sutaisiau žemaitišką katekizmą vardu Mokslas kataliku tikieima.

26. 1873 parašiau Pamiętnik Domowy, kurs nebus spaustas.

27. 1873 m. išverčiau iš lenkiškos į lietuvišką kalbą knygelę, kurios vardas: Garbinimas Szwęcziauses Szirdies Diewa musų Jėzaus Kristaus.

„Tėvynės Sargo" redakcija nuo savęs paduoda kaipo Valančiaus parašytas dar šias knygas:

28. Wiadomość o czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego. Rankraštis. Jame be pertrūkio diena iš dienos užrašinėjo, kame ir kiek dirmavojo, ką konsekravo ir tt. Rankraštis guli Vilniuje Lietuvių Mokslo Draugijos knygyne.

29. Rozmaite wiadomości zebrane. Rankraštis. Buvo spausdintas „Tėvynės Sarge" ir „Žinyčioje".

30. Aplinkraštis į vyskupystę, Valančiui paimant vyskupystės valdymą (lietuviškai ir lenkiškai). Vilniuje. 1850 m. Spaustuvė Marcinauskio.

31. Aplinkraščiai del blaivybės ir kitų dalykų. Kiek jų buvo rašyta paties Valančiaus, kiek sekretorių, sunku pasakyti. Yra Valančiaus archive žinių apie kaikuriuos aplinkraščius, jog rašydavo juos sekretoriai, pagal vyskupo nurodyto plano.

32. Testamentiniai aplinkraščiai (lietuviškai ir lenkiškai), spausdinti „Apžvalgoje" (1894 metų Nr. 10 ir 11).

33. Priežodžiai arba Patarlės, kurias patsai pramanė apie Žemaičių vyskupystės miestelius, kalendoriuose spausdinti.

34. Kanticzka, jo pertaisyta, kame buvo jo Giesmes apie šv. Apasztalus.

35. Broma vendanti į dangų, parašyta kun. Olševskio, labai esant išmintinga knygą, tik baisiai suteršta polonizmais, randasi puikiausiai ištaisyta tarp vyskupo Valančiaus rankraščių. Todel spėjama, jog jisai ištaise[1]).

36. Tarp rankraščių randasi dar apysakėlės Apie teisybę.

Vyskupo Valančiaus laikomos ir šios knygos, parašytos katalikų tikėjimui ginti:

37. Prajautimas.

38. Isz tamsybes wed kelis teisibes.

39. Wargaj Bažniczes kataliku[2]).

---

[1]) Apie knygą „Broma atwerta i wecznasti" paduotą dvasiškai cenzurai. Valančius rašė Cenzuros Komitetui Vilniuje 28. II. 1864 Nr. 453 negalįs duoti aprobatas, delto kad toje knygoje daug esą pasakų ir nesamonių pasakojimų, skleidžiančių burtus. Rasi tą knygą savotiškai perdirbo.

[2]) Šios knygelės įžanga atrodo rašyta ne Valančiaus, bet Tilžės kunigo Zabermano. Sulygink V. Biržiškos „Vyskupo M. Valančiaus bylos", „Mūsų Senovė" Nr. 1 p. 19—21.

40. Sznekiesis Katalika su nekataliku.
41. Litanie wisu szwęntu muczelniku.
42. Parspieimas.

Tos šešios knygos išleistos Prusuose 1868 m. Apie jas bus žemiau

43. Privatinė labai plati korespondencija.

Iš visų tų knygų mokslo žvilgsniu didžiausią svarbumą turi Žemaičių vyskupijos istorija, parašytą, remiantis rankraščiais, surankiotais įvairių bažnyčių archivuose. Todel ji ligšiol nenustojo savo svarbos musų krašto istorijai ir susilaukė lenkiškojo vertimo[1]). Nemažą taipogi svarbumą musų praeičiai pažinti turi rankraštyje tebesančios arba dalimis spausdintos „Tėvynės Sarge“ ir „Žinyčioje“ Valančiaus užrašų knygos, kuriose randasi daug įdomių žinių iš Lietuvos gyvenimo apie vidurį devynioliktojo amžiaus.

Labai didelį pasisekimą turėjo šios Valančiaus pasiskaitymo knygelės: *„Vaikų knygelė“*, *„Paaugusių žmonių knygelė“*, *„Pasakojimas Antano Tretininko“ ir „Palangos Juzė“*. Jos kartkartėmis buvo spausdinamos, kaikurios vartojamos mokyklose, kaipo gražios lietuviškos kalbos pavyzdžiai. Į pasakojimus sumaniai įpinta pamokinimų apie branginimą dorų senoviškų papročių, tėvynės meilę ir kitų.

Daugiausia Valančius parašė dvasinio turinio knygų. Vienos jų verstos iš kitų kalbų, kitos originalės. Kalba jose nėra taip grynai lietuviška, kaip viršuje paminėtose pasiskaitymo knygelėse. Bet gi ji yra gyva ir lengva suprasti, ir dabar dar gali būti populeriško rašymo būdo pavyzdžiu. Vietomis jose pasitaiko išsireiškimų, netinkančių knygos rimtam turiniui. Valančiaus įdėti jie delto, kad kartais nepražūtų, kaip patsai sakydavęs. Tos ydos pasitaiko kartais ir privatinėje Valančiaus korespondencijoje. Oficialiai raštai visados labai dailiai sustatyti.

Savo raštais Valančius pripratino liaudį prie skaitymo, žymiai pastumėjo pirmyn lietuvišką raštiją, ištobulino jos rašto kalbą, ir kaipo rašytojas Valančius užima žymią vietą musų literatūros istorijoje.

Valančiaus knygų tikslas žadinti tikėjimą, stiprinti dorą, skleisti žmonėse apsišvietimą. O bet gi ir tokiuose nekalto turinio raštuose Rusijos vyresnybė matė sau pavojų, ir generalguberna-

[1]) Biskupstwo Żmuidzkie. Ze żmujdzkiego na język polski przełożył ir niektóre przypisy historyczne podał M. Hryszkiewicz, z przedmową Stanisława Smolki. Kraków. 1898. 8° XIV, 247.

toriaus Muravjovo įsakymu 1865 m. buvo uždraustos Valančiaus knygos: Sventoji istorija, išleista 1852 m. ir Žemaičių Vyskupyste[1]), greta kantičkų ir kaikurių kitų. Policija gavo įsakymą jos atiminėti iš knygininkų. Kauno gubernatoriaus įsakymu buvo padaryta krata pas Kauno spaustuvininką Sokolauską ir knygininką Millerį ir rasta uždraustų knygų. Juodu pasiteisino tuo, kad knygos turi cenzūrą, apie jų uždraudimą nebuvę pranešta. Pristovas sakėsi nepranešęs delto, kad įsakymas buvęs slaptas, jo negalėjęs niekam rodyti. Kad ateityje nepasikartotų tokių keistų pasiteisinimų, vedusi tą reikalą komisija pranešė apie tai vyresnybei.[2])

2. **Lietuviškosios raštijos palaikytojas.** Raštijai pletotis reikalingi kultūros centrai, kuriais paprastai esti didesnieji miestai. Juose esti aukštesnės mokyklos, gyvena didesnis skaičius mokytų žmonių, rašančių knygas, veikia spaustuvės. Tuo žvilgsniu lietuviškajai raštijai sąlygos buvo labai sunkios. Didesniųjų miestų Lietuvoje nedaug tebuvo, ir tie patys buvo visai sulenkėję. Vilnius buvo lenkiškosios kultūros centru. Varniai, kame gyveno Valančius ir bent kiek daugiau lietuviškosios dvasiškijos, buvo tai mažas menkas miestelis, neturėjusis net spaustuvės. Norėdamas palengvinti knygų platinimą Valančius pasirūpino, kad žinomas Vilniaus knygyninkas Zavadskis įsteigtų Varniuose savo knygyno skyrių.

Didelis kliuvinys lietuviškų knygų spausdinime buvo stoka cenzorių, mokančių lietuviškai. Todel paduotos Vilniuje spausdinti lietuviškos knygos kartais labai ilgai gulėdavo cenzūroje. Valančius keletą kartų mėgino prašalinti tą kliuvinį, prašydamas vyriausybės, kad jam pavestų lietuviškų knygų cenzūravimą. Taip 1852 m. rašė[3]) švietimo ministeriui kunigaikščiui Širinskiui-Šachmatovui, kurio žinioje buvo knygų cenzūravimas, kad Vilniuje nėsą užtektinai mokančių lietuviškai cenzorių, ir prašė, kad su Valančiaus parašu būtų priimamos spausdinti knygos, prižadėdamas niekuomet neprasilenkti su ištikimybės priederme ir neapvilti sau duotojo pasitikėjimo. Tą vyskupo Valančiaus prašymą švietimo ministeris atidavė nuožiūrai vidaus dalykų ministerio, kurs užiot jį išklausyti, atsiuntė Valančiui admoniciją[4]), kad ateityje jisai su dalykais, prigulinčiais kitų ministerijų žiniai, nesikreiptų stačiai į tas ministerijas, bet kreiptųsi pirmiau į vidaus

[1]) Generalgubernatoriaus Muravjovo raštas Kauno gubernatoriui 6. III. 1865 Nr. 3164 Kga.

[2]) Kauno policmeisterio raportas gubernatoriui 24. VIII. 1865 Nr. 168. Komisijos pranešimas 5. VIII. 1865 Nr. 61 Kga.

[3]) 11. III. 1852 Nr. 758.

[4]) 16. IV. 1852 Nr. 972.

dalykų ministeriją. Švietimo gi ministeris, gavęs, matyti, iš vidaus dalykų ministerijos neprielankią Valančiaus prašymui nuomonę, atsake neturįs teisės tame dalyke atstoti nuo bendrų cenzūros įstatų[1]). Blogas sutvarkymas lietuviškųjų knygų cenzūros paliko. Lietuviškas knygas cenzūravo popas iš Pažaislio. Rankraštis pragulėdavo cenzūroje po metus.[2])

Lietuviškųjų knygų cenzūravimo klausimą Valančius vėl pajudino pas vyriausybės atstovus 1856 metais rašte į Vilniaus Mokslo Apskričio globėją Gruberą[3]): „Tamstai žinoma, jog beveik visi mano vyskupijos gyventojai, apie milioną žmonių, vartoja vien lietuvišką kalbą. Vyriausybei leidžiant, beveik visur įsteigta parapinių mokyklų, todel kiekvienas moka skaityti bent iš maldaknygės. Tų maldaknygių ir kitų dvasiško turinio lietuviškų knygų žmonėms reikia nemažo skaičiaus. Bet rašytojai ir leidėjai sutinka didelių kliuvinių ir nepatogumų Cenzūros Komitete. Įsakymu buvusiojo general-gubernatoriaus, valdžiusio ir Vilniaus Mokslo apskritį, ne pirmiau duodama leidimas spausdinti, negu po peržiūrėjimo šventiko Petkevičiaus, neseniai perėjusio iš katalikų tikėjimo į stačiatikių cerkvę ir gyvenančio dabar Kaune. Aš patsai tas knygas rūpestingai peržiūrinėju ir griežtai reikalauju, kad jose nebūtų nieko priešingo tikėjimui, dorai, taigi ir valstybės įstatymams ir tuomet tiktai suteikiu dvasišką cenzūrą. Regis, jog ašai, kaipo vyskupas tokios plačios vyskupijos, pavestos man Šviesiausiojo Ciesoriaus valdžia, vertas esu didesnio pasitikėjimo pas vyriausybę negu kažikoks šventikas, ir todel drįstu nuolankiausiai prašyti Tamstos, kad teiktumeis atmainyti labai apsunkinantį generolo Bibikovo įsakymą". Šita korespondencija delei cenzūros rodo, kad apsunkintas buvo lietuviškų knygų leidimas. Tačiau Valančiui nepavyko tų kliūvinių prašalinti.

Tie kliūviniai dar labiau buvo jaučiami, kada 1859 metais buvo atnaujintas sumanymas leisti pirmąjį lietuvišką laikraštį. Pargrįžusis iš Varšavos, kad laisviau galėtų darbuotis lietuviškojoje raštijoje, Akelevičius rašė iš Kuršo Valančiui[4]):

„Vidaus reikalų ministerio atsišaukime į dvarininkų komitetus, kurie privalo tvarkyti ir išspręsti valstiečių klausimą, pasakyta, kad reikia turėti užtikrintą būdą palaikyti ir skleisti tikėjimui, dorai ir švietimui tarp liaudies. Štai, Gerbiamasis Ganytojui,

[1]) 27. IV. 1852 Nr. 592.
[2]) Kun. Obelevičiaus iš Vilniaus pranešimas Valančiui. 12. IV. 1852.
[3]) 21. IV. 1856 Nr. 677.
[4]) 4.—16. III. 1858. Paduotas adresas: „Simonui Daukantui Mintaujon, Katalikų bažnyčios namai, atiduoti Akelevičiui" rodo, jog abu gyveno krūvoje pas Smuglevičių (Svirlaukyje) ir turi būti abu tarėsi apie laikraščio leidimą.

nauja sritis nuopelnams, kuriuos esi padaręs lietuviams. Tamstos vardą amžiais laimins, bet to negana. Pagalios Tamsta neieškai garbės pas žmones, kaipo vyras teisingas, Dievo dvasios, darbuojasi tiktai Dievo garbei ir artimo išganymui. Noriu čia kalbėti apie įkūrimą mūsų liaudžiai laikraščio lietuvių kalba. Visi kraštai turi savo laikraščių... Kodel gi mes esame blogesni už kitus. Ne manau, kad vyriausybė neduotų mums leidimo. Ponas Chominskis, dabartinis Kauno gubernatorius, žmogus teisingas ir garbus, įteiks mūsų prašymą aukštesniai valdžiai. Iškelk tikt Tamsta tą naudingą sumanymą. Jei reikės ištekliaus, tai tikiuosi, kad kunigai pasiskubins su pagalba ir užgėdins dvarininkus, kurie jokių aukų valstiečiams daryti nenori."

Tas reikalas rūpėjo ir Simanui Daukantui. Jis pranešė tarnaujančiam Peterburge švietimo ministerijos valdininkui Napoleonui Praniauskui, kad Valančius norįs įkurti lietuvišką laikraštį apie ūkį ir sodžiaus pramonę, teiravosi, kaip gauti reikalingas leidimas ir prašė, kad Praniauskas apie tai duotų žinią vyskupui Valančiui[1]). Praniauskas nusiuntė Valančiui prašomų informacijų, bet pervėlai. Valančius buvo darbo, ir tai greito, žmogus. Būsiantis to laikraščio redaktorius Akelevičius buvo jau pradėjęs nuo Vilniaus, bet nieko negavo[2]). Tuomet Valančius patsai kreipėsi į vidaus dalykų ministerį, taip išdėstydamas lietuviško laikraščio reikalingumą[3]): „be abejo žinoma Tamstai, jog Kauno gubernijos valstiečiai visai atsisakė nuo spiritinių gėrimų vartojimo. Žmonės, pasiliuosavę nuo labiausiai pažeminančio geidulio girtybės, reikalingi kitokios doros įtekmės, kuri palaikytų juos blaivybėje ir vieton senojo kenksmingo pasigėrėjimo teiktų kokį nors prakilnų, duodantį maisto protui ir širdžiai. Rusai ir latviai turi savo gazietų ir kitokių laikraštiškai leidžiamų knygelių, kurios patenkina tą reikalavimą, bet žemaičiai ir lietuviai, kurie irgi sudaro dalelę Maloningiausiojo Ciesoriaus pavaldinių, ligšiol neturi tokio laikraščio, kurs padėtų jiems naudotis švietimo vaisiais. Todel pasiryžau priminti Tamstai šį trūkumą tikėdamasis, kad Tamsta maloningai teiksies pažvelgti į šį dalyką ir neatsakysi savo aukštai viršininkiško pripažinimo mano sumanymui, kurs yra toks:

Po mano tiesiogine priežiūra sudaryti redakciją knygeliai, lyg kokiam laikraštukui, kurio vienatinis tikslas būtų, kaip Tamsta teiksies pamatyti iš pridedamo programo, skleisti naudingas žinias, daugiausiai paliečiančias doros klausimus ir sodiečių ūkiškąjį gy-

[1]) Praniausko laiškas Valančiui 14. II. 1859.

[2]) Valančiaus atsakymas Praniauskui 14. III. 1859, su išreiškimu padėkos už suteiktas informacijas.

[3]) 21. II. 1859 Nr. 496.

venimą. Tikiuosi, kad Tamsta pripažinsi mano sumanymo naudingumą ir iš savo pusės maloningai suteiksi leidimą.

Tam sumanymui įvykdinti yra vienas kliuvinys, kurio prašalinimas priderės nuo Tamstos maloningo pritarimo, butent, kad spausdinant knygeles jų cenzūravimas būtų pavestas man pačiam. Nuolankiausiai prašau to dalyko delto, kad nelengva rasti lietuviškos kalbos cenzorių; ji yra žemesniojo luomo kalba ir svetima net mokytiems to krašto gyventojams. Iš savo pusės drįstu prašyti tikėti, kad vyriausybės pasitikėjimas bus šventai užlaikytas".

Sumanytasis laikraštis turėjo vadinties „Pakeleivingas", jo programas, vyriausybei pristatytas, buvo toks:

„Pakeleivingas" leidžiamas žemaitiškai arba lietuviškai vieną kartą per savaitę, po vieną lakštą in 4-o. Turinys dalyjama į keturis skyrius, būtent:

1. Tikyba, dora, žinios apie įstatus. Tame skyriuje aiškinama priedermės žmogaus link Dievo, artimo ir savęs. Vietos iš Senojo ir Naujojo Įstatymo su trumpais paaiškinimais. Giesmės, bažnytinis giedojimas. Įstatai ir vyriausybės įsakymai, paliečiantys valstiečius.

2. Gamtos mokslai ir pramonė. Čionai dedama pirmutinės žinios apie gamtą, su tikslu naikinti visokius burtus, prie kurių yra pripratę prasti žmonės. Čionai taippat aiškinama apie ūkio įrankius, ūkio sutaisymą, vienu žodžiu, apie visa tai, kas reikalinga pagerinti sodiečių ūkiui.

3. Šis skyrius pavedamas geografijos ir istorijos žinioms, labiausiai savo krašto.

4. Liaudies literatura, vadinasi, liaudies dainos, pasakos, patarlės, mislės".

To rašto kopiją į vidaus reikalų ministerį Valančius pasiuntė kunigaikščiui Oginskiui, prašė ir Praniauskio palaikyti valdžios įstaigose jo sumanymą, rašydamas Praniauskiui, kad tuo užsipelnysiąs savo didelę tautiečių padėką.

Deja, tam svarbiam Valančiaus sumanymui nelemta buvo įvykti, kaip neįvyko ir kitas panašus sumanymas leisti laikraštį vardu „Aitvaras", kuris buvo ketinama leisti regis irgi nebe pritarimo Valančiaus, bent to laikraščio programas randasi tarp Valančiaus raštinės dokumentų.[1])

Bendras Daukanto su Valančiu rūpinimasis laikraščio leidimu rodo, kad abu tuodu veikėju ir 1859 geruoju gyveno. Jokios kitos Valančiaus su Daukantu korespondencijos Žemaičių vyskupo archive man neteko rasti.

[1]) Paskelbtas laikraštyje „Draugija" 1919 m. p. 329—331.

Valančiui leidžiant tiek knygų, tariantis apie lietuviško laikraščio leidimą, Varniuose reikalinga buvo spaustuvė. Kažikoks Teofilis Griuksberg proponavo Valančiui ją įsteigti.[1]) Bet Valančius atsisakė nuo tos propozicijos:[2]) nenorįs prisidėti prie spaustuvės steigimo Varniuose, kad neišrodytų, jog norįs pakenkti Zavadskiui, kurs vyskupui kviečiant, jo žodžiu pasitikėdamas, nesigailėdamas kašto įsteigė Varniuose knygyną. Gal buvo ir kitų kokių kliuvinių.

Rusiška abėcėlė lietuviškuose raštuose. Rusinimo politika, ilgam laikui nustatyta Lietuvoje Muravjovo, nepasitenkino vien naikinimu to krašto savotiškos kultūros. Tos politikos šalininkai stengėsi paimti į savo rankas pačios kultūros gaminimą arba, teisingiau sakant, jos falšavimą. Todel ne tiktai uždrausta lietuviškų raštų spausdinimą lietuviškomis raidėmis, bet dar valdininkai mėgino patys leisti lietuviškas knygas, žinia, rusiškomis raidėmis. Tą darbą pasiėmė Vilniaus Mokslo Apskričio valdininkai.

Anuo laiku daugiausiai buvo reikalaujama dvasiško turinio knygų. Tokių lietuviškų knygų jau buvo pagaminta prieš spaudos uždraudimą, todel Vilniaus Mokslo Apskričiui beliko jas išnaujo atspausdinti, perrašius jas rusiškomis raidėmis. Bet perdaug savimi pasitikintieji valdininkai nepasitenkino tuo. Jie norėjo ir patį katalikiškų knygų turinį pritaikinti prie savo politikos, darė knygose reikalingas jų nuomone permainas. Kadangi dvasiško turinio knygos net pagal Rusijos įstatymus reikalingos buvo katalikų Bažnyčios vyriausybės cenzūros, todel spausdinant jas negalima buvo aplenkti katalikų vyskupų. Taigi ir kreiptasi į Valančių, netik kaipo į vyskupą, bet, kaipo ir žinomąjį lietuviškų knygų rašytoją ir leidėją. Jam pirmajam reikėjo rišti iškilusį klausimą rusiškos abėcėlės lietuviškiems raštams.

Sužinojęs dar tikt apie sumanymą spausdinti lietuviškas knygas rusiškomis raidėmis, Valančius 1864 m. per pasimatymą su generalgubernatoriu Muravjovu aiškino jam savų raidžių reikalingumą lietuviškoms knygoms.[3]) Uždraudus jų spausdinimą lietuviškomis raidėmis, Valančius pasijuto labai sunkioje padėtyje. Pripratęs rūpintis žmonių švietimu, rašydamas jiems nuolat naujas knygeles, jas platindamas, turėjo labai atjausti sustabdymą lietuviškų raštų platinimo. Be abėjo sunku jam buvo suprasti, kaip išmokusi ir pripratusi skaityti tauta galėtų palikti be knygų, del pačių raidžių, del formos atsisakyti tokio galingo kultūros įrankio, kaip spausdintas raštas. Pradžioje rasi gerai ir nenumanė, koks pavojus gresia tautai nuo svetimos abėcėlės primetimo. Todel artimiausiųjų tiktai praktikos tikslų žiūrėdamas Valančius buvo sutikęs duoti

[1]) 24. VII. 1859.
[2]) 31. VII. 1859 Nr. 1154.
[3]) Žiurėk toliau pusl. 187.

savo cenzūrą lietuviškoms knygoms, spaudinamoms rusiškomis raidėmis, tuo labiau, kad dvasiškos cenzūros suteikimas knygai reiškia tiktai paliūdijimą, jog toje knygoje nieko nėra prieš katalikų Bažnyčios dogmatus ir dorą, bet nereiškia dar visos knygos patvirtinimo kitokiais žvilgsniais.

Žemiau paduodamoji Valančiaus korespondencija geriausiai pati paaiškins, kaip Valančius, pradžioje sutikęs duoti savo cenzūrą lietuviškoms knygoms rusiškomis raidėmis, ilgainiui buvo priverstas jos kartais ir atsakyti.

Labiausiai praktikoje lietuvių buvo vartojamos šios knygos: maldaknygė, giesmynas ir skaitomųjų bažnyčioje Evangelijų knyga. Tas tris knygas tuojau ir nutarė atspausdinti Vilniaus Mokslo Apskritis rusiškomis literomis, prašydamas joms vyskupo Valančiaus cenzūros. Apie jas pradžioje Valančius taip atsakė: [1]) „peržiūrinėdamas man atsiųstas žemaitiškas knygas Kantyčkų ir kitas, radau jose padarytų prierašų: pertaisyti, praleisti, taipogi daugelyje vietų radau pastatytų kryželių, kurių reikšmė man nesuprantama. Todel nedrįstu padėti savo patvirtinimo ant paminėtųjų knygų, del to kad pažymėtose vietose nėra nieko priešingo katalikų tikybos dogmatams, priešingai, del ketinamųjų padaryti pataisymų ir praleidimų gal pasidaryti prasmė, nesutinkanti su katalikų Bažnyčios mokslu, prieš kurią aš turėčiau atsakomybę, kaipo dvasiškasis cenzorius. Todel tedovanoja man cenzūros komitetas, jog ne kitaip galiu duoti savo sutikimą toms knygoms spausdinti, kaip tiktai su ta būtina sąlyga, jog spausdinant nebus padaryta mažiausios permainos".

Apie permainas maldaknygėse Valančius rašė Mokslo Apskričio inspektoriui Novikovui: [2]) „Tamsta nurodei kaikurias vietas iš knygos „Senas Aukso Altorius", permainytinas prie cenzūravimo. Peržiūrinėjant pasirodė, jog jose nėra nieko priešingo katalikų Bažnyčios mokslui, tačiau norėdamas parodyti iš savo pusės, kiek galima, nulaidumo, pertaisiau arba perdirbau 15 vietų, kitas gi be permainos palikau. Pataisytinas vietas aš pats savo ranka apvedžiau rašalu pristatytame man ekzemplioriuje „Senojo Aukso Altoriaus". Spausdinant tą knygą nereikia daryti jokių kitų permainų, padarytų paišeliu toje pačioje knygoje. Padarius jas, nebepaliktu katalikiškos prasmės, ir aš būčiau priverstas perspėti savo vyskupijos katalikus apie tos knygos kenksmingumą".

Delei naujos giesmyno knygos Vilniaus Mokslo apskričio Globėjas Kornilovo rašė Valančiui: [3]) „pripažinęs, jog Kantyčkų knyga 1831 metų išleidimo netinka spausdinti rusiškomis raidėmis,

[1]) Valančius Vilniškiam Cenzūros Komitetui 27. V. 1865 Nr. 1263.
[2]) 17. VI. 1865 Nr. 1434.
[3]) 28. VII. 1865 Nr. 5292.

ketinu pakeisti ją leidimu 1864 metų, todel siųsdamas tą ekzemplorių prašau padėti dvasišką cenzūrą ir sugrąžinti". Valančius atsakė [1]) peržiūrėjęs atsiųstą Kantyčkų ekzemplorių, pataisęs gramatikos klaidas, padėjęs cenzūros parašą ir grąžinąs.

Vilniaus Mokslo Apskritis buvo atsiuntęs Valančiui percenzūruoti naują leidimą Evangelijų, skaitomų bažnyčiose. Valančius atrašė inspektoriui Novikovui: [2]) „išleistoji Vilniuje Evangelijų knyga atspausdinta su daugybe klaidų ir atsiųstas cenzūrai ekzemplioriu, perrašytas iš anos knygos rusiškomis raidėmis, labai klaidingas. Taigi ar neteiksies Tamsta pavesti Ivinskiui, kad paimtų nuo manęs instrukciją apie sustatymą kito geresnio ekzemplioriaus Evangelijų pagal žemaitišką Bibliją Naujo Įstatymo, išleistą vyskupo Juozapo Giedraičio". Valančiui atsakė Vilniaus Mokslo Apskričio inspektorius Novikov: [3]) „delei Tamstos rašto 9. VI. Nr. 1374 aš pavedžiau P. Ivinskiui žodis į žodį perrašyti rusiškomis raidėmis vartojamus katalikų bažnyčioje perskyrimus žemaitiškos Evangelijos iš ekzemplioriaus Naujojo Įstatymo, vertimo vyskupo Giedraičio". Siunčiama tą Ivinskio rankraštį ir prašoma padėti cenzūros parašą. Valančius jį suteikė.[4])

Del katekizmo ir šventosios istorijos vadovėlių yra raštas į Mokslo Apskričio globėją: [5]) „sustatytą Vilniaus Mokslo Apskričio įsakymu „Trumpą katekizmą" išverčiau iš lenkiškos kalbos į žemaitišką, kaipo vadovėlį žemesnėms mokykloms ir rankraštyje siunčiu Tamstai atspausdinti. [6]) Lietuviškos knygos Šventosios Istorijos Senojo ir Naujojo Įstatymo yra savastis vilniškio spaustuvininko Zavadskio, todel atspausdinimas naujo jų leidimo nuo jo priguli". Apskričio inspektorius globėjo vardu išreiškė Valančiui nuoširdžią padėką [7]) už tai, kad jisai atidavė Mokslo Apskričiui rankraštį „Trumpo katekizmo" pradinėms mokykloms, kurs tuojau general-gubernatoriaus įsakymu busiąs atspausdintas rusiškomis raidėmis. Tiktai žemaičių tarmė ne visiems esant suprantama, todel prašo Valančiaus sutikimo kaikuriuos žodžius paaiškinti apačioje padėtais lietuviškais. Jei Valančius sutinkąs išpildyti globėjo prašymą, tai temalonėja padėti cenzūros parašą ir rankraštį sugrąžinti. Prašant Vilniškiam cenzūros komitetui Valančius savo cenzūrą padėjo.[8])

---

[1]) 10. VIII. 1865 Nr. 1793.
[2]) 9. VI. 1865 Nr. 1374.
[3]) 6. VII. 1865 Nr. 643.
[4]) 14. VII. 1865 Nr. 1623.
[5]) 28. V. 1865 Nr. 1275 (išsiunčiamų raštų rejestruose).
[6]) Tas katekizmo rankraštis buvo, žinoma, rašytas lietuviškomis raidėmis, kaip matyti ir iš Novikovo rašto Valančiui 6. VI. 1865 Nr. 644. Jo nėra tarp Valančiaus knygų sąrašo, matyti, nelaikė jo savu.
[7]) 6. VI. 1865 Nr. 644.
[8]) 4. VIII. 1865 Nr. 1736.

Labai Valančius apsiriko jei tikėjosi, kad nuolaidumu prieš Vilniaus Mokslo Apskričio valdininkus galės ką laimėti. Sunku labai tikėti, kad nemaloni Valančiui būtų buvusi padėka, kurios susilaukė iš Kauno gubernatoriaus Muravjovo, kurs rašė Valančiui:[1]) „Apskričio inspektorius pranešė man, jog Tamsta kalbėjai Kauno gubernijos mokyklų direkcijai apie klaidas, rastas sutrumpintų Evangelijų knygoje, Trumpame katekizme ir Kantičku knygoje, kurias general-gubernatoriaus įsakymu yra išleidęs Lietuvos katalikams Vilniaus Mokslo Apskritis žemaitiškai-lietuviškai rusiškomis raidėmis, iš originalų, Tamstos nurodytų. Kadangi tos knygos turi įeiti į žmonių vartojimą per Kauno gubernijos liaudies mokyklas, tai man belieka išreikšti Tamstai nuoširdžią padėką už nurodymą klaidų, neišvengiamų prie pirmojo mėginimo, ir nuolankiausiai prašyti, kad Tamsta siunčiamuose kiekvienos knygos ekzemplioriuose pažymėtumei atrastas klaidas ir reikalingus pataisymus ir sugrąžintumei man tuos ekzemplioriusˮ. Vadinasi, vyresnybė norėjo, kad patys lietuviai rašytojai kalbos ir turinio žvilgsniu geriausiai surengtų lietuviškas knygas, kurios paskui, atspausdintos rusiškomis raidėmis, lengviau galėtų įeiti į žmonių vartojimą. Valančius gamino knygas tam, kad pradinėse mokyklose vaikai turėtų iš ko mokytis tikybos, o vyriausybė ketino naudotis mokyklomis, kad per jas galėtų įeiti į tautos vartojimą rusiškos raidės, matyti, ligšiol dar nepriprastos žmonėms. Tikslo priešingumas iš vienos ir kitos pusės labai buvo aiškus. Remdamasis tikybiniais motyvais Valančius laikė priedermę dar kartą išreikšti savo preštaravimą tokiai vyresnybės politikai, kaip matyti iš jo rašto Kauno gubernatoriui:[2]) „Peržiūrinėdamas žemaitiškas knygas, Tamstos man atsiųstas nurodyti klaidoms, pasidariusioms spausdinant jas rusiškomis raidėmis, atradau, jog vienoje jų, butent Kantičkų, yra netiktai klaidų, neišvengiamų prie pirmojo mėginimo, kurių visą eilę ant atskiro lakšto čionai pridedu, bet yra dar daug praleidimų ir pertaisymų, kurių negal pripažinti rinkėjų arba korektorių nepriežiūrai“. Tokių klaidų sąrašą ant 12 puslapių Valančius pridėdamas ir nurodydamas, jog toje knygoje žodis katalikas pakeistas žodžiu krikščionis rašė: „užgaunantis tai daiktas, jog knygoje, vien katalikams skiriamoje, išbraukiama net patsai kataliko vardas“. Taippat esą išbraukti vardai šio krašto užtarytojų, šv. Kazimiero ir Stanislovo. Padarytieji praleidimai sudarką prasmę, praleidžiant vieną ar kitą eilę, nebeišeinąs giedojimas. Tai išdėstęs Valančius sako: „ir ant tokių Kantičkų leidimo padėta mano cenzūros vardas. Tai verčia mane pasakyti, jog daviau savo cenzūros parašą ne tokiam Kantičkų

[1]) 6. III. 1866 Nr. 2267.

[2]) 11. VI. 1866 Nr. 1116.

ekzemplioriui, iš kurio atspausdinta šis naujas leidimas". Toliau Valančius išdėsto, kaip pasidarė šios permainos. „Vilniškis Cenzūros Komitetas 12 gegužio 1865 Nr. 287 atsiuntė man peržiūrėti drauge su kitomis žemaitiškomis knygomis ir vieną Kantičkų ekzempliorių. Bet kadangi iš padarytų ant kraštų parašų matėsi, jog ketinama padaryti daug permainų, aš atsisakiau duoti cenzūrą tam ekzemplioriui. Paskui Globėjas atsiuntė (28. VII. Nr. 5292) cenzūron kitą Kantičkų ekzempliorių, ir kadangi neišreiškė noro daryti spausdinant kokių nors permainų, tai aš suteikiau cenzūrą, ištaisiau tiktai kaikurias gramatikos klaidas. Taigi jei naujas Kantičkų leidimas atspausdintas rusiškomis raidėmis pagal šį mano patvirtintą ekzempliorių, tai jame neturi būti jokių praleidimų ir permainų, jeigu gi iš pirmojo, tai jame neturi būti mano cenzūros parašo. Šis Kantičkų leidimas del tiek svarbių trukumų negali būti duodamas vartoti žmonėms, kurie del didelio savo jautrumo tikėjimo dalykuose nenoroms juo naudosis arba visai nesinaudos".

Dar aiškiau savo prieštaravimą delei išspausdinimo rusiškomis raidėmis Evangelijos knygos išreiškė Valančius kitame rašte į Kauno gubernatorių: [1])

„peržiūrėdamas išnaujo atspausdintą rusiškomis raidėmis žemaitišką knygą „Евангеліосъ", Tamstos man atsiųstą 6 kovo Nr. 2967 tam tikslui, kad nurodyčiau pasidariusias prie spausdinimo klaidas, atradau šiuos trūkumus:

1. paprastas spaudos klaidas (jos nurodomos);
2. spaudos klaidas, permainančias prasmę;
3. spaudos klaidas, permainančias prasmę ir pasidariūsias delto, kad rusiškos raidės netinka išreikšti kaikuriems lietuviškos kalbos garsams;
4. praleidimus.

Toliau Valančius išaiškinęs, kaip katalikų Bažnyčia prižiūri, kad Šventasis Raštas nebūtų gadinamas, kad to prižiūrėjimo priedermė uždėta esant ant vyskupų, sako, kad del klaidų paminėtoji Evangelijų laida negalinti būti vartojama katalikų Bažnyčioje, delto kad pilna esant visokių klaidų, kurios iškraipo Šventojo Rašto tekstą. Beto, kaip viršuje esąs nurodęs, kaikurių žemaitiškos kalbos garsų negalima esą išreikšti rusiškomis raidėmis. Del tos priežasties žodžiai galį įgauti kitokią prasmę, iš to kartais galint pasidaryti net herezija prieš dogmatus. „Taigi aš pripažįstu, baigia Valančius, negalimu daiktu spausdinti rusiškomis raidėmis žemaitišką Evangeliją, kaipo knygą Šventojo Rašto, delto kad aš turiu griežtą priedermę rūpintis, kad ta knyga nebūtų pagadinta".

[1]) 12. VI. 1866 Nr. 1178.

Taip pagalios Valančius stačiai išreiškė prieštaravimą prieš vartojimą rusiškų raidžių lietuviškoms bent Šventojo Rašto knygoms spausdinti, pripažino, kad delei galinčios pasidaryti klaidos prasmėje katalikams nevalia vartoti tokių knygų. Be abejo, tą savo prieštaravimą dar griežčiau turėjo išreikšti pasikalbėjimuose su dvasiškija, ir tai turėjo labai daug prisidėti prie užkirtimo kelio dvasiškoms lietuviškoms knygoms, spausdinamoms rusiškomis raidėmis.

Uždraudus lietuviškų knygų spausdinimą lietuviškomis raidėmis, netrukus turėjo pritrūkti tų knygų. Valančius rūpinosi pas vyresnybę kaip nors išgauti leidimą spausdinti bent maldaknyges lietuviškomis raidėmis, rašydamas į Kauno gubernatorių:[1]) „žmonės nebeturėdami knygų ima graudoti. 1864 metais sužinojęs apie sumanymą spausdinti lietuviškas knygas rusiškomis raidėmis, aš aiškinau tą dalyką general-gubernatoriaus nabaštninkui Muravjovui per asmeninį su juo pasimatymą Vilniuje. Į tai jis atsakė padarysiąs įsakymą, kad būtų atspausdinta nauja lietuviškos maldaknygės lietuviškomis raidėmis laida, bet nesuskubo to išpildyti, kol tebebuvo šio krašto valdytoju. Dabar kuomet žmonės nuolat kreipiasi į mane, reikalaudami maldaknygių, aš savo priederme laikau nuolankiausiai prašyti Tamstos įsakymo, kad būtų atspausdinta lietuviškomis raidėmis viena iš labiau vartojamų lietuviškų maldaknygių, „Senas Aukso Altorius“ arba „Naujas Aukso Altorius“. Į tą savo prašymą Valančius susilaukė iš Kauno gubernatoriaus tokio atsakymo:[2]) „delei Tamstos prašymo leisti spausdinti lietuviškomis raidėmis lietuvišką maldaknygę Vyriausias krašto Viršininkas pavedė man pranešti Tamstai, jog spausdinimą lietuviškomis raidėmis lietuviškų maldaknygių įjsai pripažino bereikalingu ir nepatogiu daiktu, delto kad įsakyta spausdinti jas rusiškomis raidėmis“.

Nebegalėdamas šiapus sienos spausdinti savo knygų, Valančius buvo priverstas spausdinti jas Prūsuose ir taip pirmas parodė ir kitiems kelią, kaip kovoti su lietuviškos spaudos draudimu Rusijos ribose. Prūsuose buvo spausdintos visos Valančiaus knygos, parodytos viršuje paduotame jo knygų sąraše kaipo išėjusios po 1865 m.

Smarkus katalikų tikėjimo persekiojimas, bažnyčių atėminėjimas ir kitokie suvaržymai iššaukė reikalą tam tikros literatūros. Lietuviams stiprinti tikėjime, drąsinti persekiojimuose buvo išleistos šešios knygos, paminėtos viršuje paduotame sąraše po Nr. 37—42. Ant Valančiaus krito vyresnybės įtarimas, jog jisai yra tų knygų autorius. General-gubernatoriaus pasiųstas Kaunan žandarmų viršiį-

[1]) 11. III. 1867 Nr. 656.
[2]) 31. VIII. 1867 Nr. 3501.

ninkas Losiev su 8 policijos valdininkais padarė kratą Valančiaus namuose, ieškodamas priparodymų, tačiau nieko nerado. Tuomet mėginta Tilžėje surasti tų knygų rankraščius, bet veltui. Tilžės klebonas kun. Zabermanas davė nuo savęs raštu pareiškimą, jog jisai rašęs ir spausdinęs tas knygas,[1]) bet Rusijos vyriausybė tam neįtikėjo.[2]) Nesuradus tų knygų autoriaus, vyriausybė smarkiai nubaudė nors jų platintojus. Gruodžio mėnesyje 1870 m. buvo areštuoti ir išvežti į Vilnių šie kunigai: Žvingių klebonas *Pranciškus Butkevičius,* Žigaičių klebonas *Vincentas Norvaiša,* Salantų kamendorius *Pranciškus Struopas,* Darbėnų kamendorius *Kazimieras Eitutavičius,* Naumiesčio kamendorius *Matas Kaziliauskas,* Pagramančio kamendorius *Vincentas Butvidas,* Gaurės kamendorius *Vincentas Dembskis,* Gardumos filijalistas *Jonas Grigaliunevičius* ir Tauragės kamendorius *Jonas Tamoševičius.* Veltui mėgino juos teisinti Valančius rašydamas general-gubernatoriui esąs pilnai įsitikinęs, jog jie nekaltinami jokiuose priešinguose vyriausybei pasielgimuose, prašydamas jų bylą vedant atminti didelį kunigų trūkumą vyskupijoje ir kiek galima greičiau juos paliuosuoti. General-gubernatorius atsakė, kad tyrinėjimo komisija pripažinusi pirmuosius penkis paminėtųjų kunigų kaltais platinimo užsienyje išleistų draudžiamų knygų, o likusieji to, kad apie tai žinodami nepranešę vyresnyba. General-gubernatoriaus įsakymu išsiųsti:[3]) Struopas ir Kaziliauskas į Archangelsko guberniją, Norvaiša į Tomsko guberniją, Butkevičius į Tobolsko g., Eitutavičius į Viatkos gub., Dembskis, Butvidas ir Gragaliunavičius perkelti į Vilniaus vyskupiją, o Tomaševičius kaipo nekaltas paliuosuotas ir sugrąžintas į savo vietą. Toje pačioje byloje išsiųsti dar: kun. Antanas Brundza į Archangelsko gub., bajoras Simonas Kulakauskas ir valstietis Stanislovas Račiukaitis į Tomsko gub.[4]) Buvo tai pirmos aukos, nukentėjusios del platinimo lietuviškų knygų, spausdintų Prūsuose.

Kaip smarkiai buvo pradėta kova prieš lietuviškas knygas, spausdintas lietuviškomis raidėmis, rodo šitokios policijos priemonės: Vaškų parapijoje pristovas su žandarmais važinėjo po sodžius ir atiminėjo iš parapijiečių lietuviškas maldaknyges.[5]) Linkuvoje per Škapliernos atlaidus tūkstantininkas su kareiviais išeinantiems iš bažnyčios žmonėms atiminėjo lietuviškas maldaknyges.[6]) Prieš tokį žemesniosios policijos valdininkų pasielgimą

[1]) Kun. Zabermano kaipo leidėjo vardas padėtas ant daugelio lietuviškų knygų, tuomet Prūsuose leidžiamų.

[2]) Žinyčia Nr. 1 p. 31.

[3]) General-gubernatoriaus pranešimas vyskupui 14. V. 1871 Nr. 915.

[4]) „Mūsų Senovė" Nr. 3 p. 382.

[5]) Joniškio dekano Juozapo Rimkevičiaus raportas vyskupui 3. VII. 1869 Nr. 218.

[6]) To paties dekano raportas 21. VII. 1869 Nr. 232.

Valančius tuojau nusiuntė protestą Kauno gubernatoriui rašydamas:[1]) „gavau žinoti, jog kaikuriose Panevėžio pavieto vietose tūkstantininkas su žandarmais važinėja po sodžius arba prie bažnyčių šventomis dienomis atiminėja iš žmonių lietuviškas maldaknyges. Bereikalingas būtų daiktas aiškinti, kaip toksai sauvalis žemesniųjų policijos valdininkų elgimasis nesutinka su įstatais, ir aš pripažinau reikalingu daiktu pranešti tiktai Tamstai apie tai, pilnai pasitikėdamas, jog panašųs žmonių jausmų užgavimai ir nepagarba nebus kenčiami". Bet tai nieko nepadėjo. Reikėjo, kaip žinoma, ilgos kovos, kol lietuviai susilaukė pagalios teisės spausdintis savo knygas Rusijos ribose. Ir toje kovoje Valančius rodė kelius, pirmas pradėdamas lietuviškas knygas Prūsuose spausdinti ir tuo atitaisė savo sviravimus ir nuolaidumą pradžioje.

---

[1]) 28. VII. 1869 Nr. 1385.

Santykiai su Rusijos vyriausybe.

Politinio gyvenimo sąlygos Lietuvoje. Valančius paėmė vyskupijos valdymą didžiausio Rusijoje absoliutizmo laikais, prie ciesoriaus Mykalojaus I., vadinamo Europos žandarmu, kurs policine priežiūra suvaržęs laikė visą gyvenimą pačioje Rusijoje, tramdė konstitucinio judėjimo plėtimąsi kituose Europos kraštuose, sergėjo, kad laisvės dvasia neprasilaužtų į Rusiją. „Labiau man rūpi, kad į valstybę nesiskverbtų svetima dvasia", pasakė Mykalojus I. Valančiui, priimdamas jį pirmą kartą po pašventimo vyskupu.

Lietuva drauge su Lenkija labiausiai buvo įtariamos kaipo neištikimos Mykalojui I politikos žvilgsniu. Buvo tai katalikų kraštai, kurie, gyvendami vakarų Europos kultūra, negalėjo nesidomėti tais laiko klausimais, kurie buvo iškeliami kituose vakarų Europos kraštuose, pirmiausiai tautų laisvės ir konstitucinio valdymo klausimais. Lietuvių ir lenkų tautos, turėdamos savistovio valstybinio gyvenimo atminimų, nenorėjo jų atsižadėti. Neseni tebebuvo 1830 metų sukilimo atminimai. Krymo karas, nužeminęs Rusiją, žadino viltį geresnės ateities. Tautystės obalsiai rasdavo pritarimo ir tarp dvasiškijos, pasižyminčios savo patriotizmu. Mykalojus I, vesdamas smarkią rusinimo politiką, rūpinosi suvaržyti savistovybės dvasią katalikų Bažnyčioje, padaryti ją valstybės įrankiu, jos atstovus, vyskupus ir kunigus, valdininkais, turinčiais vykinti vyriausybės politiką. Katalikų Bažnyčia, nešiotoja savistovybės idejos dvasios gyvenime, negalėjo pasiduoti valstybės absoliutizmui, ir todel katalikų Bažnyčios susirėmimas su absoliutine Rusijos vyriausybe buvo neišvengiama.

Su kokiu nepasitikėjimu vyriausybė žiūrėjo į kunigų veikimą, kaip stropiai sergėjo juos net mažiausiuose daiktuose, rodo šie žemiau paduodamieji atsitikimai. Vilniaus general-gubernatorius 1854 m. rašė Valančiui [1]) gavęs žinoti, jog kažikoks jaunas kunigas buvęs atvažiavęs į Radviliškio miestelį ir tenai pasakojęs, buk turkai ketiną priimti katalikų tikėjimą, ir todel reikią už juos melstis. General-gubernatorius prašė Valančiaus pranešti, ką vyskupas padaręs šiame dalyke. Bent kiek vėliau iš to paties general-gubernatoriaus Valančius gavo tokį paraginimą: [2]) „nekartą jau esu rašęs Tamstai apie ateinančius lig manęs garsus, jog kaikurie

[1]) 9. VI. 1854 Nr. 650.
[2]) 15. VI. 1384 Nr. 686.

Tamstos vyskupijos kunigai savo pamokinimais žadina valstiečiuose priešingus vyriausybei jausmus. Dabar vėl gavau laišką iš Klaipėdos, kuriame iš tikėtino šaltinio pranešama, jog katalikų kunigai Žemaičių vyskupijoje vis tebekursto valstiečius prieš vyriausybę, įkalbinėdami jiems per išpažintį, jog netrukus atvyksią anglai ir prancūzai, ir tuomet būsiąs laikas sukilti už savo tikybą ir laisvę. Aš netikiu, kad po tokio, kaip Tamsta, viršininko griežta priežiūra kunigai drįstų taip nedorai elgtis, kaip viršuje paminėta, tačiau negaliu manyti, kad iš visur taip dažnai ateinantys garsai būtų visai be pamato, ir todel laikau savo priederme vėl prašyti Tamstos, kad turėtumei smarkioje priežiūroje kunigų elgimąsi, butinai stabdydamas visokius jų kurstymus ir nedorus įkalbinėjimus valstiečiams. Jei nebus tuojau padarytas galas panašiam elgimuisi, jis išeis aikštėn ir turės kokias kenksmingas pasekmes, tai atsakomybė turės kristi ant Tamstos. Žinodamas Tamstos išmintingą atsargumą ir griežtumą valdyme, pilnai esu įsitikinęs, jog Tamsta pasirūpinsi neprileisti dalyko prieiti prie kokio nors nelaimingo galo". Kaip bijota svetimų kraštų įtekmės, matyti iš to, jog Valančius turėjo teisintis vyresnybei, kad niekas iš kunigų Varniuose nelaikąs svetimų kraštų laikraščių.[1]) Tiesa, buvo tai sunkūs Rusijai Krymo karo laikai.

Del tų paskalų vyriausybė ketino atsiųsti į pasienius daugiau kariuomenės. Alšvango parapijoje Kurše buvo rengiama didelė kariuomenės stovykla (dviem pėstininkų pulkam, husarų ir ulanų pulkui ir artilerijai). Todel Kuršo dekanas kun. Liandsbergas prašė[2]) vyskupo, kad jis išleistų aplinkraštį patardamas atsargiai elgtis, nesikišti į politikos dalykus. Tai nevieną gal išgelbėsią nuo nelaimės. Vilniaus generalgubernatorius Nazimovas ir gi kreipėsi į Valančių,[3]) kad jis paaiškintų valstiečiams, jog jie privalo neklausyti tuščių paskalų, tuo labiau jų neskleisti, apie skleidėjus pranešti vietinei vyresnybei. Atkreipti vyriausybės grąsinamoms represijoms, sunkioms karo laiku, Valančius ir išleido aplinkraštį,[4]) kuriame paminėjęs skleidžiamas beprasmes paskalas apie karą, sumišimus, paaiškinęs, kad karą vesti ir taiką palaikyti tai vyriausybės dalykas, ragina nesikišti į nesavus dalykus, užsiimti savais reikalais, tylėti, beprasmių paskalų neklausyti ir jų neskleisti, klausyti valdžią turinčios vyriausybės, o jei kas skleistų tuščias paskalas ir drįstu traukt nuo reikalingo paklusnumo vyriausybei, tuojau apie tai pranešti savo vyresnybei.

1855 metais mirė ciesorius Mykalojus I. Prie jo įpėdinio Aleksandro II bendras politikos krypsnys link katalikų Bažnyčios del mainymo žymiai nepersimainė, tačiau jos vykdinimas

[1]) Valančiaus raštas Kauno gubernatoriui 26. VI. 1854 Nr. 947.
[2]) Jo raportas vyskupui 9. III. 1854.
[3]) 25. III. 1854 Nr. 296.
[4]) 17. IV. 1854 Nr. 573—589.

suminkštėjo, todel ir Bažnyčios varžymas iki 1863 metų mažesnis bebuvo. Visą tą laiką Vilniaus general-gubernatoriu buvo žmoniškas Nazimovas. Užtai tuo didesnės nelaimės ant katalikų Bažnyčios Lietuvoje užgriuvo po nepavykusio sukilimo 1863 metų. Vilniaus general-gubernatorius Muravjovas netiktai ištraukė iš archivo vykinti gyvenime dalinai jau užmirštus katalikų Bažnyčios suvaržymus, išleistus prie Mykalojaus I, bet ir pats vis nuolat juos didino naujais cirkulerais. Todel antroji Valančiaus vyskupavimo pusė buvo ypatingai sunki. Apie tą laiką Valančius savo užrašuose paliko tokią pastabą: [1]) „vyriausybė pasiryžo perdirbti visą kraštą į rusišką, norėjo, kad lietuviai ir žemaičiai priimtų stačiatikių tikybą. Juozapas Siemaška iš unitų vyskupo palikęs stačiatikių metropolitu Lietuvoje, įsteigė Broliją. Jos tikslas buvo platinti stačiatikių tikėjimą tarp katalikų. Kauno gubernijoje tos brolijos galva buvo Kauno archijieriejus Aleksandras, sąnariais gi: Kauno gubernatorius Mykalojus Muravjovas, kurs man nesykį sakydavo, jog anam visokia tikyba gera, vicegubernatorius Lvov, mitrus bet nedoras, Jonas Šulginas, vyriškosios Kauno gimnazijos direktorius, fanatiškas katalikų priešininkas; Mykalojus Novikovas, viršininkas Kauno gubernijos parapinių mokyklų, taip nedoras, jog pačius rusus išgriaužė; kapitonas Mykolajievas, taip uolus stačiatikystės platintojas, jog su kataliku nei pasikalbėti ramiai negalėjo. Kiekvienas iš sąnarių apsiėmė perversti nors tris katalikus per metus, taipogi turėjo kasmet sudėti po keletą rublių. Tie pinigai buvo priedas, jei kurs pasileidėlis katalikas prekiavo savo tikėjimu. Bet ir tie priedai negalėjo patraukti katalikų prie savo tikėjimo išsižadėjimo . . . Iki 1870 metų nebeliko nei vieno tų brolijos sąnarių. Brolija, tiesa, neiširo, bet paminėtųjų sąnarių įpėdiniai nebeturėjo tokio uolumo platinime stačiatikių tikybos. Daugiausiai katalikus įerzino general-gubernatorius Kaufmanas, vargindamas kunigus formališkumais ir pabaudomis, kuriems nei galo nebuvo. Po jo parvažiavo Aleksandras Potapovas, vyras protingas ir ramus, tikybos dalykuose ne fanatikas, kurs nuramino Lietuvą. Gubernatoriai minkštesni buvo Kauno gubernijoje, kaipo grynai katalikiškoje. Leisdavo viešai pardavinėti rožančius ir škaplierius, ko Vilniaus gubernijoje neleisdavo."

Toje sunkioje kovoje reikėjo daug politinės išminties ir takto, kad ginant Bažnyčios teises priemonėmis, tinkamomis to laiko aplinkybėms, nepadidinti dar suvaržymo. Valančius panaudojo tam savo asmeninias pažintis su ciesoriu Aleksandru II, kurios nekartą yra jį išgelbėję. Progos prieiti prie ciesoriaus nekartą turėjo. 1856 m. važinėjo į Peterburgą, kame dalyvavo iškilmėse perkėlimo Vilniaus vyskupo Vaclavo Žilinskio į Mogilewo arkivyskupus. Prie tos

[1]) „Tėvynės Sargas" 1900 m. Nr. 1 p. 33.

progos turėjo audienciją pas ciesorių. 1858 m. (6. IX.) drauge su metropolitu Žilinskiu ir Vilniaus vyskupu Krasinskiu sutiko ciesorių Aleksandrą II Vilniaus katedroje. Paskui vyskupai turėjo pas ciesorių atskirą audienciją, per kurią Aleksandras II išreiškė Valančiui padėką už blaivybės įvedimą. 8. IX. Valančius sutiko ciesorių savo vyskupijoje Kaune augustionų bažnyčioje (dabartinėje katedroje), dalyvavo ciesoriui surengtuose pietuose, o prieš pietus turėjo atskirą audienciją.

1861 m. buvo ministerio Valujevo pakviestas į Peterburgą pasiteisinti del manifestacijų bažnyčiose.

1866 m. del pasikesinimo ant ciesoriaus gyvybės drauge savo ir vyskupijos kunigų vardu išreiškė per ministerį ištikimybės jausmus. Ciesorius atsiuntė padėką. Pas ciesorių Aleksandrą II įgytas pasitikėjimas nekartą gelbėjo Valančių jo susirėmimuose su vietine administracija.

Toliau einančiuose perskyrimuose paduodama Valančiaus kova su Rusijos vyriausybe del įvairių bažnytinių klausimų.

Kad skaitytojas geriau galėtų orientuotis tuose klausimuose, žemiau paduodama sąrašas žymesniųjų vietines administracijos atstovų Žemaičių vyskupijoje.

Vilniaus general-gubernatoriais Valančiaus vyskupavimo laikais buvo:

Bibikovas Antrasis.
Vladimiras Nazimovas 10. XII. 1855 — 1. V. 1863.
Mykolas Muravjovas 1. V. 1863 — 17. IV. 1865.
Konstantinas von Kaufmanas 17. IV. 65 — 9. X. 66.
Baranovas.
Kochanovas.
Aleksandras Potapovas 1868 — 1874. (1864 — 1865 buvo Vilniaus general-gubernatoriaus pagalbininku).
Albedinskis.

Kauno gubernatoriais buvo:

Romanius;
Chominskis 1. XI. 57 — 13. IX. 61.
Gregorius von Krieger 13. IX. 1861 — 3. VI. 1863
Engelhardtas valdė guberniją du mėnesiu
Mykalojus Muravjovas 24. VII. 1863 — 30. VII. 1866, sūnus Vilniškio general-gubernatoriaus.
Kunigaikštis Obolenskis iki 1873 m.
Bazilievskis X. 1874 — II. 1875.

Vicegubernatoriais VI. 56 — III. 65 buvo žmoniškas Koreckis. Kaipo netinkantis naujam politikos krypsniui buvo atstatytas. Jo vietą užėmė Lvovas. Paskui jį pakeitė Leonovas.

Artimiausiai Valančiaus pagalbininkai susirašinėjant su administracija buvo jo kurijos sekretoriai. Jie redagavo ir Valančiaus atsakymus.

Valančiaus sekretoriais buvo:

Kun. Otonas Praniauskas. Nuo 1858 metų kun. Juozapas Davydavičius, žinomas Šiaulėniškio Senelio autorius. 1860 metais jis tampa seminarijos rektoriu, sekretoriu paskirtas Justinas Davydavičius, kurs išbuvo iki 1864 metų. Kada tapo vyriausybės atstatytas, jo vietą užėmė kun. Eduardas Barauskas. Jisai išbuvo vyskupo sekretorius iki Valančiaus mirties.

Sostinės perkėlimas į Kauną.

Senovėje Žemaičių vyskupijos sostinė buvo Varniuose, arba Medininkuose. Tas miestelis stovėjo vyskupijos viduryje, čia pat buvo vyskupo žemės, Vytauto užrašytos steigiant vyskupiją. Žymai didesniųjų miestų vyskupijoje kaip ir nebuvo. Komunikacija su visa vyskupija iš Varnių, kaipo vidurinio punkto, buvo nebloga, todel Varniai senovėje galėjo tikti vyskupo sostinei.

Viskas persimainė apie vidurį devynoliktojo amžiaus. Žemaičių vyskupija tapo beveik dvigubai padidinta prijungimu aštuonių dekanatų nuo Vilniaus vyskupijos. Varniai pasiliko vyskupijos pakraštyje. Prie Žemaičių vyskupijos buvo prijungtas didesnis miestas Kaunas, jisai tapo sėdyba neseniai įsteigtos Kauno gubernijos. Per Kauną pravesta geležinkelis, einantis iš Peterburgo per Vilnių į Prūsus. Kaunas delei visų tų priežasčių darėsi gyvenimo centras. Mažas Varnių miestelis, palikusis vyskupijos pakraštyje, neturintis geležinkelio, taip gi nei patogios komunikacijos su plačia vyskupija, nebetiko būti vyskupo sostine. Kilo sumanymas ją perkelti į Kauną.

Kaunas, tapęs 1842 m. guberniniu miestu naujos Kauno gubernijos, ėmė plėstis. Naujoje miesto dalyje reikalinga buvo bažnyčia, ją buvo nutarta pastatyti vienoje naujojo miesto aikščių. Su tuo jungėsi Vilniaus general-gubernatoriaus Bibikovo sumanymas vyskupo sostinę perkelti į Kauną. 1854 metais buvo sudaryta tam tikra komisija tam sumanymui įvykdinti. Pirmininkavo joje Kauno gubernatorius, dalyvavo vyskupo atstovas. Ji surado plecių, panaikintas 1846 m. kapines, kur dabar miesto sodnas. Buvo nutarta pripirkti dar gretimuosius plecius ir toje vietoje pastatyti katedrą ir namus vyskupui, konsistorijai, kapitulai, seminarijai. Visam tam darbui buvo išdirbti plenai. Bet, kuomet tie sumanymai, reikalaujantys nemažos pinigų sumos, buvo 1859 m.

pristatyti naujam general-gubernatoriui Nazimovui, šis, siųsdamas juos vidaus reikalų ministeriui, išreiškė nuomonę, jog nėsą jokio reikalo kelti vykupo sostinę į Kauną.[1]) Su ta nuomone sutiko ir vidaus reikalų ministeris Lanskoj, pridėdamas, jog nėsą kluvinių, kaip vyskupo sumanyta, statyti bažnyčios naujoje miesto dalyje, kada vietos gyventojai turės tam reikalingo ištekliaus. Taip del pinigų stokos sumanymas Žemaičių vyskupo sostinę perkelti į Kauną šį kartą neįvyko.

Po 1863 m. vyriausybė, norėdama arčiau savo globoje turėti vyskupą, nutarė, ilgai neatidėliojant, vyskupo sostinę perkelti į guberninį miestą — Kauną.

Perkeliant sostinę, reikėjo surasti butus patalpinti centralėms vyskupijos įstaigoms: vyskupo raštinei, seminarijai, kapitulai, konsistorijai. Vyriausybė joms pavedė panaikintų vienuolynų triobesius. Valančius, apžiūrėjęs drauge su gubernatorium bernardinių ir augustionų vienuolynus, išreiškė tokią nuomonę:[2])

1. bernardinių vienuolynas, kurį ketinama drauge su bažnyčia pavesti seminarijai ir konsistorijai, netaisyklišKai pastatytas, plecius, ant kurio stovi, drėgnas; 2. augustionams, kurie valdė ir parapiją, prašė atiduoti buvusįjį bernardinų vienuolyną ir bažnyčią; 3) priminė vyriausybei apie triobesius buvusiojo karmelitų vienolyno, kurių užtektų patalpinti seminarijai ir vyskupijos valdybai, nereikėtų nei didelių išlaidų jiems pertaisyti. Parapijai, valdomai augustionų, kurioje buvo tuomet 19000 katalikų, Valančius prašė įsteigti dvi filijas: bernardinių bažnyčioje ir šaričių, prie pirmosios paskirti 3 kunigus, prie antrosios vieną. Tuo būdu Valančius mėgino gelbėti atimtas Kauno bažnyčias ir kiek galima geriau jas aprūpinti. Vyriausybė išrišo klausimą tokiu būdu: Vakarų komitetas, įsteigtas po 1863 metų Vilniuje bažnytiniems klausimams pabaigti, nutarė:[3])

1. bernardinių vienuolyno triobesius atiduoti vyskupijos valdybai ir seminarijai;

2. buvusiąją bernardinių bažnyčią permainyti į parapinę;

3. bažnyčią panaikinto augustionų vienuolyno pavest katedrai;

4. seminarijoje vieton 18 klierikų, laikomų vyriausybės kaštu, paskirti 40;

5. iš varniškės katedros bažnyčios padaryti parapinę;

---

[1]) General-gubernatoriaus Nazimovo raštas Kauno gubernatoriui 17. IX. 1859 Nr. 6004. Kauno gubernatoriaus archive yra didelė viso to sumanymo byla su plenais ir vietos nurodymu statytiniems namams.

[2]) Raštas į Kauno gubernatorių 18. VII. 1864 Nr. 1183.

[3]) Kauno gubernatoriaus pranešimas Valančiui 12. VIII. 1864 Nr. 1222.

6. vyskupo namus Varniuose tuo tarpu palikti vyskupui. Tas Vakarų komiteto nutarimas tapo patvirtintas ciecoriaus Aleksandro II, ir taip sostinės perkėlimo klausimas buvo išrištas.

Vyskupo sostinės perkėlimas į Kauną įvyko pasaulinės vyriausybės nutarimu, be susižinojimo su papa. To perkėlimo motyvus randame išdėstytus generalgubernatoriaus Muravjovo rašte Kauno gubernatoriui.[1]) Įsakoma gubernatoriui ypatingai prižiūrėti dvasiškijos veikimą, kad niekas iš kapitulos ir konsistorijos narių neatsitolintų iš miesto be gubernatoriaus leidimo ir tai trumpam laikui, išvažiavusieji būtų stropiai prižiūrimi. Įsakoma taip pat stropiai prižiūrėti atvažiuojančius į Kauną kunigus.

Valančius gavo general-gubernatoriaus pakvietimą atvykti į Vilnių, bet 6 lapkričio 1864 m. atvažiavęs į Kauną, 8 lapkričio gavo iš gubernatoriaus žinią, kad į Vilnių nebereikia važiuoti, privalo Kaune pasilikti. Vyskupas neturėjo su savimi pasiėmęs jokių daiktų. Jam gyventi Kaune buvo pavesti augustionams priguléjusieji namai prie šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios, bet namų remontas nebuvo dar pabaigtas. Kol išdžiūvo taisomieji namai, vyskupas gyveno pas augustionus. Į savo namus gyventi peršikėlė 10. XII.[2])

Augustionų bažnyčiai įtaisyti, kaip priguli katedrai, vyriausybė nedavė pinigų. Augustionų vienuolynas buvo pavestas gyventi kapitulos nariams. Augustionų priorą Strzedzinskį Valančius paskyrė Kauno parapijos klebonu; kiti augustionai buvo iškėlioti į kitas parapijas.

Varniuose bažnytinių įstaigų trobesius paėmė valdžia. Puiki mūrinė seminarija, išstatyta vyskupo Jono Lopacinskio, perdirbta į kazermes. Iš kapitulos namų (8) padaryta karininkams butai. General-gubernatorius Kaufmanas atėmė kunigų pataisymo namus, buvusius Varniuose rokitų globoje, su jiems prigulėjusia bažnytėle ir žeme. Rokitai išvažiavo į Kęstaičius. Medinius vyskupo namus Varniuose paliko Valančiui iki jo gyvos galvos.[3])

Senojoje katedroje Varniuose buvo palikęs vyskupo sostas. To negalėjo nepastebėti vyriausybė, taip stropiai prižiūrinti kiekvieną Valančiaus žingsnį. 1866 metais general-gubernatorius, būdamas Varniuose, aplankė Katedros bažnyčią ir, pamatęs joje vyskupo sostą, skaudžiausiai įsakė kariškajam Telšių viršininkui tą pačią dieną atimti sostą iš bažnyčios.[4]) Liepiant kariškajam viršininkui, klebonas tuojau ir atėmė jį.[5]) Po trijų dienų atėjęs

[1]) 23. II. 1865 Kga.
[2]) Valančiaus Wiadomosci o czynnościach pasterskich. 1864.
[3]) „Tėvynės Sargas" 1900. Nr. 1, p. 31—33.
[4]) Varnių klebono Zaleskio raportas vyskupui 11. VI. 1866 Nr. 37.
[5]) Jo raportas 14. VI. Nr. 38.

pas kleboną pristovas su dviem žandarmais ir liūdytojais, išdavęs parašą, pasiėmė sostą pas save, o paskui per žandarmą pristatė Telšių kariškajam viršininkui. Kauno gubernatorius pranešė Valančiui, jog, jei jisai norįs savo krasę turėti Kaune, galįs pareikalauti jos iš Telšių kariškojo viršininko. Valančius pavedė Telšių klebonui Legeckiui paimti ją ir palaikyti pas save, kol pasitaikys proga pargabenti į Kauną,[1]) bet viršininkas jos neišdavė.[2]) Kunigas Peliksas Rimkevičius rašė[3]) Valančiui matęs jo sostą, pamestą paniekoje kariškojo viršininko raštinės kertėje. Valančius prašė gubernatorių[4]) įsakyti, kad kariškasis viršininkas atiduotų sostą Telšių klebonui Legeckui.

1883 metais prašant vyskupui Paliulionui, papa Leonas XIII legalizavo Žemaičių vyskupijos katedros perkėlimą iš Varnių į Kauną.[5]) Bet tas nutarimas teįvykdintas 1895 metais. Kauniškė katedra rūpesčiu vyskupo Paliuliono buvo tuomet gražiai atnaujinta, ir atvykusis Kaunan Mogilevo pavyskupis ir dvasiškosios akademijos rektorius Simonas, kaip papos įgaliotinis, atliko katedros perkėlimo apeigą. Nuo to laiko Kaunas teisėtai tapo rauja Žemaičių vyskupų sostine.

Kunigų seminarija.

Konkordatas su Rusija, padarytas 1847 metais, seminarijų valdymą pavedė vyskupui. Tačiau valstybės vyriausybė nenorėjo išsižadėti savo priežiūros seminarijose ir, kad ji būtų tikresnė, 1851 metais buvo įsakyta, kad rusų kalbos ir Rusijos istorijos mokytojais seminarijoje būtų būtinai rusai.[6]) Vyriausybei rodėsi, kad klierikai neužtenkamai moką rusiškai, nežiną, kiek reikia, Rusijos istorijos, jos įstatų; gal, palikę kunigais, negalėsią jų laikytis. Todel vyriausybė stengėsi turėti seminarijoje didesnę priežiūrą, jai sustiprinti siuntinėdavo savo atstovą į klierikų ekzamenus. 1853 m. tapo atstatytas seminarijos rektorius kunigas Aleksandras Beresnevičius.[7]) Apskrities inspektorius Orlovas, darydamas kvotimus, atrado, jog klierikai netiktai nedarą jokios pažangos rusų kalboje, Rusijos istorijoje ir valstybės įstatų žinojime, bet, neturėdami reikalingų vadovėlių, užmiršta ir tai, ką jie turėję žinoti, įstodami į seminariją. Apie tai Vilniaus general-gu-

[1]) Valančiaus raštas 1. VIII. 1866 Nr. 1422.
[2]) Legeckio raportas 3. XI.
[3]) 25. XI.
[4]) 7. XII. Nr. 2333.
[5]) „Tėv. Sarg." 1901 Nr. 6—10 B, p. 66.
[6]) Kolegijos pranešimas Valančiui 23. IV. 1851 Nr. 1396.
[7]) Vidaus dalykų ministerio pranešimas Valančiui 6. II. 1853 Nr. 438.

bernatorius pranešė vidaus dalykų ministeriui, kurs, priskaitydamas tokią mažą klierikų pažangą rektoriaus nerūpestingumui, įsakė Valančiui tuojau atstatyti rektorių Beresnevičių ir atsiųsti į Vilnių pas general-gubernatorių, rektoriaus priedermių ėjimą tuo tarpu pavesti inspektoriui, o drauge pranešti, kodel toki netvarka seminarijoje pasidariusi ir kodel vyskupas taip ilgai ją kentęs. Kaip vyskupas galėjęs leisti, kad tarnaujantis seminarijoje mokytojas Klevinskis du kartu daręs priesaiką ne pagal savo tikybos apeigas, aiškiai peržengdamas aukščiausiai patvirtintąją tvarką?

Valančius mėgino išgelbėti Beresnevičių, prisiimdamas kaltybę ant savęs:[1]) „Jei ieškoti kaltininko, rašė jisai vidaus reikalų ministeriui, juo esu jei bent aš pats, kad per daug pasitikėjau jauno neprityrusio rektoriaus Beresnevičiaus gabumais ir kaip reikiant patsai visko neprižiūrėjau. Ta aplinkybė padrąsina mane prašyti šį kartą maloningo atleidimo rektoriui Beresnevičiui. Aš nuo šio laiko griežtai prižiūrėsiu, kad ateityje nebūtų seminarijoje panašios netvarkos, atsiradusios iš rektoriaus pataikavimo mokytojui Klevinskiui". Valančius prašo pakeisti tą mokytoją, ko jau esąs prašęs general-gubernatoriaus 1852 metais. Tas mokytojas nuo pernai pavasario, ieškodamas kitos vietos, nebesirūpinąs savo priedermėmis. Del priesaikos kaltybė krintanti ant konsistorijos, kuri palikusi Klevinskiui laisvę daryti priesaiką prieš konsistoriją arba važiuoti į Telšių žemės teismą. Už tai konsistorijai davęs papeikimą. Rektoriaus priedermių ėjimą tuo tarpu pavedęs inspektoriui, bet Beresnevičiaus nesiuntęs į Vilnių, laukęs, kokį nutarimą duos del šio prašymo vidaus dalykų ministeris. Tas nutarimas buvo kitoks, negu tikėjosi Valančius. Vidaus dalykų ministeris atrašė:[2])

„Su dideliu nustebimu matydamas iš Tamstos rašto, jog Tamsta, priešingai mano reikalavimui, drįsai susilaikyti nuo išsiuntimo kunigo Beresnevičiaus į Vilnių, pavedu įvykinti mano reikalavimą, o paskui jau gali Tamsta prašyti jam pasigailėjimo, pristatydamas tam priežasčių". Šį kartą Valančius turėjo pasiųsti Beresnevičių pas Vilniaus general-gubernatorių Bibikovą, įduodamas užtarimo raštą, kuriame prašė, kad „pasigailėjimo akimi pažvelgtų į šį nepaprastų gabumų kunigą" ir užtartų jį pas savo brolį, vidaus dalykų ministerį. Byla pasibaigė tuo, kad Beresnevičiui leista sugrįžti į Kauno guberniją ir užimti vietą parapijoje.[3]) Seminarijos rektorium tapo Šukevičius, inspektorium — Jeronimas Račkauskas. Iš savo pusės vidaus dalykų ministeris pareikalavo, kad švietimo ministerijos valdininkas kvostų klierikus iš rusų kalbos, Rusijos istorijos ir valstybės įstatų ne tiktai per viešus kvotimus, bet

[1]) 7. III. 1853 Nr. 570.
[2]) 22. III. 1853 Nr. 850.
[3]) Vidaus dalykų ministerio raštas į Valančių 21. X. 1853 Nr. 3038.

dažniau. Tam tikslui įsakė Telšių mokyklos prižiūrėtojui Lukaševičiui ir Kauno gimnazijos direktoriui Vasiljevui aplankyti Žemaičių seminariją bent po kartą kas du mėnesiu.[1]) Reikalaujant vidaus dalykų ministeriui, Kolegija įsakė Žemaičių vyskupui nupirkti seminarijai rusų kalbos ir Rusijos istorijos vadovėlių.[2])

Mokytojas Klevinskis tapo atstatytas, jo vieton paskirtas Feoktistov, su kuriuo seminarija turėjo dar daugiau vargo. Valančius rūpinosi, kad ir svietiškųjų dalykų mokytojais būtų paskirti katalikai, kaip to reikalavo sutartis su papa. Rusų mokytojų į Varnius, kur kitokių mokyklų nebuvo, vien seminarijai sunku buvo gauti. Patsai Vilniaus mokslo apskrities globėjas pripažino, jog nėsą kandidatų. Todel 1861 metais Valančiui pavyko išgauti, kad paskirtų rusų kalbos mokytoju kataliką — Dominiką Bociarskį, baigusį neseniai Maskvos universitą.

Apie seminarijos padėtį šiuo laiku liko šių skaitmenų: 1845 metais seminarijoje buvo apie 50, 1854 m. — 90 klierikų. Įstojo naujų tais metais 38, pabaigė 20, į akademiją išvažiavo 3. 1859 metais klierikų seminarijoje buvo išviso 91, 1861 metais keturiuose kursuose — 112. Dauguma klierikų buvo iš valstiečių. Stojantieji į seminariją iždo valstiečiai turėdavo gauti leidimą iš valstybės turtų vyresnybės.

1857 metais paliuosuotas nuo inspektoriaus ir profesoriaus vietos kun. Jeronimas Račkauskas; gavo jisai Vabalninko kleboniją. Seminarijos inspektorium tapo Antanas Beresnevičius.

1856 metais Valančius prašė padidinti skaičių klierikų, laikomų iždo lėšomis, ir įvesti mokinimą vokiečių kalbos, kuri esanti reikalinga Kurše. Baigiantis 1860 metams, seminarijos rektorium tapo kunigas Juozapas Davidavičius. Po jo rektoriaus vietą užėmė 1864 m. Jeronimas Račkauskas, išbuvusis rektorium iki 1888.

Sunkių laikų susilaukė seminarija po 1863 metų. Po mušio su sukilėliais Varniuose birželyje 1863 metų klierikai visi buvo paleisti namo. Pati seminarija 1864 m. tapo perkelta iš Varnių į Kauną. Vyskupijos valdybai ir seminarijai buvo atiduota buvusiojo bernardynių vienuolyno triobesiai, o to vienuolyno bažnyčia buvo pavesta parapijai. Bet seminarija naujoje buveinėje negalėjo pletotis, delto kad vyriausybė nebeleidė priiminėti naujų klierikų; taip seminarija ilgainiui liko visai be klierikų. Sunkus buvo likimas ir tų klierikų, kurie tuo laiku buvo pabaigę seminariją, delto kad vyriausybė neleidė jų švęsti kunigais. Turėjo jie be apriboto užsiėmimo gyventi pas tėvus, laukdami, kol gautas bus leidimas švęstis kunigais. 1866 metais Valančius pašventė kunigais 28 klierikus, baigusius seminariją. Sužinojęs apie tai, general-guber-

[1]) Generalgubernatoriaus raštas į vyskupą 7. IV. 1853 Nr. 879.
[2]) Kolegijos raštas Valančiui 26. VI. 1853 Nr. 24.

natorius įsakė,[1]) kad ateityje seminarijos klierikai būtų šventinami ne kitaip, kaip tiktai sutinkant Kauno gubernatoriui ir tada tiktai, kada yra nurodyta jų paskyrimo vieta. Įsakyta, kad prieš šventinimą vyskupas praneštų gubernatoriui, kokie klierikai ketinama švęsti ir kame turima jiems paskirti vakansijos. Veltui Valančius skundėsi[2]) jog žmonės reikalauja kunigų, o tuo tarpu 28 jauni kunigai jau dešimtas mėnuo gyvena be užsiėmimo, apsunkindami savo tėvus ir gimines. Prie kokių pasekmių privesdavo tokia tvarka, rodo šitoks atsitikimas. Raseinių pavietinės mokyklos kapelionas Renadskis tebuvo diakonas. Valančius prašė leidimo pašvęsti jį kunigu, delto kad jisai turįs klausyti mokinių išpažinties ir Mišias jiems laikyti, bet Kauno gubernatorius atsakė negalįs duoti sutikimo, delto kad toje parapijoje neatsidarę jokio vakanso.[3]) Valančius skundėsi del to general-gubernatoriui Baranovui, bet ir jis leidimo nedavė švęsti Renadskį kunigu. Rugsėjo mėnesyje 1867 metais general-gubernatorius davė leidimą skirti į vietas kunigus, naujai pašvęstus, bet tuomet tiktai, kai atsidaro vakansas, tačiau naujų klierikų priiminėti neleidė, delto kad esąs rezervas klierikų, išleistų 1866 ir 1867 metais, iš to skaičiaus daugiau negu pusė dar neturinti paskirtų vietų. Valančius, numanydamas sunkų esant baigusiųjų seminariją klierikų padėjimą pas tėvus, 1868 metais buvo sušaukęs juos Kaunan į seminariją, bet general-gubernatorius įsakė paleisti.

Valančius kreipėsi į aukštesniąją vyresnybę per Kolegiją, pranešdamas:[4]) „Man pavestoje vyskupijoje katalikų yra 955800. Valstybės įstatai t. XI dalis I prier. prie str. 125 nustato po 1 kunigą 700—1000 žmonių, taigi vyskupijoje turėtų būti kunigų 955. Tuo gi tarpu tėra jų 580, taigi trūksta 375. Kasmet miršta po 25 kunigus ir daugiau, taigi kasmet reikia išleisti po 30 naujų kunigų. Tam tikslui seminarijoje turėtų būti klierikų 120. Nuo 1863 metų svietiškoji vyresnybė nebeleidžia priiminėti į seminariją klierikų. Dabar beliko joje vos 4 klierikai. Pareiškusių norą įstoti į seminariją yra iki 60, iš jų 49-ių dokumentai pristatyti kur reikia, bet vietos vyresnybė neleidžia jiems įstoti į seminariją. Iš 28 klierikų, pašvęstų kunigais 1866 metais, vyriausybė teleidė užimti vietas tiktai dešimčiai, o kiti palieka be vietų. 36, baigusieji mokslo kursą seminarijoje šiais metais, neturi net nei šventimų. General-gubernatoriaus įsakymas nebepriiminėt klierikų į seminariją nesutinka su aukščiausiai patvirtintais 1864 metais Vakarų komiteto nutarimais, kuriais seminarijoje nustatoma 40 vietų klierikams, laikomiems vyriausybės lėšomis, ir leista priiminėti ir savo lėšomis

[1]) Kauno gubernatoriaus raštas į Valančių 3. III. 1866 Nr. 2122.
[2]) Kauno gubernatoriui 21. X. 1866 Nr. 2016.
[3]) Kauno gubernatoriaus raštas į Valančių 6. II. 1867 Nr. 1533.
[4]) 17. XI. 1867 Nr. 2433.

išsilaikančių, kiek jų laisvai gali tilpti seminarijos bute". Visa tai išdėstęs, Valančius prašė Kolegiją, kad užtartų pas aukštesnę vyriausybę, kad greičiau būtų leista priiminėti klierikus į seminariją, švęsti juos kunigais ir liuosai juos skirti į vietas drauge su pašvęstaisiais 1866 metais. Bet general-gubernatorius nepatvirtino anų 49 kandidatų, norinčių įstoti į seminariją, o vidaus dalykų ministeris, į kurį Valančius seminarijos reikalu buvo kreipęsis ir patsai, ir per Kolegija, ir per Vilniaus general-gubernatorių, atsake:[1]) „Iš rubricėlės 1867 metų matyti, jog beveik visos parapijos, išskyrus 6, turi klebonus arba administratorius, parodyta gi neužimtos vietos kamendorių, jų iki 83. Sulyginus rubricėles per paskutinius 5 metus, pasirodo, jog kamendorių skaičius buvo dauginamas savo valia, nežiūrint į parapijiečių skaičiaus permainą, todel parodytieji rubricėlėje 83 vakansai neturi tvirto pamato". Ministeris reikalauja pristatyti žinių: 1. kokios parapinės vietos neužimtos; 2. kuo remiantis parodytos rubricėlėje neužimtos vietos; 3. kuo apskritai vadovaujasi vyskupijos valdyba, nustatydama kamendorių skaičių; 4. kodel tėra 6 neužimtos klebonų vietos.

Valančius,[2]) išaiškinęs savo atsakyme, kiek turėtų būti vyskupijoje kunigų pagal aukščiau paduotąją normą, priminęs, jog pasiliuosavusios klebonų vietos užimamos kamendorių, jog kunigų skaičius yra surištas ne tiktai su parapijiečių skaičium, bet taipogi su pačių kunigų amžium, sveikata ir kitomis ypatybėmis, priminęs sunkų vyskupijos likimą, prašė, kad greičiau būtų leista priiminėti naujus klierikus ir skirti kunigus į laisvąsias vietas.

Bet vyriausybė ne tiktai neišklausė Valančiaus teisingo prašymo, bet 1868 m. buvo sumaniusi atimti pačius seminarijos triobesius.[3]) Vidaus dalykų ministeris buvo jau patvirtinęs projektą ir sąmatą pertaisyti buvusiajam bernardynų vienuolynui su bažnyčia Kaune į guberninės vyriausybės laikomą ligoninę. Gubernatorius prašė Valančiaus leisti inžinieriui apžiūrėti namus. Valančius rasė gubernatoriui[4]) ir vidaus dalykų ministeriui, aiškindamas, kaip abiejų namų seminarija reikalinga.

Po didelio vargo ir ilgo susirašinėjimo su įvairiomis vyriausybės įstaigomis Valančiui pavyko apginti seminarijai buvusįjį bernardynų vienuolyną su bažnyčia.

Rugsėjo 1867 metų Vilniaus generalgubernatorius leidė skirti į parapijas naujai pašvęstus kunigus, kai atsirado vakansas; iki vasariui 1879 metų 54 nauji kunigai užėmė vietas arba paduoti

[1]) Kolegijos pranešimas Valančiui 4. III. 1868 Nr. 575.
[2]) Jo raštas Kolegijai 25. III. 1868 Nr. 647.
[3]) Kauno gubernatoriaus raštas į Valančių 17. V. 1868 Nr. 454.
[4]) 18. V. Nr. 1001.

vyresnybei patvirtinti; 1870 metais leista pagalios ir nauji klierikai priiminėti į seminariją[1]).

Bet vyskupijoje labai jaučiama buvo didelė kunigų stoka, todel Valančius rūpinosi tuojau padidinti kunigų skaičių. Priimta kiek galima daugiau klierikų į seminariją. 1871 metais vyskupas aiškino Kauno gubernatoriui[2]): „Aš kartkartėmis rašiau apie kunigų stoką mano vyskupijoje, kuri su Kuršo gubernija turi apie milijoną katalikų, o kunigų nėra nė pusės to skaičiaus, kurs turėtų būti pagal įstatus. Ta stoka vis labiau didėja, sustabdžius 1863 metais klierikų priiminėjimą į seminariją. Nuo 1864 metų mirė vyskupijoje, neskaitant neturinčių parapijų vienuolių, 150 kunigų, išsiųsta iš krašto arba perkelta į kitas vyskupijas ne mažiau 100, o naujų kunigų tepašvęsta 110. Praėjusiais metais leista priimti į seminariją 27 klierikai', bet, kol jie pabaigs ketverių metų kursą, niekas nebus pašvęstas kunigu. Koki pasidarys sunkenybė tikybinių priedermių aprūpinime ateinančiais ketveriais metais!" Todel Valančius prašo leisti kuodaugiausia priimti į seminariją klierikų. Vidaus dalykų ministeris leidė klierikų skaičių Žemaičių seminarijoje padidinti iki 40[3]). Bet klierikų skaičius seminarijoje didėjo labai pamažu. Rubricėlėje 1872 metams jų visai nėra parodyta, 1873 metams—39, 1874 metams—52, 1875 metams—33 seminarijoje ir 2 akademijoje.

Atsidarius iš naujo seminarijai, administracija nuolat kišosi į vidujį seminarijos gyvenimą dėlei rusų kalbos. 1872 metais Kauno gubernatorius atrodo[4]), būk klierikai ne tiktai nesirūpiną išmokti rusų kalbos ir Rusijos istorijos, bet dar prie kiekvienos progos rodą savo nenorą mokintis tų dalykų, ir profesoriai tame pataikaują klierikams. Lenkiškoji kalba viešpataujanti seminarijoje pasikalbėjime klierikų tarp savęs ir su profesoriais. Atėjus ekzamenams, patsai gubernatorius būsiąs per juos drauge su Kauno gimnazijos direktorium ir neleisiąs perkelti į aukštesniąją klasę tų klierikų, kurie menkai temokėsią rusų kalbos ir Rusijos istorijos. Jeigu visi klierikai nemokėsią tų dalykų ir seminarijos vyresnybė tam pataikausianti, tai vyriausybė busianti priversta vėl sustabdyti klierikų priiminėjimą į Žemaičių seminariją. Rektorius, pasiteisindamas dėlei tų smarkių apkaltinimų, pristatė mokytojų protokolus, iš kurių matyti, jog klierikai neblogai moką rusiškuosius dalykus.

Valančiui sunko buvo padauginti klierikų skaičius, delto kad visoje gubernijoje tebuvo tuo laiku dvi gimnaziji. Todel Valančius prašė, kad leista būtų priiminėti į seminariją be paliūdyjimo

[1]) Valančiaus raštas vidaus dalykų ministeriui 14. II. 1869, Nr. 297.
[2]) 25. III. 1871 Nr. 516.
[3]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 22. IX. 1871 Nr. 10321.
[4]) 12. II. 1872 Nr. 97.

iš gimnazijos, išlaikius ekzamenus seminarijoj. Vidaus dalykų ministeris atsakė[1]), jog norintieji įstoti į seminariją gali laikyti ekzamenus progminazijose tuose miestuose, kur yra gimnazija, ir išlaikiusiems egzamenus iš keturių gimnazijos klasių kurso būsią išduodami paliūdyjimai stoti į seminariją. Bet praktikoje nuolat trukdyta įstojimas į seminariją. Kauno gubernatorius neleidė priimti į seminariją penktos klasės realinių mokyklų mokinių[2]). Skundžiantis delto Valančiui[3]), vidaus dalykų ministeris atsakė[4]), jog tokie mokiniai turi išlaikyti ekzameną iš gimnazijos keturių klasių kurso. Stojant į seminariją, paliūdyjimų apie reikalaujamą mokslą neužtekdavo, reikėdavo dar pristatyti visi kandidatų dokumentai gubernatoriui, ir tiktai jam patvirtinus tegalėjo kandidatai galūtinai būti priimami.

Norėdamas išvengti visų tų suvaržymų, Valančius buvo sumanęs steigti mažąją seminariją prirengti kandidatams į kunigus. To sumanymo projektas randasi tarp dokumentų apie seminariją 1871—1878 metų, be numerio ir datos. Ar jisai buvo įteiktas kokiai vyriausybės įstaigai, nežinia. Mažoji seminarija ar, kaip ji sumanyme pavadinta, šešių klasių mokykla, buvo ketinama steigti Varniuose. Mokytojais turėjo būti kunigai, skiriami vyskupo., lšguldomoji kalba žemaitiška. Bet tas gražus sumanymas anais smarkiausio varžymo laikais negalėjo įvykti. Seminarija, apstatyta budriausia žandarmų sargyba, negalėjo laisvai plėtotis, įvesti patobulinimų. Tie varžymai daug kliudė darbą, bet iš kitos pusės jie grūdino mokinių dvasią. Žemaičių seminarija tuo laiku yra davusi daug uolių darbininkų, sunkiausiais laikais gynusių brangiausius tautos turtus — tikybą ir kalbą.

Kunigų skyrimas.

Įstatai. Rusijos vyriausybė, stengdamasi suvaržyti bažnyčios laisvę, uždėjo ypatingą savo priežiūrą ant kunigų skyrimo. Pagal taisykles 1852 metų, kapitulos ir konsistorijos nariams ir seminarijos profesoriams paskirti reikėjo vidaus dalykų ministerio sutikimo[5]). Klebonų vyskupas negalėjo paskirti be gubernatoriaus sutikimo. To suvaržymo tikslas buvo užkirsti kelią savistoviems kunigams, nesilenkiantiems prieš vyriausybės neteisėtus įsakymus, ir tramdyti kunigų veiklumą baime, kad nusidėję negalės ateityje

[1]) Kolegijos pranešimas Valančiui 15. XII. 1871 Nr. 3237.
[2]) 27. XI. 1873 Nr. 8542.
[3]) 12. II. 1873 Nr. 284.
[4]) 28. II. 1873 Nr. 563.
[5]) Vilniaus general-gubernatorius Valančiui 30. III. 1854.

gaut aukštesnės vietos. Tačiau iki 1863 metų vyskupo susirėmimų su civile vyresnybe del kunigų skyrimo arba atstatymo nedaug tebūdavo. Del mėginimo vyresnybė mėgindavo neprileisti prie aukštesnės vietos kokio sau nepatinkančio kunigo arba atstatyti nuo vietos nusidėjusį, bet Valančiui dažnai pavykdavo tokiu ar kitokiu būdu paliuosuoti jį nuo atsakomybės. Gelbėdamas nuo didesnės bausmės Valančius kartais apsiimdavo patsai nubausti kunigą, kaltinamąjį pasaulinės vyresnybės. Vyskupo autoritas vyriausybės aukštai buvo statoma, ir jam pavykdavo dažniausiai apginti kunigus. Tokių santykių pavyzdis aprašytas Valančiaus laiške į valstybės patarėją Labendskį[1]): „Telšių kariškasis viršininkas, būdamas neseniai Varniuose, atsiuntė pas mane vietinį pristovą, reikalaudamas žodžiais, kad atstatyčiau nuo vietos Gargždų klebоną kunigą Ciechanauską del atlaikymo nelaiku pamaldų už ciesorių. Aš nežinojau, ką atsakyti į tokį keistą p. pulkininko Paschalio reikalavimą. Po kelių dienų vėl atvyko pristovas ir parodė man slaptą korespondenciją, iš kurios aš pamačiau, jog svarbiausis kunigo Ciechanausko kaltintojas yra sargybos valdininkas Kolenickis, turintis pyktį ant kunigo. Aš įsakiau dekanui ir Andriejavo klebonui vietoje ištirti, kiek yra kaltas kunigas Ciechanauskas. Tyrinėjimas pilnai išaiškino Kolenickio skundos neteisingumą. Ne tiktai bažnyčios tarnai, bet pašalinės ypatos parodė, jog 6 gruodžio Gargždų bažnyčioje buvo atlaikytos pamaldos, ir tiktai valdininkai ir kazokų komanda pasivėlino, atvykę tikt 11 valandą. Kariškasis apskričio viršininkas, nepatenkintas manimi už tyrinėjimo darymą laikydamas tai sau užgavimu, jog aš nepatikėjau juo, gąsdina, pražūdysiąs kunigą Ciechanauską, man gi pačiam darysiąs kažikokių nemalonumų. Tuos gąsdinimus link savęs juokais laikau, bet paminėtasis kunigas gali nukentėti, jei p. pulkininkui Paschaliui pavyks jį vyresnybei įskųsti. Prašau Tamstos pranešti savo vyresnybei apie kunigo Ciechanausko nekaltumą ir užtarti jį, jei bus ant jo skunda". Į tą laišką susilaukė Valančiaus atsakymo, jog „žinomas Tamstai valdininkas gavo papeikimą už savo valdžios perviršijimą. Žinomas Tamstai asmuo neįstengs daryti Tamstai nemalonumų, geriau tegu pagalvoja apie save. Prašau Tamstą atsitikus reikalui, adresuoti stačiai į mane, didžiausiu malonumu laikysiu būti kiek galėdamas naudingu".

Vyskupo laisvė kunigų skyrime ir atstatyme daug labiau suvaržyta po 1863 metų. General gubernatoriaus Muravjo įsakymu[2]) niekas iš kunigų negalėjo būti paskirtas dvasiškosios vyresnybės į vietą dekanų, klebonų, kamendorių ir kitų be gubernatoriaus patvirtinimo. 1868 m. paaiškinta, jog gubernatoriaus patvirtinimo

[1]) 25. II. 1856.
[2]) Cirkuliaras 24. VI. 1864.

reikia, ir kunigams paleisti, atstatyti, perkelti.[1]) Beto gubernatoriai dar savinosi teisę spręsti, ar toje vietoje, kur vyskupo skiriama kunigas, jis reikalingas, kliūdydavo vyskupui atstatyti kunigus, kada vyskupo numone visai netiko, stengdavosi primesti vyskupui valdžios šalininkus kunigus, vadinasi, mėgino kunigų skyrimą visai į savo rankas paimti. Del visų tų priežasčių Valančius labai daug turėjo susirėmimų su vyriausybe.

Kunigo reikalingumas. Akyse rusinimo politikos veikėjų, kuriems pavesta buvo pilna valdžia Lietuvoje po 1863 metų, kiekviena bažnyčia ir kunigas prie jos tai vos pakenčiamos įstaigos, todel vyresnybė stengėsi mažinti ir bažnyčių, ir kunigų skaičių. Jei kur kad ir iš senovės stovėjusi bažnyčia del kokios nors priežasties laikinai buvo palikusi be kunigo, tai administracija darė kliuvinių kunigo paskyrimui, stačiai pripažindama, jog jisai tenai nėsąs reikalingas, lyg tartum gubernatoriui geriau, negu vyskupui, būtų žinoma, kame kunigas reikalingas, kame nereikalingas.

Atsakydamas patvirtinimą vyskupo skiriamam kunigui, gubernatorius dažnai dengėsi kokiu nors formališkumu, kad toje vietoje nėsą kunigui vakanso, jisai neparodytas rubricėlėje. Tada Valančius ėmė tikriau nurodinėti kunigų vakansus rubricėlėje, aiškindamas Kauno gubernatoriui[2]), jog kunigų skaičius parapijoje nustatomas pagal parapijiečių skaičių; valstybės įstatai (t. XI, d. I str. 125) nustato normą, jog parapijoje vienas kunigas turi būti nemažiau kaip šimtui kiemų, vadinasi, 1000 gyventojų. Žemaičių vyskupijoje nėsą reikalingo kunigų skaičiaus, sulyginant su gyventojų skaičiumi. Pernai metais katalikų skaičius siekęs beveik miliono, o kunigų tebuvo 570. Beto vyskupijos vyresnybė, neturėdama reikalingo kunigų skaičiaus, skirdama juos į parapijas pagal gyventojų skaičių, žiūri ir pačių kunigų amžiaus, sveikatos ir kitų aplinkybių, galinčių permainyti tą proporciją. Likusiųjų vietų negalima buvę užpildyti. Jos rubricėlėje nebuvę pažymėtos, delto kad rubricėlė skiriama tikt dvasiškijai. Kada paskutiniu laiku ir civilė vyresnybė ėmė naudotis rubricėle, tai joje imta griežčiau nurodinėti ir vakansai, iš to ir pasidaręs skirtumas vakansų skaičiuje įvairių metų rubricėlėse. Jei laikytis įstatų nurodytos normos, tai visoje vyskupijoje turėtų būti parapijose kunigų 960.

Kauno gubernatorius Obolenskis atradęs, kad 1868 metų rubricėlėje parodyta daug daugiau vietų kunigams, negu 1867 metų rubricėlėje, pripažino, jog tai „viena iš priemonių, kurias vartoja vyskupas Valančius kunigų skaičiui padidinti". Neturėdamas rubricėlių iki 1867 metų, Obolenskis prašė tikybos departamento direk-

[1]) General-gubernatoriaus raštas 7. II. 1868 Nr. 1550.
[2]) 13. I. 1869 Nr. 90.

toriaus, kad būtų peržiūrėtos ir sulygintos esančios ministerijoje senesniųjų metų rubricelės[1]). Netrukus pristatė vidaus reikalų ministerijai permainas, kurias Valančius įnešė į 1868 m. rubricelę. Joje pridėta esą vikarams vakansų 27, į tris tų vietų padaryti paskyrimai.[2])

Eidamas prie kunigų skaičiaus sumažinimo, Obolenskis 1869 m. pradžioje iškėlė klausimą apriboti kunigų skaičių[3]) ir prisiėmė ant savęs bereikalingą nelengvą darbą nustatyti, kiek į kokią parapiją turi būti skiriama kunigų. Pirmiausiai reikėjo turėti žinių apie parapijų plotą ir parapijiečių skaičių. Jokios tikros statistikos apie tai nebuvo. Bet kamgi yra visagalė policija? Gubernatorius pareikalavo iš kariškių viršininkų žinių: koks parapijos ligumas, platumas, kiek jos kvadratinių varstų, kiek parapijiečių, vyrų ir moterų, kiek yra parapijoje kunigų. Kariškiai viršininkai del siuntimo susiuntė reikalaujamas žinias, bet, patys jausdami tų žinių abejotiną tikrumą, pastabose nurodė, kaip jos buvo rankiojamos: iš policijos, iš valsčiaus, iš savo valdybos dokumentų, policija dažnai sėmė žinias iš pačių kunigų. Ežerėnų viršininkas sąžiningai pristatė savo apskrities nupieštą žemlapį, su pažymėjimu jame parapijų. Panevėžio ispravnikas atvirai prisipažino, jog parapijų ploto negal nustatyti iš žodžių valstiečių, kurie pasakoja, kiek varstų nuo vieno miestelio iki kito, bet tuo jų pasakojimu labai pasitikėti negalima. Plotą tegalėtu, esą, nustatyti matininkai. Telšių kariškis viršininkas stačiai pasakė neturįs jokių davinių parapijų plotui nustatyti. Policija ėmė ieškoti žemėlapių, bet juose neišvestos parapijų sienos. Pagalios gubernatoriaus raštinė rado tokį išėjimą. Gauta gyvenamųjų vietų sąrašas palei parapijas, sustatytas 1866 m. Vadovaujantis juo, žemlapyj buvo išvestos parapijų sienos ir taip galima buvo apytikriai apskaityti parapijų plotas. Žinių apie parapijiečių skaičių reikalauta tris kartus: du kartu per kariškius viršininkus, kartą per policiją. Skaitmenys gerokai skyrėsi, maždaug tarp 800 000 ir 900 000.

Iš tos medžiagos gubernatorius Obolenskis sustatė statistikos lenteles 202 parapijoms ir 122 filijoms, su nurodymu parapijų ploto, gyventojų skaičiaus ir parapijose esančių kunigų skaičiaus. Jomis remdamasis, išvedė taisykles, kiek kurioje parapijoje turėtų būti kunigų, pažymėdamas, kur jų ėsą perdaug, kur per maža. Atrado, kad 36 parapijose vyskupo pridėta po 1 kunigą perdaug, 4 po 2 perdaug, todel išviso Kauno gubernijos parapijose esą

[1]) Kauno gubernatoriaus raštas tikybių departamento direktoriui Siversui 15. XII. 1868 Nr. 196 Kga., didelis tomas „О населеніи и пространствѣ приходовъ".

[2]) Kauno gub. raštas 25. XII. 68 Nr. 213 Kga.

[3]) Kauno gub. raštas į general-gubernatorių 13. XII. 1869 Nr. 620 Kga.

perdaug 44 kunigai. Visą tą savo darbą pristatė Vilniun generalgubernatoriui.

Tuo laiku Vilniaus mokslo apskrities globėjas Batiuškovas teiravosi Kauno gubernatoriaus žinių apie kunigus del vienos korespondencijos, pasirodžiusios laikraštyje „Виленскій Вѣстникъ". Ant to rašto padėta rezoliucija: „Matyti, Vilniaus mokslo apskrities globėjui maža darbo, kad užsiiminėja liežuviais apie kunigus". Tie žodžiai labai tinka ir Obolenskio darbui, nereikalingam ir neįvykdomam.

Vilniaus generalgubernatoriaus pagelbininkas Bagrationas, gavęs Obolenskio elaboratą, paklausė, ar del viso to dalyko susižinota su vyskupu?[1]) Obolenskis atrašė[2]), jog tartis su vyskupu Valančiu būtų bergždžias darbas. Vyskupas esąs tos nuomonės, kad ir dabar esą dar permaža kunigų. Todel jisai nemanąs del viso to reikalo pradėti susirašinėjimo su vyskupu Valančium. Jei bent galima būtų paklausti, kodel kaikuriuose apskrityse sutraukta daugiau kunigų, bet Valančiaus atsakymas tiktai gaišinsiąs visą reikalą, jo nepaaiškindamas. Bagrationas pranešė Obolenskiui[3]) sutinkąs, jog vyskupas Valančius stengsis trūkdyti reikalą, bet vis viena vyskupo negalima aplenkti. Gubernatoriūi savo sumanymą pristačius į ministeriją, ji per Kolegiją paklaus vyskupo nuomonės, taigi toks dalyko netaisyklišKas vedimas dar labiau sugaišinsiąs reikalą, kurio išsprendimo, net laikantis visų privalomų taisyklių, negalima esą laukti greitu laiku. Todel patarė Obolenskiui vis gi savo sumanymą patiekti vyskupui Valančiui.

Drauge su tuo Bagrationo laišku Obolenskis turėjo gauti ir Valančiaus raštą[4]), kuriame vyskupas primena, kaip ne kartą, matydamasis su gubernatoriu, esąs jam aiškinęs, jog vyskupijoje trūksta kunigų. Dabar nuolat gaunąs žinių apie kunigų mirimą ir negalįs mirusiųjų vietos užpildyti. Kunigai turį važinėti per dieną po 5—6 kartus prie ligonių. Šventomis dienomis iki 12 valandai sėdį klausykloje. Gal del tų perdaug įtemtų pastangų mirštą net jauni kunigai. Todel prašo gubernatoriaus leidimo primiinėti į seminariją klierikus.

Tas Valančiaus raštas davė Obolenskiui progos lyg savaime įteikti savo sumanymą. Gubernatorius rašė[5]):

„Tamsta prašai, kad greičiau būtų leista priiminėti į seminariją naujus klierikus ir prirengti kiek galima didesnį kunigų skaičių. Seminarijos klausimo išrišimas labai sujungtas su išrišimu kito

[1]) 24. XII. Nr. 17891 Kga.
[2]) 4. II. 1870 Nr. 32 Kga.
[3]) 12. II. 70 Nr. 26 Kga.
[4]) 14. II. Kga.
[5]) 26. II. 1870 Nr. 2483.

klausimo, pajudinto po numalšinimo buvusiųjų čionai sumaiščių, būtent, apie nustatymą skaičiaus kunigų parapijoms ir vienodo jų paskirstymo. Tam klausimui išrišti nuo 1865 metų buvo renkamos reikalingos žinios general-gubernatoriaus valdyboje ir tam tikroje Vilniaus komisijoje. 1869 metais surinkta papildomosios žinios apie katalikų parapijų didumą ir gyventojų skaičių. Iš taip surinktų žinių matyti, jog Kauno gubernijos parapijos, užimančios ploto 45—65 kvadratinių varstų, turi paprastai ilgio 8—12 varstų, pločio 5—9 varstų. Vidutiniškai 100 kiemų užima apie 40 kvadratinių varstų ir turi iki 1050 gyventojų. Vietose, kur tirščiau gyvenama, plotas 70—80 kvadratinių varstų turi nedaugiau kaip 210 kiemų ir 2500 gyventojų. Pagal tas rūpestingai surinktas žinias dabar nustatyta taisyklės, kiek kunigų reikalinga kiekvienai parapijai Kauno gubernijoj. Tas taisykles sustatant, žiūrėta kiemų skaičiaus kiekvienoje parapijoje, jos ploto, gyventojų ir tt. Priimta taisyklė, jog kiekvienam kunigui turi būti ne mažiau 50 kvadratinių varstų, 1000 gyventojų ir 100 kiemų ir ne daugiau 110 kvadratinių varstų, 2500 gyventojų ir 250 kiemų. Vidutiniškai gi nustatyta kiekvienam kunigui 70 kvadratinių varstų, 1800 gyventojų ir 165 kiemai. Prisilaikant šių taisyklių, 199 Kauno gubernijos parapijoms nustatyta 500 kunigų. Turėdamas del šio dalyko generalgubernatoriaus nutarimą, siunčiu Tamstai parapijų sąrašą su nurodymu, kuriose parapijose paskirta 1, 2, 3, 4, 5, ir 6 kunigai". Visa tai išdėstęs gubernatorius prašo Valančiaus atsiųsti savo nuomonę ir nutarimą del projektuojamojo kunigų skaičiaus. Ta numonė reikalinga pristatyti generalgubernatoriui. Jei vyskupas pripažinsiąs reikalingu daiktu vienose parapijose palikti mažiau, kitose daugiau kunigų, tai reikia pridėti paaiškinimai, kodel vyskupas noris daryti permainas vyresnybės sustatyme sumanyme. Prašoma vyskupo savo nuomonę išreikšti visai atvirai ir kiek galima greičiau.

Tas visai teoretiškai sustatytas sumanymas, pagamintas žmonių, kuriems visai svetimi buvo bažnyčios dalykai, negalėjo buti tinkamas. Vyskupas savo atsakyme[1]) nurodo, jog iš 500 kunigų, kurie turi būti parapijose, apie 50 bus ligotų, darbui netinkamų. Be to reikia dar 20 kunigų aukštesnėms vietoms užimti ir 35 Kuršo gubernijai. Taigi viso labo Žemaičių vyskupijai reikia 605 kunigų. Tiek kunigų nebuvo tuomet vyskupijoje. Pagalios Valančius nurodo, kurioje parapijoje reikėtų kunigų skaičius sumažinti, kurioje padidinti.

Gavęs tą atsakymą, patsai Obolenskis pripažino,[2]) jog Valančius išreiškęs mažesnes, negu laukta, pretensijas, ir patarė leisti

[1]) 6. III. 1870 Nr. 518.
[2]) Raštas į general-gubernatorių. Kga.

priiminėjimą į seminariją klierikų (iki 30). Obolenskio sumanymą general-gubernatorius Potapovas įteikė [1]) vidaus reikalų ministerijai. Matyti, sumanymas manyta pritaikinti ir kitoms vyskupijoms. Vitebsko gubernatorius prašė iš Kauno gubernatoriaus žinių del kunigų sumažinimo projekto, jos reikalingos pristatyti į ministeriją. Bet ministerijoje sumanymas ilgokai pragulėjo ir tiktai 1878 m. atėjo pagalios atsakymas, jog vidaus reikalų ministerija nėra priešinga vykdymui sumanymo buvusiojo Kauno gubernatoriaus Obolenskio, jei ta priemonė bus pripažinta tinkama vietinėms sąlygoms, susitarus su Žemaičių vyskupijos valdytoju. Reikalas susitarti su vyskupijos valdytoju niekais pavertė visą sumanymą, taip jisai ir paliko neįvykęs.

Vyriausybė statydama viršuje paminėtąsias taisykles, prie progos kliūdė kunigų skyrimą į tas vietas, kur arba ne visados kunigas seniau gyvendavo, arba bažnyčia nebuvo parapinė. Taip Valančiui skiriant Anykščių kamendorių kunigą Klimanskį į Vaitkuškio filiją, Kauno gubernatorius atsakė [2]): iš rubricelės 1869 metų ir kitų žinių esą matyti, jog Pabaisko parapijoje 4500 parapijiečių ir joje 2 kunigu, o Anykščių parapijoje 7600 parapijiečių ir 4 kunigai. Perkėlus kunigą Klimanskį iš Anykščių parapijos į Pabaisko, abiejose parapijose būtų, esą, po tiek pat kunigų, parapijiečių gi skaičiuje labai didelis skirtumas, todel gubernatorius sakosi be ypatingai svarbių priežasčių negalįs duoti sutikimo kunigui Klimanskiui į Vaitkuškį perkelti, juo labiau, kad jisai keliamas į filiją, filijinės gi bažnyčios, pastatytos be leidimo, negalinčios turėti atskiro kunigo. Valančius tam keistam teisybės jausmui nuraminti turėjo paaiškinti [3]) gubernatoriui Vaitkuškio apylinkės geografiją: kelios filijos Pabaisko ir kitų gretimųjų parapijų palikusios be kunigų, Vaitkuškyje esanti mokykla, todel kunigas toje filijoje esąs reikalingas. Negalima reikalauti, kad Vaitkuškio bažnyčią statant, būtų buvęs gautas vyriausybės leidimas, jei ji stovi nuo 1789 metų, kada dar tas kraštas visai nei prigulėte neprigulėjo prie Rusijos. Pagalios, Valančius primena privaląs turėti laisvės skirti kunigus į parapijas be ypatingų suvaržymų iš civilės vyresnybės, kuriai negali būti užtektinai žinomi tikri parapijos reikalai ir tos aplinkybės, kurias reikia žinoti, skiriant kunigus, kaip antai, jų amžius, gabumai, doros privalumai ir kitos.

1867 metais Vilniaus generalgubernatorius buvo leidęs Upnikų bažnyčioje laikyti pamaldas pavasarį, kada išsiliejus Šventajai upei žmonės negal nuvažiuoti į kitas bažnyčias. Valančius, tuo remdamasis, davė leidimą Upnikų bažnyčioje laikyti pamaldas visados kas antra nedėlia. Sužinojęs apie tai Kauno gubernatorius klausė

[1]) General-gubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui 13. V. 1878 Nr. 39.
[2]) 17. X. 1872 Nr. 9512.
[3]) 22. X. 1872 Nr. 2115.

Valančių, kodel apie tokį leidimą lig šiol nepranešta vyriausybei, ir kodel jisai neatmainytas. Valančius aiškina,[1]) jog toksai jo įsakymas buvęs duota, prašant parapijiečiams, gyvenantiems Upnikų filijos apylinkėje, kuriems ne tiktai pavasarį ir rudenį, ir kitu laiku sunku vaikščioti į parapinę bažnyčią, atskirtą upėmis Šventaja ir Širvinta. Upnikų bažnyčia nėsanti panaikinta, pamaldų laikymas joje nėsąs užgintas, ir jei principialiai leista pamaldos, tai nustatymas laiko ir kitų aplinkybių priklauso vien dvasiškosios vyresnybės. Todel apie savo leidimą pamaldas dažniau laikyti vyskupas nepranešęs civilei vyresnybei, tuo labiau, kad tokiais dalykais civilė vyresnybė visai neturinti reikalo rūpintis, kadangi toms pamaldoms laikyti nei tam tikro kunigo neskiriama, nei reikalaujama jokio užmokesčio jam.

Kauno gubernatorius nepatvirtino Valančiaus paskirto kunigo į Rudiškio filiją: jisai tenai esąs visai nereikalingas, kadangi Joniškio parapijoje ir taip jau esą penki kunigai. Valančius aiškina, jog Rudiškio filija del tolumo ir gyventojų daugumo visados turėjusi kunigą. Dabar Joniškio parapijoje tėsą 4 kunigai, iš jų vienas senas, parapijiečių pagal naujausias žinias ne 11229, bet 12153, todel ir Rudiškio filijoje reikalingas dar vienas kunigas. Nesulaukdamas kunigo patvirtinimo Valančius del to dalyko dar rašė Kauno gubernatoriui,[2]) jog parapija murmanti prieš vyresnybę.

Administracija buvo mėginusi visai uždrausti kunigų skyrimą į kaikurias filijas. Taip, Kauno gubernatorius prašė[3]) Valančiaus atimti kunigą iš Salų delto, kad tai esant ne filija, bet koplyčia, o prie koplyčių kunigų negalį būti. Valančius atrašė,[4]) jog į Salų bažnyčią vaikščioja visų aplinkinių sodžių gyventojai, kurių esą apie 3000. Jiems nepatogu vaikščioti į kitas parapijas, iš tų sodžių iki savų parapijų esą nuo 12 iki 14 varstų. Jei Salose nebūtų kunigo, tų sodžių gyventojams labai sunku būtų atlikti tikybinės priedermės. Patsai koplyčios vardas negalįs būti kliūviniu kunigui prie jos gyventi, tuo labiau, kad nėsą tokio įstato, kurs draustų prie koplyčių skirti kunigus. Todel Salų bažnyčia turinti būti pripažinta filija, prie jos nuo senovės gyvenęs kunigas, ir negalimas daiktas del paties vardo atimti aplinkiniems gyventojams patogumą bažnyčią lankyti. Todel Valančius reiškia viltį, jog patsai gubernatorius įsitikinsiąs, jog kunigo iš Salų atimti negalima.

Del tos pačios priežasties Kauno gubernatorius reikalavo, kad vyskupas atimtu kunigą iš Kupreliškio, kame tesanti tiktai koplyčia, ir paskirtų jį filijalistu į Dilevą. Ginčas del to, ar gali prie visų filijų būti skiriami kunigai buvo atsidūręs pas aukštesniąją

[1]) 19. II. 1874.
[2]) 27. IX. 1874 Nr. 1676.
[3]) 26. XI. 1870 Nr. 15113.
[4]) 7. I. 1871.

vyresnybę. Einantis Kauno gubernatoriaus priedermes Leonovas atsisakė [1]) patvirtinti paskyrimą kunigo Klenausko į Kriklėnų filiją, kol Kolegija nustatysianti, į kokias filijas gali būti skiriami atskiri kunigai, į kokias negali. Valančius atsakė, [2]) jog Kolegija to darbo dar nepradėjusi, todel būtų, esą per anksti palikti kokią nors filiją be kunigo vien dėl spėjimo, kad ji gal būti priskaityta prie rūšies tų bažnyčių, kuriose nebus atskiro kunigo.

Administracija kliūdė kunigų skyrimą į altarijas. Kauno gubernatorius nepatvirtino paskyrimo kunigo Juozapavičiaus į Senosios Žagarės altariją, delto kad parapija esanti nedidelė, ir vienas klebonas galįs pilnai aprūpinti jos reikalus. [3]) Taip pat Kauno gubernatorius pranešė Valančiui [4]) galįs patvirtinti kunigo Permino perkėlimą į Pašvitinį, tiktai ne altaristu, bet kamendoriu delto, kad nėsą įstatymo, kuriuo būtų leidžiama skirti tam tikrus kunigus į altarijas. Valančius atsakė, [5]) jog kunigas Perminas apsigyvenęs Pašvitinio altarijoj, altarijos esą nuo senovės laikų. Prijungus Žemaičių vyskupiją prie Rusijos, civilė vyresnybė niekumet dar nekliūdžiusi skirti kunigų į altarijas, gubernatoriai lig šiol suteikdavę savo sutikimą. Nėsą jokio įstatymo, draudžiančio skirti kunigus į altarijas.

Kamendorių paskyrimo gubernatorius kartais netvirtindavo delto, kad prie bažnyčios nėsą jam paskirta vietos. Taip 1870 m. nepatvirtinta kamendoriaus paskyrimo į Lygumus. [6]) Valančius aiškino, [7]) jog kunigų skaičius parapijose nėsąs nustatytas, ir kunigai skiriami į parapijas ne pagal etatus, bet pagal reikalingumą. Kamendoriaus paskyrimas dabar į Lygumus esąs reikalingas, delto kad mokykloje nėsą tikybos mokytojo.

Už kunigo paskyrimą į filiją be išlaikymo visų formališkumų Valančius buvo nubaustas didele pabauda. 1864 metais Valančius pasiuntė iš Kalvarijos vienuolyno į Barstyčių filiją kunigą Olšauską. Sužinojo apie tai Kauno gubernatorius ir ėmė teirautis, kada buvęs gautas gubernatoriaus sutikimas. Valančius paaiškino, kad turėjęs žodžiais duotą generalgubernatoriaus leidimą. Vyriausybė nepripažino tokio leidimo, įsakė [8]) kunigui Olšauskui sugrįžti į Kalvarijos vienuolyną, o ant Valančiaus uždėjo 500 rublių pabaudos, kuri ir buvo išieškoti. Prie tos progos Kauno gubernatorius rašė Valančiui, jog jo pasakymą, kad pasiųsdamas kunigą Olšauską į Barstyčius, vadovavęsis žodžiais duotu buvusiojo

[1]) 22. II. 1874 Nr. 9422.
[2]) 7. III. 1874 Nr. 395.
[3]) 31. XII. 1870 Nr. 1676.
[4]) 9. VI. 1871 Nr. 6145.
[5]) 17. IX. 1871 Nr. 1611.
[6]) 15. V. 1870.
[7]) 27. V. 1870.
[8]) Kauno gubernatoriaus raštas 4. XI. 1870 Nr. 351.

generalgubernatoriaus Muravjovo leidimu „galima esą priimti ne kitaip, tiktai kaip norą išvengti pildymo nustatytų taisyklių". Į tokį užgaunantį gubernatoriaus atsiliepimą Valančiaus padavė skundą į generalgubernatorių, kuriame rašė:[1]) Kunigaikščio Obolenskio nuomonė, pranešta, kaip spėju, ir Tamstai, gali būti priežastimi užgaunančio mane įtarimo, jog aš naudojausi išrodymu, neparemtu tiesa. Man esant Vilniuje 1864 metais, grafas Muravjovas žodžiu leidė man tuose atsitikimuose, kada prie bažnyčios nepalieka nei vieno kunigo, pasiųsti kunigą iš gretimosios parapijos, nesiklausiant sutikimo civilės vyresnybės. Tai buvo žinoma ir tuomet buvusiam Kauno gubernatoriui. Iš mano raštų jam 15, 26. geg. 1865 Nr. 1194 ir 1240 lengva pamatyti, jog būdavo atsitikimų, kad aš skirdavau kunigus, nesiklausęs pirma civilės vyresnybės sutikimo. Man niekuomet tame neprieštarauta. Taip pat buvo padaryta ir su kunigu Olšausku, juo labiau, kad Barstyčiai ir Kalvarija tai — ta pati parapija. Jei tame būtų buvęs koks netaisykliškumas, tai vyresnybė nebūtų leidusi kunigui Olšauskui persikelti. Tame buvo tiktai paprastas neišlaikymas formališkumo, o visai ne kažikoks noras išvengti nustatytos tvarkos. Mano nuolat griežtai laikytasi vyriausybės įsakymų, tačiau vyskupijos valdyme daryta man nenugalimų klūvinių. Paskutiniu laiku labai dažnai kentėjau sunkias bausmes". Pranešdamas apie visa tai generalgubernatoriui, Valančius prideda paliekąs teisingai generalgubernatoriaus nuožiūrai, kas turi būti su paminėtąja pabauda. Generalgubernatorius Potapovas ją nuėmė.

Kunigų skyrimas. Vertimas prašyti gubernatoriaus sutikimo kiekvieno kunigo paskyrimui buvo didelis suvaržymas vyskupo valdžios. Tas patvirtinimas negreitai teateidavo, gubernatorius dažnai nepatvirtindavo geriausių kunigų; reikėdavo kartais po kelis kartus vis naujus kandidatus padavinėti, tuo gi tarpu parapija ar kita vieta palikdavo be kunigo, ir žmonių dvasios reikalai kentėdavo. Gubernatorius kartais reikalaudavo paaiškinimo priežasčių, del kurių vyskupas nori perkelti tą arba kitą kunigą: duodamas arba atsakydamas savo sutikimą, savo nuomonę rėmė žemesniųjų policijos valdininkų pranešimais, taigi galūtinai kunigo paskyrimą lėmė žemesnioji policija. Valančius ne kartą teisingai skundėsi del tokio suvaržymo laisvės kunigų skyrime, prašė, kad nors vikarai leista būtų perkelti, nelaukiant gubernatoriaus sutikimo, nes dažnai esą reikalinga pasiųsti greitai kunigas į kitą parapiją. Bet Kauno gubernatorius atsakė negalįs prašyti aukštesnės valdžios atmainymo nors dalies tų priemonių, kurias vyriausybė turėjusi

[1]) 7. XII. 1870 Nr. 2122.

pavartoti.[1]) Generalgubernatorius Kaufmanas net pranešė[2]) kiekvieną Valančiaus ne vietoje išreikštą prašymą del prašalinimo suvaržymo kunigų skyrime laikysiąs ateityje kaipo norą nepasiduoti vyriausybės įsakymams.[3]) Valančius kreipėsi tuomet į vidaus dalykų ministerį,[4]) prašydamas leidimo kamendorius kilnoti be gubernatoriaus sutikimo, bet ir iš ten tegavo atsakymą, jog, esant skubiam reikalui, gubernatorius netrukdysiąs jo bereikalingu susirašinėjimu.

Korespondencija del kunigų kilnojimo užimdavo daug laiko, apsunkindavo darbu ne tiktai vyskupo, bet ir gubernatoriaus raštinę. Kauno gubernatorius 1866 metais rašė Valančiui,[5]) ar ne pripažins jisai galimu daiktu sustabdyti kunigų kilnojimus, arba bent nurodyti gubernatoriui priežastį, del kurios nori iškelti tą ar kitą kunigą. Sustabdyti kunigų kilnojimo Valančius, žinia, negalėjo; gubernatorius po senovei apie perkeliamą kunigą rankiojo žinias per policiją, ir vyskupui trukdydamas laisvą kunigų kilnojimą ir savo raštinę apsunkindamas bereikalingu darbu. Tokia dalykų padėtis tęsėsi dar ilgai. Tiktai žymiai vėliau, 1905 metais, pagalios vyriausybė suprato, kiek pati aikvoja neproduktiviai laiko ir gaišina jo kitiems nenaudinga korespondencija del kunigų kilnojimo, ir žymiai sumažino ją. Nuo 1905 m. nuo vyskupo tebuvo reikalaujama, kad jisai gautų gubernatoriaus sutikimą, pirmą kartą kunigą skirdamas arba perkeldamas į aukštesnę vietą. Perkeliant gi iš vienos vietos į tokią pat kitą, nebereikėjo kiekvieną kartą prašyti gubernatoriaus sutikimo.

Kunigų atstatymas. Kunigams beeinant savo priedermes, dažnai tekdavo nusidėti svietiškai vyresnybei, ir ji reikalaudavo iš vyskupo tokius kunigus nuo vietos atstatyti. Kadangi tų kunigų nusidėjimai vyriausybės akyse dažniausiai nebūdavo nusidėjimu prieš Bažnyčią ir savo kraštą, kartais būdavo net nuopelnu, tai Valančius savo priederme laikė, kiek galėdamas, užtarti tokius kunigus.

Atsitikimų kunigų atstatymo būdavo, nors ir retai, ir prieš 1863 metus. 1852 metais Vilniaus generalgubernatorius reikalavo,[6]) kad Valančius iškeltu į tolimesnes nuo Prūsų sienos parapijas Balsių kunigą Urbanavičių ir Tubinų kunigą Brzozauską už tai, kad jie susižino su Prūsijos gyventojais ir gabenasi uždraustų

[1]) Kauno gub. raštas 30. IX. 1864 Nr. 13033.
[2]) 22. V. 1865 Nr. 1646.
[3]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 26. V. 1865 Nr. 10830.
[4]) 23. XII. 1865 Nr. 2903.
[5]) 7. XI. 1866 Nr. 11653.
[6]) 19. I. 1852 Nr. 23.

raštų. Valančius atsakė,[1]) jog tyrinėjimas tų kunigų kaltybės jau darytas, ji nebuvusi išrodyta. Už neatsargumą jisai dar prieš generalgubernatoriaus reikalavimo gavimą paskyręs trijų savaičių atgailą Urbanavičiui ir, kaipo labiau apkaltintą, perkėlęs į tolimesnę parapiją, Brzozauską gi, ant kurio tekritęs įtarimo šešėlis, palikęs vietoje, juo labiau, kad Tubinai esą gana toli nuo sienos, per 40 varstų.

Ypatingai dažnai pasitaikydavo vyriausybės reikalavimas atstatyti kunigus po 1863 metų. Tuo būdu vyriausybė tikėjosi nugąsdinti kunigus ir suvaržyti jų veiklumą.

Rokiškio klebonas kunigas Rusteika 1863 metais buvo areštuotas ir ilgą laiką išlaikytas Dinaburgo tvirtovės kalėjime, pagalios, kaipo nekaltas, buvo paleistas. Valančius jį paskyrė katedros pakustosiu. Už tai Kauno gubernatorius atsiuntė[2]) Valančiui papeikimą, kunigui gi Rusteikai įsakė persikelti į Gardino guberniją kamendorium. Buvusis Telšių klebonas kunigas Juozapas Moncevičius buvo atstatytas nuo vietos ir iškeltas į Gardino guberniją. Buvusiam vyskupo sekretoriui kunigui Justinui Davydavičiui įsakyta persikelti į Vilniaus guberniją. Joniškio dekaną kunigą Kajetoną Rupeiką už tai, kad jisai nenorėjęs laikyti pamaldų del ciesoriaus išgelbėjimo ir turįs kenksmingą įtekmę kunigų tarpe, Kauno gubernatorius įsakė[3]) tuojau iškelti į Gardino guberniją kamendorium. Paskui Vilniaus generalgubernatorius nebenorėjo nei Gardino gubernijoje laikyti kunigo Viktoro Rusteikos ir Juozapo Moncevičiaus ir įsakė juodu uždaryti Raseinių vienuolyne po klebono ir policijos priežiūra.[4])

Valančiaus mėginimas apginti neteisingai baudžiamus kunigus dažnai nepasiekdavo savo tikslo ir pačiam vyskupui daug nemalonumo atnešdavo. Kada vyriausybė pareikalavo atstatyti nuo vietos Abelių kleboną kunigą Balvočių, Valančius pasiuntė komisiją, kuri, padariusi tyrinėjimą, surado, jog kunigas Balvočius visai neteisingai apskųstas vyriausybei. Tą komisijos raportą Valančius ir pasiuntė Kauno guberninei vyresnybei. Ji tačiau pripažino tai savo teisių įžeidimu ir Valančius iš vicegubernatoriaus Lvovo susilaukė tokio šiurkštaus atsakymo[5]): „Tamsta atsiuntei Abelių dekano raportą išrodymui, būk kunigas Balvočius buvęs neteisingai apkaltintas ir atstatytas nuo vietos, ir prašai nebausti kunigų, nepadarius pirma tyrinėjimo apie daromų jiems apkaltinimų teisingumą. Aš turiu garbės prašyti Tamstą ateityje nedaryti man nurodymų, kaip aš turiu elgtis, bet skųstis vyriausybei, jei Tam-

[1]) 14. II. 1852 Nr. 301.
[2]) 9. II. 1865 Nr. 1482.
[3]) 14. I. 1867 Nr. 149.
[4]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 23. X. 1871 Nr. 11547.
[5]) 29. VIII. 1866 Nr. 8974.

stai pasirodys, jog mano pasielgimas neteisėtas arba neteisingas. Gubernatoriaus reikalavimas iškelti kunigą Balvočių rėmėsi tyrinėjimu, padarytu dviejų asmenų: žandarmų aficieriaus ir vietinio kariškojo viršininko, kuriais aš tikiu, o tyrinėjimas, dekano darytasis, man buvęs nebuvęs, todel paminėtąjį raportą grąžinu, kam pridera."

Vyriausybės užtariamieji kunigai. Po 1863 metų Lietuvoje labai smarkiai buvo vedama rusinimo politika. Jos vykinimą trukdė galinga Bažnyčios organizacija. Todel Rusijos vyriausybė stengėsi ją išgriauti, sulaužant drausmę kunigų, susispietusių apie savo vadovus — vyskupus. Tuo tikslu palaikė silpnabūdžius savimeilius kunigus, esančius del kokios nors priežasties opozicijoje savo vyresnybei, reikalaudavo jiems iš vyskupo žymesnių vietų, neleisdavo vyskupui jų nuo vietų atstatyti. Toksai netikusių žmogysčių primetimas Bažnyčiai galėjo būti labai pavojingas, todel Valančius tame dalyke itin buvo kietas ir, kiek galėdamas, stengėsi prašalinti blogus kunigus nuo užimamų vietų. Del tos priežasties tekdavo dažnai vyskupui susiremti su vyresnybe. Vengdamas didesnių nelaimių, jis kartais turėdavo toleruoti tam kartui netinkamus kunigus, kol pasitaikydavo proga juos prašalinti, bet galūtinai Valančiui pavyko apsaugoti vyskupiją nuo įsivyravimo valdžiai atsidavusių kunigų. Žemiau paduodama keletas tos kovos pavyzdžių.

Kauno gubernatorius rašė Valančiui,[1]) jog per buvusius Ukmergės apskrityje politiškus sumaiščius Kupiškio bažnyčios administratorius kun. Andriejus Ivanavičius pasižymėjęs vietinės vyresnybės akyse teisėtu atsidavimu vyriausybei, ne kartą suteikęs kariuomenei žinių, padėjusių surasti ir suimti maištininkus ir, aplamai, šios apylinkės malšinime buvęs tikrai naudingas, nebijodamas valstiečiams atvirai aiškinti jų priedermes ir net vyriausybei paaiškinti abejotiną pasielgimą tos pačios bažnyčios kamendoriaus kun. Noreikos. Ir tačiau kun. Ivanavičius patekęs į Valančiaus nemalonę ir esąs perkeliamas į Kriklėnų koplyčią. Tuo beveik atimama jam pragyvenimo išteklius. Taigi Kauno gubernatorius generalgubernatoriaus įsakymu prašo vyskupo palikti Ivanavičių Kupiškio klebonu ir pranešti, del kokių svarbių priežasčių vyskupas ketino iškelti Ivanavičių į žemesnę vietą, ir ateityje tokias žinias pridėti prie kiekvieno kunigo perkėlimo arba paskyrimo. Valančius atsakė:[2]) „Karmelitas vienuolis Ivanavičius prie mano pirmtakūno atvyko į šį kraštą iš Volynijos gubernijos aplankyti savo giminių. Išėjus atleidimo laikui, nežiūrėdamas vyresnybės kvietimo sugrįžti į savo vienuolyną, paliko šiame krašte, kurs

[1]) 20. X. 1864 Nr. 13928.
[2]) 30. X. 1864 Nr. 1672.

tuomet tebeprigulėjo prie Vilniaus vyskupijos. Ilgą laiką įvairiose vietose ėjo filialisto priedermes, ir, neturėdamas santykių su parapijiečiais, šiaip taip gyveno. Prieš keletą metų paskyriau jį Kupiškio administratorium. Ivanavičius savo gobšumu, būdo ūmumu ir grubijonišku su parapijiečiais elgimuosi sukėlė prieš save parapiją; kaipo vienuolis, nesugebėjo parapijos valdyti, nepalaikė triobesių. Pagalios, parapija, nebetekusi kantros, ėmė kreiptis į mane su skundomis. Atkaklus senis ginčijosi su kamendoriais, po senobei elgėsi su parapijiečiais ir taip nesuvaldomą parodė būdą, jog kartą bažnyčioje prie žmonių ėmė mušti vieną brolijos sąnarį. Man pernai grįžtant iš Vilniaus, patiko mane Kupiškio parapijiečiai ir klupšti prašė paliuosuoti juos nuo Ivanavičiaus. Įsitikinęs, jog nebus galo vaidams, kol visame kaltas Ivanavičius nebus iškeltas į kitą vietą, aš ir pasiryžau pasiųsti jį į Kriklėnus, kur, neturėdamas rūpesčio, galėtų ramiai pabaigti amžių. Gobšus senis, apsimesdamas, skundžiasi, jog jam atimama pragyvenimas, bet jisai gerai žino, jog Kriklėnuose gal gerai gyventi. Aš abejoju apie jo vyriausybei padarytuosius nuopelnus per buvusiąjį maištą. Parodymas apie abejotiną kunigo Noreikos ištikimybę galėjo būti padarytas iš pykčio, delto kad nuolat vaidijosi su kamendorium. Be to, pripažink Tamsta, jog vyriausybė turi kitų priemonių užmokėti už nuopelnus, padarytus politikos žvilgsniu, nelaikydama Ivanavičiaus Kupiškyje, kur jo buvimas yra bausmė keliems tūkstančiams parapijiečių, ne mažiau atsidavusių vyriausybei." Baigdamas, Valančius prašo patvirtinti Ivanavičiaus paskyrimą į Kriklėnus arba į vienuolyną, iš kur yra atvykęs, ir paliuosuoti parapiją nuo nekenčiamos jai žmogystės, o vyskupą nuo atsakomybės prieš Dievą. Tačiau tas vyskupo prašymas nieko nepadėjo. Kauno gubernatorius ne patvirtino [1]) Ivanavičiaus perkelimo nei į Šimonių filiją, delto kad Ivanavičius ne savo valia, kaip vyskupas aiškinąs, bet del vyskupo propozijos sutikęs persikelti į Šimonius. Ivanavičius paliko Kupiškio administratorium, kur ir mirė 1869 metais. [2])

Dar aiškiau vyriausybė atidengė savo tikslus užtarime kunigo Chmieliausko, del kurio Kauno gubernatorius rašė Valančiui: [3]) „Kun. Chmieliauskas, žinomas doru gyvenimu, darbštumu ir parapijiečių mylimas, paliko be vietos, lyg tartum dar didesnei bausmei už tai, kad vyriausybė apgynė jį nuo išsiuntimo į pataisos namus. General-gubernatorius labai nepatenkintas Tamstos elgimuosi ir pavedė man Tamstą įtikinti, jog ji, prisiėmusi prie dabartinių sąlygų sekti kunigų skyrimą į parapijas, turi vieną tiktai tikslą pasiekti, kad tarp kunigų, kurių įtekmė lig šiol taip buvo

[1]) 28. IX. 1865 Nr. 17045.
[2]) Rubricelės 1868 ir 1869 metų.
[3]) 6. IX. 1865 Nr. 179.

kenksminga kraštui, būtų žmogysčių, atsidavusių teisėtai tvarkai ir visai ištikimų politikos žvilgsniu. Tamsta del užimamos vietos pašauktas padėti vyriausybei maldyme politiškų geidulių, intrigų ir nesutikimų, taigi turi, regis, ištikimai elgtis su vietine vyresnybe, o nesidengti role vengiančio formalisto pildytojo. Generaladjutantas Kaufmanas nori, kad kunigas Chmieliauskas, apie kurio gyvenimą ir elgimąsi vietinei vyresnybei pristatyta gerų žinių, būtų tuojau paskirtas į parapiją ir nepaliekamas Tamstos, kaip dabar, be jokios iš Tamstos pusės atodairos". Chmieliauskas gavo paskui altariją Žagarėje.

Vilniaus generalgubernatorius reikalavo,[1]) kad Valančius Drukšių kleboną kunigą Pranciškų Lukaševičių perkeltu į Kelmę kamendorium, Kelmės gi kamendorių kun. Juozapą Beržanską paskirtu Drukšių klebonu. Valančius atsakė:[2]) „Man nežinoma, kuo kunigas Beržanskas atkreipė į save Tamstos akis, aš galiu tikrai pasakyti, jog jisai jokiu būdu nėra užsipelnęs tos malonės. Kunigas Beržanskas ne tiktai negal būti paskirtas klebonu, bet jo negal kęsti jokioje vietoje." Todel Valančius prašo atmainyti įsakymą, duotą Kauno gubernatoriaus. Tačiau generalgubernatorius nesutiko atmainyti to įsakymo. Kauno gubernatorius klausė,[3]) ar paskirtas kun. Beržanskas klebonu į Drukšius. Valančius kandidatu į Drukšių klebonus padavė gubernatoriui kunigą Čižą, kun. gi Beržanską Gargždų altaristu ir drauge kamendorium. Patsai Beržanskas, atvykęs pas vyskupą, labai prašęs duoti jam altariją.[4]) Bet gubernatorius nepatvirtino[5]) nei kunigo Čižo paskyrimo Drukšių klebonu, nei Beržanskio paskyirimo į Gargždų altariją. Valančius dar kartą rašė Kauno gubernatoriui,[6]) jokiu būdu negalįs paskirti kun. Beržanskio Drukšių klebonu. Patsai kun. Beržanskas, numanydamas nieko nelaimėsiąs prieš vyskupo valią, rašė Valančiui,[7]) kad niekuomet neprašęs svietiškės vyriausybės, kad būtų paskirtas Drukšių klebonu, prašė Valančiaus duoti jam kleboniją arba filiją, skundėsi gyvenąs negalimose sąlygose. Išėjimą iš tos bylos surado, matyti, pat vyriausybė. Kauno gubernatorius pranešė Valančiui,[8]) jog, sutinkant Vilniaus vyskupijos valdytojui, generalgubernatoriui ir vidaus dalykų ministeriui ketinama kunigą Beržanską perkelti į vieną Vilniaus vyskupijos kleboniją. Žinią, Valančius su mielu noru sutiko išleisti iš savo vyskupijos kunigą Beržanską.

[1]) Kauno gubernatorius raštas Valančiui 3. I. 1871 Nr. 144.
[2]) Generalgubernatoriui 30. I. 1871 Nr. 97.
[3]) 4. VI.
[4]) 14. VI. 1871 Nr. 1023.
[5]) 22. VI. Nr. 6930.
[6]) 4. XI. 1871 Nr. 1960.
[7]) 25. I. 1872.
[8]) 5. IV. 1872 Nr. 3088.

Valančius rašė generalgubernatoriui:[1]) „Seniai jau buvau pasiryžęs atstatyti du klebonu žemesnėn vieton: Telšių — kunigą Urbanavičių ir Vaškų — kunigą Rukuižą. Pirmasis lengvo būdo, nerūpestingas savo priedermių atlikime, nesirūpina griūnančios bažnyčios taisymu, antrasis nekenčiamas parapijos del grubijoniško su ja elgimosi, del gobšumo ir palaido gyvenimo. Jau nuo 1870 metų aš prašau Kauno gubernatoriaus sutikimo pakeisti kunigus Urbanavičių ir Rukuižą kitais tinkamais kunigais, bet vis man būdavo atsakoma. Kunigas Urbanavičius del neakuratnumo buvo Mokslo Apskrities Globėjo atstatytas nuo vietos tikybos mokytojo pavietinėje Telšių mokykloje, ir ta mokykla beveik per dvejus metus buvo be tikybos mokytojo, delto, kad gubernatorius neleidė pakeisti kunigo Urbanavičiaus kitu kunigu, kurs būtų galėjęs užimti tikybos mokytojo vietą, o kamendoriaus paskirti neleidė delto, kad Telšiuose nėsą kamendoriui vakanso. Padrąsintas tokiu vyresnybės užtarimu, kunigas Urbanavičius ir Rukuiža nei manė pasitaisyti. Todel paskutiniu laiku aš atnaujinau prašymą, kad būtų leista juos iškelti į kitas vietas, bet irgi atsakyta. Ir taip jau trieji metai negaliu išprašyti gubernatoriaus sutikimo iškelti dviejų kunigų, netinkančių užimti vietas ir kenksmingų savo parapijiečiams. Negalėdamas toliau palikti jų tose vietose ir neturėdamas valdžios kilnoti jų, kaip man patinka, prašau Tamstos įsakyti valdančiam Kauno guberniją, kad duotų leidimą iškelti paminėtuosius kunigus ir drauge pasirūpinti, kad gubernijų viršininkai, kuriems pripažinta valdžia duoti arba neduoti savo sutikimą, skiriant man kunigus, naudotųsi ta teise su reikalingu išmintingumu ir galūtinai manęs nevaržytu vyskupijos valdyme". Ta Valančiaus skunda turėjo bent tokią pasekmę, kad, baigiantis 1874 metams, kunigas Urbanavičius išsikėlė į Vilniaus vyskupiją.

Valančius antrą kartą prašė[2]) gubernatoriaus sutikimo paliuosuoti nuo dekano vietos Batakių kleboną, kunigą Eligių Montvilą blogo pasielgimo. Gubernatorius atsakė[3]) nematąs reikalo mainyti savo nuomonę.

Kauno gubernatorius, nepatvirtindamas kunigo Jakubausko paskyrimo Antazavės klebonu, rašė Valančiui:[4]) „Vienas filialistų, būtent, Žeimelio kunigas Rubša (Albinas) teikėsi gauti ypatingos ciesoriaus malonės ženklą, o tuo tarpu tebėra žemesnėje filialisto vietoje. Aš savo priederme laikau priminti Tamstai apie tai ir prašau pranešti man, ar negalėtumei į vakuojančią Antazavės klebono vietą paskirti kunigą Rubšą, kaipo kunigą, turintį žymią pirmenybę prieš kunigą Jakubauską". Atsakydamas į tą guberna-

[1]) 7. II. 1874 Nr. 270.
[2]) 7. VIII. 1869 Nr. 1439.
[3]) 16. X. 1869 Nr. 3259.
[4]) 14. V. 1870 Nr. 6208.

toriaus prašymą, Valančius Antazavės klebonu padavė patvirtinti kunigą Sakalauską, o apie kunigą Rubšą diplomatiškai pranešė gubernatoriui neužmiršiąs jo.

Pasaulinės vyresnybės tikslai labai aiškiai pasirodė kun. Graževičiaus byloje. Ežerėnų kariškis viršininkas pranešė Kauno gubernatoriui,[1]) jog Abelių vikaras kun. Graževičius esąs vyskupo Valančiaus persekiojamas užtai, kad esąs atsidavęs vyriausybei ir per maištą savo pamokslais draudęs parapijiečius nuo dalyvavimo sukilime. Jį reikią perkelti klebonu į Dusetų parapiją, sugadintą išsiųsto per sukilimą kunigo Piotravičiaus. Iš atsakymo įsitikrinęs, jog Dusetų parapija tebevakuoja, klebono pareigas eina vikaras, gubernatorius Muravjovas pasiūlė vyskupui paskirti Graževičių Dusetų klebonu. Netrukus tas pats kariškis viršininkas pranešė gubernatoriui, jog Valančius kviečiąs Graževičių į Kauną, spėjama, tam, kad savo įtekme priverstų jį atsisakyti nuo Dusetų klebonijos. Išdavęs jam bilietą. Gubernatorius tuojau interpeliavo vyskupą, kas padaryta del Graževičiaus paskyrimo Dusetų klebonu. Kariškis viršininkas vėl pranešė, jog vyskupas proponavęs Graževičiui atsisakyti nuo Dusetų klebonijos. Gubernatorius pakartojo paklausimą vyskupui. Pagalios Valančius atsakė, jog Graževičius visai skandališkai atsidavęs girtybei ir kitoms biaurioms ydoms ir prašė gubernatoriaus sutikimo uždaryti tą kunigą pataisos namuose arba perkelti į Tirkšlių altariją. Kariškis viršininkas pristatė gubernatoriui su Graževičiaus parašu katekizmiškai sustatytą rankraštį (rusišką ir lietuvišką) apie ciesoriaus gerbimą,[2]) pridėdamas, jog tokį tai kunigą Valančius norįs apšmeižti. Žandarmų viršininkas paliūdyjo, jog Graževičius esąs blaivas ir gero elgimosi. Bet gubernatorius, gavęs progos pamatyti pas save Graževičių Kaune, įsitikino iš jo išvaizdos, jog tas kunigas veda neblaivą gyvenimą, nedavė, tiesa, sutikimo uždaryti Graževičių į pataisos namus arba perkelti į altariją, bet prašė iškelti vikaru į kitą apskritį. Valančius paskyrė jį į Smilgius. Kariškis viršininkas visą bylą pristatė generalgubernatoriui Kaufmanui, kurs įsakė gubernatoriui[3]) pasirūpinti, kad Graževičius būtinai būtų paskirtas Dusetų klebonu. Vietos vyresnybei geriau esą turi būti žinomas parapijos kunigų nusistatymas ir ji galint rinktis į vietas žmogystes, visai ištikimas politikos žvilgsniu. Kunigai gi, žinodami, jog paskyrimas priklauso nuo civilės, o ne nuo bažnytinės vyresnybės, veiksią vyriausybės dvasioje, o ne sulig savo vyskupo įsakymų, kaip tai dažnai esą Kauno gubernijoje. Nepakenčiama esą beribė vyskupo Valančiaus sauvalia skiriant kunigus, ir šiame atsitikime reikią palaikyti vietinės vyresnybės įtekmė kuniguose. Bet gubernatoriui paaiškinus, kodel jisai sutiko su Graževičiaus

[1]) 17. IX. 1866 Nr. 2?22 Kga.
[2]) Sumanymas nenaujas, „cesarzówka", valdžios anuomet uoliai platinama.
[3]) 19. V. 1866 Nr. 1321 Kga.

iškėlimu, ir generalgubernatorius nusileidė, įsakė tiktai policijai per 3 mėnesius sekti, ar tikrai Graževičius neblaivai gyvena. Panevėžio žandarmų valdyba davė pranešimą, jog Graževičius elgias gerai.

Ta byla parodo, kaip vyriausybė norėjo išplėsti savo absoliutizmą ir bažnytinių reikalų srityje ir su kokiomis sunkenybėmis turėjo vyskupas Valančius kovoti, gindamas Bažnyčioje drausmės dvasią.

Palaikydama savo šalininkus, parapijos kunigus, vyriausybė tuo labjau rūpinos tokius kunigus įbrukti į aukštesnes vietas, ypatingai į kapitulą, kaip tai buvo pavykę Vilniuje. Kandidatais į kapitulą Valančiaus vyskupavimo pabaigoje vyriausybė buvo nevykusiai pasirinkusi kunigus Eligijų Mantvilą ir Anuprą Rubaževičių. Apie pirmąjį jau minėjome. Antrąjį taip apibūdina vienas policijos pranešimas [1]) „Saločių klebonas Rubaževičius privatiniame pasikalbėjime su manimi rodė gautą nuo vyskupo Valančiaus laišką, kuriame vyskupas smarkiais žodžiais bara Rubaževičių, vadina jį valdžios šnipu, tiktai kataliko vardą teturinčiu, leidžiančiu savo vargoninkui mokyti valstiečių vaikus nekatalikiškų, vadinasi, rusiškų dainų. Pagalios siūlo jam išsikelti iš savo vyskupijos". Ispravnikas pareikalavo per pristovą, kad Rubaževičius atvyktų pas jį su tuo vyskupo laišku ir kitais, jei turi. Rubaževičius betgi nevažiavo, pasiteisindamas negalįs atvykti Panevėžin, nes neturįs vikaro.

Žemaičių kapituloje seniai buvo neužimtų keletas vakansų. Valančiaus skiriamas Antanas Baranauskas tuomet nebuvo patvirtintas. Vyresnybė pasiryžo pravesti į kapitulą kun. Mantvilą ir Rubaževičių. Tuos kandidatus dar 1871 metais iškėlė gubernatorius Obolenskis ir gavo vidaus reikalų ministerio pritarimą. Obolenskio įpėdinis Bazilevskis del to reikalo 1874 m. du kartu tarėsi su vyskupu Valančium. Pirmą kartą Valančius griežtai atsisakęs kada nors duoti tam savo sutikimą: Rubaževičius esąs silpnaprotis ir netvirtas tikybinių priedermių atlikime, Mantvilas vedąs palaidą gyvenimą ir užtat esąs patrauktas į konsistorijos teismą. Per antrąjį pasimatymą gubernatoriui pavykę palenkti vyskupą, kurs sutikęs paduoti kandidatu Rubaževičių, jei nebusiąs patvirtintas jau paduotas Mintaujos kapelionas Rimkevičius (Danielius). Bet gi gubernatorius pareiškia abejojimą, ar vyskupas tai padarysiąs prieš savo išvažiavimą užsienin. [2])

Generalgubernatorius Albedinskis klausia gubernatoriaus, [3]) kiek dabar Rubaževičium gal pasitikėti. Seniau jis buvęs pasiryžęs

[1]) Matomai pristovo raštas išpravnikui 12. II. 73 Nr. 3 Kga.

[2]) Kauno gubernatoriaus pranešimas general-gubernatoriui 6. VIII. 74. Nr. 214.

[3]) 11. II. 1874 Nr. 1 Kga.

padėti vyriausybei įvedime papildomų pamaldų rusų kalba, bet paskui pasidavęs vyskupo grąsinimams ir atsisakęs nuo to. Apie Rimkevičių policija duodanti gerą atestaciją. Gubernatorius pareikalavo žandarmų nuomonės. Batakių kleboną Mantvilą žandarmai atestavo neištikimu ne tiktai doros, bet ir politikos žvilgsniu, jis esąs policijos priežiūroje. Rubaževičius visados buvęs pilnai atsidavęs vyriausybei. Doros žvilgsniu turįs gerą reputaciją. Nemėgstą jo pristovai, nes neieškąs jų palankumo dovanomis. Siųsdamas generalgubernatoriui tas žandarmų atestacijas, gubernatorius prideda, kad vidaus reikalų ministeris sustojęs prie klausimo: ar reikia, nepatvirtinant Rimkevičiaus, tuo būdu priversti vyskupą, kad paduotų kandidatu Rubaževičių. Gubernatorius mano, jog tuo būdu reikėtų vyskupas spausti. Bet Valančius Rubaževičiaus vis gi nepristatė. Mirus kovo mėnesyje dar vienam kapitulos nariui, pristatė kandidatu į kapitulos narius Mečislavą Paliulioną. Jį karštai palaikė generalgubernatoriaus raštinės vedėjas Tumanovas, pabrieždamas jo griežtą gyvenimą, atvirą būdą. Trūkstant tikrai ištikimų ir vyriausybei atsidavusių kunigų, jo paskyrimas busiąs naudingas kapitulai. Žandarmų viršininkas irgi davė gerą liūdyjimą apie Paliulioną, pažymėdamas jo tylų kuklų gyvenimo būdą, uolumą savo priedermių atlikime. Jisai 1868 metais tapęs Kauno moteriškos gimnazijos kapelionu, pirmas emęs dėstyti rusiškai tikybą toje mokykloje. Jo politiška ištikimybe irgi galima esą pasitikėti. Bet ir po tokių gerų paliūdyjimų gubernatorius, klausiamas generalgubernatoriaus,[1]) pripažino, kad reikią palūkėti su Paliuliono patvirtinimu, kol Vyskupas paduos Rubaževičių. Trimis dienomis prieš mirtį (14. V.) Valančius pristatė kandidatu į kapitulą savo sekretorių Edvardą Barauską, bet po trijų dienų gubernatorius davė neigiamą atsakymą.

Tos kandidatūros buvo išspręstas prie Valančiaus įpėdinio Beresnevičiaus. Gubernatorius darė presiją tuo pačiu krypsniu.[2]) Beresnevičius sutikimo nedavė, pareiškė norą del to dalyko pasitarti su generalgubernatorium ir, matyti, jį įtikino. Gruodžio mėnesyje buvo patvirtintas Paliulionas, o bent kiek vėliau ir Barauskas. Paskui pasirodė jog vyriausybė apsivylė Paliulionu, kaipo vyskupas jis gal dar kietesnis buvo ir už Valančių. Netrukus buvo nulemtas ir Rubaževičiaus likimas. Beresnevičius jį perkėlė iš Saločių į Jonavą.[3]) Veltui ispravnikas raportaro gubernatoriui, jog Rubaževičius ryškiai išsiskiria iš savo draugų atsidavimu vyriausybei. Gubernatorius perkėlimą patvirtino. Rubaževičiui nenorint geruoju išsikelti, dekanas buvo atvažiavęs su policija. Gubernatorius įsakė paimti iš Rubaževičiaus parašą, jog užleis

[1]) 6. V. 1875 Nr. 26 Kga.
[2]) Jo raštas gen.-gubernatoriui 8. X. 1875 Nr. 310 Kga.
[3]) 9, III. 1877 Nr. 514 Kga.

kleboniją. Vyskupas buvo jį suspendavęs. Teisinosi negalįs išvažiuoti, reikalavo atlyginimo už pastatytus triobesius, sakėsi esąs apdovanotas už uolų tarnavimą kryžium; nenorėdamas prieš žmones parodyti, kad dvasiška vyresnybė niekina tokią caro malonę, pasiryžęs prašyti dvasiškos vyresnybės paleidimo iš dvasiškių luomo ir laukiąs atsakymo. Pagalios išsikėlė į naują paskyrimo vietą.[1])

Orderiai. Prieš 1863 metus dar buvo vyriausybės vartojamas paprotys davinėti kunigams orderus. Kunigai patys retkarčiais rūpindavosi juos gauti. Įdomi į tą dalyką Valančiaus pažiūra, pareikšta rašte Žeimių klebonui Grigalauskui:[2]) „Arkivyskupas atsiuntė mano nuožiūrai Tamstos raportą jam paduotą, kuriame prašai apdovanojimo už darbus ir išlaidas prie statymo ir taisymo bažnyčių ir kitų triobesių. Pilnai vertindamas Tamstos rūpestingumą ir pasišventimą ir, kol pasitaikins proga išsirūpinti tinkamo apdovanojimo už darbus ir išlaidas, tuo tarpu pareikšdamas savo ganytojišką pripažinimą, negaliu nepridėti savo pastabos, jog ne čionai reikia ieškoti materialio ir šio gyvenimo atlyginimo už gerą kunigiškų priedermių atlikimą, bet stengtis, kad savo gerais darbais galėtumėme įgyti amžiną užmokestį, kam kliūtis yra vaikytis šiame gyvenime garbingus pasižymėjimus arba kokį nors užmokestį už savo garbingus darbus". Aplamai, Valančius griežtai žiūrėjo, kad, jei kuomet vyriausybė suteikdavo kam orderus, kad to nedarytų be vyskupo žinios, bet pirma pasiklaustų vyskupo nuomonės, kaip to reikalavo ir valstybės įstatai.[3])

Pamokslų cenzūra.

Prieš 1863 metus Rusijos vyriausybė, skaudžiausiais cenzūros įstatymais suvaržiusi spausdinto žodžio laisvę, negalėjo kęsti katalikų Bažnyčioje Dievo žodžio laisvo skelbimo, juo labiau, kad jisai stačiatikių cerkvėje seniai jau buvo panaikintas. Todel prie Mykalojaus I išleista įstatas, kuriuo uždrausta kunigams laisvai sakyti savi pamokslai. Teleista skaityti pamokslai iš patvirtintų knygų. Jei kas norėjo savus sakyti, turėjo pirma juos duoti peržiūrėti paskirtiems cenzoriams.

Pamokslų cenzūros pradžią ir motivus randame išdėstytus vidaus dalykų ministerio įsakyme, kurį Kolegija išsiuntinėjo vyskupams[4]). Iš jo matyti, jog 1832 metais, remdamasis Aukš-

[1]) Ispravniko pranešimas 18. VI. 1875 Kga.
[2]) 15. IV. 1850 Nr. 3482.
[3]) Valančius vidaus reikalų ministeriui 10. VI. 1850 Nr. 766.
[4]) Kolegijos raštas Valančiui 11. IV. 1852.

čiausiuoju liepimu, vidaus dalykų ministeris buvo įsakęs, kad katalikų kunigai nesakytų pamokslų, nedavę jų pirma dekanų cenzūrai. Teisė sakyti savus pamokslus pripažįstama ne visiems kunigams, bet tiems tiktai, „kurie pasižymėję Šventojo Rašto žinojimu ir praktišku įstatų pildymu". Dabar gi, reikalaujant Vilniaus generalgubernatoriui Bibikovui 2, ciesorius teikęsis įsakyti, kad, sekant stačiatikių cerkvės pavyzdį, tebūtų sakomi tiktai tie pamokslai, kurie bus atspausdinti su dvasiškosios vyresnybės patvirtinimu. Jeigu koks kunigas norėtų sakyti savus pamokslus, gali tai ne kitaip, kaip tiktai peržiūrėjus juos aukštesnei dvasiškajai vyresnybei. Todel vidaus dalykų ministeris ir pavedęs Kolegijai įsakyti, kad būtų surinkti ir atspausdinti tinkami visoms bažnyčioms pamokslai (lenkiški), o Žemaičių vyskupijai išversti į žemaitišką kalbą. Nuo 1833 metų Vilniaus vyskupijai esą patvirtinti pamokslų rinkiniai. Jei Žemaičių vyskupas gali parengti kitus pamokslus, jo nuomone naudingesnius, teprisiunčia juos su savo nuomone į Kolegiją.

Toksai pamokslų sakymo suvaržymas priešinosi pamatiniam katalikų Bažnyčios įstatymui laisvai skelbti Dievo žodį. Tas žodis turi būti gyvas, pritaikintas prie vietos, laiko ir kitų aplinkybių. Skaitymas seniau spausdintųjų pamokslų, nors jie būtų ir geriausi, niekuomet negali pavaduoti gyvojo Dievo žodžio skelbimo. Priedermė savus pamokslus siuntinėti toli gyvenančiai, sunkiai pasiekiamai aukštesniajai Bažnyčios vyresnybei, buvo didelis apsunkinimas pamokslininkams. Todel Valančius, dar prieš ateisiant Kolegijos raštui, paskelbdamas kunigams pasaulinės vyriausybės išleistą apie pamokslus įsakymą, rūpinosi surasti būdą jo nekenksmingumui sumažinti. Cirkulere į savo vyskupijos dvasiškiją Valančius taip išdėstė tą įsakymą[1]): 1) ateityje nesakyti lenkiškai ir latviškai jokių rašytų, vadinasi, naujai sustatytų pamokslų, be patvirtinimo tam tikrų dvasiškų cenzorių, kuriems reikia pristatyti pamokslas dviejuose ekzemplioriuose; 2) lietuviškai rašytus pamokslus sakyti tuos tiktai, kurie mano paties bus patvirtinti. Peržiūrėjimui užteks pristatyti po vieną ekzemplioriu; 3) galima sakyti be tam tikro leidimo visi spausdinti pamokslai, patvirtinti mūsų krašto pasaulinės ir dvasiškos cenzūros, ar tai būtų lenkiški, ar žemaitiški, ar latviški, by tik būtų pritaikinti dienai ir iškilmei. Kadangi žemaitiškų ir latviškų pamokslų labai maža, tai galūtinai imti, kaipo vadovėlius pamokslams tose kalbose, spausdintus lenkiškus ir juos iš sakyklos tikrame vertime sakyti; 4) kad atsiras kokių kliuvinių pamokslams sakyti arba tie pamokslai būtų mažai reikalingi, pakeisti juos katekizmo aiškinimu, neišeinant iš to aiškinimo ribų ir visai nepaliečiant svetimos tikybos arba pasaulinių dalykų, neprigulinčių visai prie katekizmo.

[1]) 28. III. 1853 Nr. 659—677.

Tame Valančiaus cirkulere pažymėtini šie tris dalykai: 1) lietuviškųjų pamokslų cenzūrą, o Žemaičių vyskupijoje beveik visi pamokslai ir buvo sakomi lietuviškai, Valančius prisiima ant savęs. Tai cenzūrai užteksią atsiųsti vieną ekzempliorių. Praktikoje niekas, regis, nesiuntinėdavo nei to vieno ekzemplioriaus, delto kad, jei iškildavo byla del pamokslo, tai Valančius jau post factum tepareikalaudavo pristatyti sakyto pamokslo rankraštį. 2) Leista, net patarta, vieton pamokslų sakyti katekizmo aiškinimai. Atskirti gi pamokslas nuo katekizmo aiškinimo nevisados lengva. Todel praktikoje paliko laisvas pamokslų sakymas, nes kiekvienas pamokslas buvo galima pavadinti katekizmo aiškinimu. 3) Lietuviškiems pamokslams leista naudotis visais spausdintais lenkiškais vadovėliais. Bedarant iš jų vertimą, labai lengva savotiškai atpasakoti vadovėlio turinys. Laikantis tų Valančiaus duotų nurodymų, galima buvo beveik visai išvengti tų visų suvaržymų, kuriuos vyriausybė norėjo uždėti ant pamokslininkų, įvesdama pamokslų cenzūrą.

Formaliai viskas buvo išpildyta, ką vyriausybė buvo įsakiusi. Valančius pranešė Vilniaus general-gubernatoriui sąrašą cenzorių lenkiškiems pamokslams[1]), generalgubernatorius juos patvirtino, išskyręs kun. Macevičių. Vidaus dalykų ministeris pareikalavo sąrašo kunigų, kuriems vyskupas, po susižinojimo su vietine aukštesne vyresnybe, suteikęs teisę sakyti savus pamokslus Kurše. Valančius atsakė[2]), jog jau pačiu pašventimu kunigai gauną teisę pamokslams sakyti ir naudojąsi ją, jei jiems ta teisė nėra aiškiai atimta už blogą elgimąsį ar del kitos kokios priežasties. Valančius tą teisę atėmęs trims Kuršo gubernijos kunigams. Tokį pat Kauno gubernijos kunigų sąrašą Valančius nusiuntė Vilniaus generalgubernatoriui[3]). Beveik pusė kunigų, kuriems šiame sąraše atimta teisė pamokslus sakyti, tai — vienuoliai. Dviem kunigam užginta pamokslai sakyti civilės vyresnybės įsakymu.

Iš savo pusės Kolegija, laikydamos vyriausybės liepimo, įsakė Valančiui pagaminti lietuviškų pamokslų vadovėlį. Valančius jai pranešė[4]), jog lietuviškų pamokslų vadovėlis rengiamas, ir pagalios jį pristatė. Pagamino jį vyskupo sekretorius kunigas Otonas Praniauskas. Tačiau vidaus dalykų ministerija per Kolegiją sugrąžino jį atgal Valančiui, įsakydama pridėti savo parašu patvirtintą tų pamokslų lenkišką, lotynišką arba rusišką vertimą. Matyti, ministerija neturėjo jiems peržiūrėti cenzoriaus, mokančio lietuviškai. Valančius tą darbą pavedė kunigui Praniauskui. Bet jisai visai neturėjo noro prisiimti tokį nemalonų ir nereikalingą darbą. Tuo

[1]) 28. III. 1853 Nr. 678.
[2]) 26. IX. 1853 Nr. 1575.
[3]) 26. IX. 1853 Nr. 1574.
[4]) 16. VI. 1853 Nr. 1854.

tarpu Kolegija reikalavo, kad vertimas būtų greitai pristatytas. Valančius atsake,[1]) jog pamokslų išvertimas sunkesnis darbas, negu jų sustatymas. Kolegija įsakė vertimą pavesti kitam asmeniui. Valančiaus kanceliarija[2]) pareikalavo iš Zavadzkio spaustuvės Praniausko pamokslų rankraščio, kurs jau buvo atiduotas spausdinti. Bet pagalios nereikalingo vertimo išvengta. Valančius surado kitą išėjimą. Jisai pranešė Kolegijai,[3]) kad Praniausko sustatytieji pamokslai paimti daugiausiai iš vokiečio pamokslininko Kenigsdorfo „Pasikalbėjimo", ir, pristatydamas spausdintą lenkišką jų vertimą, pažymėjo tas vietas, kuriose lietuviškas vertimas labiau skyrėsi, pridėdamas, kad apskritai Praniausko vertimas sutinkąs su lenkiškuoju vertimu. Kolegija, regis, tuo ir pasitenkino. Praniausko lietuviškasis pamokslų vadovėlis buvo atspausdintas Vilniuje Zavadzkio spaustuvėje skaičiuje 500 ekzempliorių.[4]) Taip Žemaičių vyskupija pagalios susilaukė oficialio pamokslų vadovėlio.

Iki 1863 metų bylų del pamokslų nedaug tebuvo. Iškeldavo jas kartais ponai, skųsdami kunigus, kad jie kurstą valstiečius prieš ponus. Jos buvo paminėtos savo vietoje.[5])

Po 1863 metų. Neprigijusį įstatą apie pamokslų cenzūrą po 1863 metų vėl ištraukė iš archivo Vilniaus generalgubernatoriai ir su didesniu, negu pirma, mygimu mėgino įvykinti, vėl įsakydami kunigams savo rašytus pamokslus davinėti vyskupo cenzūrai. 1868 metais sustatyta naujos taisyklės apie pamokslų sakymą. Iš vyskupo pareikalauta, kad paskirtų cenzorių pamokslams. Valančius paskyrė kiekviename dekanate po du cenzoriu.[6]) Generalgubernatorius penkių vyskupo paskirtų cenzorių nepatvirtino[7]) delto, kad jie buvę bausti, o kiti negalį buti delto, kad nėsą nei kapitulos, nei konsistorijos nariai, nei dekanai, ir prašė lenkiškiems pamokslams paskirti naujus cenzorius. Lietuviškuosius pamokslus turįs patsai vyskupas cenzūruoti. Vyskupui nesiskubinant paskirti, Kauno gubernatorius prašė pagreitinti paskyrimą.[8]) Valančius pagalios atsakė,[9]) kad randasi kliūvinių paskirti cenzoriais tokius kunigus, kokių reikalaujama: kapitulos ir konsistorijos nariai del senatvės negalį atlikti cenzorių priedermės, kai kurie dekanai nepatvirtinti. Kadangi Žemaičių vyskupijoje beveik visur pamokslai sakomi lietuviškai, lenkiškiems pamokslams cenzūruoti jau esą generalgubernatoriaus patvirtintų cenzorių, be to vyriausybė

[1]) 27. III. 1854 Nr. 5000.
[2]) 19. IX. 1854 Nr. 932.
[3]) 25. IX. 1854 Nr. 932.
[4]) Vilniaus vyskupo Žilinskio raštas Valančiui 8. II. 1856 Nr. 270.
[5]) Žiurėk p. 126—129.
[6]) Valančiaus raštas Kauno gubernatoriui 26. III. 1870 Nr. 669.
[7]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 5. VII. 1870 Nr. 8793.
[8]) 7. II. 1871.
[9]) 11. III. 1871 Nr. 410.

teleidusi kunigams pamokslus skaityti iš knygų, todel Valančius sakosi galįs apseiti ir be cenzorių ir vieton nepatvirtintų nebeskirsiąs kitų kunigų lenkiškiems pamokslams cenzūruoti.

Naujos taisyklės apie pamokslų sakymą ne tiktai atgaivino cenzūrą, bet taipogi apribavo skaičių kunigų, turinčių teisę sakyti pamokslus.[1]) Vidaus dalykų ministeris, susitaręs su Vilniaus generalgubernatorium, remdamasis aukščiausiais liepimais 1832, 1852 ir 1853 metų, nustatė tokias taisykles pamokslams sakyti: a) katalikų kunigai jokiu būdu pamoksluose neturi liesti politikos, taip pat draudžiama sakyti apie stačiatikių ir kitas tikybas; b) teisė mokinti žmones parapinėse bažnyčiose priguli tiktai klebonams; c) jei prie filijinės bažnyčios yra parapija ir vedamos metrikų knygos, tai tokios bažnyčios klebonas turi teisę sakyti pamokslus; d) gimnazijų kapelionai tegali mokinti vien mokinius ir tai su gimnazijos vyresnybės žinia ir šventomis dienomis; e) pamokslai leidžiama sakyti bažnyčiose tiktai nedėliomis ir ne daugiau, kaip vieną kartą per dieną. Nedėliomis vieton pamokslo galima išguldinėti katekizmas arba aiškinti Evangėlija, naudojantis Bialobrzeskio vadovėliu, o šventėmis galima sakyti Filipeckio pamokslai; f) sakyti savus pamokslus tegali kunigai, turintys mokslo laipsnius, ir tai po cenzūros peržiūrėjimo.

Valančius negalėjo pripažinti tokių taisyklių, kuriomis atimama kunigams pamatinės jų teisės žmones mokinti. Savo atsakyme Kauno gubernatoriui[2]) citatomis iš Šventojo Rašto išrodinėjo, jog Dievo žodžio skelbimas tai — pirmiausioji Bažnyčios priedermė, ir taisykles apie tos priedermės atlikimą nustatanti pati Bažnyčia. Jisai negalįs užginti kunigams pamokslus sakyti. Dažnai klebonai del senatvės, ligos arba išvažiavimo patys negali sakyti pamokslo, ir, jei užginti kamendoriams sakyti, žmonės paliktų be pamokinimo. Pamokslų skaitymo iš knygos neužtenką. Aukščiausiuose liepimuose, kuriais paremta naujos taisyklės, nei kamendoriams, nei filijalistams nedraudžiama žmonių mokinti. Užuot pamokslus skaičius iš knygos, leidžiama ir savi sakyti, peržiūrėjus juos dvasiškąjai vyresnybei. „Del šių priežasčių, baigia Valančius, Tamsta teiksies pripažinti, jog aš visai neturiu teisės užginti pamokslų sakymo kamendoriams ir filialistams, kurie neveda metrikų knygų, ir tokiu būdu daugiau negu pusei visų vyskupijos kunigų atimti teisę žmones mokinti priešingai pamatiniems Bažnyčios ir paties Dievo įstatymams, su dideliu dvasišku nuostoliu; todel prašau Tamstą išsirūpinti pas aukštesniąją vyresnybę atmainymą tų taisyklių ir palikti lig šiol buvusiąsias.“ Gubernatorius atsakė,[3]) jog taisyklės, kuriomis apribojama kunigų teisė pamokslus sakyti,

[1]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 18. IX. 1868 Nr. 10850.
[2]) 5. X. 1868 Nr. 1927.
[3]) 7. X. 1868 Nr. 11859.

esančios laikinai išleistos. Tokios pat taisyklės esančios įvestos ir Pietų — Vakarų krašto gubernijose, kur prieš jas neprieštaravusi katalikų dvasiškija. Del pranešimo jisai pranešiąs apie vyskupo prašymą generalgubernatoriui, tačiau prašąs, nelaukiant naujų įsakymų, pasirūpinti, kad pirmiau išleistosios taisyklės būtų dvasiškijos pildomos. Išsikalbinėjimai nežinojimu nesulaikysią vyriausybės nuo smarkių bausmių už tų taisyklių peržengimą. Generalgubernatorius, kaip galima buvo numanyti, ne tiktai neatmainė taisyklių apie pamokslų sakymą, bet dar pranešė, jog už jų nesilaikymą kunigai busią skaudžiai baudžiami, ir patsai vyskupas busiąs traukiamas atsakomybėn.[1]) Valančius tačiau nesutiko paskelbti kunigams tų taisyklių, ir vietinė administracija, negalėdama jo priversti jas paskelbti, šaukėsi į vidaus dalykų ministerį, kurs del to dalyko rašė[2]) Valančiui, aiškindamas, jog sumažinta skaičius kunigų, turinčių teisę pamokslus sakyti tam tikslui, kad mažesnis pamokslininkų skaičius lengviau būtų prižiūrėti. Kad tos taisyklės neatimančios iš katalikų galimybės Dievo žodį klausyti, aiškiai esą matyti iš to, jog visi Vakarų krašto vyskupijų viršininkai, išskyrus Valančių, be *prieštaravimo* priėmę tas taisykles. Žmonių mokinimas kiekvienoje parapijoje visiškai esąs aprūpintas suteikimu klebonams teisės sakyti savus pamokslus, peržiūrėtus dvasiškosios vyresnybės. Jeigu klebonai del senatvės arba ligos negalį sakyti pamokslų, tai Valančius, išpildęs vyriausybės reikalavimą, vadinasi, paskelbęs tas taisykles, galįs pristatyti gubernatoriui sąrašą tų kunigų, kuriems vyskupas ketinąs leisti pamokslus sakyti vieton klebonų, ir vyskupo prašymas busiąs išklausytas. Todel ministeris reiškia viltį, jog po šio paaiškinimo Valančius išpildysiąs ištikimo pavaldinio priedermę padėti vyriausybei tvirtinti krašte ramumą.

Taigi, Valančiui nesutinkant paskelbti naujų taisyklių, vyriausybė padarė jose vieną išimtį, kuri žymiai griovė visų taisyklių reikšmę. Valančiui leista sustatyti sąrašas kunigų, kurie, kaipo klebono pavaduotojai, gautų teisę pamokslus sakyti. Kauno gubernatorius, pranešdamas Valančiui apie tą vidaus dalykų ministerio padarytą išimtį, prašė atsiųsti sąrašą kamendorių, kuriems vyskupas duos leidimą sakyti pamokslus vieton senų ir ligotų klebonų.[3]) Valančius atrašė[4]): „kad šiek tiek būtų aprūpintas žmonių mokinimas bažnyčiose, neturi būti draudžiama sakyti pamokslai: a) visiems filijalistams, delto kad kiekviena filija turi savo parapiją; b) kamendoriams, esantiems prie dekanų ir klebonų, skiriamų deputatais teismo ir tyrinėjimo dalykuose, o taipogi kamendoriams arba, kaip pasakyta taisyklėse, viceklebonams apskričių miestuose;

[1]) Kauno gubernatorius Valančiui 18. X. 1868 Nr. 12479.
[2]) 20. XI. 1868 Nr. 2343.
[3]) 13. XII. 1868 Nr. 14 33.
[4]) 23. XII. 1868 Nr. 2781.

c) kamendoriams tų bažnyčių, kur klebonai del senatvės arba silpnos sveikatos patys retai tegali sakyti pamokslus arba visai negali atlikti tos priedermės. Tokių klebonų sąrašą čionai pridedu; d) pagalios, laikinai susirgus klebonui, išvažiavus arba del kokios kitos priežasties negalint pasakyti pamokslo, o taipogi per didesnes šventes leisti kamendoriui pavaduoti kleboną pamokslo sakyme.

Taip aprūpinus žmonių mokinimą, aš ketinu įsakyti kunigams, sakant pamokslus, aiškinti dalykus grynai tikybinius ir neliesti politikos (nuo maišto metų ir nebuvo tokio atsitikimo), šventomis dienomis ir nedėliomis išguldinėti Evangeliją arba sakyti pamokslą, naudojantis po senovei Praniausko knyga, delto kad taisyklėse parodytieji pamokslams Bialobrzeskio ir Filipeckio vadovėliai lenkiški. Kunigams, kurie nepriguli prie viršuje paminėtųjų kategorijų, aš ketinu pranešti, jog vyriausybė nenori, kad jie sakytų pamokslus".

Taigi Valančius, naudodamasis vidaus dalykų ministerio padaryta išimtim taisyklėse apie pamokslų sakymą, išgriovė visai pačias taisykles. Tai pamatė ir vietinė administracija. Kauno gubernatorius Obolenskis, atsakydamas į viršuje paduota Valančiaus propoziciją, rašė[1]) negalįs pripažinti, kad ji ištiesų būtų daroma. Tos taisyklės nebuvusios Valančiui paduotos kaipo sumanymas, kaip Valančius teikęsis išsitarti, bet buvusios vyskupui praneštos būtinai pildyti ir paskelbti kunigams. Todel jisai dar kartą prašąs neatidėliojant išpildyti vyriausybės reikalavimą ir neversti gubernatoriaus prie nemalonaus reikalo duoti kunigams įsakymus be vyskupo. Laukdamas Valančiaus greito ir kategoriško atsakymo, gubernatorius prašo atsiųsti sąrašą kamendorių, kuriems vyskupas ketina duoti teisę sakyti pamokslus vieton klebonų. Valančius negreitai, tiesa, bet kategoriškai, atsakė[2]): „Mano pristatytus paaiškinimus, kam iš kunigų nereikėtų drausti pamokslus sakyti, Tamsta sakais negalįs pripažinti ištiesų daromais, jie panaikiną reikšmę taisyklių, sustatytų susitarus vidaus dalykų ministeriui su generalgubernatorium. Bet Tamsta taipogi negalėsi to nepripažinti, jog ta mano propozicija buvo būtina sąlyga aprūpinti žmonių mokinimui. Nereikalingas daiktas būtų išrodinėti, jog esti tokių atsitikimų, kada klebonas del ligos, senatvės, ar kitos kokios priežasties patsai negali pasakyti pamokslo. Tie klebonai, kurie paskirti deputatais, o taipogi dekanai, dažnai del tarnystos reikalų turėdami išvažiuoti, dar labiau negali pasakyti pamokslo. Filialistai ne visi veda metrikų knygas, bet visi turi savo cirkulus (filijų parapijas). Į visas filijų bažnyčias susirenka žmonės į pamaldas, todel ir filialistai visi šventomis dienomis ir nedėliomis turi sakyti

[1]) 28. XII. 1868 Nr. 15258.
[2]) 9. I. 1869 Nr 71.

pamokslus. Neleidžiant daryti tų išimčių iš taisyklių apie pamokslų sakymą, nebelieka kaip aprūpinti žmonių mokinimas. Ir Tamsta teiksies pamatyti, jog mano propozicija nedrausti pamokslų sakymo filialistams ir kamendoriams, esantiems pas dekanus, o kai kuriuose atsitikimuose ir pas kitus klebonus, visai teisinga. Drauge siunčiu Tamstai sąrašą kamendorių, kuriems del klebonų senatvės arba silpnos sveikatos reikėtų leisti sakyti pamokslai, taipogi sąrašą kamendorių, esančių pas dekanus ir klebonus deputatus." Sąraše parodyta 14 kamendorių pas dekanus, 12 pas klebonus deputatus ir 20 pas ligotus klebonus. Miestų kamendoriai į tą sąrašą neįtraukti, jiems ir be to taisyklės leidė sakyti pamokslus.

Ar Valančius paskelbė kunigams taisykles apie pamokslų sakymą, susekti neteko. Regis, jos nebuvo bent pilnai paskelbtos, kaip matyti iš tokio Senųjų Varnių kamendoriaus kunigo Januškevičiaus raporto [1]): „Pristovas Ponomarevskis 5 kovo 1874 Nr. 1247 davė man paklausimą, kieno leidimu kovo 4 ir 5 d. aš sakiau pamokslą Naujųjų Varnių bažnyčioje, delto kad pamokslai sakyti teesą leista tiktai klebonams. Nuo 22 gegužės 1864 metų tarnavau abejose parapijose: Senuosiuose Varniuose nuolat, Naujuosiuose Varniuose iškilmingosioms dienomis sakydavau pamokslus, ir niekas man nepranešė, kad pamokslus sakyti tegalima klebonams, tai aš, naudodamasis vyriausybės paskirtomis pamokslams knygomis, 4 ir 5 kovo del nesveikatos vietinio klebono sakiau pamokslus Naujųjų Varnių bažnyčioje."

Taigi naujos taisyklės apie pamokslų sakymą, matyti, Valančiaus ir nebuvo paskelbtos bent taip, kaip to reikalavo vyriausybė; tačiau jos gyvenime buvo įvestos. Patsai Valančius savo cirkuliare 1870 metais rašė [2]): „Pagal dabartines taisykles apie pamokslų sakymą nedėliomis galima išdėstinėti katekizmas arba aiškinti Evangelija, naudojantis Bialobrzeskio knyga, kurios III ir IV dalys siunčiama." Be to archive randasi dokumentų, kuriais Valančiaus prašoma tam ar kitam kamendoriui, susirgus klebonui, leidimo sakyti pamokslus, o taipogi svietiškosios vyriausybės leidimai (arba kartais neleidimai) nurodytiems kamendoriams sakyti pamokslus vietoj klebonų.

Vadovėliai pamokslams. Po 1863 metų vyriausybei ėmus vėl smarkiau reikalauti, kad kunigai nesakytų savų pamokslų, iškilo pamokslams vadovėlių klausimas. Kauno gubernatorius rašė Valančiui [3]): „Kolegija 1852 metais buvo įsakiusi įvesti griežtą pa-

[1]) 7. III. 1874 Nr. 2.
[2]) 17. VIII. 1870 Nr. 1427—1440.
[3]) 25. XI. 1864 Nr. 16022.

mokslų cenzūrą; tačiau lig šiol atsikartoja atsitikimai, kad kunigai leidžia sau sakyti pamokslus išsireiškimais, turinčiais dvejopą prasmę. Generalgubernatorius, atmindamas, jog vykinant Aukščiausiąją valią, buvo nutarta išleisti žemaitiškas spausdintų pamokslų rinkinys, pareikalavo pranešti, ar įvykinta tas Kolegijos sumanymas Kauno vyskupijai, ir teikėsi įsakyti, kad išreikalaučiau iš Tamstos išleistų ir esančių vartojime pamokslų". Vyskupas atsakė [1]), jog pamokslų sakyme kunigai laikosi Praniausko vadovėlio, o katekizmo aiškinime — knygos Guilois (lenkiška, keturi tomai). Guilois katekizmo vieną ekzempliorių Valančius pristatė gubernatoriui. Buvo ketinta jį išversti į lietuvių kalbą. Bet tas sumanymas neįvyko. Seniau atspausdintos Praniausko knygos daugelis kunigų irgi neturėjo, todel vyriausybė būtinai spyrė, kad Valančius pagamintų lietuviškus vadovėlius pamokslams sakyti, būtent, išverstų Bialobrzeskio ir Filipeckio pamokslus, pripažintus oficialiais vadovėliais visoms vyskupijoms. Pagalios lietuviškas jų vertimas buvo pagamintas. Vyriausybė atspausdino juos Vilniuje rusiškomis raidėmis. Vadinasi jie: Ишгульдишай Швенту Евангелію антъ вису недѣлю иръ швенчію иштису мету.

Pirmoji dalis turi Valančiaus aprobatą 30. XII. 1865, antroji, trečioji ir ketvirtoji 8. I. 1866. Bet vyriausybė, matyti, ir tuos oficialius savo leidinius ilgai palaikė, kol percenzūravo ir perrašė rusiškomis literomis. Pirmoji, antroji ir trečioji dalis turi vyriausybės cenzūrą 17. X. 1868, ketvirtoji 1. III. 1870 m. Pirmoji ir antroji dalis išleista 1869 metais, trečioji ir ketvirtoji 1870 m.

Kauno gubernatorius pranešė Valančiui, jog I ir II dalis išsiuntinėjamos kunigams, III ir IV būsiančios paskui atspausdintos ir išsiuntinėtos. Valančius tačiau nenorėjo įvesti praktikos, kad vyriausybė siuntinėtų stačiai kunigams dvasiškas knygas, kuriomis jie turi naudotis, todel išleidė į vyskupiją cirkuliarą [2]), pranešdamas, jog netrukus pavietiniai ispraunikai įteiksią kunigams Bialobrzeskio ir Filipeckio pamokslus, atspausdintus žemaitiškai rusiškomis raidėmis. Numanydamas, jog dvasiškija nenorės priimti tos knygos ne nuo savo vyresnybės, laikąs reikalingu daiktu perspėti, jog šiuo kartu tokiu būdu išsiuntinėtus pamokslus leidžiąs kunigams priimti, bet ateityje visados dvasiško turinio knygas panašiuose atsitikimuose kunigai tegalį priimti tiktai nuo vyskupo. Tą pačią dieną del to paties dalyko Valančius rašė Kauno gubernatoriui [3]): „Pagal Bažnyčios įstatus, dvasiško turinio knygos vartojama tiktai, peržiūrėjus jas vyskupui, ko reikalauja ir valstybė įstatai (t. XI str. 54)". Todel trečiosios ir ketvirtosios pa-

[1]) 1. XII. 1864 Nr. 1864.
[2]) 6. IV. 1870 Nr. 705—720.
[3]) 6. IV. 1870 Nr. 731.

mokslų dalies gubernatorius patsai nebesiuntinėjo kunigams, atsiuntė jas Valančiui dovanai išdalyti kunigams. Tos knygos turėjo būti oficialiais pamokslų vadovėliais. Mirus kunigui, jo ekzempliorius turėjo būti pristatytas vyskupo raštinei ir įteiktas kunigui, paskirtam į mirusiojo vietą[1]). Kai kurie kunigai visai nepriėmė tų pamokslų. Šeduvos dekanas kun. Mieškauskas, grąžindamas 7 ekzempliorius III ir IV dalies, pranešė vyskupui, kad kai kurie kunigai, nemokėdami rusiškomis raidėmis skaityti, jų nepriėmę[2]).

Bylos del pamokslų. Vyriausybei uždėjus smarkią cenzūrą ant pamokslų, pagaminus knygas, iš kurių kunigai turėjo sakyti pamokslus, beliko įsakyti policijai, kad ji, atėjus su pamokslų knyga į bažnyčią, klausytųs, ar kunigas tikrai iš knygos skaito savo pamokslus. Yra faktų, parodančių, kad policija tikrai kontroliuodavo, ar tikrai kunigas iš knygos sako pamokslus, bet visos policiškos priemonės savo tikslo nepasiekė. Kunigai del nešimosi nešdavosi į sakyklą oficialį pamokslų vadovėlį, bet pamokslus savotiškai sakė, ir labai sunku sukontroliuoti, ar iš vadovėlio kunigas sako, nors kontroliuoti mėginta. 1868 metais Kauno gubernatorius rašė Valančiui[3]): „Gavau žinoti, jog kai kurie Kauno gubernijos kunigai savo pamoksluose leidžia sau nesilaikyti žinomų Tamstai vyriausybės patvirtintų vadovėlių ir pareiškia kažikokią neaiškią viltį, kad netrukus pasibaigsią persekiojimai arba vargai ir prispaudimai, katalikų Bažnyčia laimėsianti, ir apskritai kažikoks jų dalykas turėsiąs pasisekimą. Ta prasmė pridengiama neaiškiais žodžiais, tačiau klausytojai gerai ją suprantą, ypatingai moterys be jokios, regis, priežasties raudojimais išreiškią niekuo neišaiškinamą sielvartą, kalbant apie nelaimes, kurios ištiko izraelitus Aigypto nelaisvėje. Kunigai, piešdami tokiuose pamoksluose katalikų Bažnyčios labai sunkią padėtį ir sakydami apie prispaudimus, kuriuose esanti dabar katalikų Bažnyčia, labai aiškiai suprantamais priminimais verčia savo parapijiečius tuos pramanytus suvaržymus ir persekiojimus pripažinti vyriausybei. Tamstai geriau, negu kam kitam, žinoma, jog mūsų vyriausybė ne tiktai niekuomet nepersekiodavo tikybos, bet, priešingai, visados kiekvienai krikščioniškai tikybai, kurią išpažįsta jos pavaldiniai, rodydavo jai priderančią pagarbą. Bet drauge Tamsta gerai suprasi, jog joki vyriausybė negali ir neturi leisti, kad po tikybos priedanga būtų keliama žmonėse svetimi tikybai politikos ir revoliucijos geiduliai. Kadangi negalima leisti tokios žmones kurstančios pamokslų pakraipos, tai Tamsta, negaišdamas, priminsi

[1]) 1. VII. 1870 Nr. 8600.
[2]) 18. V. 1871 Nr. 237.
[3]) 11. I. 1868 Nr. 282.

savo dvasiškijai, jog tokie kunigai, kurie leidžia sau pamoksluose mokinti, raginti arba net neaiškiai išsitarti viršuje paminėtu krypsniu, tuojau bus mano paduodami aukštesnei vyresnybei, kad jiems būtų atimta kunigystė ir kad jie būtų administrativiu būdu išvežami iš krašto. Apie įsakymą, kurį Tamsta teiksies padaryti del šio dalyko, nuolankiausiai prašau man pranešti". Į tą gubernatoriaus raštą Valančius atsakė[1]) pranešęs dvasiškijai apie gubernatoriaus rašto turinį.

Kauno gubernatorius skundėsi Valančiui[2]), kad Pakruojo kamendorius Vaškevičius sakęs savo pamokslą iš atminties, laikydamas knygą rankoje. Turinys jo buvęs toks, kad jis galima kitaip suprasti. Gubernatorius perspėja, kad, jei kunigas Vaškevičius vėl peržengsiąs taisykles apie pamokslų sakymą, tai gubernatorius busiąs priverstas prašyti jo atstatymo nuo vietos.

Ant Naumiesčio klebono kunigo Lendzevičiaus buvo uždėta 70 rublių pabaudos už tai, kad jisai sakęs savo pamokslą. Rietavo dekanas kunigas Beresnevičius pranešė vyskupui, kad peržiūrinėjęs Lendzevičiaus pamokslo rankraštį ir atradęs, kad jisai žodis į žodį sutinka su Praniausko vadovėliu. Prie tos progos dekanas pridėjo, jog netiktai Naumiestyje, bet ir visur žandarmai reikalaują, kad pamokslai būtų sakomi iš knygos. Vyriausybė labai varžanti kunigus pamokslų sakyme. Valančius prašė nuimti nuo kunigo Lendzevičiaus pabaudą, bet gubernatorjus atsakė[3]). jog, praėjus laikui, nebegalima susekti, ar tikrai sakyta tas pats pamokslas, kurį vyskupas atsiuntė gubernatoriui, todel ir pabaudos negalįs nuimti.

Vyriausybė, kaldama tokius pančius žodžio laisvei, užmiršo svarbiausią daiktą, butent, jog faktai visados garsiau kalba, negu žodžiai, jog juo labiau suvaržyta žodžio laisvė, juo didesnį įspudį daro kiekvienas žodis, net neaiški aliuzija, ir jokios taisyklės negalėjo užtrinti to įspūdžio, kurį darė patsai faktas — nuolatinis tikėjimo laisvės varžymas. Tačiau kunigams taisyklės apie pamokslų cenzūrą visgi buvo didelis suvaržymas pamokslus sakant, kol pagalios pati vyriausybė pamatė priėjusi prie absurdo. Pamokslų cenzūra, kaip ir daugelis kitų panašių bereikalingų, nepasiekiančių savo tikslo suvaržymų, buvo atmainyta delto, kad ji buvo neįvykdoma.

Rusų kalba pamaldose.

Tvirčiausiu pylimu, suturinčiu rusinimo politikos užplūdimą Lietuvoje, buvo katalikų Bažnyčia. Lietuvių kalba, išvaryta iš

[1]) 6. II. 1868 Nr. 304.
[2]) 5. VIII. 1870 Nr. 8675.
[3]) 13. I. 1866 Nr. 485.

mokyklų ir visų valdžios įstaigų, viešai teskambėjo bažnyčiose. Vyriausybė mėgino įvesti lietuviams rusų kalbą ir į bažnyčias, bet Valančiaus griežtas pasipriešinimas pačioje pradžioje užkirto kelią rusinimui per Bažnyčią.

Prie Mikalojaus I vyriausybė, bijodama, kad katalikų Bažnyčia, vartodama pamaldose rusų kalbą, nepatrauktų prie savęs rusų stačiatikių, buvo uždraudusi rusų kalbos vartojimą katalikų Bažnyčioje (Aukščiausias įsakymas 15. VII. 1848 m.). Paskui bet gi vyriausybė permainė savo nuomonę. 1869 metais tapo atmainyta uždraudimas vartoti katalikų Bažnyčioje rusų kalbą [1]). Tuo norėta pirmiausiai atskirti nuo lietuvių ir lenkų katalikų baltarusius katalikus, rusų kalba surišti juos su rusų kultūra, cerkve. Kadangi įvedama buvo ne baltarusių, bet rusų kalba, tai ta priemonė buvo atkreipta ir prieš baltarusių katalikų tautystę, ir prieš jų tikybą. Tuo labiau netiko rusų kalba pamaldose lietuviams katalikams. Del aiškiai kyšančių politinių motyvų Vyskupas Valančius ir pasipriešino rusų kalbos įvedimui katalikų bažnyčiose Lietuvoje.

Del rusų kalbos įvedimo katalikų pamaldose Kauno gubernatorius kreipėsi į Valančių su tokiu raštu [2]): „Ciesorius, tėviškai besirūpindamas savo ištikimais pavaldiniais be tikėjimo skirtumo, norėdamas, kad tie iš jų, kurie savo gimtine kalba laiko rusų kalbą toje ar kitoje jos tarmėje, turėtų teisę naudotis ja savo tikybos dalykuose, 25 gruodžio 1869 maloningai teikėsi atmainyti Aukščiausiąjį liepimą, kuriuo buvo užginta sakyti pamokslai rusiškai kitų tikybų bažnyčiose, ir leido vartoti rusų kalbą pamaldose ir, aplamai, tikėjimo dalykuose kitatikiams. Suprantamas daiktas, jog, tą leidimą taikinant katalikų pamaldose, jų bažnytinė kalba palieka lotyniškoji, ir leidimas paliečia tiktai pridedamąsias pamaldas, vadinasi, tas pamaldų dalis, kur, vietoje lotyniškosios kalbos, vartojama jau kitos kalbos ir tarmės, kaip antai: vokiškoji, prancūziškoji, lenkiškoji, latviškoji ir tt. Vyskupijų viršininkai, matydami naudą įvedimo rusų kalbos pamoksluose ir pridedamosiose pamaldose arba gaudami prašymų del rusų kalbos įvedimo nuo parapinių kunigų, del visų tų prašymų turi pristatyti savo nuomonę į vidaus dalykų ministeriją, kuriai Aukščiausiuoju liepimu pavesta galutinis tų klausimų rišimas. General-adjutantas Potapovas prašo manęs apie ateinančius pas mane tokius prašymus ar tai nuo kunigų, ar tai nuo parapijiečių, pranešti jam". Visa tai išdėstęs, Kauno gubernatorius prašė Valančiaus pranešti savo nuomonę apie naudingumą įvedimo rusų kalbos toje ar kitoje vietoje, o taipogi duoti žinią

[1]) 25. XII. 1869.
[2]) 8. III. 1870 Nr. 3114.

apie visus prašymus, ateinančius del to dalyko pas vyskupą. Apie tą patį įsakymą praneša Valančiui ir Kolegija.

Kaip matyti iš to pranešimo, vyriausybė pati nesitikėjo, kad atsirastų vyskupų, kurie panorėtų įvesti rusų kalbą katalikų pamaldose. Visa jų viltis buvo tame, kad gali pavykti vienoje ar kitoje vietoje atrasti kunigų, kurie sutiks paduoti prašymą del įvedimo rusiškųjų pamaldų bažnyčiose, arba kame nors parapijose sudaryti savo šalininkų kuopas. Tuomet vyriausybė, jų prašymus palaikydama, būtų galėjusi įsikišti į tą dalyką ir versti vyskupus įvesti rusiškas pamaldas.

Tuo tikslu spausdintas įsakymas, atmainantis draudimą sakyti rusiškus pamokslus katalikų bažnyčiose, buvo išsiuntinėtas apskričių viršininkams ir taikos tarpininkams. Vilniaus gubernatorius liepia žinią apie tą leidimą paskleisti tarp katalikų gyventojų, kad jie, norėdami klausyti bažnyčiose pamokslų ir pridedamųjų pamaldų rusų kalba, galį paduoti raštu tam tikrus pareiškimus. Kauno gubernatoriaus cirkuliaras neįsako skelbti apie tą leidimą [1]). Ta taktiką turėjo bent kiek pasisekimo Vilniaus ir Minsko gubernijose. Žemaičių vyskupijoje tokių prašymų vyskupui nebuvo atsiųsta. Valančius atrašė [2]), kad priemonė, turinti tikslą aprūpinti reikalus gyventojų, kalbančių rusiškai, negalinti būti taikoma Žemaičių vyskupijoje, kurios gyventojai kalbą beveik išimtinai savo gimtine lietuviškąja kalba ir rusiškosios kalbos nevartoją. Be to, įvedimas naujos kalbos vartojimo bažnyčioje perviršijąs vyskupo valdžią, todel ir del paminėtojo Kolegijos įsakymo jisai jokių paliepimų duoti negalįs.

Bet gi atskiri valdininkai, rodydami savo uolumą, mėgino primesti ir lietuviams katalikams jų bažnyčiose rusišką kalbą. Šiaulių apskrities viršininkas raportavo 1870 m. gubernatoriui, jog pulkininkas Mračkevičius ne kartą graudojęs, kad katalikai, nesuprantantys žemaitiškai, išeiną iš bažnyčios. Jis kreipęsis į kunigus, bet kunigai atsakę, kad rusiškos pamaldos ir pamokslai uždrausti. Dabar gi, parodžius kunigams to draudimo atmainymą, jie saką, jog parapijos dauguma nesuprantanti rusiškai. Tuo tarpu Šiaulių valsčiaus valstiečiai, kaipo arti miesto gyvenantys, beveik visi šneką rusiškai, daugelis jų neretai užeiną per pamaldas į stačiatikių cerkvę ir meldžiasi, kas rodo, kad jie neatsisako klausyti Dievo žodžio tėvynės kalba. Kunigai esą visados priešinsis rusų kalbos įvedimui pamaldose ir neduosią galimybės klausyti Dievo žodžio Kamos pulko kareiviams ir gimnazistams, kurių 80 katalikų nesupranta žemaitiškai. Šiaulių apskrities viršininkas prašo gubernatoriaus išgauti leidimą, kad Šiaulių bažnyčioje

[1]) Kga.
[2]) Jo raštas Kolegijai 15. VII. 1870 Nr. 1270.

kareiviams ir gimnazistams būtų laikomos pamaldos rusiškai. Tada, galima esą tikėtis, ir kitos bažnyčios paseksią Šiaulių bažnyčios pavyzdį, nes kariuomenė stovinti taip pat Viekšniuose, Papilyje, Kuršėnuos, Gruzdžiuose ir Šeduvoje.[1]) Kauno gubernatorius atsakė,[2]) kad norintieji įvesti rusų kalbą ir papildomąsias pamaldas bažnyčioje turį paduoti pareiškimą raštu, kaip tai įsakyta cirkuliaru 11. III. 1870 Nr. 3205. Norinčių paduoti tokį pareiškimą, matyti, neatsirado, todel ir rusų kalba Žemaičių vyskupijoje niekur nebuvo įvesta bažnyčiose.

Sumaniusi įvesti rusų kalbos vartojimą katalikų pamaldose, vyriausybė tam sumanymui vykinti pagamino ritualą su rusišku tekstu ir mėgino jį primesti kunigams. Vilniaus generalgubernatorius pranešė Valančiui[3]), kad, susitarus su vidaus dalykų ministeriu, buvę pripažinta naudingu daiktu išleisti katalikišką ritualą, pakeičiant jame lenkiškąjį tekstą rusišku. Vertimas buvęs patvirtintas Kolegijos ir Mogilevo vyskupijos valdytojo vyskupo Staniauskio. Siųsdamas Valančiui to ritualo ekzempliorių: kiekvienam kapitulos sąnariui, dvasiškiems deputatams į teismo įstaigas, visiems parodytiems šių metų rubricėlėje Kauno gubernijos klebonams, kamendoriams, mansijonieriams, filijalistams, altaristams, o taipogi po vieną kiekvienai vakuojančiai vietai, paminėtai rubricėlėje, viso labo 744 ekzempliorius, generalgubernatorius prašo išdalyti tuos ekzempliorius kam priguli, paliekant savo žinioje tuos ekzempliorius, kurie skiriami vakuojančioms vietoms, kad jas užimant būtų įduodamas ir ritualas naujai skiriamam kunigui, ir atsiųsti sąrašą tų kunigų, kuriems bus įteiktas ritualas.

Vieton prašomo kunigų sąrašo Valančius nusiuntė generalgubernatoriui tokį savo atsakymą[4]): „Pagal Bažnyčios įstatus apie liturgijos knygas, paskelbtus popiežių Pijaus V, Klemenso VIII, Urbono VIII ir Grigaliaus XIV nevalia tose knygose daryti nei mažiausių permainų ir vyskupai turi rūpestingiausiai prižiūrėti, kad naujuose tų knygų leidimuose nebūtų jokių priedų, nei sutrumpinimų, nei permainų rubrikose arba žodžiuose ir kad jie žodis į žodį sutiktų su originaliais leidimais. Už nepriežiūrą, tuo labiau už leidimą permainų arba priėmimą permainytų leidinių jie smarkiausiai baudžiami dvasiškomis bausmėmis *suspensionis a divinis* ir *interdictu ab ingressu* ecclesiae, vadinasi, uždraudimu laikyti šventas priedermes ir įeiti į bažnyčią. Tamstos man atsiųstame ritualo leidime praleista lenkiškasis tekstas, o įdėtas rusiškas, taigi padaryta dvi svarbi permaini, kurių nei vyskupas, nei provincijos susirinkimas be Bažnyčios Galvos sutikimo leisti negali, tuo labiau,

[1]) Slaptas raportas 28. III. 1870 Nr. 266 Kga.
[2]) 6. V. 1870 Nr. 5714 Kga.
[3]) 8. III 1870 Nr. 2806.
[4]) 30. III. 1870 Nr. 682.

jog su tomis permainomis sujungta ir įvedimas naujos kalbos į liturginį vartojimą. Todel aš neturiu teisės nei priimti, nei skleisti, nei leisti dvasiškijai vartoti paminėtąjį ritualo leidimą. Kiekvienas mano šiame dalyke įsakymas, priešingas Bažnyčios įstatymams, užtrauktų ant manęs paminėtąsias dvasiškas bausmes, ir dvasiškija neturėtų teisės vykinti tokio mano įsakymo, kad neužsitrauktų tų pačių bausmių".

Taip Valančius pačioje pradžioje pasipriešino mėginimui primesti savo vyskupijos katalikams rusiškosios kalbos vartojimą Bažnyčios apeigose. Atsiųstieji ritualo ekzemplioriai nebuvo kunigams išsiuntinėti ir lig šiol tebeguli Vyskupo rūmų pastogėje.

Mėgindama įvesti rusų kalbos vartojimą pamaldose, vyriausybė įsakė rubricėlėje spausdinti maldą už carą rusiškai. Pradžioje Valančius nenorėjo sutikti, aiškindamasis[1]) tuo, jog spausdinti rubricėlėje rusišką tekstą nėsą kito tikslo, kaip tiktai tas, kad jis būtų kalbamas bažnyčioje. Jisai gi neturįs teisės įvesti bažnyčioje naujos kalbos vartojimo, todel negalįs nei spausdinti tos maldos rubricėlėje rusiškai. Spausdinant rubricėlę 1868 ir 1869 metams, rusiška malda už carą buvo įdėta cenzoriaus įsakymu spaustuvei, bet 1870 metais jos nebeatspausdinta. Protestavo prieš tai Kauno gubernatorius[2]), aiškindamas, kad toki permaina ypatingai netinkanti dabar, kada Aukščiausiai esą leista rusiškos kalbos vartojimas ir katalikų pamaldose. Bet Valančius gal del to dabar ypatingai ir užsispyrė nebespausdinti rusiškos maldos rubricėlėje. Gubernatorius paduoda išėjimą spėjimu, kad tai atsitikę per spaustuvės apsirikimą, ir prašė Valančiaus įsakyti, kad maldos už ciesorių būtų kiek galima greičiau atspaudintos rusiškai skyrium ir, kaipo priedas, išsiuntinėtos tiems asmenims, kuriems buvo išsiuntinėta rubricėlė. Bet Valančius nesinaudojo pakišama proga kaltybei suversti ant spaustuvės, bet klausimą pastatė principialiai, rašydamas Kauno gubernatoriui[3]), kad maldos už ciesorių Žemaičių vyskupijoje kalbamos lietuviškai arba lotyniškai, todel ir rubricėlėje jos spausdinamos tomis tiktai kalbomis. Žemaičių vyskupijoje negalima esą įvesti pridedamųjų pamaldų rusiškai delto, kad visi beveik gyventojai kalbą išimtinai savo gimtine lietuviškąja kalba ir rusiškosios kalbos nevartoją. Todel nėsą jokio reikalo spausdinti maldų už ciesorių rusiška kalba. Aukščiausiai suteiktas 1869 metais leidimas vartoti rusų kalbą išleistas tiktai tiems katalikams, kurie savo gimtine kalba laiko rusiškąją, todel įvesti rusiškosios kalbos vartojimą Žemaičių vyskupijos bažnyčiose, kur gyventojų gimtine kalba lietuviškoji, būtų net prieštaravimu

[1]) 31. VIII. 1870 Nr. 1499.
[2]) 10. III. 1870 Nr. 3215.
[3]) 28. III. 1870 Nr. 673.

paminėtąjai Aukščiausiai valiai. Valančiui nesutinkant atspausdinti maldų už ciesorių rusiškai, general-gubernatorius patsai atspausdino lakščiukus su rusišku tekstu maldų už ciesorių ir per Kauno gubernatorių atsiuntė juos Valančiui, kad jisai išsiuntinėtų juos, kaipo priedą, tiems, kam buvo išsiuntinėta rubricėlė[1]). Ar išsiuntinėjo Valančius, nežinia.

Vyriausybei besirengiant įvesti rusų kalbą katalikų pamaldose, Valančius išsiuntinėjo savo kunigams cirkuliarą[2]), kuriuo įsakė liturgijoje griežtai laikytis rubrikų, maldas už ciesorių kaip įsakyta Bažnyčios vyresnybės atlikti ir, kas iš to išeina, kad niekas iš kunigų visai nedrįstų ar tai bažnyčioje, ar kitur kur įvesti jokios viešos maldų formos ir apeigos, nesančios paprotyje arba nepaskelbtos bažnyčios vyresnybės.

Kad toksai įsakymas galėjo būti reikalingas, parodė mėginimas laikyti pamaldas už ciesorių rusiškai Žeimelio filijoje. Paklaustas delto, matyti, smarkesnėje formoje Žeimelio filialistas raporte į Valancių „su nuoširdžiu pripažinimu savo nusidėjimo ir su šunišku paklusnumu" pasiaiškino į Valančiaus paklausimą 26. IV. 1869 No. 770, kad maldas už ciesorių atgiedojęs rusiškai iš nežinojimo, delto kad jos buvo atspausdintos rubricėlėje. Sakosi jo tikėjimas į visus dogmatus esąs nepajudinamas, niekuomet savo gyvenime nemanęs „praeparare se ad sacra aliena" (rengtis į svetimą tikybą). Pasirengęs esąs kentėti ir mirti del katalikų Bažnyčios. Nuoširdžiai gailėdamasis, jog tuo savo pasielgimu buvęs priežastimi papiktinimo, prašo atleidimo arba kitų pavydžiui nubaudimo, kurį su šunišku paklusnumu priimsiąs. Rasi delto incidento Valančius tuo labiau priešinosi vyriausybės reikalavimui spausdinti rubricėlėje rusiškąjį maldų už ciesorių tekstą.

Rengiant spaudon rubricėlę 1871 metais, Valančius pristatė rankraštį pataisytą, kaip reikalauta: antgalvis ir Kalendorius turėjo pridėtą rusišką vertimą, lietuviškos maldos už carą buvo perrašytos rusiškomis raidėmis, bet rusiško teksto tų maldų vis gi nebuvo. Už atkaklų priešinimąsi general-gubernatorius buvo pavedęs Kauno gubernatoriui[3]) uždėti Valančiui pabaudos 1000 rublių. Kauno gubernatorius, tuo tarpu nevykindamas tos propozicijos, pristatė general-gubernatoriui tokią savo nuomonę: pabaudos uždėjimas būtų tada tiktai naudingas, jei tuo būtų paveiktas vyskupo priešinimasis. Bet vyskupas Valančius mielu noru sumokėsiąs pabaudą ir galėsiąs pasirodyti katalikų pasauliui persekiojimo auka. Pinigus kunigai surinksią iš parapijų, vėl kurstydami valstiečius prieš Rusijos vyriausybę, skriaudžiančią vyskupą. Todel pabauda nevedanti prie tikslo. Vyskupas priešinsis, ir jo

[1]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 14. VI. 1870 Nr. 7696.
[2]) 26. III. 1869 Nr. 590—642.
[3]) 31. VIII. Nr. 201 Kga.

palikimas vyskupijoje mažinsiąs vyriausybės autoritetą. Todel gubernatorius pataria pagalios prašalinti vyskupą Valančių. Iš neseniai įvykusio ilgesnio pasikalbėjimo su vyskupu Valančium gubernatorius įsitikinęs, kad į Valančių neveikią gubernatoriaus paduodami aukštesni politikos motyvai, kad Valančius del senatvės, regis, daug nustojęs savo senųjų proto gabumų ir dabar esąs visiškoje įtakoje pavyskupio Beresnevičiaus, nors jo nemėgiąs ir bijąs. Tai spėjąs gubernatorius iš to, kad ant rytojaus po pasikalbėjimo su vyskupu atvykęs vyskupo slaptai siųstas seminarijos rektorius ir prašęs gubernatoriaus, kad nereikalautų iš vyskupo formalio sutikimo spausdinimui ateinančių metų rubricėlėje rusiškos maldos už carą, bet stačiai spausdinant rubricėlę Vilniuje įsakytų per cenzorių ją įdėti, kaip tai buvę padaryta laidose 1868 ir 1869 metų. Vyskupas prižadąs nesipriešinti, rubricėlę priimti ir išsiuntinėti į parapijas. Todel gubernatorius esąs tos nuomonės, kad piniginės pabaudos vyskupui nedėti, bet prieš vyskupo Valančiaus prašalinimą iš vyskupijos pirma atšaukti pavyskupį Beresnevičių [1]). General-gubernatorius Potapovas įsakė rusišką maldą už carą įdėti į rubricėlę, bet nepritarė Kauno gubernatoriaus sumanymui prašalinti Valančių iš vyskupijos. Vidaus reikalų ministeris padavė carui sumanymą prašalinti pavyskupį Beresnevičių del jo kenksmingos įtekmės į vyskupą Valančių ir Konsistoriją. Ciesorius pripažino, kad šiuo laiku, kada jau išsiųsta keletas aukštųjų dvasiškių, nepatogu Beresnevičių išsiųsti iš vyskupijos. Bet, kadangi nesą jokio reikalo, kad Kaune būtų du vyskupu, tai Beresnevičiui paskiriama gyventi Mintaujos miestas, esantis Žemaičių vyskupijoje, paduodant jį slaptai policijos priežiūrai. Beresnevičiui išvažiavus iš Kauno, general-gubernatorius įsakė jo bute padaryti griežčiausią kratą [2]).

Kai-kuriose bažnyčiose policija reikalavo, kad, pasibaigus pamaldoms, karaliaus dienomis vargoninkas išpildytų rusiškai Rusijos tautinę giesmę, bet, klebonams nesutikus, ir tasai paprotys nebuvo įvestas [3]).

Taigi Valančius nesutiko įvesti lietuviams katalikams pamaldų rusų kalba, nors delto gręsė jam rimtas pavojus būti išvežtam iš vyskupijos.

Bažnyčių ir kryžių statymas ir taisymas

Įstatai. 1845 metais vidaus dalykų ministerija išleidė įsakymą, kad net mažesnius bažnyčios taisymus, kuriems nereikia architekto

[1]) Raštas Kauno gubernatoriaus general-gubernat. 21. X. 1870 Nr. 323 Kga.
[2]) General-gubernatoriaus raštai Kauno gubernatoriui 30. XI. 70 Nr. 374 ir 3. XII. 70 Nr. 3447 Kga.
[3]) Raportai Tenenių, Kvėdarnos ir Andriejavo klebonų 1869 m.

planų, tegal daryti tiktai leidžiant aukštesnei vietinei vyriausybei, vadinasi, general-gubernatoriui. 1847 metais padarytoji Rusijos sutartis su papa pripažino katalikams teisę be kliūvinių taisyti savo bažnyčias, bet vyriausybė ir po tos sutarties laikėsi paminėtojo vidaus dalykų ministerijos įsakymo ir varžė bažnyčių taisymą. Mogilevo arkivyskupas Holovinskis, remdamasis paminėtąja sutartimi, paskelbė savo vyskupijos kunigams, jog tuose atsitikimuose, kada nemainoma bažnyčios plano ir fasado, ir taisymas atliekama ne iždo kaštu, gali bažnyčias taisyti, gavę vyskupo leidimą.[1]) Bet vyriausybė nenorėjo pripažinti tokio sutarties su papa aiškinimo: sutartis negalėjusi atmainyti 1845 metų įstato. Tačiau Holovinskiui pavyko 1852 m. gauti iš ciesoriaus Mykalojaus I šiuos palengvinimus bažnyčių statyme: 1. leista taisyti bažnyčias vyriausybės patvirtintose parapijose, neprašant kiekvieną kartą jos sutikimo; 2. neleista taisyti, o juo labiau statyti bažnyčių, kurios nepatvirtintos kaipo parapinės, be vyriausybės sutikimo; 3. neleista statyti naujų bažnyčių ir koplyčių be vyriausybės sutikimo[2]). Holovinskiui iškovojus teisę bažnyčias taisyti, Valančius išreiškė jam padėką, rašydamas[3]): „Drąsus Tamstos gynimas mūsų teisių bažnyčios taisymo ir pamokslų cenzūros klausimuose pripildė mano sielą neapsakomu džiaugsmu; šiandieną gi, Kolegijos liepime išskaitęs geriausiai su Bažnyčios teisėmis suderintą Tamstos išrišimą vyriausybės reikalavimų del maišytų moterysčių, išreiškiu Tamstai didžiausią padėką. Panašus iš mano pusės tokių klausimų rišimas buvo nedrąsus. Tas nedrąsumas dabar gaišta mano vyskupijoje, kada esmi palaikomas Tamstos autoritetu".

Bet Rusijoj paprastas daiktas, kad geriausieji, regis, ciesoriaus liepimai atmainomi aukštesniųjų valdininkų išaiškinimais. Taip atsitiko ir su įstatu apie bažnyčių taisymą. Vilniaus generalgubernatorius, siųsdamas Valančiui aukščiau paminėtąjį ciesoriaus palengvinimą,[4]) nuo savęs pridėjo: taisant kitatikių bažnyčias be vyriausybės leidimo reikia pasitenkinti vien jų palaikymu iš vidaus ir oro pusės tokioj padėtyje, kokioj pradžioje buvo, nieko nepermainant ir nepridedant. Vietinė vyriausybė to žiūrėsiant, neleisdama nė mažiausiame dalyke sauvalios, kaip antai, pristatymo aptvėrimo ir aplamai visokių permainų. Valančius to naujo suvaržymo kopiją nusiuntė vidaus dalykų ministeriui,[5]) bet tai, regis, nieko negelbėjo.

---

[1]) Holovinskio platus išdėstymas priežasčių, kodel negal buti draudžiama katalikams bažnyčių statymas.

[2]) Vidaus dalykų ministerio Bibikovo pranešimas Valančiui 24. X. 1852 Nr. 2601.

[3]) 30. XII. 1852.

[4]) 5. XI. 1852 Nr. 1332.

[5]) 15. XI. 1852 Nr. 2237.

Aukščiausiuoju liepimu 6. I. 1862 lig šiol buvusieji įstatai apie bažnyčių statymą buvo permainyti tuo, kad, duodant leidimą bažnyčiai statyti nebereikėjo stačiatikių cerkvės vietinės vyriausybės sutikimo. Šiaip jau visame tvirtume palikta įstatas, jog, statant bažnyčią, reikia gauti civilės vyresnybės leidimas,[1]) Tačiau griežtai to įsakymo nevisados laikytasi. 1862 m. Vilniaus general-gubernatorius klausė Valančiaus, kodel dvarininkas Krzyviec Venusave (Ežerėnų pav.) stato naują koplyčią,[2]) Valančius atsakė,[3]) davęs leidimą, remdamasis Kolegijos pranešimu 1857 m., kuriame pasakyta, jog ciesorius lig šiol buvusius įstatus papildęs tuo priedu: kitatikių bažnyčių taisymas, o taipogi naujų statymas vieton pasenusių arba sugriūvusių del kokio nelaimingo atsitikimo atliekamas dvasiškosios vyriausybės leidimu. Ši taisyklė tinkant filijinėms bažnyčioms ir koplyčioms, kurios buvo su vyriausybės leidimu pastatytos.

Po sukilimo 1863 metų atnaujinta visi senesnieji varžymai del bažnyčių statymo ir taisymo ir žymiai praplatinta. 1864 metais general-gubernatorius Muravjovas paskelbė jog visi nežymūs bažnyčių pataisymai ir atnaujinimai, išskiriant kapitalius, gali būti daromi, neprašant aukštesnės civilės vyresnybės leidimo. Valančius, paskelbdamas tą išaiškinimą savo vyskupijos kunigams suprato jį taip, kad nežymius pataisymus galima daryti visai neprašant jokios civilės vyresnybės leidimo. Tačiau paskui paaiškėjo, jog mažesniems pataisymams, tiesa, nereikia leidimo aukštesnės krašto vyresnybės, bet reikia gubernatoriaus leidimo.

Pradžioje Valančius nenorėjo tikėti, kad reikėtų prašyti gubernatoriaus leidimo mažiems bažnyčių ir net klebonijų taisymams. Bet pasirodė, jog ir tokių pataisymų policija neleidžia be gubernatoriaus leidimo. Liolių klebonas tais pačiais metais pataisė šventoriaus vartus; policija ėmė kabintis. Valančius prašė gubernatoriaus nebausti klebono, delto kad netikėtina esą, kad net mažiausiems pataisymams reikalingas būtų gubernatoriaus leidimas. Kalvarijoje 1869 m. policija užgynė taisymą; prašė gubernatoriaus įsakyti policijai, kad nekliūdytų; gubernatorius gi, vietoje įsakymo policijai, atsiuntė vyskupui leidimą taisyti, paaiškindamas, jog ir klebonijų triobesai galima taisyti, tiktai gavus gubernatoriaus leidimą[4]).

Buvo tai labai didelis suvaržymas. Del mažiausio pataisymo reikejo kreiptis į gubernatorių, leidimas, dažnai labai ilgai neateidavo, tuo gi tarpu taisytini trobesiai netaisomi dar labiau gęsdavo.

[1]) Vidaus dalykų ministerio Petro Valujevo pranešimas Valančiui 12. VI. 1868 Nr. 1262.
[2]) 6 IV. 1862 Nr. 2279.
[3]) 23. V. 1862 Nr. 883.
[4]) 8. XII. 1859 Nr. 15501.

Praktika. Vyriausybė, prisisavinusi sau teisę duoti arba neduoti leidimą bažnyčioms ir jų triobesiams taisyti, savo priederme laikė ne palengvinti, bet visokiais formalumais apsunkinti bažnyčių taisymo darbą, naujų-gi bažnyčių statyti beveik niekumet neleisdavo. Pirmiau, negu duodavo leidimą bažnyčiai taisyti, gubernatorius rinkdavo per policiją žinias, ar prašomas pataisymas reikalingas, lyg tartum policijai labiau rūpėtų bažnyčių padėtis, negu kunigams ir parapijai. Policija, turėdama teisę pripažinti arba nepripažinti tą reikalingumą, pasielgdavo dažnai sulig to, kaip klebonas mokėdavo ją nulenkti. Prašant leidimo, reikėdavo visados nurodyti, iš kur gaunama pinigai bažnyčiai pataisyti. Gubernatorius, duodamas leidimą, dažnai padėdavo sąlygą, kad pataisymas būtų atliktas klebono kaštu, kartais klebono pinigais, parapijos darbu. Dažnai keli pasirašiusieji asmenys prisižadėdavo duoti reikalingus pataisymui pinigus. Tokiuose atsitikimuose leidimas greičiau ir lengviau būdavo duodamas. Žinoma, vis tai būdavo formalumas, reikalaujamas gubernatoriaus raštinei. Pinigus paprastai privatiniu būdu klebonas surinkdavo. Jei pataisymui reikėdavo rinkti iš valstiečių, tai pirma jie padarydavo nutarimus valsčiuje. Gubernatorius, duodamas leidimą taisyti, pridėdavo sąlygą, kad pinigai būtų įnešti į valsčiaus valdybą ir iš ten imami, taisant bažnyčią. Daryti rinkliavą iš valstiečių būdavo dažnai neleidžiama; tai blogi metai esą, tai valstiečiai nesumokėję valstybei ir valsčiui prigulinčių mokesčių. O kadangi kiekviename valsčiuje visados atsirasdavo daugiau ar mažiau valstiečių, neakuračiai mokančių valsčiui mokesčius, tai rasti progą neleisti rinkliavos bažnyčiai visados pasitaikydavo.

Žemiau paduodama keletas iš daugelio pavyzdžių kliudymo bažnyčių taisymo.

Kauno gubernatorius neleido[1]), rinkliavos Pumpėnų bažnyčiai taisyti delto, kad nutarimą padarė valsčius, o ne vyrijos kiekviena skyrium. Ir tiktai tuomet, kad Valančius, susižinojęs su klebonu, pristatė 16 vyrijų nutarimus, leidimas buvo duotas.[2]).

Buvo prašoma leidimo pataisyti Ragelių bažnyčią. Valstiečiai Jonas Diržys, Vincentas Lašas ir Matas Petrulis davė parašus, jog sudedą reikalingus taisymui pinigus; bet gubernatorius Bazilevskis nedavė leidimo[3]), delto kad ant vyrijos, prie kurių priguli paminėtieji valstiečiai, esą nesumokėtų mokesčių.

Neduota leidimo[4]) taisyti Onuškio bažnyčiai, delto kad ant vyrijos Onuškio esą nesumokėtų mokesčių. Valančius pristatė

[1]) 13. XII. 1870 Nr. 5880.
[2]) Valančius Kauno gubernatoriui 25. VIII. 1871 Nr. 1473.
[3]) 5. VII. 1874 Nr. 5072.
[4]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 5. VII. 1873 Nr. 47535.

Čedasų valsčiaus paliūdyjimą, jog ant valstiečių, kurie deda aukas bažnyčiai taisyti, jokių nesumokėtų mokesčių nėra. Tuomet leidimas duota, bet su sąlyga, kad kaštai bažnyčiai taisyti būtų rasti be valstiečių prisidėjimo.

Neduota leidimo [1]) taisyti Judrėnų bažnyčiai, delto kad Raseinių isprauninkas pranešė, jog klebonas Drukteinis savo kaštu negalįs jos pataisyti. Bet pasirodė, kad kunigo Drukteinio policija visai neklausė apie lėšas; todel, klebonui davus parašą, jog prisiima ant savęs pataisymą, leidimas duota.

Dukšto bažnyčiai neleido igyti naujo didelio varpo.[2]) Gubernatoriai kai kurį laiką labai nemalonūs buvo aptvėrimams apie bažnyčias ir kažin kodel neleisdavo nei naujų aptvėrimų daryti, nei senųjų taisyti. Taip neduota leidimo aptverti Biržų [3]), Alioyzavo [4]), Aleksandrijos [5]), bažnyčių. Kauno gubernatoris Obolenskis davė leidimą [6]) Tryškių klebonui Narkevičiui savo kaštu pataisyti šventoriaus mūrą ir jame stacijas, įdėti naujus vartus ir pristatyti bažnyčios priešakį, pataisyti gi tinkui ir aptvėrimui stovinčio netoli bažnyčios kryžiaus negalįs duoti leidimo. Taip pat neduota leidimo [7]) aptverti Naujųjų Varnių bažnyčiai: ji stovinti ant kalno, tarp dviejų upių, todel aptvėrimas esąs nereikalingas. Be to, bajorai Butkevičius ir Juškevičius, kiek gubernatoriui žinoma, neturį ištekliaus mūrui išvesti. Paskui duota leidimas aptverti bažnyčią iš tos pusės, kuri prieina prie gatvės, kaštu dvarininkų Platusčio ir Pliuškevičiaus.

Neduota leidimo aptinkuoti, nudažyti ir aptverti kryžiaus Skuodo rinkoje [8]).

Ligi kokių smulkmenų siekdavo policijos kišimasis į bažnyčių taisymo dalykus, rodo Kauno vice-gubernatoriaus Leonovo išduotasis leidimas [9]) Gardumos klebonui Savickiui savo kaštu pastatyti jaują ir kutę, leidimo gi daržinei statyti vice-gubernatorius Leonovas sakosi negalįs duoti. Nežinia, kuo Gardumos daržinė taip įtariama pasirodė vyriausybei.

Visaip trukdydama naujų bažnyčių statymą ir senųjų taisymą, vyriausybė labai greita buvo, kada pasitaikydavo proga kokiai bažnyčiai uždaryti. Valančius prašė leidimo pataisyti Lauksodžio bažnyčiai. Klebonas davė parašą atliksiąs darba savo lėšomis.

---

[1]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 28. IX. 1873 Nr. 6890.
[2]) Kauno vice-gub. Leonovo raštas Valančiui 22. VIII. 1872 Nr. 8068.
[3]) 25. I. 1871 Nr. 890.
[4]) 12. IX. 1872 Nr. 8500.
[5]) 17. VII. 1872 Nr. 6560.
[6]) 4. VII. 1872 Nr. 6154.
[7]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui VII. 1875 Nr. 1952.
[8]) 8. VI. 1872 Nr. 5273.
[9]) 13. V. 1872 Nr. 4384.

Užuot leidęs bažnyčią taisyti, Kauno gubernatorius Obolenskis atsiuntė Valančiui tokį paklausimą[1]): kadangi Lauksodžio bažnyčios ne tiktai bokštas, stogas ir pamatai, bet ir pačios jos sienos taip esančios senos, jog tolimesnis pamaldų laikymas esąs pavojingas susirenkantiems, o bažnyčios pataisymą vargiai galėsiąs atlikti savo kaštu filialistas, todel gubernatorius prašė Valančiaus pranešti, ar ne pripažins jisai geresniu daiktu uždaryti Lauksodžio filiją, delto kad už dviejų varstų nuo jos yra Žeimelio bažnyčia, todel Lauksodžio parapijai nesunku būsią joje atlikti tikybines priedermes. Valančius, žinoma, nepripažino geresniu daiktu naikinti bažnyčią ir atrašė:[2]) „Lauksodžio bažnyčia visai tvirta, sienos ne tiktai negriūna, bet ir pataisymo nereikalingos. Lauksodžio bažnyčia turi apie 1000 parapijiečių, keliai blogi, todel vienas filialistas negali aprūpinti abiejų filijų reikalų.“ Gubernatorius ieškojo kitokių priekabių, klausės[3]) kuomet ir su kieno leidimu pastatyta Lauksodžio bažnyčia, kuomet ir kieno leidimu paskirtas prie jos kunigas. Valančius atsakė[4]) jog Lauksodžio filija įsteigta nuo senovės, kunigas prie jos nuolat gyvena. Gubernatorius bet gi nedavė leidimo pataisyti Lauksodžio bažnyčiai vietinio filialisto kaštu: reikią pataisyti bokštas, stogas, pamatai. Tokioms išlaidoms filialistas vargiai turėsiąs pinigų.

Gubernatorius darė panašią propoziciją[5]) uždaryti bažnyčią Obeliuose. Ežerėnų policija pranešusi, kad bažnyčia galinti užgriūti, pamaldos galima esą laikyti klebonijos kambariuose, sutikęs ir klebonas. Prašė vyskupo pranešti, ar Obelių bažnyčia parapinė, ar ne, ar galima bažnyčia panaikinti, ir kaip toli ji nuo kitų bažnyčių. Valančius atsakė[6]), jog Obelių bažnyčia parapinė, turinti $4\frac{1}{2}$ tūkstančių parapijiečių, klebonijos kambariai ankštūs, kitos bažnyčios toli, todel belieką leisti statyti naują bažnyčią, pradėtą 1859 metais, bet del sukilimo 1863 m. sustabdytą.

Taip pat per sukilimą buvo sutrukdyta Tauragės bažnyčios statymas. Planas buvo guberninės valdžios patvirtintas 1857 metais, materijolas suvežtas buvo, leidimo statyti kartkartėmis prašyta, bet jo neduota. Pagalios Kauno gubernatorius pranešė, jog leidžiama senoji bažnyčia pataisyti, naujos gi statyti neleidžiama[7]).

1859 metais Panevėžio parapija nutarė vieton pasenusios statyti naują bažnyčią. Tam tikslui sudėta 8958 r. Iš jų 6000 r. davė dvarininkė Ksavera Jankevičienė. Tie pinigai buvo paskirti

[1]) 16. VII. 1870 Nr. 9299.
[2]) 5. XI. 1870 Nr. 1911.
[3]) 7. XII. 1870 Nr. 5596.
[4]) 21. XII. 1870 Nr. 2615.
[5]) 5. XII. 1864.
[6]) 8. XII. 1864 Nr. 1910.
[7]) Kauno gubernatoriaus raštas konsistorijai 23. VI. 1869 Nr. 7861.

statyti gimnazinei koplyčiai, bet Vilniaus Mokslo Apskričio globėjas ir švietimo ministeris sutiko pavesti juos parapinei bažnyčiai statyti. 1500 r. buvo paaukojęs kunigas Soroka, bajorai buvo sudėję 700 rubl. ir 758 rubl. buvo surinkęs klebonas Mantvidas. 1862 metais buvo gautas leidimas statyti bažnyčiai, bet sumišimo laiku darbo nepradėta. Po 1863 m. Kauno gubernatorius 1866 m. išreikalavo, nežinia kam, iš Panevėžio klebono bažnyčiai sudėtus pinigus. Tuo tarpu Panevėžio bažnyčia taip paseno, jog per didelį vėją buvo pavojus, kad sugriūs. Vyskupui paprašius sugrąžinti pinigus ir duoti leidimą bažnyčiai statyti, Kauno gubernatorius atsakė, jog tie pinigai gavę jau paskyrimą[1]). Valančius skundėsi generalgubernatoriui[2]) prašydamas sugrąžinti pinigus Panevėžio bažnyčiai. Ar pavyko juos atgauti, iš Valančiaus archivo nematyti.

Bažnyčių gynimas. Vyriausybė, panaikinusi daugelį vienuolynų, atėmė, drauge su kitais turtais, ir jų bažnyčias, su kuriomis nežinojo, ką daryti. Žemaičių vyskupijoje daugiausia tokių bažnyčių buvo Kaune. Valančius, pasitaikius progai, mėgino bent pačias bažnyčias atgauti katalikų reikalams. Liūdna buvo tų apleistųjų bažnyčių padėtis, bet dar liūdnesnė buvusiųjų vienuolynų trobesių. Niekieno nepalaikomi, jie visai griūvo. Vidaus dalyku ministeris pripažino patsai, jog tokioj padėtyje jų ilgiau laikyti negalima, ir tai del šių motyvų: panaikintų vienuolynų trobesiai, palikdami be vartojimo ir pataisymo, griūną. Toki jų išvaizda galinti daryti katalikams labai nemalonaus įspūdžio, duodanti progos reikalauti grąžinimo panaikintųjų vienuolynų. Jei panaikintųjų vienuolynu triobesiai atiduoti kokių nors valdžios įstaigų reikalams, tai reikia jie tikrai sunaudoti tiems reikalams, o ne palikti be jokio vartojimo. Tuose atsitikimuose, kada panaikintųjų vienuolynų triobesiai visai nereikalingi, ministerio nuomone, geriau parduoti sugriovimui arba pačiai vyriausybei nugriauti, atidavus pirma juos civilės vyresnybės žiniai. Vilniaus generalgubernatorius, gavęs iš ministerio tokį paraginimą, pareikalavo iš Kauno gubernatoriaus žinių, kiek buvusiųjų vienuolynų triobesių yra nevartojamų[3]). Apie tokius vyriausybės sumanymus link buvusiųjų vienuolynų triobesių, matyti, žinojo ir Valančius, ir naudodamasis proga, prašė sugrąžinimo vienuolynų bažnyčių ir trobesių, kurie, stovėdami be vartojimo, griūvo ir savo liūdna išvaizda šaukė, kaip be reikalo vyriausybė naikino vienuolynų įstaigas.

[1]) Valančiaus raštas Kauno gubernatoriui 30. I. 1868 Nr. 270.
[2]) 21. III. 1868 Nr. 2903.
[3]) Vilniaus gubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui 29. V. 1849 Nr. 393.

1850 metais buvusis bernardinų vienuolynas Kaune tapo ciesoriaus įsakymu pavestas Kauno gimnazijai[1]). Bet senoviškai, statyti vienuolių mūrai su mažomis celėmis netiko gimnazijai, tiktai bažnyčioj buvo laikomos pamaldos gimnazijos mokiniams. Vyriausybė mėgino suvartoti mūrus kitiems tikslams, bet reikėjo nemažų išlaidų pertaisymui. Valančius prašė švietimo ministerijos jai nereikalingą buvusįjį bernardinų vienuolyną atiduoti dvasiškijai[2]). Švietimo ministeris atsakė, kad vidaus dalykų ministerija ketinanti jį pertaisyti į ligoninę, todel vienuolyno atidavimas katalikų dvasiškijai nebepriguljs nuo švietimo ministerijos.

Tuščia visiškai stovėjo Kaune buvusioji graži karmelitų bažnyčia. 1854 metais Valančius prašė vidaus dalykų ministerijos atiduoti tą bažnyčią naujai parapijai. Gubernatorius palaikė tą prašymą, bet 2. III. 1854 ciesorius Mykalojus I įsakė ją pertaisyti į stačiatikių cerkvę, katalikams gi pastatyti iždo kaštu naują bažnyčią. Tačiau naujos bažnyčios katalikams vyriausybė nepastatė, karmelitų bažnyčios į cerkvę irgi nepertaisė, taip ji ir stovėjo ilgai dar tuščia. 1862 metais Valančius prašė[3]) Vilniaus generalgubernatoriaus atnaujinti prašymą pas aukštesniąją vyresnybę del atidavimo katalikams tuščios karmelitų bažnyčios, bet ir šį kartą veltui. Tiktai daug vėliau, jau po Valančiaus mirties, vyriausybė pagalios atidavė tą gražią renėsanso styliaus tuščią apgriūvusią bažnyčią katalikams, sau pasilikdama didelius karmelitų mūrus, kur įtaisyta kariuomenei ligoninė.

Taip pat tuščia stovėjo buvusioji dominikonų bažnyčia. Kada prie tos bažnyčios buvo pastatyta gimnazija ir jai atiduoti buvusieji dominikonų mūrai, Valančius kreipėsi į švietimo ministerį[4]) prašydamas, kad tuščia dominikonų bažnyčia būtų įtaisyta pamaldoms katalikams mokiniams. Švietimo ministeris atsakė[5]) kad tam sumanymui pritaręs ir Vilniaus general-gubernatorius, ir Kauno gubernatorius, bet, nėsant reikalingų pinigų, nėsą kuo įtaisyti bažnyčios. Su panašiu prašymu kreipėsi Valančius ir į vidaus dalykų ministerį[6]) bet irgi veltu. Paskui ta bažnyčia buvo pertaisyta į cerkvę.

1867 metais Kaune uždaryta gailestingųjų seserų įstaiga. Valančius prašė[7]) palikti jų bažnytėlę, kuri toje miesto dalyje juo labiau esant reikalinga, kadangi 1864 metais toje miesto dalyje pertaisyta į stačiatikių cerkvę koplyčia, buvusioji auklėjimo namuose.

[1]) Kauno gubernatoriaus pranešimas vyskupui 20. VI. 1850 Nr. 12840.
[2]) 15. IV. 1861 Nr. 1143.
[3]) 31. III. 1862 Nr. 949.
[4]) 15. IV. 1861 Nr. 1143.
[5]) 31. V. 1861 Nr. 3399.
[6]) 27. IX. 1862 Nr. 2039.
[7]) 1. III. 1867 Nr. 572.

1863 metais ties Tytavėnais dideliame miške buvo susirinkė sukilėliai. Jie dažnai apsilankydavo į vienuolyną ir imdavo, ką tiktai galėdavo. Vienuolyno nelaimei pasitaikė tuo laiku bažnyčios pašventinimo atlaidai. Zakristijonas, pagal senąjį paprotį, iš bažnyčios bokšto iškišo vėliavėlę su varpeliu. Tuo tarpu atėjo Rusijos kariuomenė, sumušė sukilėlius, vėliavėlę palaikė naujosios vyriausybės ženklu ir, nuėmusi, nusiuntė į Vilnių. Muravjovas tuojau įsakė vienuolyną panaikinti ir bažnyčią uždaryti. Paskui, parapijai prašant, leido bažnyčią vėl atidaryti[1]).

1868 m. buvo nutarta uždaryti Tytavėnų bažnyčią, jos triobesius atiduoti stačiatikiams, parapiją gi padalyti. Sumanymą padavė Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis, paremdamas jį tuo, kad trys stačiatikiai apsigyveno Tytavenu parapijoje. General-gubernatorius Potapovas, nesiklausęs vyskupo, nusiuntė sumanymą vidaus reikalų ministeriui Timaševui, kurs beregint jį ir patvirtino.[2])

Sužinojęs apie tai, Valančius kreipėsi į general-gubernatorių ir vidaus reikalų ministerį[3]), prašydamas palikti parapijai bažnyčią, aiškindamas, jog parapija turi 3975 parapijiečius, gretimos Šidlavo ir Lydavėnų parapijos didelės, tolimos, nuo Lydavėnų skiria parapiją Dubysos upė, general-gubernatorius Murajovas 1864 m., panaikindamas vienuolyną, bažnyčią paliko parapijai, kuri lig šiol palaikė bažnyčią ir kunigus prie jos, tai jau užtektinai parodą, jog ta bažnyčia parapijai reikalinga. Tytavėnų bažnyčia senoviška, turi stacijas su žemėmis, atneštomis iš Jerozolimos, ir koplyčią su laiptais, kuriuose yra šventųjų relikvijų, todel ji žmonių labai branginama, jos panaikinimas padarytų labai nemalonų įspūdį ir sukeltų neramumo. Del tų priežasčių Valančius pranešė negalėsiąs įvykinti įsakymo ją uždaryti.

Vyriausybė gi darė savo. Kauno archijeriejus delegavo į Tytavėnus šventiką priimti 15—17. V. Tytavėnų bažnyčios turto[4]). Bet, kada 12. V. kariškasis Raseinių viršininkas Lvovas su įspravniku ir pristovu atvažiavo apžiūrėti uždarytinosios bažnyčios, susirinko žmonių minia. Kilo didelis verksmas. Ramindamas raudojančius žmones, kariškasis viršininkas prižadėjo patsai važiuoti į Vilnių pas generul-gubernatorių ir išaiškinti jam žmonių norą[5]): Tytavėnų valsčiaus vardu Stasevičius telegrafavo Valančiui: „Duokite žinią Sabučiui, kad Tytavėnų bažnyčia neuždaryta, kariškajam viršininkui paduotas prašymas, rytoj jis del šio reikalo per Kauną važiuos į Vilnių, pasimatykite su juo.“ Atvykęs Kaunan, kariškasis virši-

[1]) Valančiaus užrašai, „Tėvynės Sargas“ 1900 Nr. 6 ir 7, p. 15.
[2]) Tie patys užrašai, p. 16—17.
[3]) 5. V. 1868 Nr. 929 ir 930.
[4]) Byla del Tytavėnų bažnyčios uždarymo Kauno gubernatoriaus archive.
[5]) Tytavėnų klebono kun. Dargevičiaus raportas vyskupui 14. V. Nr. 31.

ninkas pranešė gubernatoriui negalėjęs įvykinti įsakymo uždaryti Tytavėnų koplyčios, delto kad radęs ją apsuptą tirštos žmonių minios, kuri klupščia su ašaromis akyse maldavusi neatimti iš jų šventyklos. Gubernatorius savo raporte general-gubernatoriui prideda[1]), kad žmonės susirinkę keliomis dienomis prieš kariškojo viršininko atvykimą ir be kunigų negalėję žinoti, kad ketinama uždaryti bažnyčia, taigi ta demonstracija esanti surengta pačių kunigų, ir spėjama, ne be vyskupo Valančiaus žinios. Raseinių kariškasis viršininkas bent kiek vėliau raportavo gubernatoriui[2]), kad dekanas Kolenda atsisakęs priimti bažnyčios daiktus be vyskupo įgaliojimo, vyskupas pranešęs jam, nieko nedarysiąs, kol nebusią atsakymo iš general-gubernatoriaus ir vidaus reikalų ministerio. Kariškis viršininkas, be to, privatiniu būdu gavęs žinių iš gana tikro šaltinio, kad vyskupas Valančius sakąs, jog jo, kaipo ganytojo, priedermė esanti rūpintis katolicizmo praplatinimu ir naujų bažnyčių statymu, o ne uždarinėjimu jau esančių, ir jog jokie įsakymai nepriversią jo tai daryti.

Parapija nuo savęs darė visų galimų pastangų bažnyčiai apginti. Buvo išrinkti 24 atstovai, kurių vardu paduota prašymas į general-gubernatorių ir vidaus reikalų ministerį. Kariškasis viršininkas pranešė gubernatoriui[3]), kad, sulig slaptai surinktų žinių, parapijos įgaliotiniai Sabutis, Valentinas ir Mažeika, prieš sustatysiant prašymą, vaikščioję pas Valančių. Prašymai esą rašyti konsistorijoje. Žandarmas pranešė, kad Šiaulėnų valsčiaus valstietis Pranciškus Utakis, išsiėmęs valsčiuje bilietą, su 2 ar 3 žmonėmis išvažiavęs į Peterburgą paduoti ciesoriui prašymą del atidarymo Tytavėnų bažnyčios. General-gubernatorius kreipėsi į Peterburgo policmeistrį su prašymu areštuoti su prašymais išvažiavusius deputatus, jei jie bus be bilietų, ir etapu grąžinti atgal. Kauno gubernatoriui įsakė patraukti atsakomybėn tytavėniečius už neteisėtą deputatų rinkimą ir piniginę rinkliavą. Kaipo vadovai nurodomi valstiečiai Sabutis, Simonas Puidokas, bajoras Kovaliauskas ir gydytojas Stasiulevičius.

Tačiau vietinės administracijos pastangoms šiame atsitikime nebuvo lemta laimėti. Valančius savo užrašuose sako, jog ciesorius Aleksandras taip buvęs geras, jog priėmęs ir perskaitęs parapijos atstovų prašymą ir taręs: „Grįžkite namo, bažnyčia bus jums atiduota"! Ir tikrai iš general-gubernatoriaus atėjo pranešimas, jog nėsą būtino reikalo uždaryti Tytavėnų bažnyčios[4]).

Vyskupas pasikalbėjime su Kauno gubernatoriu išreiškė norą dalyvauti atidaryme Tytavėnų bažnyčios, kad tuo su didesniu

[1]) 16. V. 1868 Nr. 5229 Kga.
[2]) 27. V. 1868 Nr. 756.
[3]) 5. VII. Nr. 67 Kga.
[4]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 7. VIII. Nr. 9092.

iškilmingumu viešai būtų išreikšta ciesoriaus malonė katalikams. Bet gubernatorius Obolenskis raštu tą pačią dieną prašė Valančiaus nedaryti tokios manifestacijos, priešingai, įsakyti kad bažnyčios grąžinimas būtų atliktas be jokios iškilmės, kad pamaldos būtų pradėtos paprastu būdu, kiek galima, be žmonių suplūdimo, šiokią dieną, ir kad nebūtų procesijos į koplyčią ir prie stacijų, kad grąžinimas būtų atliktas, kiek galima, nežymiai, be jokio išreiškimo džiaugsmo ir dėkingumo vyresnybei.[1]) Valančius ir davė tokį įsakymą Tytavėnų klebonui. Pamaldos juo lengviau galima buvo pradėti nežymiai, kad bažnyčioje viskas buvo palikę po senovei, uždarant nebuvo išneštas iš bažnyčios jos įtaisymas. Parnešė Šv. Sakramentą iš šv. Jurgio koplyčios ir atgiedojo Mišias ir maldas už ciesorių. Valančius savo ir parapijos vardu išreiškė general-gubernatoriui Potapovui padėką[2]) už palikimą bažnyčios.

Panašiai Valančius stengėsi gelbėti kiekvieną bažnyčią, kada vyriausybė norėjo ją panaikinti, o tokio noro vyriausybė tuomet daug turėjo. 1871 m. rašė Kauno gubernatoriui[3]) prašydamas Dotnavos vienuolyną ir bažnyčią palikti parapijai. 1866 metais rašė Kauno gubernatoriui, aiškindamas, kodel negal uždaryti Ukrynų ir Antašavo bažnyčių. Valdininkai buvo ėmę teirautis, kokius užrašus pabėgusis iš Maskvos kunigaikštis Kurbskis yra padaręs Krinčino bažnyčiai: ar tai nebuvusi stačiatikių cerkvė, prašė rusiškus fundacijos raštus atiduoti į Vilniaus archivą. Kun. Kobilinskas, Krinčino klebonas, pranešė Valančiui[4]), jog nežinia, kieno pirmiausiai įsteigta Krinčinė bažnyčia, buvusi ji katalikų, o ne kita koki. 1611 ir 1613 m. kunigaikštis Kurbskis padarė užrašus tos bažnyčios kunigui. Lotyniškai rašytus dokumentus Kobilinskas nusiuntė Valančiui. Valančius nurašė general-gubernatoriui, jog jokių rusiškų dokumentų prie Krinčino bažnyčios nėra.

Po ilgos atkaklios kovos tepavyko katalikams apginti Kozačiznos bažnyčią. Buvo ji pastatyta 1862 m. netoli stačiatikių cerkvės. Valančius, klausiamas general-gubernatoriaus Muravjovo, kodel davęs leidimą statyti, teisinosi vadovavęsis str. 250 t. XII Statymo Įstatų. Muravjovas pripažino, kad to straipsnio taikinimas šiame atsitikime esąs ne tiktai netaisyklišKas, bet ir nesąžiningas. Jis tinkąs tiktai toms bažnyčioms, kurios pastatytos, vyriausybei leidžiant. Tas Valančiaus pasielgimas parodąs jo sauvalią, sujungtą su išsisukinėjimu pasiaiškinime, nepritinkančią viršininkui. Muravjovas įsakė pastatytą bažnyčią uždaryti[5]).

[1]) Kauno gubernatoriaus raštas 9. IX. 9109.
[2]) 14. VIII. Nr. 1691.
[3]) 27. VIII. 1864 Nr. 1317.
[4]) 13. X. 1864 Nr. 312.
[5]) Muravjovo raštas Valančiui 19. VII. 1864 Nr. 9619.

Aplinkiniai gyventojai, palikę be kunigo ir pamaldų, nuolat darė pastangų, kad jų bažnyčia vėl būtų atidaryta. Tai labai nepatiko netolimosios cerkvės šventikams. Todel Bresto archijeriejus Eugenijus 1875 m. iškėlė pas civilę vyresnybę klausimą tos bažnyčios nugriovimo[1]). Aplinkiniai žmonės kiekvieną atvažiuojantį aukštesnį valdininką prašinėją, kad būtų atidaryta jų bažnyčia. Tuščios bažnyčios laikymas daręs blogo įspūdžio. 1865 ar 1866 m. buvę gubernatoriaus įsakyta ją nugriauti, bet tuomet neatsiradę pirkėjo. Dabar jų atsirandą. Todel archijeriejus prašo Kauno gubernatoriaus įsakymo ją nugriauti, kad aplinkiniai katalikai nebeturėtų vilties, jog ji bus jiems sugrąžinta.

Kada archijeriejus rūpinosi nugriovimu Kozačiznos bažnyčios, du valstiečiu buvo padavę prašymą del jų bažnyčios atydarymo į general-gubernatorių. Šis pasiklausė apie tai nuomonės Kauno gubernatoriaus, kurs, atsakydamas, pranešė ir apie archijeriejaus įteiktą raštą. Vidaus reikalų ministerija, kur atsidūrė byla, pripažino, jog tuščios bažnyčios laikymas iššaukiąs vis naujus valstiečių prašymus ir duodąs progos kaltinti vyriausybę, kad ji be tikro reikalo uždarius bažnyčią. Pati išvaizda bažnyčios, netaisomos per keletą metų, daranti blogo įspūdžio. Taigi ministerija ir paklausė general-gubernatoriaus nuomonės, kas darytina su ta bažnyčia. General-gubernatoriaus paklaustas ispraunikas pranešė, kad koplyčia esanti tvirta, iš jos galima esą pastatyti cerkvė Salake, o iš klebonijos namus prie Salako bažnyčios. Vyskupas Beresnevičius atsakė[2]), jog iš Kozačiznos į Salaką 17 varstų, į Dukštą 15 varstų, keliai blogi, gyventojai neturtingi, jiems sunku taip toli vaikščioti į bažnyčią; todel prašė, kad būtų leista atidaryti bažnyčią Kozačiznoje. Tas vyskupo teisingas prašymas bet gi nebuvo išklausytas.

Valstiečiai vėl padavė prašymą į vidaus reikalų ministeriją. Ji teiravosi, ar toli iš Kozačiznos į Vajašiškį ir Lygumus. Pasirodė, jog į Vajašiškį 30 varstų, Lygumų gi koplyčioje pamaldų nelaikoma. Bet gi ir šį kartą valstiečių prašymas nebuvo išklausytas, taip pat ir kitas graudingai surašytas prašymas, paduotas ciesoriaus vardu, dviejų seniunijų nutarimas, paduotas general-gubernatoriui, ir dvarininko Krzyvco prašymas, įteiktas vidaus reikalų ministerijai. Buvo nutarta iš sugriautos Kozačiznos bažnyčios ir jos triobesių pastatyti koplyčią Salako kapuose ir namus prie Salako bažnyčios. Vietinei policijai buvo duotas įsakymas tą nutarimą įvykinti. Bet ispravnikas pranešė, jog valstiečiai nenori griauti savo bažnyčios. Veltui general-gubernatorius siuntinėjo

[1]) Bresto arch. raštas Kauno gubernatoriui 31. I. 1875 Nr. 1174 Kga. Byla del Kozačiznos bažnyčios.

[2]) 7. I. 1876 Nr. 7 Kga.

įsakymus[1]) panaudoti smarkių priemonių bažnyčiai nugriauti. Kauno gubernatorius atsakė[2]) kad vyskupas Beresnevičius pasikalbėjime su juo pareiškęs, jog parapijiečiai ne tiktai nenorį patys griauti koplyčios, bet, kaip girdėti, neleisią ir kitiems to daryti. Ir toks valstiečių atsparumas to pasiekė, kad general-gubernatorius, susižinojęs su vidaus reikalų ministerija, pripažino galimu daiktu palikti koplyčią Kozačiznoje negriauta.[3]) 1906 metais prie jos galėjo apsigyventi kunigas.

Kryžių statymas. Daugybė kryžių prie namų, kelių, apie bažnyčias duoda Lietuvos kraštui savotišką katalikišką išvaizdą. Rusijos vyriausybė, norėdama nutrinti to savotiškumo žymę, dar 1845 metais buvo uždraudusi statyti kryžius kitur, ne bažnyčiose. Tačiau to uždraudimo iki 1863 metų nebuvo griežtai laikomasi. General-gubernatorius Muravjovas (1864 m.) atnaujino tą uždraudimą, leidė kryžius statyti tiktai kapuose. Vienas pavietinių ispravnikų teiravosi, ar turi kunigai teisę šventinti kryžius net kapuose. Muravjovas paaiškino, nerandąs kliūvinių atlikti tai apeigai, ir įsakė policijai, kad ateityje nesikištų į panašius dalykus, kurie jai neprigulį[4]) Gubernatoriams suteikė teisę davinėti leidimus kryžiams statyti, prašant valstiečiams, net ir jų laukuose. Užgynė pavieniems viršininkams perdaug kištis į tą dalyką, todel kad ateiną žinių, jog kai kurie policijos valdininkai, naudodamiesi vyriausybės įsakymu, varžo sodiečius tokiuose tikybos papročiuose, kurie neturi savyje jokio politikos tikslo. Įsakyta tiktai neleisti kryžių, kuriuos kunigai statą su tikslu „lenkiškosios propagandos“ [5]).

Praktikoje tačiau net tokiame, regis, niekam nekliūvančiame dalyke, kaip kryžių statymas, katalikai jautėsi labai suvaržyti. Didesnis susirėmimas su vyriausybe buvo iškilęs Šeduvoje. Šiaulių ispravnikas pranešė gubernatoriui pamatęs bedarydamas reviziją, jog galįs nugriūti ir užmušti žmones Šeduvos rinkoje stovįs paminklas-koliumna, vietinių gyventojų pastatyta 1826 m. paminėti buvus čia Romos nuncijų. Prašė leidimo tą paminklą nugriauti, plytas parduoti, gautais pinigais apmokėti darbininkus[6]) Generalgubernatorius Baranovas prašomą leidimą suteikė, pinigus, gautus už parduotą medžiagą, liepė suvartoti sulig gubernatoriaus nuomonės (bažnyčiai). Kryžiaus nugriauti buvo pasiųstas iš apskričio valdininkas. Šeduvos bendruomenė įteikė jam savo nutarimą pataisyti kryžių savo pinigais. Valdininkas sustatė pro-

[1]) 11. VI. 1879 Nr. 3484, 22. IX. 1879 Nr. 4701 ir 10. XII. 1879 Nr. 613.
[2]) 31. XII. 1879 Nr. 10808 Kga.
[3]) Jo pranešimas Kauno gubernatoriui „slaptai“ 11. III. 1880 Nr. 27 Kga.
[4]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 22. IX. 1864 Nr. 12570.
[5]) 11. VIII. 1867 Kga.
[6]) 22. VIII. 1867 Nr. 1051 Kga.

tokolą ir įsakė tuo tarpu kryžių aptverti. Bet paskui atvyko pristovas ir įsakė žydams griaut paminklą, kurie, tyčiodamiesi, stoję į darbą. Šeduvos katalikai betgi ir šį kartą sustabdė griovimą ir įteikė prašymą general-gubernatoriui Potapovui, kad būtų leista jiems pataisyti paminklą, pastatytą 1826 m. jubiliejui atminti, esantį miesto papuošimu. Jei leidimas nebūtų duotas, tai apsiėmė patys nugriauti ir medžiagą atiduoti bažnyčiai. Po prašymu pustrečio puslapio parašų. Bet tuo tarpu ispravnikas pranešė, kad įsakymas paminklą nugriauti įvykintas, todel beliko pranešti Šeduvos gyventojams, jog prašymas negal būti išklausytas.

Vyriausybė dažnai neleisdavo valstiečiams statyti kryžių net prie savo namų. Kauno gubernatorius Obolenskis nedavė leidimo pastatyti prie savo namų kryžiaus Biržų valstiečiams Petrui Blugevičiui ir Adomui Pronckunui ir Dukštų valstietei Bogumilai Blaževičienei[1]). Kamajų parapijos valstietis Kolas buvo pastatęs 1862 m. prie savo namų kryžių, kurs buvo pašventintas. 1869 m. jį perdažė. General-gubernatoriaus įsakymu policija tą kryžių išrovė ir perkėlė į kapus, Kolui gi uždėjo 5 rublių pabaudą[2]). 1874 m. general-gubernatoriaus įsakymu Mėdingėnų filiastas kun. Opulskis buvo nubaustas 50 rublių už tai, kad pašventino kryžių, pastatytą prie vieno valstiečio namų[3]).

Toki kova prieš išganymo ženklą turėjo sukelti didelio nepasitenkinimo katalikuose ir iššaukti skundų į aukštesnę valdžią. Jos nepaliko be rezultatų. Gruodžio 1878 m. Ciesorius Aleksandras II draudimą statyti kryžius atmainė. Albedinskis, siųsdamas paties tik Kauno gubernatoriaus žiniai to įsakymo nuorašą[4]) prašė jo oficialiai neskelbti ir net neduoti į savo kanceliariją. Gubernatorius numanė, kodel nenorima viešai paskelbti to įsakymo, pranešė tačiau general-gubernatoriui[5]) jog tai nepasiekia savo tikslo. Dar prieš gausiant general-gubernatoriaus pranešimą, iš ispravnikų atėjo žinių, jog kunigams ciesoriaus įsakymas žinomas žodis į žodį, jog jiems žinoma net data ir numeris, kuriais tas įsakymas iš vidaus reikalų ministerijos pasiųstas general-gubernatoriui, pagalios kai kurie kunigai yra jau iš sakyklų paskelbę tą įsakymą. Policija gi, nežinodama to dorai, po senovei rašo protokolus del kryžių statymo, ir gubernatoriaus kanceliarija nežinanti, kas su jais daryti. Todel prašo leidimo paminėtąjį ciesoriaus įsakymą paskelbti oficialiai, žinoma, slaptai. Taip apsijuokimu pabaigė vietinė administracija savo beprasmę kovą prieš kryžius.

[1]) 21. IX. 1872 Nr. 8737.
[2]) Kamajų klebono Gauduševičiaus raportas vyskupui 13. V. 1870 Nr. 55.
[3]) Kauno gubernatorius Valančiui 6. X. 1874 Nr. 7946.
[4]) 5. V. 1878 Nr. 57 Kga.
[5]) 21. VIII. 1879 Nr. 319 Kga.

6 Procesijos.

Vyriausybė užgynė Lietuvoje viešą lenkiškosios ir lietuviškosios kalbos vartojimą, iškabas, parašus, knygų leidimą, kad visas kraštas turėtų visai rusišką išvaizdą. Tuo pačiu tikslu draudė katalikų Bažnyčiai kiekvieną viešą pasirodymą su savo tikėjimu. Tarp tokių viešų tikybos apeigų žymiausią vietą užima procesijos, todel jas irgi užginta. Tokį užgynimą procesijų vyrausybė stengėsi išteisinti politiškais motyvais, jie išdėstyti Kauno gubernatoriaus pranešime Valančiui[1]): šio krašto katalikiškoji dvasiškija, skleisdama lotyniškai-lenkiškąją propagandą, kaikurias šventes, kaip antai: šventojo Kazimiero, šv. Morkaus, Dievo Kūno švenčiant su ypatingu iškilmingumu ir procesijomis, daromomis po miestų ir sodžių gatves, jose dalyvaujančios žmonių minios. Per buvusius šiame krašte sumaiščius žmonės, kunigų paraginti, giedodavę kartais revoliucines giesmes. Nei viena kita tikyba su tokiu iškilmingumu neskelbiant apie save, kaip katalikų. Del šių priežasčių general-gubernatorius 17. II. 1866 įsakęs, kad nebūtų leidžiama iškilmingų katalikiškųjų procesijų po gatves ir plecius. Miestuose tegal jas laikyti viduje bažnyčių, sodžiuose gi ir bažnytkiemiuose šventoriuje. Jeigu gi esą žmonės viešų nelaimių laiku norėtų padaryti procesiją apie sodžių arba per laukus, tai gubernatorius galįs duoti leidimą, bet tiktai tokiuose sodžiuose arba bažnytkiemiuose, kame nėra stačiatikių cerkvės, tenai gi, kame yra cerkvė, paminėtuose atsikimuose katalikų kunigą galįs pavaduoti stačiatikių šventikas.

Žemesnieji policijos valdininkai, klaidingai suprasdami procesijų uždraudimą, ir mažuose miesteliuose neleisdavo procesijų net šventoriuje. Valančius protestavo prieš tokį procesijų varžymą, aiškino,[2]) kad žmonės nuo amžių pripratę daryti procesijas, nerimstą. Kaikuriose bažnyčiose Velykų šventę atlikus be procesijos, girdėjęsi griaudžių raudojimų. Procesijos katalikų bažnyčiose vartojamos nuo pat pirmųjų krikščionijos amžių. Jokio politiško tikslo jos neturinčios, jos atliekamos net nekatalikiškose valstijose. Žmonių varžymas tame dalyke sukeliąs tarp žmonių nerimastį ir nepasitikėjimą vyriausybe. Procesijų ir miestuose negal patogiai daryti bažnyčios viduj. Kaikurios bažnyčios taip ankščios, jog viduje procesijas visai negal atlikti. Bet ir didesnėse bažnyčiose susėjus žmonių daugybei negal kaip reikiant procesijas atlikti. Todel Valančius prašė, kad būtų leista miestuose procesijas daryti šventoriuje, sodžiuose gi palikti po senobei. Kauno gubernatorius atsakė, kad tenai, kame bažnyčios ankščios,

[1]) 20. II. 1866 Nr. 1785.
[2]) Kauno gubernatoriui 21. IV. 1866.

galima esą prašyti leidimo daryti procesijas šventoriuje. Policijai esą įsakyta sodžiuose nedrausti procesijų šventoriuje.[1])

Bet tais mažais palengvinimais Valančius negalėjo pasitenkinti ir reikalavo laisvo procesijų atlikimo[2]): „procesijos apeiga reikalauja, kad ji būtų daroma laisvai, erdvioje vietoje, netvarkoje gi ir susikimšime ji nustoja šventos apeigos reikšmės ir esti kartais priežastimi nelaimingų atsitikimų. Todel procesijoms paprastai skiriami šventoriai. Netiktai sodžiuose ir miesteliuose, bet net miestuose visoje vyskupijoje nėra nei vienos taip erdvios bažnyčios, kurios viduje galima būtų patogiai daryti procesija, išskyrus jei bent Kauno katedrą, bet ir joje per didesnes šventes esti ankštu.

Vyriausybe pagalios leidė kaikuriose pavietinių miestų bažnyčiose per didesnes šventes daryti procesijas šventoriuje, tačiau patsai klausimas apie procesijas nebuvo išrištas. Valančius nesutiko paskelbti kunigams naujų taisyklių apie procesijas, todel per šv. Morkaus dienas kunigai po senobei darė procesijas, policijai gi draudžiant, teisinosi neturį nuo savo vyresnybės uždraudimo. Todel Kauno gubernatorius spyrė Valančių greičiau paskelbti naujas taisykles apie procesijas. Valančius atsakė[3]) neskelbęs naujų taisyklių apie procesijų uždraudimą del priežasčių, savo raštuose pirmiau išaiškintų, pridėdamas, jog procesijas įsakančios liturgijos taisyklės. Visa gi, kas įsakyta liturgijos knygomis, o ne vietinio papročio, esą būtinas įstatas, kurio laikytis turi priedermė visa katalikų Bažnyčia. Jei esą žmonės turi plačius rinkus prekybai, sodnus pasivaikščioti, plecius pasilinksminimams, tai nejaugi per pačias tiktai procesijas turi jie būtinai grūstis ankščiose bažnyčiose, kartais net su mirties pavoju. Todel Valančius prašė atmainyti taisykles apie procesijas, ir kol nebusią galūtino nutarimo, jisai negalįs duoti kunigams jokių įsakymų del to dalyko ir kunigų už tai negal bausti. Bet, kaip ir galima buvo numanyti, general-gubernatorius neišklausė to prašymo, grasino net, kad vyskupas atsakysiąs už to įsakymo nepildymą.[4]) Valančius atsakė: „aš gerbiu kiekvieną įstatą, ir kaip griežtai pildau valstybės įstatus, taippat negaliu niekinti Bažnyčios įstatų. Ir vyriausybė turi gerbti labai sunkų mano padėjimą, į kurį mane stato, reikalaudama iš manęs, kad duočiau kunigams įsakymus, stačiai priešingus mano priedermei". Valančius dar kartą prašydamas atmainyti taisykles apie procesijas, taip ir nepaskelbė jų uždraudimo, ir gubernatorius nesusilaukdamas, kad vyskupas paskelbtų

[1]) 7. V. 1866 Nr. 4477.
[2]) 11. V. 1866 Nr. 950.
[3]) 23. V. 1866 Nr. 1013.
[4]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 9. VIII. Nr. 8182.

naujas taisykles apie procesijas, pagalios per policiją pranešė kunigams apie uždraudimą procesijų[1]). Tačiau pati vyriausybė buvo priversta sušvelninti procesijų draudimą, leisdama net kaikuriuose miestuose, kaip antai Ukmergėje, Panevėžyje, Telšiuose, Raseiniuose, Vidžiuose per didžiąsias šventes daryti procesijas šventoriuje.

1875 metais vyriausybė vėl mėgino susiaurinti taisykles apie procesiją. Valančius kaip paprastai prieštaravo. General-gubernatorius Valančiaus prieštaravimą išaiškino kaipo norą „kelti neramumą protuose mažai išsilavinusios minios", bet gavo kategorišką atsakymą: „Tamsta teiksies pripažinti, jog pradėti susirašinėjimą privertė mane ne noras prieštarauti civilės vyresnybės įsakymams, bet tikt reikalas ginti Bažnyčios apeigą. Aš visados stengiuos parūpinti savo žmonėms patenkinimą jų dvasios reikalų ir prašalinti sutinkamus tikybos dalykuose kliūvinius, ir neabejoju, jog tos mano pastangos turi padėti, o ne kliūdyti vyriausybės tikslams. Civilė vyresnybė kviečia mane padėti sustiprinime krašte tvarkos ir ramumo ir tuo palengvinti vietinių gyventojų būvį. Bet Tamsta teiksies pilnai pripažinti, jog tam reikia kokių nors palengivinimų tikybos dalykuose, o ne naujų suvaržymų, kurie neikiek nelenkia gyventojų prie tvarkos ir ramumo. Užiot gi daryti tokius nors palengvinimus tikybos dalykuose, teikiama naujus suvaržymus, kurie neleidžia žmonėms atlikti bažnytinės apeigos. Toks elgimasis neikiek negali lenkti gyventojų prie ramumo ir tvarkos, priešingai, gali sukelti žmonėse neramumą. Todel aš ir kreipiuos į Tamstą su įtikinančiu prašymu atmainyti įsakymą apie procesiją ir palikti ligšiol buvusiąją tvarką. Čionai negaliu nutylėti padaryto man priekaišto del tono, pavartoto mano rašte į Tamstą, kurs netinkąs susirašinėjime su krašto viršininku, kaipo asmeniu, turinčiu ciesoriaus pasitikėjimą. Panašus priekaištas ir užgauna mane, ir neteisingas. Mano raštuose gal rasti vien šiokį tokį reiškumą, kurs priduodamas dalykų išdėstymui tuose galūtinuose atsitikimuose, kuomet teisingiausieji mano prašymai paliekami be domės. Aš pats ir gi apvilktas ciesoriaus pasitikėjimu, ir tai duoda man teisę norėti ir reikalauti, kad mano prašymai priimami būtų domėn, bet aš perdaug moku gerbti tą pasitikėjimą kaip savyje, taip kituose aukštai pastatytuose asmenyse, kad susirašinėjime su jais vartočiau toną, nesutinkantį su mandagumo taisyklėmis. Prašyti gubernatoriaus leidimo procesijoms daryti šventoriuje, kuomet jos ir negali būti kitaip daromos kaip tiktai šventoriuje, būtų vis viena, ką prašyti leidimo pačiam procesijų darymui. Tam aš neturiu jokių priežasčių, delto kad procesijų darymas visai neužgintas.

[1]) Policija paskelbė kunigams 18. VI.

Darymas įstatytos bažnytinės apeigos priguli ne nuo mano valios, ir todel aš neturiu teisės daryti jos priklausomos nuo gubernatoriaus valios, prašydamas jai leidimo net visam mėnesiui arba metams."

Bylos del procesijų. Valančiaus protestai prieš procesijų varžymą ir jo aiškiausiai priparodinėjimai, kad procesijų daryti viduje bažnyčių labai dažnai visai negal, nesulaikė vyriausybės nuo draudimo procesijų. Valančiui nesutinkant paskelbti naujų taisyklių apie procesijas, vyriausybė pati jas paskelbė kunigams per policiją[1]) ir paskelbusi smarkiai baudė kunigus už tų taisyklių neužlaikymą. Taip general-gubernatorius įsakė uždaryti į vienuolyną Šėtos kleboną Mežetavičių ir kamendorių ne Benetavičių už tai, kad jiedu per visų šventę atlikę procesiją kapuose[2]). Šėtos parapija prašė Valančiaus užtarti už savo kunigus, teisindama juos tuo, kad jie ne procesiją darę, bet tiktai su vėliavomis palydėję į kapus nabaštninką, prie tos progos parapija prašiusi kunigus pašvęsti kapus. Del užtarimo vyskupas užtarė, bet Kauno gubernatorius atsisakė del to dalyko kreiptis į general-gubernatorių. Taippat general-gubernatorius įsakė uždaryti trejiems metams į vienuolyną Smilgių kleboną Graževičių už laukų pašventinimą, kurį vyriausybė palaikė procesija. Graževičius nesiskubino važiuoti į vienuolyną. Policija pranešė gubernatoriui, jog kun. Graževičius sakęs tevažiuosiąs pančiuose. Gubernatorius prašė Valančiaus, kad įsakytų kun. Graževičiui net telegrama važiuoti į vienuolyną. Vyskupas paaiškino[3]), kad Graževičius valdo parapiją, turi inventorinio turto, kurį reikia atiduoti dekanui, todel negali taip skubinai išvažiuoti. Gubernatorius sutiko palaukti. Drauge gi Valančius rašė general-gubernatoriui[4]), kad į vienuolyną teuždaroma už svarbius nusidėjimus ir tai po formalio tyrinėjimo, ir prašė paliuosuoti kunigą Graževičių, bet general-gubernatorius nesutiko. Iš to matyti, kad kun. Graževičius neteko malonės pas vyriausybę[5]), bet užtat pataisė savo renomę pas vyskupą.

Procesijomis laikė vyriausybė taipogi ir stacijų iškilmingą vaikščiojimą Kalvarijoje ir neleidė tame vaikščiojime kunigams vadovauti.[6])

Prie procesijų buvo priskaityti ir iškilmingas numirėlių laidojimas. 1867 m. general-gubernatorius užgynė išstatyti juodas

[1]) 18. VI. 1866.
[2]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 7. XII. 1866 Nr. 12902.
[3]) 26. VIII. 1872. Nr. 1698.
[4]) 11. IX. 1872 Nr. 1789.
[5]) Sulig. 219 puslap.
[6]) Kauno gubernatoriaus atsakymas į Valančiaus prašymą 10. VI. 1867 Nr. 5862 ir general-gubernatoriaus atsakymas 22. VI. 1867 Nr. 762.

vėliavas prie numirėlio namų ir prie bažnyčios, įsakė, kad laidojant nebūtų nepaprastų iškilmių. Valančiui paprašius paaiškinti, kokios procesijos laikomos nepaprastomis, general-gubernatorius paaiškino, jog procesija bus paprasta, jei eina 1 kunigas ir nešama kryžius, kas virš to, tai nepaprasta.[1])

Visi šitie procesijų varžymai išsilaikė iki 1905 metų, kuomet, procesijų uždraudimas tapo atmainytas, ir katalikai vėl laisvai galėjo daryti ir paprastąsias procesijas šventoriuje, ir Dievo Kūno procesiją per miestų gatves ir net iškilmingas procesijas į didesnius atlaidus ir svetimas net tolimąsias bažnyčias, kaip antai į Šidlavą, Kalvariją ir kitas.

Dvasiškijos važinėjimas ir bilietai.

Valančiaus laikais Rusijoje visoje pilnumoje tebeviešpatavo pasportų sistema. Važinėjant, visiems reikėjo turėti tam tikri bilietai. Jie prieš 1863 metus ne taip sunkiai buvo išduodami. Del 1863 metų sumaiščių kunigų važinėjimas liko labai suvaržytas: be tam tikro rašto iš policijos kunigai nėgalėjo niekur išvažiuoti iš savo namų. Net savo parapijoje patarnavimo reikalais važinėdami, privalėjo turėti bilietus, išduodamus pristovo trims mėnesiams[2]). Išvažiuojant į kitą parapiją, reikėjo gauti leidimas iš kariškio viršininko. Taigi kunigai buvo atiduoti lyg kokiam naminiam areštui.

Ypatingai apsunkindavo tikybinių pareigų atlikimą draudimas kunigams susivažiuoti į atlaidus, kaip tai nuo senovės buvo paprotyje Lietuvoje. Vyriausybė pripažino, kad tokie susivažiavimai esą visai nereikalingi. Atlaidų iškilmės atitraukiančios žmones nuo jų gyvenimo vietos. Tie, kurie pasilieka namie, negalį išklausyti pamaldų artimiausioje bažnyčioje. Veltui Valančius aiškino, kodel susivažiavimai į atlaidus reikalingi, ir prašė, kad kunigams būtų išduodami tiems susivažiavimams bilietai. Vicegubernatorius Lvovas nemandagiai atsakė[3]), jog negalįs mainyti savo nutarimo apie kunigų susivažiavimus į atlaidus. Jei vyskupas atrandąs, kad tas nutarimas varžąs tikybą, ko vicegubernatorius nepripažįstąs, tai galįs skųstis generalgubernatoriui.

Vyriausybė varžė ne tiktai kunigų susivažiavimus į atlaidus, bet ir paprasčiausią išvažiavimą privatiniu reikalu: reikia nuvažiuoti į artimiausią miestelį ko nors nusipirkti, pas dekaną algos atsi-

[1]) Raštas Kauno gubernatoriaus vyskupui Valančiui 23. IX. 1867 Nr. 9161 ir general-gubernatoriaus 2. XI. 1867 Nr. 1406 Kga.

[2]) Valančiaus raštas Kauno gubernatoriui 14. II. 1866 (ar 1867) Nr. 389 ir kitas Valančiaus raštas be datos.

[3]) 14. VIII. 1866 Nr. 8411.

imti, pas kaimyną išpažinties atlikti, tuose ir daugybėje kitų panašių atsitikimų kunigai sutikdavo didelių kliuvinių iš vietinės administracijos pusės. Valančius prašė gubernatoriaus įsakyti, kad civilė vyresnybė teisingiau žiūrėtų į tokius atsitikimus, kada reikia išduoti bilietai[1]). Gubernatorius savo atsakyme[2]) prisidengė formalumu, kad vyskupas nenurodęs, kada kam neišduota bilieto.

Tą suvaržymą važinėjime pirmiausiai atjautė patsai vyskupas. Nežiūrėdamas laikų neramumo, Valančius norėjo po senobei lankyti vyskupiją ir 1864 metais, gegužės mėnesyje nusiuntė gubernatoriui ketinamųjų lankyti parapijų sąrašą, tačiau gavo atsakymą, jog general-gubernatorius pripažinęs nepatogiu daiktu dabar leisti lankyti vyskupiją ir prašęs pranešti, kad vyskupas paliktų Varniuose.[3]) Tada Valančius, pasiėmęs Šiauliuose bilietą iš generolo Maidelio, išvažiavo bažnyčių lankyti Kuršo gubernijon. Aplankė Bauskę, Fridrichstadtą, bet Dvetoje gavo iš general-gubernatoriaus Muravjovo įsakymą tuojau pertraukti lankymą ir grįžti į Varnius, o paskui atvykti į Vilnių[4]). Tais metais rudenį nuvykęs į Vilnių, Valančius sakosi turėjęs prisiklausyti visokių gražojimų: Muravjovas žadėjęs ir Kamčatką, ir kartuves, bet vyskupą dengusi ypatinga Dievo Apvaizda ir kuone prieteliškas ryšys su Muravjovo sūnumi[5]).

1864 metų pabaigoje vyskupijos sostinė tapo perkelta iš Varnių į Kauną. Dar 1865 metais Valančius buvo išvažiavęs teikti Patvirtinimo sakramento į artimas Karmėlavos ir Vilkijos parapijas, bet netrukus ant vyskupo buvo uždėta policijos priežiūra, ir jisai nebegalėjo niekur iš Kauno išvažiuoti.

Neleidimas parapijų lankyti buvo žymus vyskupo funkcijų varžymas. 1867 metais Valančius iš naujo prašė leidimo lankyti parapijas. Cituodamas kanonus ir valstybės įstatus, uždedančius vyskupui priedermę lankyti parapijas, prašė generalgubernatoriaus

---

[1]) Valančius gubernatoriui 22. XII. 1866 Nr. 2838.
[2]) 28. XII. 1866 Nr. 13727.
[3]) 9. IV. 1864 Nr. 78.
[4]) „Tėvynės Sargas" 1900 m. Nr. 1. p. 80. Valančiaus raštas generalgubernatoriui 3. VII. 1864 Nr. 1106.
[5]) Valančiaus užrašuose, paskelbtuose dalimis „Tėvynės Sarge" 1900 metų Nr. 1 p. 29. ta vizita klaidingai dedama 1863 metais liepos mėnesyje. Kaip matyti iš Žemaičių viskupo archivo dokumentų, ji buvo 1864 metais. Dvetoje 30 birželio iš Kuršo civilio gubernatoriaus vyskupas gavo Muravjovo įsakyma tuojau grįžti Kaunan. Pagal tuos pačius užrašus 1863 metais Valančius po sukilėlių užpuolimo ant Varnių 15 birželio paleidęs seminariją patsai išvažiavo į Šiaulius. Sugrįžęs po dviejų savaičių, netrukus priėmė Kauno gubernatorių Mikalojų Muravjovą. Bažnyčių lankymui Kurše tais metais nebelieka laiko. 1864 metais deda tą vizitą patsai Valančius savo užrašuose „Wiadomosci o czynnosciach pasterskich" (rankraštis Mokslo Draugijoje Vilniuje).

Baranovo leidimo lankyti šiais metais bent Kuršo guberniją [1]). Kauno gubernatorius, paklaustas generalgubernatoriaus apie šį reikalą, pranešė [2]), kad vyskupas negalįs nuvykti į Kuršo guberniją, nevažiuodamas per žymią Kauno gubernijos dalį. Bet ir vienoje Kuršo gubernijoje važinėjant vyskupui, būsią daromi kunigų susivažiavimai ir žmonių iš visos vyskupijos suplūdimas ir tai duosią galimybės naujiems slaptiems kurstymams prieš vyriausybę, naujam minių fanatizavimui. Todel generalgubernatorius nedavė leidimo lankyti ir Kuršo gubernijos parapijų. Valančius iki mirties nebegalėjo išvažiuoti į savo vyskupiją.

Vyskupui nebesilankant po vyskupiją, žmonės ėmė būriais važiuoti į Kauną. Kadangi ir Vilniuje nebuvo vyskupo, tai atvažiuodavo iš Minsko, nuo Pólocko. Policija ėmė stabdyti važiuojančius iš Vilniaus gubernijos, pastačiusi sargybą, nebeįleisdavo į Kauną.

1869 metais Valančius prašė vidaus reikalų ministerio [3]) išleisti jį drauge su vyskupu Beresnevičium Romon į visuotiną vyskupų susivažiavimą, bet leidimo negavo.

Ir privatinis vyskupo važinėjimas buvo labai suvaržytas. 1870 metais Valančius prašė, kad del nesveikatos leista jam būtų išvažiuoti į sodžių pasinaudoti vasaros oru. Varniuose turįs paliktus sau namus ir sodną [4]). Bet gubernatorius bilieto išvažiuoti ir į Varnius nedavė. 1871 metais Valančius prašė leidimo išvažiuoti užsienin pasigydyti, bet irgi veltui. 1872 metais prašė išleisti bent į Palangą, toje pačioje vyskupijoje [5]). Gubernatorius, pristatydamas tą prašymą general-gubernatoriui [6]), pridėjo savo raštinės dokumentuose neradęs jokio įsakymo, visiškai draudžiančio Valančiui išvažiuoti iš Kauno. Tiktai general-gubernatoriaus Kaufmano įsakymu 1865 m. vyskupas esąs atiduotas griežtai policijos priežiūrai. General-gubernatorius, pasiųsdamas Valančiaus prašymą vidaus reikalų ministeriui, patarė neduoti leidimo išvažiuoti. Su tuo sutiko ir ministeris Timaševas, atrasdamas, kad nepatogu esą išleisti Valančių į Palangą. Jis, priešindamasis vyriausybės tikslams ir įsakymams, neturįs teisės laukti iš jos ypatingo sau palankumo. 1874 metais, vis labiau sirgdamas, Valančius iš anksto pradėjo rūpintis gavimu leidimo išvažiuoti užsienin. Generalgubernatorius atsakė. Tada Valančius kreipėsi į tikybų departamento direktorių Skripiciną [7]), primindamas, jog pernai jisai teikęsis duoti prižadėjimą išleisti šią vasarą užsienin pasigydyti. Šį kartą

[1]) 12. V. 1867 Nr. 1126 Kga.
[2]) 9. VI. 1867 Nr. 5803 Kga.
[3]) 29. VIII 1869 Nr. 1573.
[4]) 8. VII. 1870 Nr. 1253.
[5]) Valančiaus raštas Kauno gubernatoriui 29. V. 1872 Nr. 1152.
[6]) 7. VI. 1872 Nr. 4410 „visai slaptai" Kga.
[7]) 22. IV. 1874 Nr. 898.

Valančiui pavyko gauti leidimą išvažiuoti užsienin. Buvo išvažiavęs į Karlsbadą ir Marienbadą (9. VII.—21. VIII).

Pačiame Kaune vyriausybės šnipai sekė kiekvieną Valančiaus žingsnį. 1869 metais administracija gavo žinoti, kad Valančius ir vyskupas Beresnevičius buvę susivažiavę miške netoli Kauno su Seinų vyskupu Lubienskiu. Apie tai buvo pranešta ciesoriui Aleksandrui II, kurs įsakęs dar stropiau sergėti vyskupus. Kauno gubernatorius liepė policmeisteriui ir žandarmų viršininkui stropiausiai, bet, kiek galima, nežymiai sekti abu vyskupu, jųdviejų pasivaikščiojimus, asmenis, kurie pas juos apsilanko.[1]) Ieškodami tam sekimui priemonių, žandarmų viršininkas ir Kauno kariškis viršininkas atrado,[2]) kad vyskupo tarnai, kaipo nepaperkami, tam netinką. Valančius, dalydamas gražius ir barankas vaikams, įkvėpiąs nuo mažens meilę ir atsidavimą. Todel kariškis viršininkas papulkininkas Gižinskis įsakė tiktai policijos aficieriams sekti vyskupo išvažiavimus, pasivaikščiojimus, ypatingai tuos žmones, kurie pas jį apsilanko. Ta priežiūra galima esą dar sustiprinti, pasamdžius vien tikt tam tikslui žmogų, 50 rublių mėnesiui tam užtektų.

Taip pat, kaip vyskupo, sekė vyriausybė ir kunigų važinėjimą. General-gubernatoriaus Muravjovo įsakymu[3]) kariškiai viršininkai teturėjo teisę davinėti kunigams bilietus išvažiuoti į svetimas parapijas ne ilgesniam laikui, kaip septynioms dienoms, del tikrų priežasčių, gavus pirma kunigams oficialį paleidimą iš savo dekanų. Gubernatoriaus buvo įsakyta tokius leidimus labai atsargiai davinėti, rūpestingai patikrinant kunigų nurodomąsias priežastis. Apie išduota leidimą ir jo priežastį turėjo kiekvieną kartą pranešti gubernatoriui. Pristovai neturėjo teisės išleisti kunigų į svetimas parapijas, tiktai davinėjo bilietus po savo parapiją važinėti.

Kaip stropiai buvo sekami kunigų važinėjimai, matyti iš žemiau paduodamos korespondencijos. Kauno policmeisteris raportavo gubernatoriui[4]) įtartiną faktą, kad nuo 15. XI. iki 22. XII. 1867 metų buvę atvažiavę Kaunan pas vyskupą 15 kunigų su mokesčiais. Prie raporto pridėta tų kunigų sąrašas. Gubernatorius įsakė neviešai sužinoti, kokie tai mokesčiai. Klausydamas įsakymo, policmeisteris pririnko visokių paskalų:[5]) kunigų važinėjimas pas vyskupą su mokesčiais esąs nuo seno laiko. Iš kur, kiek, kam tų mokesčių, visai tikrų žinių negavęs. Bet gi paduoda:

[1]) Kauno gubernatoriaus raštas policmeisteriui ir žandarmų viršininkui 25. VII 1869 Nr. 342 ir 313 Kga.

[2]) 30. VII. 1869 Nr. 190 ir 15. VIII. 1869, Nr. 381 Kga.

[3]) 11. VII. 1864 Nr. 73, Kauno gubernatoriaus slaptas cirkuleras kariškiems viršininkams 8. 1. 1868 Kga.

[4]) 22. XII. 1867 Nr. 4589 Kga.

[5]) 17. I. 1868 Nr. 78 Kga.

1. mokesčiai esą iš parapinių skarbonų;

2. penktadieniais esą renkami pinigai bažnyčiose, kiekvienas katalikas turįs įmokėti bent po 5 kapeikas. Dauguma katalikų atlieką tą priedermę. Surinkti pinigai einą politikos tikslams ir neabejotinai pristatomi vyskupui, kurs išsiunčiąs juos, kam jie skiriami.

3. Slaptai renką pinigus tretininkai, tuos pinigus kunigai nusiunčią vyskupui. Kad vyskupas gaunąs žymias sumas, tai nėsą jokio abejojimo. Jo išlaidos pavargėliams visų tikybų, nei žydų neišskiriant, esą labai žymios. Ne tiktai pinigais dalinąs, daugeliui perkąs rūbų. Kunigams uždedamas pabaudas daugiausiai sumokąs vyskupas Valančius. Dauguma tačiau surinktų pinigų esą išsiunčiama užsienin palaikyti revoliuciniams komitetams.

Tas žinias Kauno gubernatorius pasiuntė generalgubernatoriui,[1]) bet, matyti, nei patsai netikėjo naiviais policmeisterio spėliojimais, nes savo pareikštoje nuomonėje pridėjo, kad visi kunigai buvę atvažiavę su kariškių viršininkų leidimais, jie buvę susivažiavę Kaune ne sykiu, taigi nėsą priežasties jų už tai bausti. Su tuo sutiko ir generalgubernatoriaus pavaduotojas Bagrationas. Tas susirašinėjimas bet gi rodo, kokie pavojai vaidenosi policijai del kunigų važinėjimo ir kaip stropiai ji juos sekė.

Kokių varžymų kunigams tekdavo patirti praktikoje, paaiškina žemiau paduodamieji pavyzdžiai. Polekėlės filialistas 1870 m. nuvažiavo į Šiaulėnus, taigi savo parapijoje, atlikti išpažinties. Žandarai jį grįžtant areštavo už tai, kad buvęs atvažiavęs be bilieto. Vienas žandarų vedėsi areštuotą kunigą į Šaulius. Kelyje pavijo jį kitas žandaras ir liepė kunigui grįžti namo iki tolimesniam įsakymui[2]). Kauno gubernatorius 1872 m. nedavė bilieto kunigui Tauruševičiui nuvažiuoti pas okulistą į Virbalių,[3]) kunigui Rokickiui neleidė išvažiuoti gydytis į Kemerną, delto kad nesutikęs Liflendijos gubernatorius, davė bilietą į Birštoną[4]). Siųsdamas bilietą Veliuonos kamendoriui kunigui Antanui Juškevičiui važiuoti į Žemąjį Novgorodą pasimatyti su giminiečiais, Kauno gubernatorius prašė vyskupo, kad išduotų bilietą tiktai pristačius Juškevičiui laidą už save trijų ištikimų turtingų žmogysčių arba vyskupo, jog apsiima užmokėti pabaudą, jei Juškevičius pasirodys neištikimas[5]). Sekdami kunigų važinėjimą, policijos valdininkai veržđavosi net į bažnyčias. Panedėlio klebonas kunigas Rubavičius 10. IX, apsitaisęs bažnytiniais rūbais, buvo pradėjęs jung-

[1]) 19. I. 1868 Nr. 585 Kga.
[2]) Šiaulėnų klebono kun. Meškarskio raportas vyskupui 2. IV. 1870.
[3]) 2. II. 1872.
[4]) 27. V. 1872 Nr. 4849.
[5]) 6. VI. 1865 Nr. 12039.

tuvių apeigas. Tuo tarpu atvykęs bažnyčion žandaras, „nežiūrėdamas šventai vietai ir laikui priderančio pritinkamumo", sustabdė kleboną klausimu, kokie yra atvažiavusieji kunigai. Rubavičius prašė žandaro del to reikalo ateiti po pamaldų į butą. Žandaras balsiai atsiliepė turįs teisę kiekvienoje vietoje sustabdyti ir klausinėti, kas jam reikia[1]). Žandarų viršininkas Klerkas, palaikydamas savo pavaldinį, įsakė areštuoti kunigą Rubavičių ir pristatyti į Ežerėnus, kur kunigas pernakvojo viešbutyje viename kambaryje su žandaru. Valančiui del šio atsitikimo pasiskundus Kauno gubernatoriui, buvo padarytas tyrinėjimas. Ispravniko pagelbininkas pranešė gubernatoriui girdėjęs nuo vieno valstiečio ir dviejų dvarininkų, buvusių prie incidento su žandaru, kad buvę taip, kaip kunigas pasakoja. Žandarų gi viršininkas kaltino kunigą, kad jis išvadinęs žandarą galviju, kalbėjęs: „Dabar nebe tie laikai, karo padėtis nuimta, aš su tavimi kalbėti nenoriu". Byla pasibaigė kunigo išteisinimu, žandarą gi nubausti pavesta vyresnybės nuožiūrai už tai, kad neskubotame reikale vaikščiojęs į bažnyčią[2]).

1867 m. Kauno gubernatorius klausė Valančių,[3]) del kokio reikalo ir kokiu tikslu buvę pas jį atvažiavę iš Prūsų kunigai Hademann ir Federmann. Valančius atsakė, kad abu turėję bilietus, buvę atvažiavę Kauno apžiūrėti ir prie tos progos padarę vyskupui vizitą, kaipo dvasiškijos viršininkui.

Kunigams, kad ir gavusiems bilietus išvažiuoti, neleisdavo svetimose bažnyčiose pamaldų laikyti ir kitų kunigo pareigų eiti. Kauno gubernatorius prašė vyskupą[4]) uždrausti Mišių laikymą koplyčiose ir bažnyčiose kunigams, apsigyvenusiems pas gimines ne parapijose. Valančius atsakė[5]) negalįs drausti atlikimo pareigų, kurias turi teisę atlikti kiekvienas kunigas. Ypatingai tas draudimas eiti kunigiškas pareigas atjaučiamas buvo, susivažiuojant į atlaidus. Leidimo tokiems susivažiavimams kartais vyresnybė neduodavo. Kauno gubernatorius nedavė leidimo susivažiuoti kunigams į atlaidus Lydakiuosna,[6]) Vendžiogalon,[7]) Seredžiun[8]). Telšių kariškis viršininkas neleidė susivažiuoti į Kalvarijos atlaidus.

Atmainius karo padėtį 1871 m., Valančius prašė generalgubernatorių palengvinti kunigų susivažiavimą. Generalgubernatorius ateičiai nustatė tokias taisykles: 1) kunigams važinėjant

[1]) Valančiaus raštas Kauno gubernatoriui 19. IX. 1867 Nr. 2059.
[2]) Byla Kga.
[3]) 11. VII. 1867 Nr. 3002.
[4]) 21. I. 1867 Nr. 876.
[5]) 24. VII. 1867 Nr. 1704.
[6]) 20. IX. 1868 Nr. 11044.
[7]) 12. VIII. 1868 Nr. 9035.
[8]) 31. VIII. 1868 Nr. 10011.

savo apskrityje, reikia turėti raštas nuo savo dekano; 2) važiuojant į kitą apskritį, reikia turėti leidimas nuo vyskupijos vyresnybės ir prasportas nuo civilės vyresnybės, išskiriant kunigus, siunčiamus tyrinėjimų daryti, bažnyčių apžiūrėti ir tt. Tuose atsitikimuose užtenka turėti savo vyresnybės įsakymas; 3) važiuojant į kitą guberniją, pasportą tegali išduoti tiktai gubernatorius. Bilietai teduodami tiktai dėl būtino reikalo. Tos taisyklės tepaliečia tik tas apskritis, kur nuimta karo padėtis. Raseinių ir Telšių apskrityse, kur karo padėtis nenuimta, palieka senosios taisyklės apie kunigų važinėjimą.

Praktikoje tos taisyklės nelabai tepadîdino kunigų laisvę važinėti net į gretimas parapijas. Valančius skundėsi Kauno gubernatoriui [1]), kad Josvainių klebonas Paškevičius, Surviliškio Semenavičius, Šventibrasčio Janulevičius ir Krakių Genutavičius nubausti didele pabauda už atvažiavimą Dotnavon į atlaidus be bilieto iš vietinės vyresnybės. Tas nubaudimas nesutinkąs su naujomis 1871 metų taisyklėmis. Tame, kad tie kunigai laikę pamaldas Dotnavos bažnyčioje, irgi nėsą nieko, priešinga įstatams. Civilė vyresnybė iki šiam laikui nesikišusi į grynai tikybinį reikalą. Jei pirma būdavę panašių baudimų už važinėjimą į kitas bažnyčias, tai pabaudos būdavo uždedamos kunigams ne už pamaldų laikymą, bet tikt už peržengimą taisyklių apie pasportus. Esant karo padėčiai, kunigams buvo draudžiama be pasporto važinėt į svetimas parapijas. Valančius prašė nuimti pabaudas nuo paminėtųjų kunigų. Ar tos pabaudos buvo nuimtos, nesvarbu. Svarbesnis daiktas tai, kad vyresnybė, neva palengvindama taisykles del pasportų, dar labiau suvaržė kunigų veikimo laisvę, drausdama net turintiems pasportus svetimoje bažnyčioje pamaldas laikyti, jei jie neturėjo specialio leidimo važiuoti į svetimą bažnyčią pamaldų laikyti. Vadinasi, civilė vyresnybė prisisavino teisę duoti ar neduoti leidimą kunigui toje ar kitoje bažnyčioje pamaldas laikyti. Ta praktika, kad ir labai varžanti bažnyčios laisvę, ilgai laikėsi ir tebuvo atmainyta daug vėliau, kada suminkštėjo visa valdymo tvarka.

Stačiatikystės propaganda.

Rusijos vyriausybė naudojo tikybą politikos tikslams. Stačiatikystė turėjo būti tiltu, vedančiu prie surusinimo. Del to mokiniai katalikai karaliaus dienomis buvo varomi į cerkves, valdininkai taippat buvo verčiami dalyvauti stačiatikių pamaldose. 1861 m. Telšiškis stačiatikių šventikas reikalavo nuo miesto valdininkų,

[1]) 14. XI. 1874 Nr. 2088.

kad karaliaus dienomis būtinai vaikščiotų į stačiatikių cerkvę pamaldų klausyti. Valančius, remdamasis pamatiniu valstybės įstatu, kad imperijos pavaldiniai turi laisvę išpažinti tikybą pagal savo apeigas, prašė gubernatoriaus įsakymo, kad Telšiškis šventikas paliktų katalikams valdininkams pilną laisvę garbinti Dievą pagal savo tikybos apeigos, kad katalikai valdininkai karaliaus dienomis turi dalyvauti pamaldose savo bažnyčiose[1]).

Stačiatikystės propaganda žymiai padidėjo po 1863 metų. Tarnaujantys Lietuvoje rusai valdininkai dažnai laikė save stačiatikystės misionieriais ir bruko stačiatikių cerkvės papročius, tikėdamiesi tuo galėsią lietuvius surusinti. Vyriausybė rūpinosi pastatyti daugiau cerkvių Lietuvoje ir jos atstovai kartais nesidrovėjo net nuo kunigų reikalauti aukų cerkvėms, kaip tai mėgino daryti Telšių apskrityje pristovas Rodzianka. Sužinojęs apie tai Valančius kreipėsi į pavietinį įspravniką protestuodamas prieš tokį policijos elgimąsi.

Taippat valdininkai buvo subruzdę platinti tarp katalikų stačiatikių šventųjų paveikslus, medalikėlius, kryželius. Valančius tokiai propagandai sustabdyti išleidė cirkuliarą į kunigus, įsakydamas priminti žmonėms, kad jie neimtų jokių svetimų kryžių ir paveikslų, uždraudė kunigus juos švęsti.

Stačiatikystei stiprinti vyriausybė mėgino apgyvendinti Lietuvoje didesnį skaičių rusų stačiatikių. Valančiaus raštinėn pateko toksai tos propagandos dokumentas:

Kopija kopijos Nr. 6558.
V. D. M.
Kauno gubernatoriaus tam tikra kanceliarija politikos dalykams.
Skyrus I.
10 gruodžio 1864 Nr. 14593.

Kariškajam Ukmergės pavieto Viršininkui.

Vyriausias krašto viršininkas yra gavęs žinoti, jog ateina prašymų nuo gyventojų kaikurių bajoriškų okolicų, kad būtų leista jiems su šeimynomis priimti stačiatikių tikėjimą. Graudodami del savo vargingo stovio, jie paaiškina, kad neturėdami žemės, priversti esą ieškoti globos lenkų dvarininkų, kurie žinodami jų atsidavimą teisėtai vyriausybei ir nuoširdų norą prisijungti prie stačiatikių cerkvės, atsaką jiems savo globos. Bijodami netekti duonos kąsnio, jie susilaiką nuo savo sumanymo įvykdinimo. Kadangi vyriausybės įsakyta apgyvendinti rusų kilmės žmones žemėse iždo ir tuščiose bajorų, kurie del prisidėjimo prie maišto buvo išsiųsti į tolimąsias gubernijas, tai general-gubernatorius

[1]) Valančiaus raštas Kauno gubernatoriui 30. IX. 1861 Nr. 2210.

pripažįsta naudingu daiktu, kad tiems iš bežemių bajorų stačiatikių ir naujai priėmusių stačiatikystę, kurie pasirodys pilnai ištikimi ir priparodys, jog nepritaria kenksmingai lenkiškai propagandai, pripažinti teisę apsigyventi iždo ir privatinėse žemėse ir suteikti jiems tam tikrus palengvinimus ir pašalpą. Todel įsakė sustatyti tokių asmenų sąrašą ir jį atsiųsti general-gubernatoriui. Taigi pavedu Tamstai pranešti man, kas iš bajorų priėmusių stačiatikystę, nori apsigyventi liuosose žemėse, o taipogi ateityje kas tiktai iš bajorų priims stačiatikių tikėjimą, tuojau man pranešti."

Pasirašęs gubernatorius Muravjovas.

To įsakymo kopiją pristovas Kiškinas nusiuntė Šėtos tūkstantininkui su prierašu: „del įsakymo Ukmergės įsprauniko liepiu Tamstai tuojau negaištant nei vienos minutės apreikšti savo parapijoje, pranešti vietiniems klebonams, kad jie paskelbtų keletą kartų iš sakyklos."

Nenumanantis aukštosios politikos slaptų tikslų tūkstantininkas vykindamas savo viršininko paliepimą, matyti, su tuo dokumentu nuėjo pas kunigą, kurs pasidaręs jo nuorašą, prisiunte jį Valančiui.

Žinia, Valančius ne ką galėjo padaryti prieš vyriausybės sumanymą kolonizuoti Lietuvą stačiatikiais ir vilioti katalikus žemės prižadėjimu į stačiatikių tikėjimą. Bet gi išvilkimas aiškten tokių jos sumanymų kompromitavo vyrausybės politika. Todel Valančius viršuje paminėto cirkuliaro kopija Muravjovo nusiuntė jam pačiam pridėdamas:[1]) keletą kartą gavęs žinoti, jog žemesnieji policijos valdininkai davinėja parapijų klebonams tokius įsakymus, kurie neturi teisėto pamato ir kurių vykinimas kartais priešingas net katalikų kunigo pašaukimui. Toliaus cituodamas Kiškino įsakymą pradeda; kad panašios priedermės uždėjimas katalikų kunigams netiktai varžo jų sąžinę, bet ir prieštarauja bendram tolerancijos įstatui. Todel Valančius prašo gubernatoriaus, kad jisai įsakytų žemesniesiems policijos valdininkams, pildyme vyriausybės įstatų neprasilenkti su bendrais valstybės įstatais.

Mėgindama kolonizuoti Lietuvą rusais stačiatikiais, vyriausybė kartais pati turėdavo pripažinti, kad jie jaučiasi Lietuvoje tikrais kolonistais, išblaškytais tarp svetimų gyventojų, kurių pagalbos turėdavo šauktis net savo tikėjimo reikalų aprūpinime. Taip Kauno kariškasis viršininkas klausė Valančiaus, ar negalima būtų įsakyti, kad vietose, tolimose nuo stačiatikių cerkvės ir šventiko, mirus stačiatikiui, nabaštniką laidotų katalikų kunigas katalikų kapuose. Valančius atsakė[2]), kad tai draudžią Bažnyčios ir valstybės įstatai.

[1]) Valančiaus raštas Kauno gubernatoriui 15. III. 1865 Nr. 514.
[2]) 29. VIII. 1868 Nr. 2732.

Sakramentų teikimas.

Katalikų tikėjimas, kad ir labai suvaržytas, nenustojo savo pritraukiančios jėgos, ir kartais pasitaikindavo, kad ir stačiatikiai pereidavo katalikų tikėjiman, labiausiai tose vietose, kame jie mišriai su katalikais gyveno. Todel vyriausybė mėgino policine priežiūra surakinti katalikų kunigų veikimą ir tuo užkirsti kelią stačiatikiams į katalikų tikėjimą. 1862 metais vidaus dalykų ministeris padarė Mogilevo archivyskupui Zilinskui tokią propoziciją[1]): vidaus dalykų ministerijai esą pranešta, jog kaikuriose Vakarų krašto vietose katalikų kunigai jungią moterystes stačiatikių, patrauktų į katalikų tikėjimą, taip pat krikštiją vaikus, gimusius iš moterysčių, kuriose viena pusė išpažįsta stačiatikių tikėjimą. Iš to galį esą kilti kunigams nemalonių pasekmių. Jiems išvengti, pripažįstama naudingu daiktu uždėti kunigams priedermę, kad jie prieš sujungimą savo parapijiečių reikalautų iš jų krikšto metrikų, o prieš krikštą, jei ketinamų krikštyti vaikų tėvų tikyba kunigams tikrai nežinoma, pirma patikrintų jų tikybą iš parapijiečių sąrašo, ir paimtų paliūdyjimą iš krikšto tėvų, jog jie prisiima atsakomybę tame atsitikime, jei kuris iš tėvų pasirodytų esąs stačiatikis, ir tie dokumentai būtų pridedami prie metrikų. Pranešdamas apie tą sumanymą vidaus dalykų ministeris klausė arkivyskupo, ar jisai gali būti įvykdintas be ypatingų nepatogumų, ar sutinka su kanonų taisyklėmis ir katalikų bažnyčios papročiais ir ar gal tikėtis, kad jis prašalintų kunigų kišimąsi į svetimos tikybos dalykus. Arkivyskupas Žilinskas vidaus dalykų ministerio paklausimą atsiuntė Valančiui, teiraudamasis jo nuomonės. Valančius atrašė[2]), jog jo nuomone tos priemonės negal būti įvykdintos be ypatingų nepatogumų del šių priežasčių: 1) susėjimas moterystėn būtų labai apsunkintas. Kunigas negal atsakyti sujungimo vien delto, kad iš metrikų sužino, jog jaunikis gimęs iš nekatalikų tėvų. Jis neturi teisės atsakyti sujungimo, jei iš tyrinėjimo, daromo prieš sujungimą, pasirodo, jog norintieji suseiti į moterystę yra jo parapijiečiai, tuo laiku išpažįsta katalikų tikėjimą; 2) jei tėvai patys arba per krikšto tėvus prašo apkrikštyti vaiką, kunigas turi išpildyti jų prašymą. Reikalavimas metrikų labai apsunkintų krikštą, silpni vaikai gali numirti be krikšto. Valančiaus nuomone katalikų Bažnyčia negalint pripažinti jokių naujų taisyklių, priešingų savo dvasiai. 1868 metais vidaus dalykų ministeris per Kolegiją paskelbė dar didesnį Sakramentų teikimo suvaržymą[3]). Aukščiausiuoju paliepimu 1840 metų buvę įsakyta katalikų kunigams ne priiminėti prie išpažinties kitų para-

[1]) 28. VII. 1862 Nr. 13.
[2]) 31. VIII. 1862 Nr. 1856.
[3]) 15. VI. 1868 Nr. 1232.

pijų asmenų, kaip to laikomasi stačiatikių cerkvėje, išskyrus atsitikimus sunkios ligos arba ilgo buvimo parapijoje asmenų, iš toli atvažiavusių. Tokie atsitikimai turį būti įrašomi į parapijos knygas. Jei kas norėtų atlikti išpažintį svetimoje parapijoje, turįs atsinešti nuo savo klebono liūdyjimą, kad priguli prie katalikų Bažnyčios, kaip to reikalaująs ir Liateraniškasis susirinkimas. Bet pasirodė, kad vidaus dalykų ministerijos nežinota netiktai Liateraniškojo susirinkimo įstatų, bet ir savo išleistųjų įsakymų. Valančius atsakydamas Kolegijai [1]) į tą keistą vidaus dalykų ministerijos reikalavimą pranešė, jog paminėtasis 1840 metų įsakymas atmainytas vėlybesniuoju įsakymu, kurio ir kopiją pridėjo prie savo rašto Kolegijai.

Vyriausybei nepatiko iškilmingas viešas nešiojimas Švenčiausiojo Sakramento, lydint kunigą bažnyčios tarnui su žiburiu ir varpeliu. Vidaus dalykų ministeris per Kolegiją įsakė Švenčiausiojo Sakramento viešai nenešioti, kadangi tokio papročio nėsą niekur imperijoje nei pas vieną tikybą. Pijaus VII bulė 23. III. 1787 įsakant Švenčiausiąją Sakramentą nešioti slaptai, be žiburio, tą patį sakančios ir vėlybesnės bulės. Valančiui be abėjo geriau buvo žinomos popiežių bulės, bet prisitaikindamas prie vidaus dalykų ministerio įsakymo paskelbė kunigams [2]), jog leidžią Švenčiausiąjį Sakramentą ligoniams slaptai nešioti.

Kauno miesto ligoninėje kun. Gasevičiui tebuvo leidžiama eiti prie ligonių tiktai pareikalavus ligoninės užveizėtojui. Valančius protestavo prieš tokį varžymą, del kurio neseniai mirę du ligoniu be kunigo.

Katalikų papročių varžymas. Vyriausybė buvo mėginusi drausti kunigams parapijos lankymą ir kalėdos rinkimą. Tą klausimą iškėlė žandarmai. Kauno gubernatorius 1869 m. išsiuntinėjo cirkuliarą kariškiems viršininkams. Jame sako gaunąs žinių, jog kunigai darą parapijose rinkliavas, kaip antai kalėdą ir kitas. General-gubernatoriaus cirkuliaru 24. II. 1867 m. Nr. 662 esą uždraustos visos privatinės rinkliavos, išskiriant vyriausybės nustatytas. Cirkuliaru 3. II. 1868 Nr. 24 tarp baustinų nusikaltimų parodyta ir „kunigų rinkliava iš parapijiečių". Todel gubernatorius primena policijai tuos cirkuliarus ir prašo griežtai prižiūrėti, kad nebūtų daroma rinkliavų, vyriausybės neleistų ir apie kiekvieną rinkliavą pranešti jam [3]). Policija, gavusi tokį įsakymą ėmė drausti kalėdą. Kauno apskričio kariškis viršininkas Lvovas pristatė gu bernatoriui nubausti už kalėdą po 10 rublių

[1]) 29. VIII. 1868 Nr. 1710.
[2]) 4. X. 1867.
[3]) Kauno gubernatoriaus cirkuliaras kariškiems viršininkams 16. VI. 1869 Nr. 7494 Kga.

keletą kunigų. Valančius pranešė gubernatoriui, kad kunigai negalėsią tokio reikalavimo išpildyti. Parapijos lankymas esą kunigų kaipo ganytojų priedermė, reikią sustatyti parapijiečių sąrašus. Kalėda reikalinga užlaikymui kunigų ir bažnyčios tarnų. Kalėdojanti ir stačiatikių dvasiškija, joks įstatymas nedraudžiąs imti geruoju teikiamų rinkliavų. Kalėda nėsą joks mokestis.

Policija keletą metų darė kunigams kliūvinius del kalėdojimo, bet pagalios liovėsi.

Vyriausybei draudžiant brolijas, žemesnieji policijos valdininkai naikino kiekvieną tų brolijų ženklą, kartais stačiai nuo žmonių draskydami škaplierius ir rožančius. Per Šilinės šventę Ukmergės brolijos sąnariai davė klebonui Balevičiui žinią, jog šventoriuje kažikoks policistas plėšioja nuo žmonių rožančius. Klebonas tuojau nuėjęs į šventorių ir tikrai pamatęs valdininko rankose keletą rožančių. Paklausus, kodel juos plėšioja, atsakė, jog tai daraąs gubernatoriaus įsakymu, kurį čiapat klebonui ir įteikė. Iš to įsakymo pasirodė, jog draudžiama tiktai dėvėti kažikokie kiti ženklai. Tuomet policistas atidavė nuimtuosius nuo žmonių rožančius, kuriuos Balevičius savo ranka nuskriaustiems vėl atidavė. Balevičius buvo nuėjęs del to dalyko pas kariškąjį viršininką, kurs užgynė policijai kištis į bažnyčios dalykus ir kabintis del dėvėjimo rožančius ir škaplierius.[1]) Iki kokių smulkmenų policija buvo pradėjusi kištis į bažnyčios gyvenimą, parodo žemiau paduodamų keletas atsitikimų. Bažnyčiose tvarkai palaikyti esti taip vadinamieji švaicoriai. Kad juos lengviau būtų pažinti, dėvi jie bažnyčioje tam tikrą rūbą, dažniausiai mėlyną, su raudona apykakle arba juosta per krūtinę. General-gubernatorius 1867 m. uždraudė[2]) bažnyčios tarnams tokius rūbus vartoti bent tenai, kame yra cerkvė ir aplamai miestuose, delto kad stačiatikių cerkvių tarnai tokių išskiriančių rūbų nevartoją.

Kauno gubernatorius atstatė nuo vietos Gintiliškio kleboną kunigą Dargvainį už tai, kad jisai rekrutus iš miestelio išvežant skambinęs varpais taip, kaip skambinama už mirusius. Iš Valančiaus paaiškinimo gubernatoriui[3]) pasirodo, kad tą dieną buvo skambinta Gintiliškio bažnyčioje visai ne del rekrutų išvežimo, bet delto, jog tuomet buvo pamaldos už mirusį.

Kauno policmeisteris, įsakant kariškajam Kauno viršininkui, uždraudė vargoninikui nešioti po miestą aplotkus, parapijiečiai galį juos patys atsiimti.

Visi tie varžymai buvo gera proga policijos valdininkams prisikabinti prie kunigų ir šį tą išlupti. Eigirdžiuose per Dievo

[1]) Ukmergės klebono raportas vyskupui 17. IX. 1866 Nr. 578.
[2]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 15. XII. 1867.
[3]) 7. VII. 1869 Nr. 1250.

Kūno šventę buvo atvykęs pas kleboną karininkas iš vietinio dragunų pulko Štakelberg, klausinėjo, kas liepė bubinus mušti, sakėsi turįs teisę areštuoti arba išieškoti pabaudos 100 rublių. Klebonas atsisakė mokėti, tada Štakelbergas reikalavo parašo 50 rublių, lyg paskolos. Klebonas prižadėjo keletą rublių. Daugelyje vietų tokie ponai neduodą ramumo klebonams del bubinų, prideda klebonas savo raporte vyskupui.[1])

Priverstinas valdžios laikraštis kunigams. Rusinimo politikai palaikyti Lietuvoje buvo leidžiamas dienraštis „Виленскій Вѣстникъ". Kiekviena gubernija iš kontribucinivų sumų turėjo mokėti jam palaikyti po 1000 rublių. Jį turėjo prenumeruoti visos valdžios įstaigos. Kunigams buvo įsakyta be jokių atsikalbinėjimų užsirašyti tą laikraštį, kad iš jo žinotų ano laiko politikos kryptį.[2]) Vyskupas Valančius prašė general-gubernatoriaus[3]) paliuosiuoti kunigus nuo priverstino prenumeravimo „Виленскаго Вѣстника": 1. visi valdžios įsakymai spausdinami vyskupui arba konsistorijai atskirais raštais, beto kunigų gaunamuose Senato ir gubernatorijos žiniose, todel priverstinas Vilniaus žinių prenumeravimas nebereikalingas. 2. Kaikurie kunigai kelinti metai nebegauna algos, todel sunku jiems užsirašinėti „Виленскій Вѣстникъ". Bet general-gubernatorius tų motyvų nepripažino, ir jo raštinės vedėjas Tumanovas pranešė Valančiui, kad Vilniaus Вѣстник'o prenumerata 12 rublių esant taip maža, jog neapsunkinsiant kunigų. Tas laikraštis esąs kunigams reikalingas, nes jie turį pildyti general-gubernatoriaus įsakymus. Prityrimas parodęs, kad kunigai esą reikalingi valdiško nusistatymo.

Sicinskis. Upytės bažnyčioje buvo laikomas išdžiūvusis kūnas žmogaus, būk tai garsaus Upytės pavieto atstovo į Lenkijos seimą, Sicinskio, kurs pirmasis pavartojęs seime „liberum veto" ir tuo pirmą kartą sugriovęs viso seimo nutarimus. Dievas už tai jį pabaudęs tuo, kad jo žemė nepriėmus ir jo kūnas buvo laikomas Upytės bažnyčios zakrastijoje tam tikroje spintoje ir žmonėms buvo rodomas. General-gubernatorius 1865 metais įsakė Valančiui paliepti, kad tas kūnas būtų tuojau palaidotas didžiausiame sekrete, neišvežant iš Upytės.[4]) Valančius įsakė tą paliepimą klebonui išpildyti.

---

[1]) 2. VI. 1868 Nr. 11.
[2]) Spausdintas general-gubernatoriaus įsakymas 25. X. 1865 Nr. 103 Kga.
[3]) 7. II. 1866 Nr. 1218 Kga.
[4]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančius 22. IV. 1865 Nr. 75.

Valančiaus asmuo. Apibūdinimas.

Paties Valančiaus žodžiais ir jo gyvenimo faktais stengiaus nupiešti Valančių kaipo vyskupą, blaivininką, liaudies švietėją, valstiečių užtarytoją, kovotoją del Bažnyčios teisių. Lieka dar paminėti tie jo asmens bruožai, kurie nepateko į viršuje išvardytus perskyrimus.

Valančius istorikas. Valančiaus mylėta savo krašto praeitį, stengtasi ją ištirti, branginta senovės palikimus. Seminarijos profesoriu būdamas, pasiėmė Bažnyčios istorijos dėstymą, parašė Žemaičių vyskupijos istoriją. Ta praeities meilė ir pagarba apsireiškė nekartą ir paskui Valančiaus gyvenime. Štai keletas faktų. Išreikšdamas Ilinco klebonui padėką už atsiuntimą vyskupo Kosakausko proceso apie įsteigimą Kaune konsistorijos, rašė jam [1]): „tas aktas susilauks kada vietos musų bažnyčios istorijos lakštuose. Kad kiekvienas kunigas su tokiu pat rūpestingumu rankiotų panašius paminklus ir skelbtų juos, praeitis įgytų daug šviesos, ir rašytojas, kurs knisasi knygynų ir archivų dulkėse, savo sunkiame darbe turėtų palengvinimo ir pagalbos". Ragindamas kitus rankioti praeities dokumentus, Valančius mokėjo patsai juos branginti ir rinkti. Gavęs žinoti iš Peterburgo šv. Akademijos profesoriaus kanoniko Ivaškevičiaus, kad senatorius Hubė turi autentišką Žemaičių vyskupijos steigimo bulę ir sutinkąs ją atiduoti, jei vyskupas to norėtų, Valančius prašė Hubės [2]) atiduoti „tą svarbų Žemaičių vyskupijai dokumentą laikymui vyskupijos archive amžiniems laikams kaipo istorijos dokumentą prie kitų tos rūšies aktų". Ir Hubė atidavė tą vyskupijos steigimo dokumentą Valančiui. Valančius rūpinosi tvarkoje laikyti konsistorijos archivą ir jo archivarijų prašė [3]) surinkti ir sutvarkyti bules, kuriomis vyskupijos bažnyčioms suteikta atlaidai. Tą praeities branginimą rodo taippat tas rūpestingumas, su kokiu Valančius rašė savo atsiminimus. Juose paliko paskesnėms kartoms daug svarbių žinių, kurių daug gal būtų visai dingę.

---

[1]) 16. XII. 1850.
[2]) 23. II. 1852.
[3]) 28. IX. 1857 Nr. 1459.

Kanonikas Ivaškevičius prašė Valančiaus padėjimo suieškoti kame nors vyskupijoje kunigo Daukšos katekizmo 1595 metų ekzemplioriui. Valančius paleidė cirkuliarą į vyskupiją, prašydamas kunigų, jei kur atsirastų ta knyga, ją atsiųsti. Busiant išnaujo atspausdinta, senasis gi ekzemplioriusbusiąs sugrąžintas.

Manau, kad iš Valančiaus iniciatyvos buvo kilęs sumanymas pastatyti 1853 metais paminklą Žemaičių vyskupui Merkeliui Giedraičiui ir tuo pagerbti svarbius jo nuopelnus Bažnyčiai ir Tėvynei. Žemaičių seminarijos archive yra palikęs projektas parašo tam paminklui: Melchiori Duci Giedrojc' Mednicensi Episcopo Anno 1609 pie defuncto, Gratia, cura ipsius denuo catholica Samogitia hoc monumentum exstare fecit.

Anno 1853

Visuomenė mokėjo įvertinti Valančiaus nuopelnus krašto praeičiai tirti. Žymiausioji anuomet Lietuvoje istorijos draugija, Vilniaus archeologiškoji komisija, išrinko Valančių savo tikruoju nariu[1]). Kauno statistiškasis komitetas pripažino Valančių savo garbės nariu[2]). Rusijos geografiškoji draugija išreiškė Valančiui padėką už tai, kad jisai, kunigams padedant, surinko ir atsiuntė daug žinių apie Lietuvos klimatą ir kitokių. Lenkijos „Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych" priėmė vyskupą Valančių tikruoju savo nariu (1. XII. 1862).

Labdarybė. Vyskupas Valančius laikė savo pareiga prisidėti prie viso, kas naudinga savo kraštui. Savo vyskupavimo pradžioje gyvendamas mažame Varnių miestelyje, kame trūko naujos gadynės kultūrinio gyvenimo patogumų, stengėsi, kiek tai nuo jo priderėjo, jų pagaminti. Rašė vidaus reikalų ministeriui apie aptiekos reikalingumą Varniuose ir pagalios išrūpino jai leidimą[3]). Kreipėsi į pašto departamento viršininką[4]) prašydamas, kad Varniuose būtų įsteigtas paštas. Guberninis bajorų maršalkas kvietė Valančių kaipo akcininką prisidėti prie sumanytos steigti cukraus fabrikos. Valančius atrašė[5]) „grąžinu cukrinės draugijos asmenų sąrasą, viena tik akcija padidintą. Bendrovės atsiliepimą pranešiau turtingesniems klebonams. Jei kurs atsilieps, jo vardą paduosiu Tamstos adresu." 1868 ir 1869 blogaisiais Lietuvoje metais Valančius nešė gausią pagalbą badaujantiems. Sužinojęs,

[1]) 11. XII. 1858.
[2]) 14. VIII. 1861.
[3]) 5. XI. 1855.
[4]) 26. VII. 1856 Nr. 1049.
[5]) 23. VIII. 1853 Nr. 1722. Akcija 50 rubl. Buvo jau surinkta 28000 rubl.

jog vyriausybė yra supirkusi daug rugių pardavinėti Kauno gubernijoje po 90 kapeikų pūdui, Valančius prašė jam parduoti 300 pūdų maitinti badaujantiems[1]). Įsteigė pas save virtuvę ir per mėnesius maitino kasdien po keliasdešimts žmonių. Per daugelį metų pirkdavo neturtėliams po 50 kailiniukų. Turėjo paskyręs mėnesinių pašalpų. Laikė Kaune ligoniams prieglaudą[2].)

Senatvė ir mirtis. Pabaigoje savo amžiaus vyskupas Valančius gyveno sunkius labai laikus. Jo veikimas visur buvo varžomas. Santykiai su vyriausybe ėjo blogyn. Silpnėjančioms senatvėje jo jėgoms kova darėsi vis sunkesnė. 1874 metais labiau sirgdamas važinėjo gydytis užsienin. Iš tų metų yra užsilikusis Valančiaus apibūdinimas iš pusės Kauno gubernatoriaus Bazilevskio[3]). Raporte ciesoriui apie gubernijos padėtį gubernatorius rado reikalingu pranešti ir apie vyskupą Valančių, taip apie jį rašydamas: „Telšių vyskupas Valančius, kurs pirma nuolat vedė slaptą kovą prieš vyriausybės priemones, man paėmus gubernijos valdymą, buvo irgi bemėginąs vengti vykdymo civilės vyriausybės reikalavimų, bet pamatęs generalgubernatoriaus tvirtą pastovumą ir mano pasiryžimą vykinti kaip senuosius įsakymus, taip ir naujus nurodymus link dvasiškijos, regis, visai sutiko su nustatyta tvarka. Vyskupas Valančius, pirma pavojingas ir galingas savo įtaka į dvasiškiją ir liaudį, dabar, regis, gali būti laikomas nebekenksmingu. Jis, matyti, numano (neišskaitomas žodis), jog kova prieš vyriausybę be pagrindo ir negalima. Beto jo proto ir kūno jėgos del senatvės ir del didelio veiklumo pirma dabar tiek susilpnėjo, jog nebepajėgia be pagalbos valdyti vyskupijos ir nebeturi pirmykščio autoriteto ir įtakos". Tame pranešime gubernatorius Bazilevskis, bekeldamas savo nuopelnus, konstatavo Valančiaus asmens galingumą. Kad jisai, nors ir visaip varžomas, nenustojo kovoti del Bažnyčios laisvės, buvo paminėta p. 221. Dviem dienom prieš mirtį pasirašė paskyrimą į kapitulos narius ne to asmens, kurio reikalavo vyriausybė.

Rudenį 1874 m. Valančiui susirgus, žmonės ėmė kalbėti, kad jam mirus nebebūsią kito vyskupo ir dar labiau važiavo prie Patvirtinimo sakramento. Vyskupas jį beteikdamas susirinkusiems žmonėms peršalo ir vėl labiau susirgo. Neteko balso ir per visą žiemą sirgo.

Pradžioje 1875 metų šventė 25 metų savo vyskupavimo sukaktuves. Išleistame į kunigus cirkuliare rašė[4]): „pagal priimtą

[1]) Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui 9. I. 1869 Nr. 72.
[2]) Kun. Račkausko Biografija, Przegląd Katolicki, 1875 m. Nr. 35.
[3]) Kga.
[4]) 3. II. 1875 Nr. 253—272.

paprotį pasiryžau švęsti 25 metų sukaktuves vyskupavimo išreikšti padėkai Dievui už suteiktas malones ir pasiprašyti jo pagalbos, kad naštą, ant mano pečių uždėtą, iki amžiaus galo galėčiau nešti didesnei Dievo garbei ir naudai šventos mūsų motinos Bažnyčios, kad mirties valandai atėjus galėčiau pasakyti su šv. Povilu: kovojau gerą kovą, bėgimą užbaigiau, tikėjimą išlaikiau. Kaip jums, mieliausieji kunigai, broliai ir sąkareiviai, padedant per 25 metus Viešpaties vynyne darbavaus, taip ir dabar prašau jūsų, kad tą dieną, 24 vasario, karštai melstumėte Dievo, dėkuodami Dievui už suteiktas malones, ir prašytumėte naujos pagalbos, man labai reikalingos, ir žmones paragintumėte melstis". 24 vasario Valančius apsiraišiojęs nuėjo į katedrą, kame laikyta jubiliejinės pamaldos. Po pamaldų kunigai atėjo į namus pasveikinti jubiliato. Valančiui liko įspūdis, kad tas pasveikinimas buvęs šaltas, niekas nei prakalbos nepasakęs.

Ateinant 1875 metų Velykoms, reikėjo šventinti aliejus. Valančius sirgdamas negalėjo tos apeigos atlikti ir prašė vyriausybės, kad bent toms šventėms leistų atvažiuoti iš Mintaujos Kaunan vyskupui Beresnevičiui. Prašymas paliko neišklausytas. Antru atveju Valančius rašė Kauno gubernatoriui: „pabaigęs 25 metus vyskupavimo, o 47 viešo tarnavimo ir susilaukęs 75 metų, aš dabar, suvargintas ilgo laiko darbu, dažnai sunkiai sirgdamas, jaučiu nuolatinį mano fizinių jėgų mažėjimą, ir todel sunku man beatklikti mano vyskupiškas priedermes. Del ligos netekau balso ir negaliu net išeiti iš kambario, todel pamaldų laikyti visai negaliu. Kadangi nuolat pasitaiko reikalo atlaikyti tas ar kitas pamaldas, man būtinai reikalingas pagalbininkas". Prašė kiek galima greičiau leisti vyskupui Beresnevičiui gyvėnti Kaune. Gubernatorius atsakė prašymą pasiuntęs generalgubernatoriui Albedinskiui, kurs pritariąs prašymui, bet kadangi Beresnevičius gyvenąs Mintaujoje Aukščiausiuoju įsakymu, tai ir Kaunan parvažiuoti tegalįs, leidžiant ciesoriui. Del to dalyko generalgubernatorius kreipęsis į vidaus reikalų ministerį. Patsai Valančius kreipėsi į archivyskupą Fialkauską, kurs Valančiaus prašymą įteikė tam pačiam ministeriui. Bet matyti leidimo atvažiuoti Kaunan vyskupui Beresnevičiui taip ir neduota, delto kad kovo 29 d. dviem savai tėm prieš Velykas Valančius prašė Kauno gubernatoriaus pasporto katedros klebonui Orlauskui važiuoti į Mintaują su aliejais.

Mirė Valančius gegužės mėnesio 17 d. Palaidotas 21 d. Pamokslus per pakasynas sakė: vakare seminarijos profesorius Antanas Baranauskas, rytą lietuviškai Naumiesčio klebonas Balandis, lenkiškai per sumą seminarijos rektorius Račkauskas. Padėjus kūną katedros kriptoje, atsisveikino pavyskupis Beresnevičius,

netrukus kapitulos kaipo Valančiaus įpedinis išrinktas vyskupijos valdytoju.

Valančiaus kūnas ilsisi katedros bažnyčios rūsyje po didžiuoju altoriu. Pačioje bažnyčioje vyskupo Paliuliono laikais įmūryta pirmąjame nuo altoriaus filioriuje Evangėlijos pusėje paminklinė plyta su Valančiaus maža stovyla ir lenkišku parašu.

Testamentas. Net mirties akyvaizdoje Valančius nenustojo rūpintis sau pavestų žmonių dvasios reikalais. Po jo mirties ant stalo rasta paliktu du atsišaukimu į vyskupiją su parašu: paskelbti spaudoje.

Pirmąjame, lietuviškame, atsišaukime[1]) kreipiasi į visus savo vyskupijos katalikus, duodamas jiems paskutinių savo patarimų. Rašo jame: patys žinote, jog to tikt tegeidžiau nuo jūsų, kad padoriai gyvendami, būtumėte laimingi. Plačiai aiškina, kiek gero padaro blaivybės prisilaikydamas, karo ir kitas užgriuvusias nelaimes aiškina kaipo Dievo bausmę už atsitraukimą nuo blaivybės. Ragina moterystėje esančius taikoje tarp savęs gyventi, krikščioniškai auklėti vaikus, saugotis paleistuvystės, jaunimą ragina anksti susieiti moterystėn. Nurodo, kiek daug žmonių žūsta del plėšimų, sakosi važinėdamas po vyskupiją aplankęs visus kalėjimus ir su širdies skausmu atradęs Šiauliuose, Telšiuose, Raseiniuose, Ukmergėje, Panevėžyje, Ežerėnuose ir Kaune daugybę uždarytų už vagystes ir žmogžūdystes. Matęs juos išblyškusius ir pageltusius, belaukiančius laiko, kada išvarys į tolimą Siberiją, kur jie neturėsią nei katalikų kunigo, nei išpažinties, nei Mišių. Jiems numirus kalėjimo sargai maskoliai nunešią juos į pakrūmę ir įkasią į žemę it maitą. Ragina tvirtai laikytis katalikų tikėjimo. Netoli esą nuo jūsų stovi neprietelius, bet sulauksite tos gadynės, kada praslinks persekiojimai ir vėl su džiaugsmu giedosite bažnyčiose savo lietuviškas arba žemaitiškas giesmes. Baigdamas sakosi iki pat mirties norįs būti žmonėms naudingas, siunčiąs tą gromętą kaipo testamentą, prižada ir po mirties melstis už savo dvasios vaikus, kaip meldęsis gyvas būdamas ir savo sielą paveda karštoms jų maldoms. Visas atsišaukimas jausmingai parašytas. Paskelbtas būtų padaręs didelį įspūdį žmonėse, kada dar gyvas tebebuvo vyskupo atminimas, bet politinės aplinkybės neleidė tokio rašto paskelbti bažnyčioje, o lietuviški laikraščiai Prūsuose dar nebuvo pradėję eiti.

Kitame atsišaukime į dvarininkus (lenkiškame)[2]) išreiškęs jiems padėką už tai, kad visados jį priimdavę su pagarba ir meile,

[1]) Paskelbtas „Apžvalgoje" 1894 m. Nr. 10.
[2]) Lietuviškas vertimas spausdintas „Apžvalgoje" 1894 m. Nr. 12.

sakosi siunčiąs testamentinį raštą, ragina juos branginti savo tėvų paliktą tikėjimą, saugotis prasiplatinusio ateizmo, auklėti tikėjime vaikus, duoti jiems gerą pavyzdį sąžiningu tikybinių pareigų atlikimu. Kad jaunimas nepriprastų prie dykinėjimo, užsiėmęs vien medžiokle, šokiais ir kitokiais pasilinksminimais, pataria, kad tėvai pavestų paaugantiems vaikams valdymą palivarkų, kurių ūkį vesdami turėtų duoti tėvams griežtą atskaitomybę ir taip užaugę mokėtų paskui gerai savo dvarus administruoti.

Pataria tėvams rūpintis, kad vaikai anksti suseitų į moterystę, taip išsisaugotų jaunystės paklydimų ir išauklėtų tėvų džiaugsmui sveiką naują kartą. Pasmerkia maišytas moterystes su asmenims kito tikėjimo, lankymą cerkvių karaliaus dienomis del karjieros, draudžia blogų raštų skaitymą, primena, kad neatiduotų pusvelčiui svetimtaučiams tėvų palikto turto, prašo, kad gyventų savitarpėje meilėje, vienas kitam padėdami ir susistiprinę sulauktų ramesnių laikų.

Atsišaukimas į dvarininkus nepasižymi tuo širdingumu, kurs trykšta iš pirmojo laiško, bet gi ir atsišaukime į dvarininkus matyti praktiškas Valančiaus protas, matąs tikybinius ir tautinius anos valandos pavojus ir nurodąs priemones jiems išvengti.

Apibūdinimas. Vyskupas Valančius buvo tvirtos kūno sudėties, vidutinio ūgio, rimtos išvaizdos, pailgo gelso veido. Turėjo gerą atmintį, tvirtą valią, labai išlavintą pareigos supratimą, iš kurio plaukė jo pasiaukavimas. Per ilgesnį laiką savo sumanymus visados įvykindavo. Svetimai įtakai nepasiduodavo.

Valančiaus veikime ženklu aiški katalikiškumo žymė. Aukštai jisai laikė iškėlęs katalikiškumo vėliavą ir tvirtai prie jos stovėjo, atremdamas kiekvieną pasikesinimą prieš Bažnyčios teises. Jo raštuose nuolat pasitaiko išsireiškimų, kad jisai, kaipo ganytojas, negalįs tylėti del to ar kito dalyko. Anais laikais, kada civilė vyriausybė darė didžiausių pastangų mažinti katalikų Bažnyčios laisvę, Valančius labai daug yra padaręs Bažnyčios teisėms apginti.[1])

Valančius nebuvo opozicijoje vien del principo. Jam pirmiausiai rūpėjo pats dalykas laimėti. Todel kada reikėjo, ne principiniuose dalykuose mokėjo ir nusileisti, bile laimėti svarbiausiame punkte. Kovoje buvo tamprus, bet lankstus. Todel jo neišvertė ir tokia audra, kaip 1863 metų sukilimas.

---

[1]) Valančiaus, o taippat Vilniaus vyskupo Žilinskio ir Žitomiriaus vyskupo Borovskio pasiryžimą kovoti su vyriausybe del Bažnyčios teisių pripažįsta ir arkivyskupas Holovinskis rašte, rašytame papai 10. V. 1851 Acta S. Sedis, editio III, volumen III 1895, priedas p. 47.

Atsiliepdamas į iškeliamuosius gyvenimo reikalus, spręsdavo juos labai greitai, neatidėliodamas dalyko tolimesniam laikui. Gana sulyginti datas raštų, ateinančių į vyskupo raštinę ir išeinančių iš jos nutarimų, kad pamatytumėme, jog net į svarbius, supainiotus klausimus Valančius dažniausiai duodavo atsakymus po kelių dienų. Tiktai tokiuose atsitikimuose, kada naudinga būdavo vilkinti dalyką, mokėdavo palaukti su atsakymu ir labai ilgai, nežiūrėdamas atkartojamų reikalavimų duoti greitesnį atsakymą.

Populeriuose jo raštuose pasitaiko vulgarškų pasakymų. Oficialėje korespondencijoje sakiniai rūpestingai stilizuoti sulig kanceriališkosios korespondencijos reikalavimų.

Valančiaus gyvenime žymu visur praktiškumas, sugebėjimas įvykinti gyvenime tai, ką laikė naudingu.

Viešpataujant Lietuvoje lenkiškam patriotizmui, atjautė tekančią lietuvių tautinio atgijimo aušrą ir daug padarė tam judėjimui sustiprinti, gamindamas tautinę literatūrą. Rašė ne tikt tikybines knygas, bet ir tyrinėjo Lietuvos praeitį, rinko patarles, gamino vaikams pasiskaityti knygas ir taip kėlė tautinę sąmonę.

Mėgo dailę ir paliko gražų dailės paveikslų rinkinį.

Didelis buvo Valančiaus darbštumas ir paslankumas. Savo vyskupavimo pradžioje, kol galėjo naudotis pilna laisve, vasarą praleisdavo, važinėdamas po vyskupiją. Užimtas plačios vyskupijos reikalais, rasdavo bet gi laiko knygoms rašyti. Vedė plačią privatinę korespondenciją su kunigais, rašinėjo pamokinimų parapijoms. Labai mokėjo branginti laiką, nei valandėlės negaišindamas. Kasmet pavasarį privesdavo patsai katedros bažnyčioje vaikus prie pirmosios komunijos ir kiekvienam dovanodavo po knygelę. Važinėdamas po parapijas aplankydavo ir kalėjimus (1855 m. Šiaulių kalėjime suteikė patvirtinimo Sakramentą 40 žmonių). Per visą savo vyskupavimo laiką suteikė patvirtinimo Sakramentą 752402 žmonėms. Paskutiniais 1875 m. sirgdamas jau 103 žmonėms. Darbe prisilaikė nustatytos gyvenimo tvarkos. Sistematingumas matyti ir tame, kad vedė visiems savo darbams statistiką, kurią paliko savo dienyne „Wiadomosci o czynnościach pasterskich". Kun. Račkauskas teisingai jį vadina darbo kankiniu. Maldingas, kuklus, blaivas, mažai sau teieškojo gyvenimo patogumų.

Tuojau po vyskupo Valančiaus mirties rašydamas trumpą jo biografiją, kun. Račkauskas įspėjo, kad to nepaprasto vyro atmintis neužges tautos širdyje, bet eis iš kartos į kartą.[1])

[1]) Przegląd Katolicki, p. 564.

Valančiaus populerumo sekretas buvo jo mokėjime žadinti žmonėse geruosius jausmus. Jei tiek turėjo pasisekimo garsi jo blaivybė, jei parapijose dygo mokyklos, plito jo raštai, jei jis išsilaikė savo vietoje, visą amžių kovodamas su Rusijos vyriausybe, tai delto, kad turėjo palaikymo savo ganytojui atsidavusios dvasiškijos ir liaudies. Gana čia bus priminti, su kokia ištverme Tytavėnų arba Kozačiznos parapijos gynė savo bažnyčias. Inteligentas vadovas, visai atsidavusis savo žmonėms, kiaurai matantis priešininkų slaptus tikslus, ir jį palaikanti gyvo tikėjimo, doriniai sveika liaudis, pasiryžusi kovoti del savo idealų, susijungę sudarė neįveikiamą jėgą.

G A L A S.

Vardų rodyklė.

Aklinskas kun. 26
Akelevičius 179, 180
Ako 22
Aleksandras arch. 192
Aleksandras II cies. 148, 173, 191, 192, 193, 196, 247. 251, 259
Albedinskis 193, 251, 272

Babravičius kun. 153
Baginskis kun. 11
Bagrationas 209, 260
Baikovas 101
Bakevičius kun. 163
Balabaševičius 72
Balandis kun. 272
Balčiauskis kun. 163
Balevičius kun. 153, 267
Balvočius kun. 19, 164, 216, 217
Baranauskas Ant. kun. 227, 272
Barancevičius 43
Baranovas 116, 193, 201, 250, 258
Barauskas vys. 10, 34, 36
Barauskas Laur. kun. 157
Barauskas Ed. kun. 194, 223, 224
Bartaševičius kun. 74, 165
Batiuškovas 209
Bazilievskis 193, 222, 241, 271
Bartkevičius kun. 154, 157
Beresnevičius Al. vysk. 10, 14, 36, 169, 199, 200, 223, 238, 249, 250, 259, 272
Beresnevičius Ant. kun. 7, 164, 201, 232
Ber 52
Beržanskas kun. 219, 220
Bibikovas 179, 193, 195, 200, 223, 239
Bialobrzeskis 226, 228, 229, 230
Bychauskas 99
Bytautas prel. 16
Blagovieščenskis 73
Blau 116, 168, 169
Blaževičienė 251
Blekeris 52
Blugevičius 251

Bociarskis 200
Bogdanavičius 154
Bogužas kun. 157
Boreika kun. 69
Brenšteinas 113
Brundza kun. 188
Brzozauskas kun. 216
Budbergas 52
Buividas Vinc. kun. 188
Burba Klet. 52, 55, 106, 107
Bušeras 42
Butkevičius Pr. kun. 188
Butkevičius 110, 111
Butkevičius 242

Ciechanauskas kun. 206, 207
Chiggi 16
Chmieliauskas kun. 219
Choinskis kun. 106
Chominskis 30, 180, 193
Choromanskis Kaz. kun. 157
Ciuževičius Mat. kun. 157
Chrapovickis 55
Chrząstauskiai 55
Čivinskis vysk. 10
Čapavičius kun. 26
Černiauskas kun. 79, 80
Černiauskas 154
Čižas kun. 219
Čiževičius 106

Dabkevičius 158
Dabševičius Tom. kun. 4, 7, 8, 11, 36
Dailidė J. kun. 154
Dargevičius kun. 246
Dargvainis kun. 267
Daugirdas 150
Daugelavičius kun. 21
Daukantas Sim. 179, 180, 181
Daukša Myk. kun. 269
Davacas 63
Dembskis Vinc. kun. 145, 146, 159, 188
Diuvelis 52
Dimavičius kun. 158

Dirzys 241
Dovydavičius Juoz. kun. 105, 158, 194, 201, 55
Dovydavičius Jus. kun. 158, 194, 216
Dmochovskis arkivysk. 11, 12
Drukteinis kun. 242
Duseika kun. 158

Eitutavičius kun. 188
Epifanovas 153
Engelhardtas 193
Eugenius archijer. 249

Federmann kun. 261
Felkerzambas 51
Felinskis vysk. 158
Feoktistovas 200
Fialkauskas vysk. 272
Filipeckis 226, 228, 230

Gabševičius Andr. kun. 158
Galkevičius kun. 163
Gargas kun. 146, 158
Gasevičius kun. 266
Gedgaudas Norb. 71
Gedgaudas Petr. kun. 163
Gedvila kun. 165
Geištoras 52
Giedraitis Ant. kan. 164
Giedraitis Simonas vysk. 9, 10
Giedraitis Merk. vysk. 279
Giedraitis Norb. kun. 152, 154, 158
Genutavičius kun. 163, 262
Gimbutavičius 32
Gintila Jonas kun. 9, 10, 11, 12, 14, 50
Girštautas 19
Gižinskis kun. 259
Gluvinskis 114
Goižauskas kun. 154, 159
Gotauskas kun. 164
Grajauskai Ant. ir Vikt. 106
Gregorius XIV p. 235
Graževičius kun. 219, 220, 255
Grincevičius kun. 159
Grinevičius 64, 65
Grigalauskas kun. 224
Grigaliunevičius kun. 188
Grigetas kun. 154
Gruberas 179
Gruzdis St. kun. 158
Griuksbergas 182
Guilois 230

Hadermann kun. 261
Harenas 52
Hercbergas 47
Holovinskis arkivysk 9, 10, 11, 12, 15, 19, 36, 239
Hopenas 26
Hriškevičius 177
Hubė 269

Jacevičius kun. 72
Jakavičius kun. 74, 75, 159
Jakštavičius kun. 105
Jakubauskas kun. 221
Jakubavičius 74
Jakubelskis kun. 11
Jakovlevas 165, 166
Jankauskas kun. 102
Jankevičienė 243
Janulevičius kun. 262
Janušas 29
Januškevičius Juoz. kun. 116
Januškevičius Konst. kun. 229
Jasevičius Ant. kun. 159, 172, 173
Jasevičius Jonas kun. 159
Jasienskis 20
Ignatavičius 67
Idzelis kun. 116
Jonkauskis kun. 158
Juzumavičius Ant. kun. 54, 159
Juzumavičius Tadas kun. 9. 10
Juozapavičius kun. 213
Juškevičius Ant. kun. 260
Juškevičius Jon. kun. 116
Juškevičius 242
Ivanavičius kun. 217, 218
Ivaškevičius kun. 11, 269
Ivinskis 184

Kairis kun. 159
Kaminskis kun. 7
Kapliauskienė 28
Kareiva kun. 159
Kasakauskas kun. 105
Kasakauskas Jonas vysk. 269
Kasakauskas Juoz. vysk. 148
Kasakauskas gr. 29
Kaširinas 79
Kaufmanas 70, 164, 168, 169, 193, 197, 215, 219, 258
Katerfeldas 41, 42
Kątskis 20
Kazanauskas 62
Kazanskis 154
Kaziliauskas Ant. kun. 159
Kaziliauskas Mat. kun. 188
Keizerlingas 165
Kelpšas kun. 159
Kenigsdorfas 225
Kiborfas kun. 105
Kiškinas 264
Klongevičius vysk. 40, 41
Klevinskis 199, 200
Klemensas p VIII
Klenauskas kun. 213
Klenauskas kun. 153
Klerkas 261
Klimanskis 106
Klimanskis kun. 211
Kocas kun. 9

Kolenickis 206
Kochanovas 193
Kobilinskas kun. 99, 101, 164, 248
Kolas 251
Koltovskis 146
Kolenda kun. 247
Komarauskienė 64
Komarauskas 64
Komaras Juoz. 109
Komaras Teofil. 26
Komarauskas Ant. 109
Kontrimas 154
Koreckis 193
Kornilovas 183
Kosarzevskis kun. 20, 26, 159
Koscialkauskis 52
Kosciuška 145
Kovaliauskas 247
Kovaliauskas kun. 164
Kozickis kun. 159
Krasinskis vysk. 19, 37, 192, 193
Kriegeris 65, 193
Krzyviec 240, 249
Kvinta 54
Kulakauskas 188
Kulvinskis kun. 9, 10
Kulvietis 145
Kumpikevičius kun. 160
Kurbskis 248
Kundzičas vysk. 8
Kurmavičius kun. 39, 40
Kurminas 48
Kušinas 164

Labendskis 206
Ladužas kun. 19
Lanskoj 195
Lašas Vinc. 241
Ledokauskas 54
Legeckis kun. 197, 198
Lendzevičius kun. 232
Lenkauskas kun. 160
Leonas XIII p. 198
Leonavičius kun. 160
Leonovas 193, 213, 242
Liandsbergas kun. 40, 41
Lichodziejauskas kun. 66, 165, 166
Lileika kun. 154, 160
Lindė 47
Livenas 52
Liorentas kun. 69
Limontas kun. 160
Litvinavičius kun. 11
Lopacinskis vysk. 16, 196
Losievas 188
Lubenskis vysk. 158, 259
Lukauskas kun. 160
Lukaševičius kun. 73, 160, 219
Lvovas vicegub. 116, 192, 193, 217, 256
Lvovas virš. 246, 266

MackevičiusAnt. kun. sukilėlių vadas 143, 160
Mackevičius Ant. kun. manif. 136
Mackevičius Ad. kun. 116
Macevičius Ign. kun. 160, 224
Macevičius Mat. 160
Majauskas kun. 160
Mantvilas 147, 161
Mantvilas El. kun. 220, 222, 223, 244
Mačinskis kun. 161
Mačiulskis kun. 161
Maidelis 153, 154, 257
Malyševskis 79
Markevičius Ant. kun. 160
Markevičius Juoz. kun. 160
Martišauskas kun. 160
Masalskis vysk. 148
Masalskis kun. 73
Masiejus kun. 160
Mažeika 247
Mežetavičius kun. 255
Micevičius kun. 72
Mikuličius 109
Mickevičius kun. 165
Mierzvinskis kun. 9
Mileris 178
Mirskis 29
Mitelis 21
Misingas kun. 26
Mykalojus I cies. 12, 76, 190, 191, 223, 233, 239
Mykolajevas 192
Mokrzeckis kun. 164
Mieškauskas kun. 231
Moncevičius kun. 160, 174
Mongėla kun. 160
Mongirdas kun. 160
Milosnickis kun. 160
Mozolskis 73
Mračkevičius 234
Muravjovas Mykalojus 149, 153, 165, 185, 192, 193, 257, 259
Muravjovas Mykolas 114, 149, 150, 153, 154, 168, 169, 178, 182, 193, 196, 207, 214, 221, 240, 245, 248, 250, 257, 259

Nariškinas 32, 107
Narkevičius kun. 242
Nazimovas 62, 149, 190, 193, 195
Nikitinas 150, 152
Norbutas kun. 9
Norvaiša Vinc. kun. Žig. kl. 72, 188
Norvaiša Vinc. Pac. fil. 161
Noreika Iz. kun. sukilėlis 161
Novickas kun. 153
Novikovas 72, 183, 184, 192
Nugarevičius kun. 161

Obelevičius kun. 179
Obolenskis 116, 173, 193, 208, 209, 210, 211, 214, 228, 242, 243, 246, 248, 251
Oginskis Ir. 106, 107, 186
Oginskienė 55
Oliševskis kun. 176, 214
Opulskis Ant. kun. 161
Opulskis Myk. kun. 74, 115, 251
Orlauskas kun. 81, 272
Orlovas 199

Pacevičius kun. 154
Palčevskis 31
Paliulionas vysk. 3, 198, 223
Paschali 145, 206, 207
Paškevičius Pel. kun. 30
Paškevičius Sam. 262
Pasternakovas 100
Paulauskas kun. 161
Perovskis 12, 77
Peža kun. 161
Petrašauskas kun, 161
Petravičius Andr. kun. 161
Petkevičius cenz. 179
Perminas kun. 213
Petrulis Mat. 241
Petkevičius dvar. 29, 30, 31, 108
Petkevičius Mart. kun. 64
Piesliakas kun. 161
Pinė 47
Piotuchas 53, 107, 109
Piotravičius kun. 221
Pius V p. 235
Pius VII p. 266
Pius IX p. 11, 85
Pivnickis vyskup. 10
Plauskis 61
Pliateris Kaz. 26, 106
Pliateris Adom. 28
Pliaterienė 51
Platuštis 242
Plevaka kun. 161
Pliuškevičius 242
Praniauskas Nap. 114, 180, 181, 194, 208, 225, 230, 232
Praniauskas Otonas kun. 9
Prielgauskas kun. 26
Ponomarevskis 229
Potapovas 233, 238, 246, 248, 251
Prišgintas kun. 63
Prokopas kun. 161
Pronckunas 251
Puidokas 247
Pukšta kun. 145, 153

Račkauskas Hier. kun. 3, 8, 9, 10, 200, 204, 272
Račkauskas Teof. kun. 161
Račiukaitis Kaz. 188
Radiščevas 62
Rajauskis kun. 162
Reichenbachas kun. 161
Renadskis kun. 201
Remeznikovas 115
Rimkevičius Dan. kun. 223
Rimkevičius Plat. kun. 78
Rimkevičius Pel. kun. 198
Rodavičius kun. 162
Romanius 193
Rokickis kun. 260
Romeras Ed. 109
Ropas 106
Rozga kun. 162
Rubavičius kun. 260, 261
Rubaževičius An. kun. 222, 223, 224
Rubša Alb. 221, 216
Rupeika Kajet. 77, 78, 162
Rusteika kun. 65, 162
Rutkauskas 64, 65
Rukuiža kun. 220

Sabutis 246, 247
Sakalauskas 178
Sakalauskas kun. 221
Sambikinas 164, 165, 166
Samoilovas 165
Sandavičius 43
Savickis kun. 146, 242
Semenavičius kun. 262
Siaurimavičius kun. 162
Sicinskis 268
Sickienė 106
Siesickis kun. 162
Siesickis 28
Siemaška 192
Simonas vysk. 198
Simutavičius kun. 145
Skarupskis kun. 162
Skripicinas 9, 10, 12, 31, 258
Skrodskis kun. 67
Smigelskis prel. 14
Smilgevičius kun. 162
Smuglevičius 179
Sobolevskis 75
Soročinskis kun. 48
Soroka kun. 244
Sonulevičius kun. 162
Stančaitis kun. 165
Stanevičius Juoz. Riet. alt. 163
Stanevičius Juoz. Pašiušv. kl. 163
Stauskis Mat. 163
Stašauskas kun. 164
Stabrauskas kun. 162
Stravinskis 52
Stasiulevičius 247
Stasevičius 246
Stulginskas Ferd. Kun. 10, 102, 110, 162, 197
Staniauskis vyskup. 235

Struopas kun. 188
Strzedzinskis kun. 145, 153
Suvorovas 44
Svalkenis kun. 163

Šatilovas 115
Šarkauskas Juoz. kun. 162
Šarkauskas Plav. kun. 162
Šemiotas Juoz. 108
Šidlauskas kun. 42, 43
Šila 26
Šileika 41
Šimkevičius kun. 32
Širinskis-Sachmatovas 178
Šliupas Jonas 3
Šreders kun. 162
Štakelberg 268
Šulginas 192
Šukevičius kun, 9, 10, 200
Šuazelis 25
Šveinfurtas 33

Tamoševičius kun. 188
Tauruševičius kun. 260
Tautkevičius kun. 152, 154. 163
Timinskis kun. 163
Timaševas 173, 246, 158
Thiel 40
Tiškevičius Benediktas gr. 25, 37, 52
Tiškevičius Jonas 25
Tiškevičius Juozapas 63
Tizenhauzas 32
Tumanovas 223, 268
Tuskevičius kun. 51
Turzinievskis 72
Tverdouchovas 165

Ulinskis kun. 163
Urbanavičius Leopoldas kun. 162
Urbanavičius Juoz. kun. 218
Urbonas VIII p. 235
Uselis kun. 116
Utakis 247

Vaitkevičius kun. 164
Valančius Julionas 7
Valančius Mykolas 6
Valančius Peliksas 7
Valančienė Ona 7
Valančiutė Marciona 7
Valančiutė Petronėlė 7
Valauskis kun. 163
Valašinskis kun. 163
Valentinas 247
Valujevas 192, 240
Vasilčikovas 52, 106
Vasilenko 115
Vasiljevas 200
Vaškevičius kun. 232
Vencka 21
Venckevičius 41
Valentas kun. 71
Veitas kun. 163
Veisenhofas 109
Vittas 168
Viršila kun. 163
Vizgirdas kun. 23
Vitortas kun. 163
Volfas 19
Vurm 43

Zastorskis kun. 62
Zavadskis 175, 178, 182, 225
Zenevičius 164, 174
Zabermanas kun. 176, 188
Zosimavičius 71
Žubrickas kun. 164
Žilinskas Vacl. vyskup. 12, 33, 34, 36, 192, 193, 225, 265
Žukas kun. 163
Žimontas kun. 163

Turinys.

Prakalba . . . . . 3—4

Motiejus Valančius . . . . . 5—11
Kilmė 5—7. Valančius mokinys 7—8. Valančius mokytojas 8—11, Prekanonizacija II.

Motiejus Valančius kaipo vyskupas . . . . 12—38
Vyskupijos stovis 12—13. Konsekracija 13. Ingresas 13—14. Vyskupijos lankymas 14—16. Bažnytinė tvarka 16—17. Mokslo branginimas 17—21. Tikybos ir doros gynėjas 21—25. Kunigų skyrimas ir kilnojimas 25—27. Bažnyčių taisymas 27—33. Vienuolynai 33—34. Pranešimas papai apie vyskupijos padėtį 34—38.

Kuršo katalikai . . . . . 39—48
Maišytos moterystės 39—42. Parapinės mokyklos 42—46. Švenčių šventimas 47. Bažnyčių statymas 48. Literatūra latviams 48.

Mokyklos . . . . . 49—84
a) Parapinės. Parapinių mokyklų pradžia 49—50. Parapinių mokyklų programas 50—51. Mokyklų steigėjai 51—55. Statistika 55—61. Parapinės ir valdžios mokyklos 61—65. Parapinių mokyklų panaikinimas 65—67. Mokinimasis skaityti 67—68.
b) Vyriausybės mokyklos. Prieš 1863 metus 68—69. Tikybos dėstomoji kalba po 1863 metų 69—71. Mokytojai stačiatikystės misionieriai 71—72. Mokytojų politinė agitacija 72—73. Kunigai ir vyriausybės mokyklos 73—76.
c) Tikybos mokinimas gimnazijose. Kapelionai Žemaičių vyskupijos gimnazijose 76—78. Katalikų mokinių varinėjimas į stačiatikių cerkvę 79—82. Tikybos aiškinamoji kalba 82—83. Kun. Andriaus Gabševičiaus byla 83—84. Šiaulių gimnazijos direktoriaus žmoniškumas 84. Statistikos pluokštelis 84.

Blaivybė . . . . . 85—117
Pradžia 85—88. Byla del blaivybės brolijų 88—91. Prievartos priemonės blaivybės platinime 91—98.

Kliuviniai iš policijos pusės 99—103. Blaivybės platinimo priemonės 103—106. Bravarų ir karčemų naikinimas 106—111. Blaivybės išsiplėtimas 111—117.

Luomų santykiai . . . . . 118—129

Valstiečių padėtis 118. Vyskupas iš valstiečių 118—119. Valstiečių moterų doros gynimas 119—121. Moterystės laisvės gynimas 121—123. Tikybinių valstiečių teisių gynimas 123—125. Ekonominiai valstiečių reikalai ir kiti 125—126. Vyskupo santykiai su dvarininkais 126—129.

1863 metai . . . . . 130—173

Manifestacijos. Panevėžys 130—138. Telšiai 138—139. Raseiniai 139—140. Manifestacijų sustabdymas 140—141. 1863 metai. Sukilimas 141—145. Kaltinimai prieš vyskupą 145—148. Tarpininkavimas pas valdžią 148—156. 1863 metų atbalsiai. Kunigų ištrėmimas ir kitokios bausmės 156—165. Valančiaus atsparumas 165—169. Kompromisų mėginimas 169—172. Išsiųstų kunigų šelpimas 172—173.

Valančius kaipo rašytojas ir lietuviškos raštijos palaikytojas . . . . . 174—189

Rašytojas 174—178. Lietuviškos raštijos palaikytojas 178—182. Rusiška abėcėlė lietuviškuose raštuose 182—189.

Santykiai su Rusijos vyriausybe . . . . . 190—268

Politinio gyvenimo sąlygos Lietuvoje 190—194. Sostinės perkėlimas Kaunan 194—197. Kunigų seminarija 197—203. Kunigų skyrimas 203—222. Pamokslų cenzūra 222—232. Bažnyčių ir kryžių statymas ir taisymas 238—251. Procesijos 252—256. Dvasiškijos važinėjimas ir bilietai 256—262. Stačiatikystės propaganda 262—264. Sakramentų teikimas 265—266. Katalikų papročių varžymas 266—268. Priverstinas valdžios laikraštis kunigams 268. Sicinskis 268.

Valančiaus asmuo. Apibūdinimas. . . . . . 269—276

Valančius istorikas 269—270. Labdarybė 270. Senatvė ir mirtis 271—273. Testamentas 273—274. Apibūdinimas 274—276.

Vardų rodyklė . . . . . 277—281

Spaustuvė
„Lituania“ / Klaipėda
Palangos g-vė 23/24